

**REVISTA MOLDOVENEASCĂ
DE DREPT INTERNAȚIONAL
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE**

*Moldavian Journal
of International Law
and International Relations*

*Молдавский журнал
международного права
и международных отношений*

**Nr.3
2009**

**REVISTA MOLDOVENEASCĂ
DE DREPT INTERNAȚIONAL
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE**

Publicație periodică științifico-teoretică și informațional-
practică fondată de Asociația de Drept Internațional
din Republica Moldova

ASOCIAȚI:

Institutul de Istorie, Stat și Drept
al Academiei de Științe a Moldovei,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova
și Asociația pentru Politică Externă și Cooperare
Internațională din Republica Moldova

Înregistrată de către Camera Înregistrării de Stat
de pe lângă Ministerul Justiției al Republicii Moldova
Certificatul nr. MD 000039
din „04., august 2009

Accreditată prin Hotărârea CSSDT al AȘM și C.N.A.A.
în calitate de publicație științifică de profil la specialitățile:
12.00.10 – drept internațional public (profilul drept)
și 23.00.04 – teoria și istoria relațiilor internaționale și
dezvoltării globale (profilul științe politice)

Apare de 4 ori pe an
Nr. 3 (13), 2009
ISSN 1857-1999

REDACTOR-ȘEF:

Alexandru BURIAN

doctor habilitat în drept, profesor universitar

CONSILIUL REDACȚIONAL:

Natalia CHIRTOACĂ, doctor în drept, conferențiar
universitar (secretar științific) **Cristina CEBAN**, doctor în
drept, conferențiar cercetător (secretar de redacție)

Victoria ARHILIUC, doctor habilitat în drept,
profesor cercetător **Oleg BALAN**, doctor în drept, conferențiar
universitar **Valentin BENIUC**, doctor habilitat în științe poli-
tice **Jose Luis IRIARTE ANGEL**, doctor în drept, profesor
universitar (Spania) **Anatolii KAPUSTIN**, doctor habilitat în
drept, profesor universitar (Rusia)

Sergiu NAZARIA, doctor habilitat în științe politice
Dumitra POPESCU, doctor în drept, profesor universitar
(România) **Alla ROȘCA**, doctor habilitat în științe politice,
profesor universitar **Alexandru ROMAN**, doctor habilitat în
istorie, profesor universitar **Vasilii SACOVICI**, doctor habili-
tat în științe politice, conferențiar universitar (Belarusi)

Iurie SEDELEȚCHI, doctor în drept, profesor universitar
Leonid TIMCENCO, doctor habilitat în drept, profesor
universitar (Ucraina)

CONSILIER EDITORIAL:

Serghei MARAR

REDAȚIA:

Oleana CHINDÎBALIUC (redactor);

Cristina URȘU-BREAZU (lector);

Victoria DIUKAREVA (tehoredactare computerizată).

ADRESA NOASTRĂ:

Republica Moldova, mun. Chișinău, str. Gh. Iablocikin, 2/1,
bir. 305, MD 2069.

Tel. (37322) 23.44.17; Fax: (37322) 43.03.05
e-mail: aburian@mail.md; alexandruburian@mail.ru;
alexandruburian@yahoo.com

Indexul: RM 32028

Formulările și prezentarea materialelor nu reprezintă întot-
deauna poziția revistei și nu angajează în nici un fel redacția.
Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în
exclusivitate autorilor.

© „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații
Internaționale”, 2009. Toate drepturile sunt rezervate.

SUMAR

DREPT INTERNAȚIONAL PUBLIC

• **Alexandru BURIAN**. Unele considerente privind izvoarele dreptului
internațional public..... 8

• **Valentina RJEVSCAIA**. Aplicarea legală a forței și securitatea colectivă
în dreptul internațional contemporan..... 17

• **Victoria ȚARĂLUNGĂ**. Protecția drepturilor copilului în Republica
Moldova: particularități și dificultăți..... 21

DREPT EUROPEAN

• **Natalia SUCEVEANU, Cristina BANCU**. Rolul Comitetului
reprezentanților permanenți (COREPER) în procesul decizional comu-
nitar 33

DREPT INTERNAȚIONAL PRIVAT

• **Aurel BĂIEȘU**. Rezoluțiunea ca sancțiune a neexecutării contractului în
dreptul comerțului internațional: conceptul și condițiile realizării..... 39

RELATII INTERNAȚIONALE

• **Alexandru BURIAN, Oleana CHINDÎBALIUC**. Analiza stării actuale
și funcționarea pieței petroliere și a gazelor naturale în Europa Centrală și
de Est – arterele eventuale de hidrocarburi 46

TRIBUNA DOCTORANDULUI

• **Aliona CARA**. Tendințele și perspectivele controlului activității notariale
de carte organele competente..... 58

• **Alexandru CAUIA**. Statutul juridic al participanților în cadrul operațiunilor
de menținere a păcii prin prisma statutului de combatant..... 69

• **Cristina BURIAN**. Apariția și evoluția fenomenului migrației și regle-
mentarea juridică a acestuia în dreptul internațional public..... 77

• **Eduard SCUTARU**. Problema secesiunii și autodeterminării în dreptul in-
ternațional public..... 85

• **Nadir ADILOV**. Reformele judiciare din Republica Azerbaidjan în
domeniul asigurării și protecției drepturilor copiilor în concordanță cu
normele de drept internațional..... 91

• **Natalia BEREGOI**. Politica Uniunii Europene în domeniul audiovi-
zualului. Instrument de implementare..... 97

• **Nicolai AFANAS**. Impactul relațiilor UE – NATO în asigurarea securi-
tății europene..... 105

• **Ruslana GROSU**. Lumea islamică ca unitate diferențială în cadrul comu-
nității internaționale contemporane..... 109

• **Viorella MANOLACHE**. Proiectul primei modernități românești – un
model normativ dinamic..... 116

TRIBUNA DISCUȚIONALĂ

• **Sergiu NAZARIA**. Pactul sovieto-german de la 23 august 1939: inițiativa
semnării, alternativele posibile și consecințele reale..... 122

• **Oleana CHINDÎBALIUC**. Concepția mondialistă a conspirologiei –
norma intelectual-morală a mainstream-ului politic: pro et contra 143

RECENZII

• **Augustin FUEREA**. Recenzie asupra lucrării „Teoria relațiilor
internaționale”, autor Alexandru BURIAN..... 152

BIBLIOTECA SPECIALIZATĂ

• Noi publicații..... 158

NOUȚĂȚI ȘTIINȚIFICE

• Cerințele privind publicațiile în „Revista moldovenească de drept interna-
țional și relații internaționale”..... 162

• Date despre autori..... 168

**МОЛДАВСКИЙ ЖУРНАЛ
МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА И
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

Научно-теоретический и информационно-
практический периодический журнал, основанный
Ассоциацией Международного Права Молдовы

СОУЧРЕДИТЕЛИ:

Институт Истории, Государства и Права
Академии Наук Молдовы

Европейский Университет Молдовы
Молдавский государственный институт
международных отношений

Ассоциация Внешней Политики и Международного
Сотрудничества Республики Молдовы

ISSN 1857-1999

Зарегистрирован Государственной Регистрационной
Палатой при Министерстве Юстиции Республики
Молдова Сертификат № MD 000039 от «04» августа
2009 года Аккредитован решением ВСНТР АНМ и
НСАА как научный журнал по специальностям:
12.00.10 - международное публичное право (профиль
юридические науки) 23.00.04 - теория и история
международных отношений и глобального развития
(профиль политические науки)

Издаётся 4 раза в год

№ 3(13), 2009

ISSN 1857-1999

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Александр БУРИАН доктор юридических наук, профессор

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

Наталья КИРТОАКЭ кандидат юридических наук,
доцент (ученый секретарь) Кристина ЧЕБАН кандидат
юридических наук, доцент (редакционный секретарь)

Виктория АРХИЛЮК доктор юридических наук,
профессор Олег БАЛАН кандидат юридических наук,
доцент Валентин БЕНЮК доктор политических наук

Хосе Луис ИРИАРТИ АНХЕЛ доктор права, профессор
(Испания) Анатолий КАПУСТИН доктор юридических
наук, профессор (Россия) Сергей НАЗАРИЯ доктор
политических наук Думитра ПОПЕСКУ доктор права,
профессор (Румыния) Алла РОШКА доктор политических
наук, профессор Александр РОМАН доктор исторических
наук, профессор Василий САКОВИЧ доктор
политических наук, доцент (Беларусь)

Юрий СЕДЛЕЦКИЙ кандидат юридических наук,
профессор Леонид ТИМЧЕНКО доктор юридических
наук, профессор (Украина)

РЕДАКТОР КОНСУЛЬТАНТ:

Сергей МАРАР

РЕДАКЦИЯ:

Оляна КИНДЫБАЛЮК (редактор);

Кристина БРЯЗУ-УРСУ (технический редактор)

Виктория ДЮКАРЕВА (компьютерная вёрстка и дизайн)

НАШ АДРЕС:

ул. Г. Яблочкин, 2/1, оф. 305 мун. Кишинёв, Республика
Молдова, MD 2069,

Тел. (37322) 23.44.17; Факс: (37322) 43.03.05

e-mail: aburian@mail.md; alexandruburian@mail.ru;

alexandruburian@yahoo.com

Почтовый индекс: RM 32028

Мнения редакции не обязательно совпадают с мнениями
авторов публикаций. Ответственность за точность
проводимой информации и изложение
фактов лежит на авторах.

© «Молдавский Журнал Международного Права и
Международных Отношений», 2009

Все права зарегистрированы.

СОДЕРЖАНИЕ

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПУБЛИЧНОЕ ПРАВО

• Александр БУРИАН. Некоторые аспекты касательно источников
международного публичного права..... 8

• Валентина РЖЕВСКАЯ. Законное применение силы и коллектив-
ная безопасность в современном международном праве..... 17

• Виктория ЦАРЭЛУНГЭ. Защита прав ребёнка в Республике
Молдова: особенности и трудности..... 21

ЕВРОПЕЙСКОЕ ПРАВО

• Наталия СУЧЕВЯНУ, Кристина БАНКУ. Роль Комитета
постоянных представителей (COREPER) в процессе принятия
решений Европейского союза..... 33

МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

• Аурел БЭИЕШУ. Расторжение договора как санкция за
неисполнение договора в международном коммерческом праве:
понятие и условия исполнения..... 39

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

• Александр БУРИАН, Оляна КИНДЫБАЛЮК. Анализ современного
состояния и функционирования нефтегазового рынка Центральной и
Восточной Европы – возможные углеводородные артерии..... 46

Трибуна молодых ученых

• Алена КАРА. Тенденции и перспективы контроля нотариальной
деятельности компетентными органами..... 58

• Александр КАУЯ. Правовое положение участников миротворческих
операций сквозь призму статуса комбатанта..... 69

• Кристина БУРИАН. Появление и генезис феномена миграции.
Правовая регламентация миграции в международном праве..... 77

• Эдуард СКУТАРУ. Проблема сепарации и самоопределения в
международном праве 85

• Надир АДИЛОВ. Законодательные реформы в Азербайджанской
Республике в сфере обеспечения и защиты прав детей и их соответствие
международным правовым нормам 91

• Наталия БЕРЕГОЙ. Аудиовизуальная политика Европейского
Союза. Инструменты её осуществления..... 97

• Николай АФАНАС. Влияние отношений ЕС-НАТО на обеспечение
европейской безопасности 105

• Руслана ГРОСУ. Исламский мир как дифференцированное целое
в контексте современного международного сообщества..... 109

• Виорела МАНОЛАКЕ. Проект первого румынского модернизма:
нормативная динамическая модель..... 116

ДИСКУССИОННАЯ ТРИБУНА

• Сергей НАЗАРИЯ. Советско-германский пакт от 23 августа 1939
года: инициатива подписания, возможные альтернативы и реальные
последствия 122

• Оляна КИНДЫБАЛЮК. Мондиалистская модель конспирологии
– интеллектуально – моральная норма политического мейнстрима:
pro et contra..... 143

РЕЦЕНЗИИ

• Августин ФУЕРЯ. Рецензия на книгу А. Д. Буриана “Теория
международных отношений”..... 152

СПЕЦИАЛИЗИРОВАННАЯ БИБЛИОТЕКА

• Новые публикации..... 158

НОВОСТИ НАУЧНОГО МИРА

• Требования к оформлению рукописей статей, направляемых для
публикации в журнале „Молдавский журнал международного права
и международных отношений” 162

• Наши авторы 168

**MOLDAVIAN JOURNAL
OF INTERNATIONAL LAW AND
INTERNATIONAL RELATIONS**

Scientific-theoretical and information-practical
periodical publication founded by
Association of International Law
from the Republic of Moldova

Co-founders:
Institute of History, State and Law
of the Academy of Sciences of Moldova,
University of European Studies of Moldova
The Moldavian State Institute of International Relations
Association of Foreign Policy and International
Cooperation from the Republic of Moldova
ISSN. 1857-1999

Registered with State Chamber of Registration
of Ministry of Justice of the Republic of Moldova
Certificate Nr. MD 000039
“4”, August 2009

Accredited by SCSTD of ASM and NCAA
as scientific Journal on following specialties:
12.00.10 – International Public Law (juridical sciences)
23.00.04 – theory and history of international relations and
global development (political sciences)

Published quarterly
No. 3 (13), 2009

EDITOR –IN – CHIEF:
Alexander BURIAN
Doctor Habilitat of Law, Full Professor

EDITORIAL BOARD:
Natalia CHIRTOACA, Doctor of Law, Associate Professor
(scientific secretary) Cristina CEBAN Doctor of Law,
Associate Professor (editorial secretary)
Victoria ARHILIUC Doctor Habilitat of Law, Professor
Oleg BALAN Doctor of Law, Associate Professor
Valentin BENIUC Doctor Habilitat of Political Sciences
Jose Luis IRIARTE ANGEL Doctor of Law, Professor
(Spain) Anatoly KAPUSTIN Doctor Habilitat of Law, Profes-
sor (Russia) Sergey NAZARYA Doctor Habilitat of Political
Sciences Dumitra POPESCU Doctor of Law, Professor (Ro-
mania) Alla ROȘCA Doctor Habilitat of Political Sciences,
Professor Alexander ROMAN Doctor Habilitat of History,
Professor Vasilii SACOVICI Doctor Habilitat of Political
Sciences, Associate Professor (Belarus) Yuri SEDLETSCI
Doctor of Law, Professor Leonid TIMCENCO
Doctor Habilitat of Law, Professor (Ukraine)

CONSULTING EDITOR:
Sergei MARAR
EDITORSHIP:

Olyana KINDIBALYK (editor):
Cristina URSU-BREAZU (technical editor)
Victoria DIUKAREVA (design and layout)

OUR ADDRESS:
MD-2069, Republic of Moldova, Chisinau, of. 305, 2/1
Ghenadie Iablocikin str.,
Tel. (37322) 23.44.17; Fax: (37322) 43.03.05
e-mail: aburian@mail.md; alexandruburian@mail.ru;
alexandruburian@yahoo.com
PIN: RM 32028

The views of Editors do not necessarily coincide with the opin-
ions of the authors. The responsibility for the authenticity and ac-
curacy of the facts in the published articles rests with the authors.
© „Moldavian Journal of International Law and
International Relations”, 2009. All rights reserved.

CONTENTS

PUBLIC INTERNATIONAL LAW

- *Alexander BURIAN*. Considerations concerning sources of International Public Law 8
- *Valentina RJEVSCAYA*. Legitimate use of force and collective security in contemporary international law 17
- *Victoria TSARALUNGA*. Protection of children’s rights in the Republic of Moldova: particularities and difficulties..... 21

EUROPEAN LAW

- *Natalia SUCEVEANU, Cristina BANCU*. Role of the permanent re-
presentatives committee (COREPER) in the European Union decision-
making 33

PRIVATE INTERNATIONAL LAW

- *Aurel BAIESHU*. Termination of agreement as sanctions for breach of
contract in International Commercial Law: concept and conditions of ex-
ecution..... 39

INTERNATIONAL RELATIONS

- *Alexander BURIAN, Olyana KINDIBALYK*. Analysis of the current
status and operation of oil and gas market in Central and Eastern Europe
– potential hydrocarbon arteries..... 46

THE TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

- *Aliona CARA*. The basic trends and perspectives of the notaries activity control
by the competent authorities 58
- *Alexander CAUYA*. Legal Statute of Participants in the peacekeeping op-
erations in the light of the combatant’s statute..... 69
- *Cristina BURIAN*. Occurrence and genesis of migration. The legal re-
gulation of migration in International Law..... 77
- *Eduard SCUTARU*. Problem of secession and self-determination in In-
ternational Law..... 85
- *Nadir ADILOV*. Legislative reforms in the area of children’s rights and
their conformity with international legal norms in the Republic of Azerba-
jan..... 91
- *Natalia BEREGOI*. The European Union’s audiovisual policy and tools
of its implementation..... 97
- *Nicolay AFANAS*. Impact of EU relations - NATO on european secu-
rity maintenance 105
- *Ruslana GROSU*. The islamic world as a differentiated whole in the con-
text of modern international community..... 109
- *Viorella MANOLACHE*. The first project of Romanian modernism: a dy-
namic normative body 116

THE TRIBUNE OF DISCUSSION

- *Sergey NAZARYA*. The German–Soviet non-aggression pact from 23
August 1939: signing initiative, possible alternatives and real consequen-
ces 122
- *Olyana KINDIBALYK*. Mondial conspiracy model – intellectual – moral
standard of political mainstream: pro et contra..... 143

REVIEWS

- *Augustin FUERYA*. Review on the book „Theory of International Relati-
ons”, author A. BURIAN..... 152

SPECIALIZED LIBRARY

- New Publications 158

SCIENTIFIC NEWS

- Manuscript submission requirements..... 162
- Our authors..... 168

REVISTA MOLDOVENEASCĂ DE DREPT INTERNAȚIONAL ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale a fost lansată în anul 2006 ca proiecție a unui forum ce promovează valorificarea diferitor opinii, uneori diametral opuse, cu privire la starea actuală a dreptului internațional și a relațiilor internaționale. Într-o perioadă relativ scurtă, grație revistei, arta dezbaterilor axate pe diverse probleme științifico-practice, purtate pe paginile sale, a cunoscut o ascensiune substanțială. De asemenea, publicația a reușit să creeze și să dezvolte un profil propriu, să devină mai bogată și variată, abordând o arie tematică științifico-analitică complexă. Aceste calificative reflectă un grad înalt de profesionalism și erudiție, diferite abordări inovaționale în elucidarea temelor dificile, prin care atrage atenția practicienilor cu experiență, precum și a tinerilor cercetători.

Actualmente, publicația este o revistă de concept despre diferite domenii ale dreptului internațional, ultimul devenind un centru de atracție pentru forțele de creație, care a obținut recunoașterea publicului și a creat un colectiv larg de autori. Unul din avantajele importante ale revistei îl constituie faptul că oferă tinerilor cercetători oportunitatea de a se manifesta. Doctoranzii și magiștrii, care abia acumulează experiență în domeniul cercetărilor științifice, însă, doresc să se afirme, își pot face publice opiniile cu privire la diferite probleme actuale din domeniul relațiilor internaționale contemporane și a dreptului internațional.

Publicația conține articole ale specialiștilor de vază din republică și de peste hotare, doctori habilitați și doctori – adepți ai diferitor viziuni, care tratează și se expun activ pe marginea proceselor ce au loc în viața politică, economică și socială a țării. Spectrul problemelor examinate a devenit extrem de larg. O atenție sporită este acordată elucidării problemelor teoretico-practice din domeniul dreptului internațional și a relațiilor internaționale.

МОЛДАВСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА И МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Издание «Молдавского журнала международного права и международных отношений» стартовало в 2006 г. как открытая трибуна для различных, подчас диаметрально противоположных точек зрения на современное состояние международного права и международных отношений. За относительно короткий срок своей жизни журнал поднял на большую высоту искусство научно-практических дискуссий, выработал свой профиль, стал более насыщенным и разнообразным, оформил научно-аналитическую тематику, в связи с тем и отличается высоким профессионализмом, эрудицией, инновационными подходами к раскрытию сложных тем, чем привлекает к себе как опытных практиков, так и молодых исследователей.

Сегодня это концептуальный журнал о самых различных сферах международного права, который стал центром притяжения творческих сил и сумел найти своего читателя, сформировав вокруг себя широкий авторский коллектив. Одним из важных достоинств издания является то, что он предоставляет возможность молодым авторам – аспирантам и магистрантам, пока не обладающим большим опытом исследовательской работы, но желающим заявить о себе, высказать свою точку зрения по актуальным вопросам современных международных отношений и международного права.

На страницах нашего журнала публикуются статьи известных молдавских и иностранных специалистов, докторов и кандидатов наук - сторонников разных взглядов, которые активно освещают процессы, происходящие в политической, экономической и социальной жизни страны. Спектр рассматриваемых проблем стал максимально широким. Особое внимание уделяется освещению теоретических и практических вопросов международного права и международных отношений.

***MOLDAVIAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW
AND INTERNATIONAL RELATIONS***

The publication of the “Moldavian Journal of International Law and International Relations“ was launched in 2006 as an open forum for different, sometimes diametrically opposite points of view on the current state of international law and international relations. In a relatively short period of his life the journal raised an art of scientific and practical discussions to a higher altitude developed its profile, become richer and more varied, designed scientific-analytical subject. In this connection, it differs from high professionalism, erudition, new approaches to disclosing the difficult themes. Consequently, journal attracts both skilled experts, and young researchers.

Today it is a conceptual journal about various fields of international law, which became the center of attraction of creative forces and managed to find its readers, forming around a wide group of authors. One of the important advantages of the publication is that it provides an opportunity for young authors⁶ as - post-graduate students and master’s students, yet not possessing a wide experience of researching, but willing to assert themselves, express their views on topical issues about contemporary international relations and international law.

The journal contains articles of known Moldavian and foreign experts, doctors and candidates of sciences - advocates of different views, who actively illuminate the processes occurring in the political, economic and social life. Spectrum of the issues was as broad as possible. Particular attention is given to coverage of theoretical and practical issues of international law and international relations.

UNELE CONSIDERENTE PRIVIND IZVOARELE DREPTULUI INTERNAȚIONAL PUBLIC

*Alexandru BURIAN**

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КАСАТЕЛЬНО ИСТОЧНИКОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ПУБЛИЧНОГО ПРАВА

Под источниками международного публичного права следует понимать такие способы определения правовых норм, которые являются результатом добровольного волеизъявления государств. Источник международного права можно определить как правовой инструмент (международный договор или международный обычай), который посредством добровольного волеизъявления его субъектов, в первую очередь, государств, определяет внешнюю форму, в которых находят свое выражение нормы права. Общеизвестно, что в международных отношениях не существует единой международной власти, которая была бы в силах создать нормы международного права для государств. Сами государства являются создателями этих норм.

Материальные источники определяют социальные условия, которые способствуют зарождению некоторых правовых норм. К их числу можно отнести международное мнение, общее воззрение, принципы правосудия и справедливости, общественной солидарности, юридической убежденности и т.д. Во многом благодаря их сверхправовому характеру, источники становятся объектом таких дисциплин как правовая социология, философия или история права.

Формальные источники носят исключительно правовой характер. К этой категории принято относить источники международного права. Они в свою очередь являются правовыми средствами (механизмами), посредством которых находят свое выражение нормы международного права, созданные на основе волеизъявления двух или более субъектов права.

CONSIDERATIONS CONCERNING SOURCES OF INTERNATIONAL PUBLIC LAW

Sources of Public International law are such ways of definition of norms of law that grow out of voluntary will of the states. Sources of international law can be defined as the legal tool (international treaty or international custom) which by means of voluntary will of its subjects, first of all, states, defines the external form in which norms of law find their expression. It is well known that there is no uniform international power in international relations, which would be in power to create norms of international law for states. The states are founders of these norms.

Material sources define social conditions that contribute to appearance of some norms of law. These are international opinion, collective view, principles of justice, public solidarity, legal conviction etc. In many respects due to their super legal character, sources become object of such disciplines as legal sociology, philosophy or history of law.

Formal sources have exclusively legal character. This category comprises sources of International law. They in turn represent legal tools (mechanisms) by means of which norms of international law, created on the will of two or more subjects of law find their expression.

Noțiuni generale privind izvoarele dreptului internațional

Prin izvoarele dreptului internațional public se înțeleg acele mijloace de determinare a normelor de drept rezultate din acordul de voință al statelor. Izvorul de drept internațional public poate fi definit ca fiind un instrument juridic (tratatul sau cutuma internațională), care dau formă exterioară normelor juridice internaționale, prin acordul de voință al subiecților dreptului internațional public, în primul rând statele. Cunoaștem deja că în relațiile internaționale nu există

vreo autoritate internațională care ar crea norme de drept internațional pentru a fi impuse statelor. Statele sunt creatoarele acestor norme, exprimându-le într-o formă adecvată.

În teoria generală a statului și dreptului, prin noțiunea de *izvor al dreptului* sunt desemnate modalitățile specifice de exprimare a conținutului unei norme juridice. Doctrina mai veche a dreptului internațional (G. Scelle, Ch. de Visscher, M. Bourquin) făcea distincție între izvoarele materiale și cele formale.¹

* *Alexandru BURIAN* – doctor habilitat în drept, profesor universitar, președinte al Asociației de Drept Internațional din Republica Moldova.

Izvoarele materiale desemnează condițiile sociale care duc la apariția unor norme de drept, cum ar fi opinia publică, conștiința colectivă, noțiunile de dreptate și justiție, solidaritatea socială, convingerile juridice ș. a. Datorită însă caracterului lor extrajuridic, izvoarele materiale fac obiectul unor astfel de științe ca sociologia juridică, filozofia sau istoria dreptului.

Izvoarele formale sunt cele cu caracter juridic, din categoria acestora făcând parte și izvoarele dreptului internațional. Acestea din urmă reprezintă formele (mijloacele) juridice prin care sunt exprimate normele de drept internațional, create prin acordul de voință a două sau mai multe subiecte ale sale.

În ordinea juridică internă, sarcina de a determina izvoarele dreptului îi revine, de regulă, constituției statului, care totodată stabilește o anumită ierarhie între acestea.

Dreptul internațional, datorită particularităților sale, nu cunoaște existența unei structuri de organe și a actelor de natură constituțională. Înseși statele, organizațiile internaționale, iar în anumite cazuri și alți participanți la raporturile juridice internaționale, prin concilierea intereselor proprii, determină nu numai conținutul normelor de drept internațional, dar și forma exterioară a existenței acestora. Atât practica entităților menționate, cât și doctrina dreptului internațional recunosc în unanimitate în calitate de izvoare ale dreptului internațional *tratatul* și *cutuma* internațională.

Totodată, acestea nu sunt unicele izvoare de drept internațional. Astfel, Carta ONU, în preambul exprimă hotărârea popoarelor Națiunilor Unite de a "...crea condițiile necesare menținerii justiției și a respectării obligațiilor decurgând din tratate și *alte izvoare* ale dreptului internațional".

Vom menționa, că până în prezent, dezbaterile doctrinare referitoare la izvoarele dreptului internațional public sunt axate în jurul articolului 38 al Statutului Curții Internaționale de Justiție (CIJ), unii acceptându-le, alții din contra, respingându-le, ca având valoare de codificare a izvoarelor dreptului internațional public. Ce prevede articolul 38 al Statutului CIJ?

„1. Curtea, a cărei misiune este de a soluționa conform dreptului internațional diferendele care îi sunt supuse va aplica:

a. Convențiile internaționale, generale sau speciale, care stabilesc reguli recunoscute în mod expres de statele în litigiu;

b. Cutuma internațională, ca dovadă a unei practici generale, acceptată ca drept;

c. Principiile generale de drept recunoscute de națiunile civilizate;

d. Sub rezerva art.59, hotărârile judecătorești și doctrina celor mai calificați specialiști în drept public

ai diferitor națiuni, ca mijloace auxiliare de determinare a regulilor de drept.

2. Prezenta dispoziție nu aduce atingere dreptului Curții de a soluționa o cauză *ex aequo et bono*, dacă părțile sunt de acord cu aceasta”.

Dacă analizăm textul prezentului articol, constatăm că el stabilește sursele pe care CIJ le poate utiliza pentru soluționarea diferendelor dintre state, dar, doar în cazul în care statele supun spre reglementare Curții aceste diferende. Din dispozițiile acestui articol observăm că art.38 nu are o valoare de codificare a izvoarelor dreptului internațional public, însă, cu toate acestea, el poate reprezenta un reper considerabil în determinarea lor.

Putem face trimitere și la proiectul de articole privind răspunderea statelor, elaborat de CDI al ONU, și care în art. 17 alin. 1 stipulează că este ilicită acea faptă internațională care constituie o violare a unei obligații internaționale “independent de originea cutumiară, convențională sau *alta* a acestei obligații”.

Reieșind din cele expuse mai sus, vom concludiona că dreptul internațional nu oferă o “listă” a mijloacelor prin care se exprimă normele sale, făcută o dată și pentru totdeauna. Aceasta ne permite să afirmăm că în urma proliferării și diversificării relațiilor internaționale nu este exclusă posibilitatea apariției unor noi izvoare de drept internațional.

În doctrina dreptului internațional art. 38 al Statutului CIJ nu se află la adăpostul oricărei critici. Și acest lucru nu este deloc întâmplător, dacă avem în vedere faptul că el a fost formulat după primul război mondial pentru Curtea Permanentă de Justiție Internațională. Materialul normativ de la acea epocă nu era prea bogat. De unde vine și indicarea la posibilitatea aplicării principiilor generale ale dreptului, deciziilor judiciare, doctrinei specialiștilor. Totuși, art. 38 specifică cu ce titlu trebuie aplicate deciziile judiciare și doctrina, care nicidecum nu pot fi considerate documente normative. Acestea sunt calificate ca “mijloace auxiliare de determinare a regulilor de drept”. Nu poate să nu ridice anumite obiecții și formularea utilizată la desemnarea principiilor generale de drept ca fiind cele “recunoscute de națiunile civilizate”. Este o situație de mult depășită de evoluția istorică, termenii utilizați căzând în desuetudine.²

Luând în considerație starea actuală a dreptului internațional, la enumerarea cuprinsă în art. 38 al Statutului CIJ ar trebui adăugate și *rezoluțiile* organizațiilor internaționale, chiar dacă actele în cauză rareori servesc ca izvoare nemijlocite de drept internațional. Calitatea respectivă acestea o împrumută în principal în cadrul organizațiilor internaționale suprastatale, drept unică ilustrare până la ora actuală fiind Comunitățile Europene. În majoritatea cazurilor rezoluțiile

organizațiilor internaționale joacă un rol important în procesul de creare a normelor de drept internațional, rezultatele finale ale căruia îmbracă forma cutumei sau tratatului internațional.

Dacă tratatul și cutuma sunt considerate *izvoare universale*, al căror forță juridică decurge din dreptul internațional general, atunci deciziile normative ale organizațiilor internaționale sunt *izvoare speciale*, forța lor juridică fiind determinată de actul constitutiv al organizației în cauză.³ În același timp, fără a avea caracteristicile unor izvoare ale dreptului internațional și deci fără a fi considerate ca atare, trebuie observată influența pe care o au asupra procesului de reglementare juridică pe plan internațional principiile generale ale dreptului, doctrina, hotărârile instanțelor juridiciale internaționale, legislația națională a statelor, echitatea etc.

Tratatul internațional

Începând cu perioada interbelică și în special după cel de-al doilea război mondial, tratatul internațional reglementează majoritatea domeniilor vieții internaționale.

Tratatul internațional reprezintă un izvor principal al dreptului internațional public și, așa cum apreciază majoritatea autorilor și cum rezultă din unele documente internaționale, este cel mai important în reglementarea relațiilor dintre subiectele dreptului internațional.

O primă consacrare juridică a valorii incomensurabile pe care tratatele internaționale o au în calitate de izvoare principale ale dreptului internațional o putem remarca în Convenția de la Viena din anul 1969 cu privire la dreptul tratatelor, care a recunoscut „rolul fundamental al tratatelor în istoria relațiilor internaționale și importanța din ce în ce mai mare a tratatelor ca izvor al dreptului internațional și ca modalitate de dezvoltare a cooperării pașnice între națiuni, oricare ar fi regimurile lor constituționale”.

Convenția de la Viena din 23 mai 1969 cu privire la dreptul tratatelor în art. 2 pct.1 lit. a) prin termenul de tratat înțelege „un acord internațional, încheiat în scris între state și guvernat de dreptul internațional, fie că este consemnat într-un instrument unic, fie în două sau mai multe instrumente conexe și oricare ar fi denumirea sa particulară”. Prezenta convenție reglementează procedurile de încheiere, executare, încetare a tratatelor internaționale încheiate între state. Tratatelor încheiate între state și organizații internaționale sau dintre organizații internaționale sunt guvernate de prevederile Convenției de la Viena din 1986.

Tratatul internațional îmbracă anumite particularități definitorii:

a. este un acord scris, ceea ce determină siguranța deplină privind conținutul reglementării;

b. identifică precis părțile care-și asumă obligații, indiferent dacă sunt tratate multilaterale, universale sau regionale, ori bilaterale, întrucât tratatele sunt opozabile doar în măsura în care ele sunt acceptate;

c. oferă o reglementare clară și ușor de dovedit a acordului de voință al statelor;

d. determină exact regulile de comportament convenite de părțile contractante;

e. stabilește în mod precis drepturile și obligațiile părților contractante;

f. principalul procedeu de codificare a dreptului internațional.

Vom constata, că nu orice tratat internațional poate constitui un izvor al dreptului internațional public. În această privință trebuie să facem distincția între tratatele licite și ilicite. Numai tratatele licite reprezintă izvoare ale acestui drept. Pentru a constitui izvor al dreptului internațional tratatul internațional trebuie să întrunească următoarele condiții:

1. să fie adoptat cu îndeplinirea procedurilor prevăzute de dreptul internațional, dar în egală măsură, conform procedurilor stabilite de legea internă, în special în privința autorităților competente să încheie tratate internaționale sau să-și exprime consimțământul de a fi legat prin tratat etc.;

2. să respecte principiile și normele imperative (*jus cogens*) ale dreptului internațional în vigoare la data încheierii lor;

3. să nu fie lovit de nulitate ca urmare a unor vicii de consimțământ sau pentru că intră în conflict cu o nouă normă de *jus cogens* a dreptului internațional general;

4. să fie în vigoare.

Calitatea de izvor al dreptului internațional public a unui tratat internațional nu depinde în nici un caz de numărul părților contractante. Calitatea de izvor de drept internațional al tratatului nu este afectată de categoria tratatului (fie că este vorba de un tratat multilateral, bilateral, universal sau regional).

Actele constitutive ale organizațiilor internaționale constituie și ele izvoare de drept internațional. Unul din cele mai importante este Carta ONU prin care a fost creată această organizație mondială, la care în prezent sunt părți circa 190 de state.

Convenția de la Viena (1969) prevede posibilitatea încheierii tratatelor între state și alte subiecte ale dreptului internațional sau între aceste și alte subiecte ale dreptului internațional, de unde rezultă că părți la tratatele internaționale pot fi și altele decât statele și organizațiile internaționale. Acel fapt că tratatele în cauză nu intră în sfera de aplicare a Convenției nu aduce vreo atingere forței juridice a acestora.

Convenția de la Viena (1969) nu exclude nici posibilitatea încheierii tratatelor în “formă nescrisă”,

adică orală (așa-numitele *gentlemen's agreements*). Acestea însă țin mai degrabă de domeniul trecutului decât de prezent.

Tratatul internațional, după cum prevede și Convenția din 1969, poate fi consemnat într-un instrument unic, în două sau mai multe instrumente conexe. Dispoziția în cauză ne lasă să înțelegem că tratatul de bază ar putea fi completat prin unele protocoale sau anexe, acestea devenind părți integrante ale sale.

Tratatului internațional i se recunoaște calitatea de izvor principal al dreptului internațional, în mare parte, datorită următoarelor circumstanțe:

- forma convențională permite ca drepturile și obligațiile părților să fie formulate cu destulă precizie, fapt ce înlesnește interpretarea și aplicarea normelor convenționale;

- actualmente reglementării convenționale îi sunt supuse practic toate domeniile relațiilor internaționale, statele substituind în mod treptat cutuma prin tratate;

- tratatele în cel mai reușit mod contribuie la stabilirea concordanței și interacțiunii dintre normele de drept internațional și cele de drept intern.

Menționăm, că o importanță deosebită au căpătat tratatele multilaterale generale, chemate să reglementeze relațiile ce prezintă interes pentru comunitatea internațională a statelor în ansamblu. Eficacitatea autentică a acestor tratate constă în consacrarea dreptului de participare la ele a tuturor statelor fără vreo discriminare. La categoria acestor tratate sunt atribuite: Carta ONU din 1945, Pactele drepturilor omului din 1966, Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid din 1948, Tratatul cu privire la principiile care guvernează activitatea statelor în explorarea și folosirea spațiului cosmic, inclusiv Luna și celelalte corpuri cerești din 1967, Convenția ONU asupra dreptului mării din 1982 ș. a.

Cutuma internațională

Cutuma este izvorul cel mai vechi al dreptului internațional. Ea constă dintr-o practică generală relativ îndelungată, repetată în raporturile dintre state, acceptată de către acestea drept regulă obligatorie în relațiile dintre ele.

Materii întregi ale dreptului internațional s-au format pe cale cutumiară (dreptul diplomatic, dreptul mării, legile și obiceiurile de purtare a războiului). Pe măsura codificării dreptului internațional și a creșterii numărului tratatelor internaționale, cutuma pierde din importanța pe care a avut-o în trecut.

Articolul 38 al Statutului Curții Internaționale de Justiție se referă la cutuma internațională, ca dovadă a unei practici generale acceptă de state ca drept (*opinio juris*). Nu orice practică a statelor poate constitui

cutumă internațională, ci numai aceea care are un element faptic, material, concretizat în comportamentul statelor, în practica lor, și un element psihologic, manifestat prin convingerea statelor că o anumită regulă respectată în mod repetat în practica lor, are forța unei norme juridice obligatorii. În măsura în care, în raporturile dintre state, o practică deși repetată și continuă, nu este acceptată de state ca drept, această practică a statelor rămâne o simplă uzanță, fiind guvernată nu de normele de drept, ci de normele moralei, ori curtoaziei internaționale, așa cum este de pildă protocolul diplomatic.

Procesul cutumiar este unul complex, iar doctrina a încercat să identifice mecanismul și fundamentul acestui proces. Unii doctrinari susțin că cutuma s-a format în baza acordului tacit al statelor. Alții spun că cutuma reprezintă o conștientizare colectivă a regulii cutumiare, în absența unui mecanism formal bine determinat. Și în sfârșit, există doctrinari care afirmă că cutuma este bazată pe repetarea unei atitudini determinate a statelor.

Examinând elementul material al cutumei internaționale, respectiv conduita statelor exprimată în diverse forme (practica legislativă, guvernamentală, judecătorească, unele acte emane de la state sau de la organizații internaționale) putem evidenția anumite caracteristici.

În primul rând, și după cum rezultă expres și din articolul 38 al Statutului CIJ, practica trebuie să fie generală, adică să fie regăsită în conduita tuturor statelor cărora cutuma le este opozabilă. Este necesar, însă, de menționat, că o practică identică la nivel universal nu este necesară. Practica opozabilă unui grup mai restrâns de state poate da naștere cutumelor regionale sau locale, ori chiar bilaterale.

Practica trebuie să fie constantă prin repetarea conduitei în cadrul acelorași parametri substanțiali.

Și în sfârșit, practica trebuie să fie îndelungată. Elementul timp nu are însă un caracter absolut, întrucât durata în timp a manifestării aceluiași comportament al statelor implicate în procesul cutumiar trebuie să fie apreciat prin repetare la domeniul concret de relații internaționale pe care le reglementează. În ultimii ani procesul de formare a cutumei s-a accelerat grație creșterii exponențiale a complexității relațiilor internaționale. Astăzi, însă, când ritmul evoluției relațiilor internaționale s-a intensificat, și necesitățile reglementării juridice devin adesea imperios necesare, elementul timp și-a pierdut din importanță în procesul creării unei cutume. Astfel, într-un timp relativ scurt s-au format o serie de norme cutumiare în dreptul aerian, cum ar fi de pildă libertatea de trecere a obiectelor spațiale prin spațiul aerian al altor state, sau în dreptul maritim cât privește platoul continental, zona

economică exclusivă a mării, libertatea cercetărilor științifice, care în dreptul mării au fost ulterior codificate prin Convenția de la Montego Bay cu privire la dreptul mării din 1982. Iată de ce cerința ca practica să fie îndelungată, nu mai reprezintă o condiție atât de importantă pentru procesul cutumiar.

Elementul psihologic constă în atitudinea de acceptare de către state a caracterului juridic al regulii definite prin practica generală și relativ îndelungată dintre ele. Determinarea elementului subiectiv sau psihologic este greu de făcut, întrucât, recunoașterea caracterului juridic al regulii cutumiare se face pe cale tacită. În cazul când este o recunoaștere expresă printr-un tratat internațional, ea devine o regulă convențională.

Cutuma, alături de tratatul internațional, reprezintă o formă juridică de exprimare a acordului de voință al statelor, însă, în mod tacit, ci nu expres ca în cazul tratatului, constituie un izvor principal de formare și dezvoltare a normelor dreptului internațional.

O problemă cu privire la cutumă privește câmpul său de aplicare, distingându-se cutume generale și regionale sau locale. Referitor la cutumele regionale sau locale care leagă un grup de state sau chiar numai două state, participarea statelor la aceste tipuri de cutumă este mai strictă decât în cazul cutumelor generale. Însă, diferența esențială între cutumele generale și cele speciale, regionale sau locale, rezidă în faptul că cutumele speciale nu pot fi aplicate decât statelor care participă efectiv la formarea lor.

Sfera de aplicare a unei cutume poate varia prin aria sa de întindere în spațiu. Din acest punct de vedere atât practica, cât și jurisprudența internațională au relevat posibilitatea existenței cutumelor generale, regionale și locale. Pentru a fi valabilă în calitate de cutumă generală, regula nescrisă trebuie să fie recunoscută de majoritatea statelor, ceea ce însă deloc nu presupune totalitatea statelor care formează comunitatea internațională la un moment dat. În ce privește cutumele regionale⁴ și locale⁵, ele nu leagă decât statele dintr-o anumită regiune geografică în cazul celor dintâi și două sau trei state în cazul celor din urmă;

- *elementul subiectiv, zis și psihologic*, constă în credința, convingerea formată la subiectele dreptului că, acționând într-un anumit mod, ele se conformează nu unei simple uzanțe (cum este, spre exemplu, protocolul diplomatic),⁶ ci unei veritabile reguli juridice. După cum a precizat și Curtea de la Haga în hotărârea sa citată din 20 februarie 1969: “statele interesate trebuie deci să aibă sentimentul că se conformează unei obligații juridice”.

Elementul subiectiv (*opinio juris*) ne oferă și răspunsul la întrebarea: din ce moment ne putem considera în prezența unei norme cutumiare – din momentul

din care fiecare dintre subiectele de drept internațional poate conta pe faptul că celelalte se vor conforma acelei conduite ce formează obiectul respectivei reguli.

Un fenomen nou în legătură cu formarea cutumei rezidă în participarea organizațiilor internaționale la procesul cutumiar. Această participare se manifestă prin acte care deși emană de la organele organizațiilor internaționale, reprezintă în ultimă instanță poziția adoptată de statele membre. Este vorba deci de o nouă cale de manifestare a consimțământului statelor care îmbogățește considerabil procesul cutumiar.

Ca exemplu de rezoluții ale Adunării Generale ale ONU care au influențat mult procesul cutumiar pot fi enumerate următoarele:

- a. Declarația universală a drepturilor omului din 10 decembrie 1948;
- b. Declarația cu privire la declararea independenței țărilor și popoarelor coloniale din 1960;
- c. Declarația relativă la eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială din 1963 etc.

Astfel, dacă tratatul internațional apare ca rezultat al manifestării exprese a acordului de voință a statelor, cutuma, dimpotrivă, se formează printr-o manifestare tacită a consimțământului lor. În afară de aceasta, cutuma are un neajuns, ce constă în dificultatea dovedirii existenței acesteia, adică a dovedirii conținutului ei. Pentru a facilita stabilirea elementelor unei norme cutumiare ar putea fi luate în considerare: actele normative interne ale statelor (legi, hotărâri ale guvernului, acte ale administrației publice locale etc.); orice acte ale organelor statului cu puteri în planul relațiilor internaționale (acte ale unor ministere, note diplomatice, declarații de politică externă, corespondența diplomatică etc.), precum și hotărâri ale instanțelor de judecată, cu incidență în materia dreptului internațional; opiniile exprimate de delegațiile statelor în cadrul unor conferințe internaționale sau în cadrul unor organe ale organizațiilor internaționale; dispozițiile unor tratate internaționale, care pot fi invocate ca norme cutumiare nu între statele părți, ci în raporturile dintre state terțe sau între acestea și statele părți.

În concluzie, putem constata că cutuma internațională își menține și în prezent o însemnătate normativă determinată.

Principiile generale de drept

Principiile generale de drept menționate în art. 38 din Statutul Curții Internaționale de Justiție ca putând fi aplicate în soluționarea unor diferende aduse în fața Curții sunt considerate de către o parte a doctrinei dreptului internațional ca un izvor al acestuia.

Formularea din Statutul CIJ este ambiguă și lacunară și pune mai multe semne de întrebare, nefiind

precizată natura juridică a acestor principii generale, sunt ele principii de drept internațional public (așa cum opinează academicianul Korețkii), sunt principii de drept intern (idee susținută de autorul elvețian P.Guggenheim), ori comune ambelor sisteme de drept, cuprinzând atât dreptul internațional cât și dreptul intern? (păreră afirmată de autorul francez Ch. Rousseau). Putem considera totuși acceptabilă părerea bazată și pe practica Curții, care s-a referit cu titlul complementar sau supletiv la aceste principii, potrivit căreia este vorba de principii cogenenerate din diverse sisteme de drept intern și transpuse în ordinea internațională. Dacă e să ne referim la practica Curții de Justiție a Comunităților Europene, ea reese din aceea că principiile generale ale dreptului nu sunt numai principiile comune dreptului intern al statelor membre, dar și principiile dreptului internațional public. În egală măsură, în statutul CIJ lipsește precizarea care sunt acele națiuni civilizate competente să le recunoască. În acest sens, mult mai clar se prezintă Statutul Curții Penale Internaționale din 1998, care stabilește în calitate de drept aplicabil „dacă este nevoie ..., principiile și regulile de drept internațional”, precum și „principiile generale de drept reținute de Curte din legile naționale, reprezentând diferite sisteme ale lumii... dacă nu sunt incompatibile cu Statutul Curții, cu dreptul internațional ori cu regulile internaționale recunoscute”. Este necesar de menționat că acest document renunță la expresia „națiuni civilizate”, sintagmă depășită deja în timp.

În doctrină, una dintre chestiunile principale care se ridică față de principiile generale de drept este de a determina dacă ele sunt sau nu sunt surse ale dreptului internațional public. În opinia lui Oppenheim-Lauterpacht, principiile generale de drept constituie izvoare distincte ale dreptului internațional public. Un punct de vedere opus celui anterior aparține unor doctrinari ca G.Scelle și G. Tunkin, care refuză categoric să vadă în principiile generale de drept un al treilea izvor distinct al dreptului internațional, distinct de tratat și cutumă. Alți autori, cum ar fi bunăoară, G. Schwarzenberger atribuie principiile generale de drept la categoria celor subsidiare.

Independent însă de felul în care sunt concepute aceste principii generale, în ceea ce privește natura lor juridică, ele nu au calitatea de mijloace de exprimare a acordului de voință al statelor, adică de izvoare de drept internațional. Aceste principii, sunt ele însele norme ale dreptului internațional, apărute și consacrate pe cale cutumiară, sau convențională. Din aceste considerente, opinăm că principiile generale de drept nu pot fi considerate ca izvor în sens formal al dreptului internațional public.

Mijloacele auxiliare de determinare a normelor de drept internațional

În art. 38 al Statutului CIJ sunt indicate *hotărârile judecătorești* ca un “mijloc de determinare a regulilor de drept”.

Hotărârile instanțelor internaționale (ale CIJ și ale instanțelor arbitrale internaționale) nu constituie un izvor formal al dreptului internațional public, ci reprezintă niște mijloace auxiliare pentru determinarea și interpretarea normelor de drept internațional public. Prin aceste hotărâri se aplică dreptul internațional, dar nu se crează. Hotărârile judecătorești internaționale contribuie la interpretarea și precizarea normelor de drept internațional și prin ele se constată existența acestor norme.

Sintagma “hotărârile judecătorești...” de la art. 38 pct. 1 lit. d) cuprinde deciziile pronunțate de judecătorul sau arbitrul internațional cu ocazia soluționării unor diferende supuse lor. La categoria deciziilor judiciare este atribuită în special jurisprudența celor două Curți internaționale de justiție (CPJI și succesoarea ei, CIJ). Hotărârile instanțelor respective sunt deseori preluate și pot fi invocate ca mijloace auxiliare de precizare a conținutului normelor aplicabile în litigii cu elemente identice sau asemănătoare. Același lucru poate fi spus și în privința jurisprudenței arbitrale, chiar dacă autoritatea celei din urmă este puțin inferioară jurisprudenței celor două Curți de la Haga. Anumite principii importante, cum ar fi principiile generale ale neutralității în timp de război (sentința Alabama din 1872), caracterul general al competenței teritoriale (sentința în Cauza Insulei Palmas, 1928) sau principiul proporționalității drept una din condițiile ripostei la un act ilicit (sentința Naulilaa, 1928), au constituit, printre alte exemple, niște precedente incontestabile la care practica internațională continuă să se refere.

Totodată, nici judecătorul și nici arbitrul internațional nu sunt legați din punct de vedere formal prin asemenea precedente. La aceasta indică însuși Statutul CIJ, care în art. 59 stabilește: “Decizia Curții nu are forță obligatorie decât între părțile în litigiu și numai pentru cauza pe care o soluționează”. Cu titlu de principiu general de drept, aprecierea dată este valabilă și în privința sentințelor arbitrale. Considerentele invocate însă nu constituie un obstacol influenței exercitate în practică de deciziile justiției internaționale asupra interpretării, dar și asupra evoluției dreptului internațional.

Diferența existentă între justiția internațională în persoana CIJ și tribunalele arbitrale internaționale ține de caracterul *ad hoc* al arbitrajului, spre deosebire de natura instituțională, permanentă a CIJ.

Statutul CIJ precizează în art. 59, că hotărârile Curții au forță obligatorie numai pentru statele părți la

diferend și doar pentru cauza soluționată prin această hotărâre. Aceste hotărâri nu constituie niște precedente de natură să determine apariția de noi norme ale dreptului internațional public. Astfel, jurisprudența internațională constituie o sursă de inspirație în procesul de codificare a dreptului internațional public.

Doctrina celor mai calificați specialiști în dreptul public al diferitelor națiuni, reținută în art. 38 al Statului CIJ” nu este un izvor formal al dreptului internațional public, nu este o sursă obligatorie, și nici factor creator de drept”, idee susținută de Nicolae Ecobescu și Victor Duculescu, precum și de majoritatea specialiștilor de drept internațional public.

Doctrina de drept internațional public cuprinde opiniile celor mai calificați specialiști în această materie, a căror competență este recunoscută pe plan internațional și care pot să explice și să interpreteze conținutul unor norme de drept internațional. Doctrina cuprinde și opiniile exprimate în documentele unor asociații științifice internaționale cum ar fi de pildă Asociația de drept internațional sau Institutul de drept internațional. Această doctrină nu crează dreptul internațional, ci constată existența unor principii, norme și instituții ale dreptului internațional, precizând conținutul acestora.

O deosebită importanță o au opiniile individuale sau separate ale judecătorilor CIJ, cuprinzând analize și aprecieri asupra unor norme de drept internațional public, în legătură cu un caz sau altul, care a constituit obiect de reglementare în fața Curții.

Importanța doctrinei pentru cunoașterea și, în special, interpretarea normei de drept este cu atât mai pronunțată, cu cât opera de codificare este mai slabă, și cu cât ramura de drept respectivă este mai puțin perfectă. Din aceste considerente renumitul autor Calvo afirma că “doctrina este fără îndoială izvorul cel mai abundent de drept internațional”, iar Oppenheim preciza că “doctrina are un loc mai mare în dreptul internațional decât în orice altă știință”. Doctrina de drept internațional contribuie la individualizarea și precizarea normelor sale cutumiare, iar în cadrul ei adesea se fac propuneri de *lege ferenda*, care nu au o valoare juridică obligatorie pentru subiectele dreptului internațional public.

Alte posibile izvoare ale dreptului internațional

Rezoluțiile organizațiilor internaționale.

În realizarea scopurilor și exercitarea funcțiilor prevăzute în actele sale de constituire, orice organizație internațională are competența de a adopta hotărâri, denumite rezoluții. Adoptată în baza actului constitutiv, rezoluția nu are o forță juridică proprie și nici nu cuprinde de regulă obligații directe pentru state-

le membre ale ei, ca și pentru alți destinatari cărora le este adresată. De aceea, rezoluțiile organizațiilor internaționale au fost denumite recomandări internaționale, acte ce recomandă, fără însă să genereze efecte juridice pentru destinatarii lor. O mare însemnatate pentru procesul normativ general prezintă rezoluțiile Adunării Generale a ONU și ale Consiliului de Securitate al ONU, care formulează în textul lor, principii și norme generale ale relațiilor dintre state. În textul Cartei ONU termenul de recomandare desemnează atât rezoluții cu efecte politice, fără valoare juridică, cât și rezoluții care generează efecte juridice, având o forță obligatorie pentru destinatari. Astfel, în problemele interne ale organizației (admiterea de noi membri, suspendarea sau excluderea din organizație, aprobarea bugetului), Adunarea Generală adoptă hotărâri ce au valoare obligatorie. Hotărârile Consiliului de Securitate al ONU privind exercitarea funcțiilor sale de apărare și restabilire a păcii și securității internaționale în limitele cap. 7 al Cartei ONU, au forță obligatorie pentru statele membre (potrivit art.25 al Cartei). Din categoria celor obligatorii mai fac parte și actele unor organizații internaționale de integrare în folosul cărora statele membre operează un transfer de drepturi suverane, după cum este exemplul celor trei Comunități Europene, reunite în prezent în cadrul UE (CE, CECO, CEEA). Astfel, în conformitate cu art. 249 al Tratatului de la Roma, Consiliul de Miniștri, Parlamentul European, Comisia Europeană, adoptă regulamente, directive, decizii care au o forță obligatorie atât pentru statele membre, cât și pentru persoanele lor fizice și juridice.

Este adevărat că Adunarea Generală a ONU a adoptat o serie de declarații importante, care prin conținut și structură se aseamănă frecvent cu tratatele internaționale, ca de pildă: Declarația universală a drepturilor omului, Declarația privind acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale, Declarația asupra eliminării tuturor formelor de discriminare rasială etc., care prin conținutul lor nu fac decât să reafirme poziția ONU. În general, aceste declarații au doar o valoare de recomandare către statele membre, însă, pentru transformarea acestor recomandări în obligații internaționale pentru membrii ONU, Adunarea Generală a stabilit practica de transpunere a lor în tratate internaționale elaborate sub egida ei. Astfel, majoritatea declarațiilor Adunării Generale a ONU, în domeniul important al relațiilor internaționale au fost concretizate în texte convenționale. De exemplu, prevederile Declarației universale a drepturilor omului, din 10 decembrie 1948 au fost incluse în două pacte internaționale cu privire la drepturile omului din 1966, rezoluția din 23 noiembrie 1963, prin care s-a adoptat Declarația Națiunilor Unite asupra eliminării tuturor

formelor de discriminare rasială, și rezoluția din 21 decembrie 1965, prin care s-a adoptat și deschis pentru semnare și ratificare Convenția internațională cu același obiect etc. Astfel, Rezoluțiile Adunării Generale a ONU și declarațiile sale contribuie la precizarea și dezvoltarea conținutului normelor și principiilor dreptului internațional, precum și la pregătirea adopțării de noi norme ale acestui drept, ceea ce în doctrină poartă denumirea de predrept.

Legislația națională a statelor și hotărârile instanțelor naționale.

Legea națională poate exercita sub diferite aspecte o influență asupra procesului normativ internațional. Astfel, prin actele legislative se poate stabili conduita generală a statului în relațiile sale internaționale, inclusiv poziția sa față de dreptul internațional și de procesul formării sale. Legislația națională a statelor și hotărârile naționale nu constituie izvoare formale și independente ale dreptului internațional, ele însă, pot constitui elemente ale procesului cutumiar de formare a unor norme, atunci când mai multe state adoptă legi similare referitoare la mai multe instituții sau relații internaționale, ca de pildă, în domeniul dreptului consular, dreptului de azil etc., sau când instanțele de judecată din diferite state adoptă soluții identice, în mod repetat cu privire la aceeași cauză.

Echitatea este prevăzută în Statutul CIJ ca un drept al ei de a soluționa o cauză *ex aequo et bono* dacă părțile sunt de acord cu aceasta. Pentru cei care admit acest drept al Curții, echitatea ar juca un triplu rol: fie cu scopul de a atenua aplicarea riguroasă a dreptului, ci pe baza bunului simț și spiritului de dreptate al judecătorului, fie pentru a o aplica în domenii ale dreptului internațional în care nu există reguli precise, fie de a înlătura aplicarea dreptului pentru obținerea unei soluții contra legii (*contra legem*).

Independent de modul în care concepem echitatea, ea nu reprezintă un izvor al dreptului internațional, ci o posibilitate acordată de părțile într-un diferend judecătorului internațional, de a soluționa acel diferend fără a recurge propriu-zis la lege ci în baza echității, sau cu alte cuvinte echitatea reprezintă un sistem de soluționare a diferendelor internaționale. Echitatea mai apare în dreptul internațional și ca un principiu general al său. În conformitate cu acest principiu toate normele și prevederile acestui drept sunt opozabile în mod egal față de subiectele dreptului internațional public.

În practica actuală a statelor se utilizează *instrumente unilaterale*, al căror număr este în continuă creștere, cum sunt declarațiile, notele, luările de cuvânt ale persoanelor cu cele mai înalte funcții în stat, și în baza cărora statele se angajează să procedeze și să se comporte într-un fel sau altul în relațiile inter-

naționale. Multe dintre actele unilaterale ale statelor joacă un rol esențial și în raporturile convenționale dintre ele. Astfel, actul unilateral de ratificare se referă la procesul de formare a tratatului internațional, iar cel de retragere sau denunțare, se atribuie la stingerea tratatului. În această ordine de idei, actele unilaterale ale statelor reprezintă elementele unui proces de formare, modificare sau stingere a normelor internaționale convenționale sau cutumiare, fără a constitui însă izvoare formale ale acestui drept. Ele dau naștere la drepturi și obligații internaționale, și nicidecum la reguli noi de drept internațional public.

Actele unilaterale, pot stabili de asemenea angajamente privind extinderea colaborării bilaterale sau multilaterale, întreprinderea de acțiuni împreună, în scopul atingerii unor obiective politice majore, spre a contribui la soluționarea problemelor de importanță incomensurabilă ale vieții contemporane, de care depinde pacea și progresul tuturor popoarelor.

Din categoria actelor unilaterale cu efecte internaționale fac parte: promisiunea, declarațiile, recunoașterea, renunțarea, protestul etc.

Promisiunea este actul unilateral prin care un stat își asumă o anumită conduită în raporturile cu alte subiecte de drept internațional.

Declarația este actul unilateral în baza căruia statele își asumă un anumit comportament față de alte subiecte de drept internațional. Un exemplu de declarație este acceptarea jurisdicției obligatorii a CIJ, potrivit art. 36 pct. 2 din statutul acesteia, declarația de rupere a relațiilor diplomatice, decarația de război sau de neutralitate față de un conflict armat etc.

Recunoașterea este un act prin care un stat recunoaște situația internațională, sau un act juridic al altui subiect de drept, cum ar fi de pildă apariția unui nou stat în cadrul comunității internaționale, modificarea *de facto* a frontierelor de stat etc.

Protestul este actul unilateral prin care un stat se ridică împotriva unei stări de fapt sau de drept din relațiile internaționale, pe care le apreciază ca fiind ilegale, ca de pildă, protestul împotriva ocupării prin forță a teritoriului unui stat de către un alt stat.

Renunțarea reprezintă actul unilateral prin care un stat renunță de bună voie la un drept al său, la o pretenție sau la o competență a sa, care din acest moment încetează să existe (de pildă, renunțarea la obiecția formulată față de rezerva altui stat la un tratat internațional etc.).

Actele unilaterale ale statelor deși pot fi imputate numai statelor de la care emană, pot genera și anumite efecte juridice în relațiile internaționale. Actele unilaterale care emană de la state, ca și tratatele internaționale și cutumele internaționale, sunt bazate pe bună credință. De exemplu, o promisiune care a fost făcută

printr-un act unilateral urmează a fi respectată în baza principiului buneii – credințe, dar și în baza libertății statelor, ceea ce presupune că statele au tot dreptul să renunțe la ea, atunci când aceasta dăunează intereselor sale naționale. Putem conchide că actele unilaterale ale statelor, pentru că produc efecte juridice în relațiile dintre ele și sunt incidente dreptului internațional public, pot fi calificate drept izvoare subsidiare ale dreptului internațional public.

Actele unilaterale ale organizațiilor internaționale, alături de regulamentele interioare ale organizațiilor internaționale, regulamentele de funcționare ale organelor organizațiilor internaționale, regulamentele instanțelor de judecată internaționale (de pildă regulamentul Curții Internaționale de Justiție sau Regulamentul de procedură și probă a Curții Penale Internaționale), precum și alte instrumente care guvernează funcționarea și activitatea lor internă, sunt calificate de doctrină ca izvoare subsidiare, derivate ale dreptului internațional public. Cu toate acestea, ținem să menționăm că aceste acte nu vor fi confundate cu actele prin care sunt constituite organizațiile internaționale, cum ar fi de pildă Carta ONU, Statutul Consiliului Europei etc., acestea fiind izvoare principale de drept internațional.

Referințe bibliografice:

¹ Vezi: Serbeno, Eduard. *Izvoarele dreptului internațional*. // în: Alexandru Burian, Oleg Balan, Eduard Serbeno, *Drept internațional public, Ediția a II-a* - Chișinău, CEP USM, 2005, -608 p., pag. 47-70.

² Serbeno, Eduard, *op. cit.*, p. 49.

³ Vezi Лукашук И. И., *Функционирование международного права*, Москва, 1992, c. 8.

⁴ Spre exemplu, regula azilului diplomatic practică de statele latinoamericane. Asupra acestei reguli CIJ a indicat în hotărârea sa din 20 noiembrie 1950, emisă în *Cauza dreptului de azil (Columbia împotriva Peru)*. Vezi *Droit international public. Recueil de textes*: vol. II / Sous la rédaction de Condorelli L., Université de Genève, Faculté de Droit, 1997-1998, p. 43.

⁵ Spre exemplu, dreptul de trecere al unui stat spre teritoriul său enclavat în teritoriul altui stat. Asupra unei asemenea norme cutumiare s-a indicat în hotărârea CIJ emisă la 12 aprilie 1960 în *Cauza dreptului de trecere prin teritoriul indian (Portugalia împotriva Indiei)*. Pentru textul hotărârii, vezi *Droit international public. Recueil de textes*: vol. II / Sous la rédaction de Condorelli L., Université de Genève, Faculté de Droit, 1997-1998, p. 72.

⁶ Uzanțele (uzajele) sau obiceiurile nu presupun în sarcina destinatarilor lor o obligație juridică, ele fiind doar expresia unei practici oarecare ce n-a obținut încă o recunoaștere juridică.

Bibliografie:

1. Barberis J. A., *Réflexions sur la coutume internationale* // AFDI, 1990.

2. Degan, V., *L'équité et le droit international*, Haga, 1970;

3. Guggenheim P., *Contributions à l'histoire des sources du droit international* // RCADI, 1958-II, vol. 94.

4. Heere W. P., *International Law and its Sources*, The Hague, 1989.

5. Moca Gh., *În legătură cu forța juridică a hotărârilor Adunării Generale a ONU* // Analele Universității București, 1962, nr. 24.

6. Năstase, A., *The place of the Treaty among the Sources of International Law*, RRSI, 1988, nr.2.

7. Năstase, A., *The Influence of the Doctrines on International Law. The Case of Natural Law*, RRSI, nr.2, 1989.

8. Oraison A., *Réflexions sur "la doctrine des publicistes les plus qualifiés des différentes nations"* // RBDI, 1991 (2), vol. XXIV.

9. De Visscher Ch., *De l'équité dans le règlement arbitral et judiciaire des litiges en droit international public*, Paris, Pédone, 1972.

10. Pellet A., *Recherche sur les principes généraux de droit en droit international public*, Thèse droit Paris II, 1974.

11. Reuter P., *Quelques réflexions sur l'équité en droit international public* // RBDI, 1980; Rolin H., *Les principes de droit international public* // RCADI, 1950-II, vol. 77.

12. Scelle G., *Essai sur les sources formelles du droit international* // Recueil sur les sources du droit en l'honneur de F. Gény (Paris, Sirey, 1935, 3 vol.), vol. 3: "Les sources des diverses branches du droit".

13. Serbeno, Eduard. *Izvoarele dreptului internațional*. // în: Alexandru Burian, Oleg Balan, Eduard Serbeno, *Drept internațional public, Ediția a II-a* - Chișinău, CEP USM, 2005, -608 p., pag. 47-70.

14. Sicault J.-D., *Du caractère obligatoire des engagements unilatéraux en droit international public* // RGDIP, 1979/3.

15. Suy, E., *Les actes juridiques unilatéraux en droit international public*, Paris 1962 ; M. Virally, *Le rôle des principes dans le développement du droit international*, 1976.

16. Vitanyi B., *Les positions doctrinales concernant le sens de la notion de principes généraux de droit reconnus par les Nations civilisées* // RGDIP, 1982.

17. Verdross, A., *Les principes généraux de droit comme source du droit de gens*, Annuaire de l'Institut de droit international, Paris, 1932.

18. Даниленко Г. М., *Обычай в современном международном праве*, Москва, 1988.

19. Игнатенко Г.В., *Международное право*, «Высшая школа», Москва, 1995.

20. Колосов Ю.М., Кривчикова Э.С., *Международное право*, Издательство «Международные отношения», Москва, 2003.

21. Лукашук И. И., *Функционирование международного права*, Москва, 1992.

22. Тункин Г. И., *Международное право*, Издательство «Юридическая литература», Москва, 1982.

23. Ушаков Н.А., *Международное право*, «Юристъ», Москва, 2000.

ЗАКОННОЕ ПРИМЕНЕНИЕ СИЛЫ И КОЛЛЕКТИВНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В СОВРЕМЕННОМ МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

*Валентина РЖЕВСКАЯ**

APLICAREA LEGALĂ A FORȚEI ȘI SECURITATEA COLECTIVĂ ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL CONTEMPORAN

Evoluția normelor de drept internațional, care reglementează aplicarea forței, are loc sub influența utilizării și a interpretării lor de către organele internaționale, care fac parte din sistemul securității colective. Scopul articolului este de a atrage atenția asupra problemelor care apar în domeniul respectiv: delimitarea prerogativelor în sfera asigurării păcii internaționale și a securității în cadrul organelor principale ale ONU, interacțiunea între structurile universale și regionale în domeniul securității, necesitatea unei interpretări în termen și calitative și implementarea normelor de drept internațional în cadrul sistemului securității colective.

LEGITIMATE USE OF FORCE AND COLLECTIVE SECURITY IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL LAW

The development of international legal rules regulating the use of force is afflicted by application and interpretation of these rules by international bodies, forming part of the collective security system. The purpose of this article is to point out some problems arising in this sphere, namely the division of competence of the UN principal organs in the field of the maintenance of international peace and security, the interaction between universal and regional security structures, the necessity of interpretation and application of international law within the framework of collective security system being timely and honest.

Можно выделить две основные проблемы, связанные с международно-правовым регулированием применения силы:

1) реализация существующих норм международного права в этой сфере. В качестве примеров могут быть названы споры о законности превентивной самообороны и о содержании принципа пропорциональности в применении к военным операциям, об эффективности санкций и повышении роли ООН в поддержании международного мира и безопасности;

2) развитие международного права, вызванное появлением качественно новых и обострением старых угроз для международного мира и безопасности. Сюда можно отнести вопрос о международно-правовых средствах противодействия терроризму, в частности, о юридических основаниях военных операций, которые являются ответом на террористические акты. Вопрос о международно-правовой оценке силовых действий, мотивированных грубыми нарушениями прав человека, также относится сюда.

На практике обе названные проблемы могут решаться только вместе.

Нельзя пренебрегать развитием норм международного права в ответ на запросы времени, возможно, важнейшей, по крайней мере, на нашем историческом этапе, является проблема применения и толкования норм, призванных регулировать применение силы государствами. Если для нас важно содержание норм, то вдвойне важно, кем и каким образом осуществляется оценка событий международной жизни, со ссылкой на эти нормы.

Принцип неприменения силы в современном международном праве, а также связанные с ним институты видов законного применения силы (военных санкций на основе резолюции Совета Безопасности ООН, права на самооборону, индивидуальную или коллективную), – одна из нормативных основ системы коллективной безопасности. Хотя в литературе встречаются разночтения – иногда говорят о всеохватывающей системе коллективной безопасности, иногда об универсаль-

* *Валентина РЖЕВСКАЯ* - кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права, Институт международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Украина.

ной и региональных системах¹ – представляется возможным говорить с точки зрения международного права о единой системе коллективной безопасности, функционирующей на универсальном и региональном уровнях. Это возможно потому, что Устав ООН (Глава VIII «Региональные соглашения») прямо допускает создание региональных организаций, в том числе в сфере безопасности, и устанавливает нормативные основы для согласования их функций с соответствующими функциями ООН.

Установление связи между развитием норм международного права, регулирующих применение силы, и осуществлением в рамках системы коллективной безопасности их толкования и применения – относительно долговременная историческая тенденция. Уже в период между Первой и Второй мировыми войнами, когда происходило формирование принципа неприменения силы или угрозы силой и связанных с ним институтов законного применения силы, а система коллективной безопасности на универсальном уровне была воплощена в Лиге Наций, был поднят вопрос: каким путем должны устанавливаться различия между правомерным и противоправным применением силы? Предлагались два способа: определить критерии разграничения в договоре либо предоставить решение вопроса в каждом конкретном случае полномочному международному органу. Несмотря на то, что заключение 12 государствами, в том числе и Советским Союзом, в 1933 г. конвенции об определении агрессии было воспринято позитивно, в тот период возобладала, по-видимому, вторая точка зрения, а органом, призванным решать о законности или незаконности применения силы, на практике оказался Совет Лиги Наций. Позиция, занятая Советом по отношению к японо-китайскому (1931–1933), итало-абиссинскому (1935–1936) и советско-финскому (1939–1940) конфликтам, имела некоторое международно-правовое значение: она свидетельствует о попытках мирового сообщества ограничить круг оснований для законного применения силы и осудить незаконное. Однако слабость системы коллективной безопасности привела к тому, что позиция Совета Лиги не отразилась на развитии международных отношений и не предотвратила новую мировую войну. Введение договорных обязательств, направленных на разграничение законного и незаконного применения силы, также оказалось неэффективным.

После создания ООН, в период «холодной войны» Совет Безопасности был лишен возможности осуществлять свои полномочия на основе Главы

VII Устава ООН, однако происходило развитие норм в сфере законности применения силы, уточнения содержания принципа неприменения силы или угрозы силой путем принятия различных документов, среди которых следует особо выделить «Декларацию принципов международного права» 1970 г. и «Определение агрессии» 1974 г. Также в этот период Международный Суд ООН применил нормы, регулирующие применение силы государствами в порядке реализации права на самооборону, в решениях по делам «Пролив Корфу» (Соединенное Королевство против Албании, 1949 г.) и «О военной и полувоенной деятельности против Никарагуа на ее территории» (Никарагуа против США, 1986 г.). Это последнее решение, несмотря на то, что США отозвали свое признание юрисдикции Международного Суда, и дело слушалось в отсутствие их представителя, имело особо большое значение как акт толкования и применения норм, регулирующих применение силы в современном международном праве.

«Определение агрессии», принятое Генеральной Ассамблеей ООН и рассматриваемое Международным Судом как частичная систематизация международных обычаев, носящее следы влияния Конвенции об определении агрессии 1933 г., воплощает объединение двух подходов к разграничению законного и незаконного применения силы, предлагавшихся ранее. С одной стороны, ст. 3 документа содержит перечень деяний, любое из которых должно квалифицироваться в качестве акта агрессии. Эту статью Международный Суд признал кодификацией международных обычаев относительно содержания понятия «вооруженное нападение», которое является, согласно ст. 51 Устава ООН, основанием для осуществления права на самооборону. С другой стороны, согласно ст. 2 и 4 того же документа, Совет Безопасности ООН никак не связан этим перечнем: он может определить, что совершенное деяние не может быть квалифицировано как акт агрессии ввиду недостаточно серьезного характера, либо назвать агрессией какое-нибудь другое деяние, не входящее в перечень².

Упоминания полномочий Совета Безопасности в «Определении агрессии» нельзя было избежать: такое упоминание соответствует положениям Главы VII Устава ООН, согласно которым Совет Безопасности определяет существование любой угрозы миру, любого нарушения мира или акта агрессии (ст. 39). Однако, резервируя такое полномочие официально за Советом Безопасности, международное право не может исключить использования «Определения агрессии» в практике

Генеральной Ассамблеи и Международного Суда ООН, а также государств и других международных организаций при формировании отношения к тому или иному международному конфликту. Определение Совета Безопасности имеет юридическое значение как основание для принудительных действий к нарушителю мира, осуществляемых от имени ООН. Но даже если Совет не может или не считает нужным осуществить свои полномочия, это не лишает членов международного сообщества возможности ссылаться, формируя свою международно-правовую позицию, в том числе на ст. 3 «Определения агрессии».

В настоящее время связь институтов видов законного применения силы с системой коллективной безопасности выражается, в частности, в том, что 1) принцип неприменения силы или угрозы силой закреплен в Уставе ООН (п. 4 ст. 2); 2) система коллективной безопасности призвана обеспечивать реализацию обязательств, следующих из этого принципа, предотвращая нарушения и реагируя на них, 3) международные органы, призванные осуществлять в универсальном масштабе применение и толкование принципа, являются органами ООН. К ним относятся:

- Совет Безопасности ООН, наделенный главной ответственностью за поддержание международного мира и безопасности, правом принятия обязательных решений и применения коллективных принудительных мер к нарушителям, однако зависимый от согласия между его постоянными членами.

- Генеральная Ассамблея ООН, полномочная обсуждать любые вопросы или дела в пределах Устава и делать рекомендации, однако лишенная права принимать обязательные решения, а также права делать рекомендации в отношении какого-либо спора или ситуации, находящихся в это время на рассмотрении Совета Безопасности, если только Совет не запросит об этом. Следует отметить, что Международный Суд ООН в своем консультативном заключении «Правовые последствия строительства стены на оккупированной палестинской территории» (2004 г.) фактически признал правомерной резолюцию Генеральной Ассамблеи «Единство ради мира» 377 (V), которая несколько расширяет по сравнению с Уставом ООН полномочия этого органа, позволяя Ассамблее принимать на себя главную ответственность за поддержание международного мира и безопасности в случаях очевидной неспособности Совета. Реализация этой ответственности Ассамблеей в любом случае зависит от политической воли государств-членов.

- Международный Суд ООН, полномочный рассматривать любой вопрос международного права, в том числе связанный с поддержанием международного мира и безопасности с юридической стороны, принимать обязательные для сторон решения по межгосударственным спорам, а также давать консультативные заключения, не обладающие обязательной силой, по любому юридическому вопросу в ответ на запрос Генеральной Ассамблеи и Совета Безопасности. Сильная сторона Суда в том, что он дает оценку событиям именно в свете международного права. Кроме того, Суд полномочен назначать обязательные временные меры защиты прав сторон, что может иметь особое значение в случае вооруженного конфликта как способ обязать стороны прекратить кровопролитие. Однако Суд ограничен в своей деятельности вопросами юрисдикции. Давая согласие на юрисдикцию Суда, стороны принимают обязательство исполнить решение, и неисполнение является основанием для их международно-правовой ответственности. Возможность реализовать эту ответственность через механизм ООН сильно ограничена, так как поставлена в зависимость от Совета Безопасности (ч. 2 ст. 94 Устава ООН), но ответственность за неисполнение решений Международного Суда может быть осуществлена и вне рамок ООН в соответствии с общими нормами, регулирующими ответственность государств за международно-противоправное деяние.

Изменение системы международных отношений в 1990-е годы привнесло несколько новых тенденций в практику главных органов ООН, связанную с оценкой допустимости применения силы, среди которых следует отметить, в частности:

а) изобретение в рамках Совета Безопасности формы резолюций-полномочий (authorization resolutions), со ссылкой на Главу VII Устава ООН, которая дает возможность Совету, хотя и не в полном соответствии с положениями этой главы Устава, но все же выражать свою позицию по вопросам применения силы;

б) возрастание числа обращений государств-сторон вооруженных конфликтов в Международный Суд ООН, через который стремились добиться признания незаконности применения силы противником; в значительной мере, Международный Суд пытались использовать как альтернативу Совету Безопасности ООН, неспособному по политическим причинам принять решение, отчасти в Суде видели контролера международной законности решений Совета.

Важно помнить, что формально подобие «конституционного контроля» Международного Суда

над решениями Совета Безопасности непосредственно осуществить невозможно. Этому препятствует, во-первых, отсутствие у Суда права отменить резолюции Совета, а во-вторых, разграничение полномочий Суда и Совета как «юридического» и «политического» органов, данное Судом в решении 1984 г. по делу Никарагуа против США. Решение Совета ни к чему не обязывает Суд, но и решение Суда по какому-либо спору никак не влияет на позицию Совета в отношении того же спора³.

Современное развитие международных отношений показывает, что система оценивания законности применения силы в рамках ООН по-прежнему пробуксовывает. Между тем без эффективного оценивания не может быть решена одна из важных проблем поддержания мира: реакция международного сообщества на угрозы миру и безопасности, которые носят негосударственный характер.

В этих условиях значительно возрастает роль оценки событий, которую дают региональные организации в сфере международной безопасности, а также различные общественные организации и средства массовой информации. Все же оценка, даваемая региональными организациями, зачастую является предвзятой, продиктованной в первую очередь совпадающими политическим интересами их членов, а оценка общественными организациями и СМИ, хотя и влияет сильнее всего на общественное мнение, не основывается в собственном смысле на международном праве, если только речь не идет о правозащитных организациях или иных объединениях юристов.

Ни в коем случае нельзя приуменьшать роль региональных механизмов в деле поддержания международного мира и безопасности. Нельзя забывать также, что единое мнение на универсальном уровне не может быть ни единственным, ни единственно справедливым. Все же, поскольку

принцип неприменения силы или угрозы силой и связанные с ним институты в международном праве носят универсальный характер, необходимо, чтобы их применение обеспечивалось универсальными механизмами.

Вряд ли подлежит сомнению, что международное сообщество, столкнувшись с новыми угрозами для международного мира и безопасности, уточнит содержание норм, регулирующих применение силы. Но противостояние этим угрозам не будет эффективным, если параллельно не будет происходить своевременное и добросовестное толкование и применение этих норм в рамках системы коллективной безопасности, как на универсальном, так и на региональном уровнях.

Примечания:

¹ См. об этом: Буткевич В.Г. *Право міжнародної безпеки// Міжнародне право: Основні галузі: Підручник/ За ред. В.Г. Буткевича.* – К.: Либідь, 2004. – С. 259-291.

² Определение агрессии. Резолюция, принятая XXIX сессией Генеральной Ассамблеи ООН, 14 декабря 1974 г. // Действующее международное право. В 3-х томах. Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. Том 2. – Москва: Издательство Московского независимого института международного права, 1996. – С. 199-202.

³ Case Concerning Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Jurisdictional Phase, ICJ Reports, 1984. – P.431-438.

Список библиографии:

1. Буткевич В.Г. *Право міжнародної безпеки// Міжнародне право: Основні галузі: Підручник/ За ред. В.Г. Буткевича.* – К.: Либідь, 2004.

2. Действующее международное право. В 3-х томах. Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. Том 2. – Москва: Издательство Московского независимого института международного права, 1996.

3. Case Concerning Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Jurisdictional Phase, ICJ Reports, 1984.

PROTECȚIA DREPTURILOR COPILULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA: PARTICULARITĂȚI ȘI DIFICULTĂȚI

Victoria ȚARĂLUNGĂ*

ЗАЩИТА ПРАВ РЕБЁНКА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА: ОСОБЕННОСТИ И ТРУДНОСТИ

В данной статье проведен анализ национального правового поля относительно правового статуса ребенка в Республике Молдова, проясняющий, в частности, особенности и сложности защиты прав ребенка в рамках нашего государства. Автор выступает с конкретными рекомендациями и предложениями к законодателю в целях улучшения правового регулирования в данной области.

PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: PARTICULARITIES AND DIFFICULTIES

In this article the author analyzes the national legislation, as reflected in the legal status of children in the Republic of Moldova and, especially, illuminating and analyzing the peculiarities and the difficulties in protecting children's rights within our state. The author comes with certain recommendations in order to improve the national legislation in this field.

Deși dreptul internațional reglementează relațiile internaționale interstatale, iar dreptul intern – relațiile intrastatale și cele internaționale fără caracter statal, după cum remarcă savantul S.V. Cernicenco, funcția sa de coordonare dreptul internațional nu ar putea să o îndeplinească fără dreptul intern¹. În mod similar, protecția drepturilor copilului nu poate fi realizată în afara limitelor statului, cetățean al căruia este sau pe teritoriul căruia se află copilul.

Odată cu recunoașterea dreptului suprem al copilului ca persoană umană independentă, nevoile copilului au început să fie tratate ca drepturi a căror satisfacere nu mai este facultativă, ci obligatorie. Ratificând Convenția cu privire la drepturile copilului (CDC), Republica Moldova recunoaște importanța asigurării primordiale a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Atunci când un stat ratifică această convenție el se angajează în virtutea dreptului internațional să o aplice. Aplicarea este un proces prin care un stat-parte ia măsuri pentru a asigura exercitarea tuturor drepturilor consacrate de către Convenție tuturor copiilor supuși jurisdicției sale.

Singurul mijloc veritabil de garantare a aplicării prevederilor CDC concomitent de către două ordini de drept și de către ansamblul autorităților administrative constă în realizarea în mod sistematic transpunerea lor, abrogând actualele dispoziții legislative sau reglementările contrare Convenției și asigurând ca toate celelalte să fie strict conforme acesteia. Aceasta

necesită o muncă minuțioasă de confruntare a dispozițiilor în vigoare cu prevederile CDC.

În esență, legislația actuală a Republicii Moldova (RM) corespunde în general standardelor internaționale de bază în materia drepturilor copilului. Cu toate acestea, asigurarea drepturilor copilului nu este reglementată de către legislația statului nostru în acel volum și cu acea minuțiozitate care rezultă din noțiunea protecției „speciale” a acestuia.

Legea fundamentală a statului, care are o forță juridică supremă și aplicabilitate directă este Constituția RM². Prevederile acesteia servesc drept garant principal al asigurării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului (evident, și ale copilului), drepturi pe care tot ea le consacra³.

Cu toate acestea, în Constituție sînt fixate norme juridice constituționale cu caracter general, pe cînd conținutul concret al acestora și, respectiv, mecanismul de realizare a lor rămîne nedivulgat. Acest fapt este evidențiat foarte clar în cazul reglementării juridice a drepturilor copilului în RM. Analiza bazei juridice din acest domeniu indică faptul că statutul copilului în marea majoritate a prevederilor constituționale reprezintă o parte, un element „component” al statutului general-uman al fiecărui cetățean al RM. Pe de o parte, situația respectivă reprezintă garantul realizării principiului egalității în drepturi a tuturor cetățenilor, a unei protecții egale a drepturilor oricărei persoane, indiferent de vreo diferență, inclusiv cea privind vîrsta. Pe de altă parte, în virtutea particularităților specifice

* Victoria ȚARĂLUNGĂ – doctor în drept, cercetător științific IISD.

ce caracterizează statutul copilului, împrejurarea dată poate fi evaluată drept o lacună juridică, ce vorbește despre o garantare și o protecție slabă a drepturilor și libertăților copilului în statul nostru.

În conformitate cu al.2 al art.1 al Legii RM privind drepturile copilului⁴ “...o persoană este considerată copil din momentul nașterii pînă la vîrsta de 18 ani”. Capacitatea de exercițiu limitată (prin lege) a minorului pînă la atingerea majoratului, nu este altceva decît aprecierea juridică a stării lui biologice, care necesită asistență specială. Astfel, vîrsta majoratului prevăzută de legislația RM este de 18 ani⁵, capacitatea deplină de exercițiu dobîndindu-se odată cu împlinirea acestei vîrste, cu următoarea excepție: al.1 al art.14 al Codului Familiei al RM prevede că vîrsta matrimonială minimă este de 16 ani pentru femei și de 18 ani - pentru bărbați, pentru motive temeinice, fiind posibilă încuviințarea încheierii căsătoriei cu reducerea vîrstei matrimoniale pentru bărbați, dar nu mai mult decît cu doi ani.⁶ În asemenea cazuri, copilul dobîndește capacitatea deplină de exercițiu, asemenea oricărei persoane care a împlinit vîrsta majoratului. În acest sens, art.20 al.2 al CC al RM⁷ prevede:” *Minorul dobîndește prin căsătorie capacitate deplină de exercițiu. Desfacerea căsătoriei nu afectează capacitatea deplină de exercițiu a minorului.*”

Atribuirea capacității depline de exercițiu unui minor poartă denumirea de emancipare⁸. În baza legislației RM, emanciparea copilului ar fi posibilă și în cazul minorului care a atins vîrsta de 16 ani dacă acesta lucrează în baza unui contract de muncă sau, cu acordul părinților, a părinților adoptivi sau curatorului, practică activitate de întreprinzător (art.20, al.3 CC al RM).

Astfel, se pare că Legea cu privire la drepturile copilului ar trebui să fie mai explicită în ce privește definiția copilului, deoarece, ținînd cont de prevederea al.2 art.1 al acestei legi, *de iure* orice ființă umană de la naștere și pînă la atingerea vîrstei de 18 ani este considerată a fi copil și beneficiază de protecția garantată copilului de către stat, *de facto* însă copilul încheind, spre exemplu, căsătoria la vîrsta de 16 ani este emancipat. Prevederile legii Române nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului⁹ par a fi mai reușite în acest sens, copil fiind : “ *persoana care nu a împlinit vîrsta de 18 ani și nu a dobîndit capacitatea deplină de exercițiu, în condițiile legii*” (art.4, pct.”a”), exemplu care ar fi binevenit să fie preluat și de legiuitorul nostru.

Comitetul pentru drepturile copilului a subliniat, în urma examinării tuturor Rapoartelor Inițiale ale statelor-părți că un aspect esențial al aplicării CDC este garantarea faptului că toate legislațiile sînt “de-

plin compatibile” cu principiile și prevederile acesteia, ceea ce necesită o reexaminare completă a tuturor sistemelor legislative. În Observațiile sale finale Comitetul pentru drepturile copilului îi recomandă Republicii Moldova “...să abordeze în continuare aspectele legate de compatibilitatea dintre legislația națională privind copiii și principiile și prevederile Convenției...”¹⁰. Unul dintre principiile generale de o importanță fundamentală pentru implimentarea CDC în întregul ei este principiul nediscriminării. Comitetul pentru drepturile copilului a recomandat ca, împreună cu alte articole considerate drept principii generale, principiul nediscriminării să fie prevăzut în cadrul legislativ și în strategiile referitoare la copii¹¹.

În acest sens, ținem să menționăm că alin.(2) al art.16 din Constituția RM prevede că “*Toti cetățenii Republicii Moldova sînt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială.*” După cum putem observa vîrsta persoanei nu este deloc menționată printre cele mai importante indicii care exclud discriminarea și inegalitatea în drepturile și libertățile omului.

În opinia noastră ar fi rațional să fie introdusă o rectificare ce ar include în enumerarea temeiurilor de interdicere a discriminării persoanelor noțiunea de „vîrstă”, numind-o, după temeiul de „sex”. Rectificarea dată are drept scop de a restabili echitatea socială și de a concretiza principiul egalității în drepturi a copiilor, recunoscînd integritatea calității de subiect de drept al copilului de rînd cu cetățenii adulți. Sistemul drepturilor și libertăților trebuie să fie dezvoltat și realizat astfel, încît să fie preîntîmpinată lezarea statutului juridic al copilului din partea unor persoane sau grupuri.

Principiul nediscriminării este consacrat și în art.3 al Legii RM privind drepturile copilului, care prevede: „*Toți copiii sînt egali în drepturi fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, sex, limbă, religie, convingeri, avere sau origine socială.*” După cum se observă dispoziția acestui articol nici pe departe nu enumeră toate temeiurile discriminării consacrate în CDC, în baza căreia, RM s-a angajat să respecte drepturile care sînt enunțate în prezenta Convenție și să le garanteze tuturor copiilor care țin de jurisdicția sa, fără nici o discriminare, indiferent de rasa, culoarea, sexul, limba, religia, opinia politică sau altă opinie a copilului sau a părinților sau a reprezentanților săi legali, de originea lor națională, etnică sau socială, de situația materială, de incapacitatea lor, de nașterea lor sau de altă împrejurare. (par.1 art. 2 al CDC)

După cum se poate observa legiuitorul național a „omis” așa temeiuri de discriminare ca : opinia pă-

rinților sau a reprezentanților legali, culoarea, originea națională, etnică, situația materială, incapacitatea copilului, nașterea copilului sau „altă împrejurare”, precum și acele temeuri „indirecte”, prevăzute de par.2 al art.2 al CDC, în legătură cu statutul personal sau cu activitatea părinților sau a persoanelor care-i înlocuiesc. Incluziunea formulării generale de „altă împrejurare” pare extrem de importantă, excluzându-se prin aceasta orice temei posibil de discriminare a copilului.

Prin urmare, având în vedere că principiul nediscriminării este un principiu fundamental al CDC și ținând cont de afirmația Comitetului pentru drepturile omului care susține că *“nediscriminarea și egalitatea în fața legii constituie un singur principiu general fundamental ce stă la baza protecției drepturilor omului”*,¹² luând în considerare valorile protejate – copilul și drepturile sale, propunem următoarea formulare a principiului nediscriminării în dispozițiile Legii RM cu privire la drepturile copilului: *„Drepturile prevăzute de prezenta lege sunt garantate tuturor copiilor fără nici o discriminare, indiferent de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau altă opinie, de naționalitate, apartenență etnică sau origine socială, de situația materială, de statutul la naștere sau de statutul dobândit, de vreo incapacitate, de dificultățile de formare și dezvoltare sau de alt gen ale copilului, ale părinților ori ale altor reprezentanți legali sau de orice altă distincție.”* Obligația de „a garanta” semnifică mult mai mult decât obligația de a „respecta” deoarece implică asumarea activă de către stat a obligațiilor care îi revin și luarea tuturor măsurilor necesare pentru a permite fiecărui copil exercitarea drepturilor sale fundamentale.

Un exemplu foarte des întâlnit de discriminare este acela de a fixa în funcție de sex, vârste minime diferite de căsătorie pentru băieți și fete. În privința RM, Comitetul pentru drepturile copilului *“își exprimă îngrijorarea cu privire la decalajul dintre vârsta la care se pot căsători fetele (16 ani) și băieții (18 ani)”*, considerând diferența dintre vârsta matrimonială minimă ca fiind discriminatorie, și recomandă statului nostru să-și revizuiască legislația în sensul stabilirii vârstei minime pentru căsătorie a fetelor la același nivel cu a băieților¹³.

În observațiile adresate altor state-părți¹⁴ Comitetul pentru drepturile copilului susține că vârsta minimă pentru căsătorie nu trebuie să fie prea fragedă, deoarece asemenea situație ar putea ridica problema compatibilității cu principiul nediscriminării și cu cel al interesului superior al copilului, în special cu acei copii care, în noile condiții ar fi considerați adulți și nu ar mai beneficia de protecția oferită prin CDC.

Este regretabil faptul că în perioada de 8 ani care s-a scurs de la examinarea Raportului inițial al Moldovei pentru Comitetul ONU pentru Drepturile Copilului și de la adresarea din partea Comitetului a observațiilor finale, RM nu a egalat încă vârsta matrimonială minimă a fetelor cu cea a băieților (de ex., vârsta de 16 ani), reducerea vârstei matrimoniale constituind o modalitate de evitare a abandonului copiilor.

Un alt principiu general care călăuzește toate documentele internaționale în materia drepturilor copilului este principiul interesului superior al copilului¹⁵. O problemă distinctă, care necesită a fi evidențiată în acest sens reprezintă faptul că principiul interesului superior al copilului nu este în totalitate încorporat în legislația RM. (acest principiu nu este nici consfințit în dispozițiile Constituției R.M., nici garantat în Legea RM privind drepturile copilului).

În acest sens, Comitetul pentru drepturile copilului în Observațiile sale finale adresate RM *„își manifestă îngrijorarea cu privire la faptul că principiile nediscriminării, al interesului superior al copilului, al dreptului la viață, supraviețuire și dezvoltare al copilului și al respectului pentru opiniile copilului nu sînt reflectate în totalitate în legislația statului-parte și în hotărârile administrative și judiciare, și nici în politicile și programele relevante pentru copii la nivel național și local”*,¹⁶ Comitetul recomandînd RM să integreze în mod adecvat principiile generale ale CDC în toate actele legislative care privesc copiii, ceea ce, spre regret, pînă la moment nu a fost pe deplin realizat.

În acest sens Legea României privind protecția și promovarea drepturilor copilului este din nou un exemplu demn de urmat. **Art. 2 al acestei legi prevede:** *“Prezenta lege, orice alte reglementări adoptate în domeniul respectării și promovării drepturilor copilului, precum și orice act juridic emis sau, după caz, încheiat în acest domeniu se subordonează cu prioritate principiului interesului superior al copilului.”*(al.1) *„Principiul interesului superior al copilului va prevala în toate demersurile și deciziile care privesc copiii, întreprinse de autoritățile publice și de organismele private autorizate, precum și în cauzele soluționate de instanțele judecătorești (al.3).”*

E de menționat, că Legea RM privind drepturile copilului neglijînd principiul interesului superior al copilului, conține unele prevederi ce contravin acestuia. Astfel, pct.5 al art. 8 al prezentei legi prevede că *“Părinții sau persoanele subrogatorii legale au dreptul să educe copilul conform propriilor convingeri.”* Dispoziția prezentului articol susține în mod explicit dreptul părinților de a-și crește și educa copiii așa cum consideră de cuviință, fără a se raporta la drepturile copilului și la interesul superior al acestuia. În acest

mod, copilul rămâne o simplă proprietate a părinților săi, pe când la momentul actual toate societățile civilizate, inclusiv RM, acceptă ideea conform căreia copilul nu aparține nici familiei, nici statului, ci își aparține sieși, sub protecția părinților săi. O simplă completare a prevederii de mai sus ar schimba complet sensul acesteia: *”Părinții sau persoanele subrogatorii legale au dreptul să educe copilul conform propriilor convingeri, interesul superior al copilului constituind principala lor preocupare”*¹⁷.

Legiuitorul român este mai hotărât în acest sens: *”Principiul interesului superior al copilului este inclusiv în legătura cu drepturile și obligațiile ce revin părinților copilului, altor reprezentanți legali ai săi, precum și oricăror persoane cărora acesta le-a fost plasat în mod legal.”* (art.2.al.2 al Legii 272/2004)

Astfel, putem concluziona că principiul interesului superior al copilului ar trebui să fie recunoscut în cuprinsul actului normativ ca o condiție *sine qua non* a oricăror demersuri și decizii care privesc copiii. În acest sens am propune să fie înființată o comisie de transpunere a prevederilor CDC plasată sub egida ministerelor cu atribuții în domeniu (Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, Ministerului Justiției etc.), autorizată să întocmească lista modificărilor ce urmează a fi aduse dreptului național în vederea aducerii acestuia în conformitate cu CDC.

Mai mult decât atât, este necesar ca legea să subordoneze principiului interesului superior al copilului orice alte reglementări, ori acte juridice, care ar putea fi elaborate și care ar putea avea incidență în domeniul protecției drepturilor copilului. Orice interpretare a interesului superior al copilului trebuie să fie în concordanță cu spiritul Convenției ONU cu privire la drepturile copilului, aplicând în orice context valorile și principiile generale ale Convenției, iar determinarea interesului copilului trebuie să cuprindă atât evaluarea situației sale pe termen scurt, cât și pe termen lung. În înțelegerea acestei sintagme-cheie, pentru a evita transformarea ei într-un stereotip care să conducă în final la invocarea lui în mod excesiv, la lipsa sau insuficiența impactului în plan aplicativ, trebuie pornit de la premisa că fiecare copil este o entitate pe cât de complexă, pe atât de diferită de celelalte. Aceasta înseamnă că fiecare copil trebuie înțeles ca un univers în sine, al cărui interes nu poate fi stabilit decât printr-o continuă și responsabilă raportare la ansamblul relațiilor sociale de care depinde evoluția și dezvoltarea copilului¹⁸.

După cum am mai menționat, CDC merge mai departe decât pur și simplu a recunoaște un nou concept: ea oferă copilului un rol important în viața societății; copilul are drepturi participative.

După cum rezultă din dispoziția art.12 al CDC, principiul consultării și respectării opiniilor copilului este constituit din două elemente: 1) dreptul copilului de a-și exprima liber opinia asupra oricărei probleme care îl privește (p.1 art.12) și 2) posibilitatea de a fi ascultat în orice procedură judiciară sau administrativă care-l privește (p.2 art.12). Dreptul de a-și exprima liber opiniile are o limitare: copilul trebuie să fie capabil să le formuleze, însă, cu toate acestea, art.12 nu stabilește o vîrstă - limită pentru exercitarea acestui drept. Aceasta este pe deplin îndreptățit, deoarece deținerea acestei capacități depinde de mulți factori.

Comitetul pentru drepturile copilului și-a expus părerea vizavi de această cerință: *”...Acest drept trebuie să fie asigurat și respectat chiar și atunci când copilul își poate formula opiniile, dar nu le poate exprima și atunci, când el nu a atins maturitatea deplină sau nu a atins o anumită vîrstă”*¹⁹. Ultima se referă la acele situații când statele părți fixează o vîrstă minimă pentru realizarea acestui drept. Se pare că asemenea norme din legislația națională a statelor se află în contradicție cu art.12 CDC.

Legislația R.Moldova, de altfel ca și legislația altor state (de ex.: Belgia, Salvador etc.) conține astfel de prevederi. În acest sens, art.54 Codul Familiei al RM prevede *„Copilul are dreptul să-și exprime opinia la soluționarea în familie a problemelor care îi ating interesele și să fie audiat în cursul dezbaterilor judiciare sau administrative. De opinia copilului care a atins vîrsta de 10 ani se va ține cont în mod obligatoriu dacă aceasta nu contravine intereselor lui”*²⁰.

De asemenea, art.26, p.”c” al Legii RM privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane²¹ prevede *“...respectarea opiniei copilului victimă a traficului de ființe umane cu vîrsta mai mare de 10 ani în toate acțiunile care îl afectează, ținîndu-se cont de vîrsta, gradul de maturitate și interesul lui superior”*.

Practica demonstrează că luarea în considerație a opiniilor copilului care nu a împlinit vîrsta de zece ani reprezintă o prerogativă a părinților acestuia și, astfel, în cazul în care părinții sînt de rea credință, se reduce garantarea realizării drepturilor și intereselor legitime ale copilului. Cu toate acestea, în opinia multor psihologi, la vîrsta de 4-5 ani copilul începe să-și înțeleagă viața sa internă și să aprecieze oamenii care-l înconjoară, faptele acestora.

Copiii pot avea opinii bine formate de la o vîrstă fragedă: așa, spre exemplu, în Rusia în cazul examinării într-una dintre judecătorii municipale a cauzei privind domiciliul copilului după divorțul părinților, copilul, în vîrstă de 5 ani, a susținut cererea tatălui de a locui împreună cu copilul, explicînd judecății: *”Tata mă hrănește și merge cu mine la plimbare, iar mama revine acasă tîrziu și este beată”*²².

Ținând cont de faptul că principiul consultării și respectării opiniilor copilului consacrat în CDC este unul fundamental și, mai mult ca atât - dreptul de a exprima liber opinia sa asupra oricărei probleme care îl privește reprezintă unicul drept pe care copilul poate și trebuie să-l realizeze în mod independent, fără vreun ajutor sau intervenție, ar fi binevenit să fie excluse prevederile din legislația RM care prevăd o vîrstă minimă pentru exercitarea acestui drept. Considerăm că ar trebui de acordat tuturor copiilor dreptul de a fi ascultați în orice procedură judiciară care-i privește, dacă ei doresc aceasta, concomitent, garantîndu-li-se posibilitatea de a refuza o audiere cerută de către instanța judiciară. Este necesar, de asemenea, ca instanțele judiciare să explice copiilor hotărîrile care-i privesc.

După cum am mai menționat, CDC nu se limitează doar la afirmarea dreptului copilului la viață, ci include concepția supraviețuirii și dezvoltării lui, obiectivul fiind de a imprima un caracter dinamic dreptului la viață, interpretat într-un sens larg în conformitate cu documentele internaționale în materie. Cît privește RM, Codul Penal din 1961 nu a încriminat pruncuciderea în calitate de infracțiune distinctă. În noul Cod Penal acestui atentat la viața copilului nou-născut este consacrat un articol distinct (art.147 CP al RM - Pruncuciderea). Însă, după cum putem observa, sensul unei asemenea diferențieri l-a constituit motivul de diferențiere a răspunderii juridice penale și aplicarea unei pedepse mai blînde mamei care a comis o asemenea infracțiune, însă nicidecum elaborarea unui mecanism de protecție sporită a vieții copilului nou-născut²³.

Art.13 al Legii privind drepturile copilului consacră unul dintre drepturile politice ale copilului - dreptul de asociere în organizații obștești, iar al.3 al acestui articol interzice „*implicarea copiilor în activitatea politică și asocierea lor în partide politice*”. Apreciind importanța acestui articol și conformitatea lui cu prevederile CDC, și reamintind că acest drept politic al copilului urmează a fi interpretat într-un mod special, suntem de părerea că al.3 al art.13 ar trebui, de asemenea, să interzică copiilor și dreptul de asociere în organizații religioase.

De-a lungul istoriei, copilul a fost privit ca fiind proprietate a părinților și a tutorilor, aceștia putînd să-l trateze după bunul lor plac, fără a putea fi trași la răspundere. În ultimele decenii, s-a produs în mod evident o evoluție a valorilor, normelor și standardelor juridice care reglementează situația copilului. În momentul actual, toate societățile civilizate acceptă ideea conform căreia copilul nu aparține nici familiei nici statului, ci își aparține sieși, sub protecția părinților săi. Părinții dețin rolul de educator, îndrumător și

ajutor, așa-numitul „mecanism” de realizare a drepturilor copilului.

În actuala legislație a RM se precizează o ordine de responsabilizare a tuturor factorilor, implicit a factorilor sociali, statuîndu-se că părinții sunt primii responsabili pentru creșterea, îngrijirea și dezvoltarea copilului (art.18 al Legii privind drepturile copilului). Totodată, se operează o deplasare a concepției legiuitorului, de la ideea că părinții *au drepturi* asupra copilului, la ideea potrivit căreia părinții *sunt responsabili* față de evoluția și dezvoltarea acestuia, ceea ce corespunde prevederilor internaționale ale Convenției ONU din 1989 numită „*magna carta*” a drepturilor copilului.

Analiza normelor juridice ale legislației RM (dreptul familiei, civil, penal etc.) indică – copilul deține un statut juridico-familial distinct, o particularitate a căruia constă în preponderența ansamblului drepturilor și libertăților personale în raport cu obligațiile față de părinți. Dreptul familiei evidențiază importanța primordială a drepturilor copilului ce decurg din statutul său familial. În special, la acestea se atribuie:

- dreptul copilului la abitație și educație în familie (art. 51,CF al RM²⁴);
- dreptul copilului de a comunica cu părinții și alte rude (art.52,CF al RM);
- dreptul copilului la apărarea drepturilor și intereselor sale legitime (art.53,CF al RM);
- dreptul copilului la nume de familie și prenume (art.55,CF al RM) etc.

Dreptul la abitație și educație în familie reprezintă unul fundamental, de aceea atât în art.16 al Legii privind drepturile copilului, cît și în art. 51 al Codului Familiei RM acesta este reglementat mai concret, în ansamblu cu alte drepturi, în legătură cu alte drepturi ale copilului, în special, pe cît este posibil, dreptul de a-și cunoaște părinții, dreptul la îngrijiri din partea acestora, dreptul de a domicilia împreună cu părinții, cu excepția cazurilor cînd aceasta contravine intereselor copilului.

Este extrem de important de menționat că părinții ar trebui să înțeleagă - iar acolo unde este necesar, autoritățile trebuie să se implice în înțelegerea acestui rol - că ei, și nu statul sau primăria poartă răspunderea, în primul rînd, pentru soarta copilului, să fie conștienți de faptul că un copil este o ființă umană de sine stătătoare, care are drepturi proprii recunoscute prin lege, iar acestea trebuie să fie respectate în primul rînd de cei care l-au adus pe lume.

La rîndul său, statul ocrotește familia²⁵ și trebuie să intervină *complementar*²⁶, astfel, în timp ar trebui să dispară mentalitatea adînc înrădăcinată în rîndul populației și uneori chiar în rîndul specialiștilor din cadrul serviciilor publice conform căreia statul se

poate substitui oricum și oricând părinților, prin preluarea responsabilităților pe care aceștia le au față de copiii lor.

De remarcat că alin.6, art. 53 CF al RM consacră obligația persoanelor cu funcții de răspundere și a cetățenilor care știu despre existența unui pericol pentru viața sau sănătatea copilului, despre încălcarea drepturilor și intereselor lui legitime, de a comunica acest fapt autorității tutelare, făcând tot posibilul pentru a proteja drepturile și interesele legitime ale copilului. Însă, trebuie să remarcăm că obligația respectivă nu este asigurată în ordine juridică prin posibilitatea tragerii la răspundere a persoanelor indicate pentru nerespectarea acesteia.

O limitare a drepturilor copilului ar putea fi considerat principiul separării patrimoniului părinților și copiilor: pentru prima dată în dreptul familiei (al.3, art.57 CF al RM) este fixat acest principiu, adică copilul nu are drept de proprietate asupra bunurilor părinților, iar părinții - asupra bunurilor copiilor, excepție făcând dreptul la mostenire și dreptul la întreținere.

Merită atenție și art.31 al CC al RM intitulat „Domiciliul minorului și al persoanei lipsită de capacitate de exercițiu” care în al.1 prevede că „*Domiciliul minorului în vîrstă de pîna la 14 ani este la parintii săi sau la acel părinte la care locuiește permanent.*” Dat fiind faptul că noțiunea de „minor”(sinonimă cu cea de „copil”) reprezintă persoana în vîrstă de pînă la 18 ani, examinînd dispoziția articolului de mai sus putem conchide: copilul cu vîrsta între 14 și 18 ani este lipsit de domiciliu, ceea ce presupune încălcarea dreptului copilului la un standard adecvat de viață (consacrat în art.27 CDC).

Respectarea drepturilor copilului nu presupune încălcarea drepturilor părintești, ci asumarea de către părinți a unor obligații permanente fără de care exercitarea drepturilor copilului nu este posibilă. Legislația Republicii Moldova prevede drepturi și obligații egale pentru ambii părinți în creșterea și dezvoltarea copilului, ei fiind obligați în exercitarea drepturilor și responsabilităților lor să ia în considerație cu primordialitate interesul superior al copilului, și purtînd pentru aceasta răspundere (art.62 CF)

În același timp, în prezent, nu există sancțiuni adecvate și suficiente pentru a responsabiliza părinții, ca efect al exercitării necorespunzătoare sau neexercitării de către părinți a obligațiilor de educație și întreținere a copilului său. La etapa actuală drepturile copilului în mod evident nu sînt protejate nici de către legislația penală în vigoare. În Codul Penal al RM nu există nici o normă care să prevadă răspunderea părinților pentru nerespectarea obligațiilor ce țin de educația copiilor.

În opinia *Direcției Municipale pentru Protecția Drepturilor Copilului*, sancțiunile prevăzute de Codul cu privire la contravențiile administrative (art. 170, 170/2) sunt unele simbolice, prevăzînd pentru părinții neconștiincioși o răspundere sub formă de amenzi în mărime de la 3 - la 40 de unități convenționale. Acest model nu și-a demonstrat eficacitatea în practică²⁷.

Între timp, numărul părinților iresponsabili este în creștere continuă. Astfel, pe parcursul anului 2005 colaboratorii Direcției municipale pentru protecția drepturilor copilului au participat la examinarea în instanțele judecătorești a 461 cauze cu privire la lipsirea de drepturile părintești (comparativ cu: 1999 – 41 procese; 2000 – 42 procese; 2001 – 133 procese, 2002 – 174 procese, 2003 – 252 procese, 2004 – 320 procese)²⁸. După cum se vede necesitatea de a spori responsabilitățile părinților este una evidentă.

Cu toate că RM este semnatară a Convenției ONU cu privire la drepturile copilului, care în articolul 19 prevede obligația statului de a proteja copiii de toate formele de abuz și neglijare, problematica abuzului și a neglijării copilului la noi este foarte puțin studiată și cercetată. RM nu dispune încă de un sistem pentru protecția copilului împotriva abuzului, de proceduri de definire și intervenție juridică, de competențe și standarde profesionale stabilite. Abuzul asupra copilului poate fi definit ca fiind comportamentul menit, în mod intenționat, să cauzeze injurii fizice sau psihice unui minor²⁹. Modalitățile în care se pot comite abuzuri asupra copiilor pot fi foarte diferite: bătăi, pedepse fizice severe, ridiculizare sau degradare repetată, abuz sexual.

Deși al.2 al art.62 C. Familiei prevede că “ *metodele de educație a copilului, alese de parinti, vor exclude comportamentul abuziv, insultele și maltratarile de orice fel, discriminarea, violenta psihica și fizică, antrenarea în acțiuni criminale, inițierea în consumul de băuturi alcoolice, folosirea substanțelor stupefiante și psihotrope, practicarea jocurilor de noroc, cerșitul și alte acte ilicite*”, realitatea ne demonstrează contrariul.

Studiul „Îngrijirea și dezvoltarea timpurie a copilului”, realizat în 2004 de Guvernul Republicii Moldova în comun cu UNICEF ne oferă unele date privind violența în familie. Deși 83% din respondenți au declarat că nu este bine să bați copiii, mulți părinți continuă să-și abuzeze fizic copiii, justificînd în diferite moduri comportamentul violent: 86% din părinții chestionați au spus că prin bătaie îl fac pe copil să-i asculte și să-i respecte; 13% din părinți își bat copiii pentru că au fost și ei, la rîndul lor, palmuiți de părinții lor, 12% din părinți au răspuns că își bat copiii pentru că îi iubesc și le vor binele.

Potrivit unui studiu regional comparativ, realizat în 2005-2006 în șapte țări ale Europei: Bulgaria, Letonia, Lituania, Macedonia, Polonia, Ucraina și Republica Moldova, profesorii din Chișinău agreează bătaia copiilor atunci când aceștia comit furturi mici (67% din respondenți), consumă alcool (60,9%), spun minciuni (49%), nu vin la timp acasă (49%), chiulesc de la școală (49,7%), fumează (47,7%), nu ascultă părinții (40,4%). În cadrul acestui studiu, finanțat de Fundatia OAK, au fost chestionați 141 de profesori din zece școli și licee din Chișinău. De remarcat că, potrivit acestuia, Republica Moldova devansează de aproape două ori Bulgaria, în care pedepsirea copiilor prin bătaie este acceptată de doar 28% de profesori. Totodată, Republica Moldova este singura țară din cele șapte în care mai mult de jumătate din profesorii chestionați consideră copiii proprietatea părinților.

În opinia noastră, cunoașterea și conștientizarea drepturilor copilului de către copii ar putea preveni eventualele abuzuri asupra lor. Existența unui program educativ în școli ar duce la cunoașterea drepturilor și la creșterea competenței sociale a copiilor.

După cum am menționat, ineficiența normelor CF privind responsabilitățile părinților se datorează faptului că legislația în vigoare nu prevede sancțiuni pentru părinții care nu își onorează obligațiile privind creșterea și educarea copiilor (în afară de lipsirea de drepturile părintești – art. 67 CF). Considerăm, de asemenea, că lipsirea de drepturi părintești nu este întotdeauna soluția cea mai bună ținând cont de principiul interesului superior al copilului.

Actualul sistem de protecție a copilului în Republica Moldova este unul fragmentat, ineficient și puțin orientat pe metodele de prevenire și reducere a abandonului copiilor de către proprii părinți, prin sprijinirea familiilor aflate în situații dificile. Principala formă de protecție a copilului în dificultate este instituționalizarea – plasarea copiilor în instituțiile mari rezidențiale, și izolate, ca regulă, de restul comunității, pentru a li se oferi îngrijirea separat de familiile lor.

Conform datelor prezentate de Departamentul Statistică și Sociologie, copiii sub vârsta de 18 ani reprezintă 1 009 046 copii (conform datelor la 1 ianuarie 2002), circa 13,5 mii dintre ei aflându-se în îngrijire rezidențială (plasați în 68 de instituții sociale de acest gen, subordonate tehnic diverselor structuri administrative³⁰), cauza fiind situația social-economică și morală a familiei, ceea ce arăta că din 100 copii -1,34 copii sînt îngrijiți și educați în sistemul rezidențial³¹.

Diminuarea rolului familiei în creșterea și educarea copiilor, în special a copiilor cu cerințe speciale, precum și eschivarea comunității de la rezolvarea problemelor familiei și copilului, și asistarea acestora, preponderent, prin forma rezidențială de îngrijire,

dezvoltare și educare a condus la instalarea acestei forme de protecție a copilului drept dominantă, diminuînd responsabilitatea familiei și comunității, precum și la stagnarea dezvoltării serviciilor comunitare, în special, în localitățile rurale. Un astfel de sistem rezidențial, pe care îl avem drept moștenire din perioada sovietică, nu mai răspunde rigorilor actuale și nu mai constituie o modalitate adecvată de a ajuta copiii care au nevoie de îngrijire ce ar înlocui familia biologică. În vîrsta copilăriei este mult mai importantă atenția și abordarea individuală decît marșul zilnic în coloane. Îngrijirea instituțională are efecte negative asupra copiilor, reducîndu-le șansele în viață printr-o dezvoltare psihică și emoțională neadecvată. Fiind ani la rînd izolați de restul comunității, de familie, rude, vecini, adolescenților din internate le lipsește orice rețea de sprijin pe care se pot baza după absolvirea instituției, întîmpinînd probleme de integrare socială. Mai mult decît atît: calculele demonstrează, că îngrijirea instituțională este o formă costisitoare de îngrijire în raport cu prevenția bazată pe sisteme de sprijin familial și diverse servicii comunitare³².

Formele optime de protecție a copiilor în dificultate, recunoscute de majoritatea statelor prin ratificarea CDC, precum și reflectate în standarde europene, sunt *măsurile de prevenire a necesității de îngrijire în afara familiei*, după care vin *alternativele de plasament* care oferă un mediu familial sau apropiat celui familial.

În Codul Familiei al RM în vigoare întreg Titlul V este consacrat formelor de educație a copiilor rămași fără ocrotire părintească, însă nimic nu se vorbește despre soluționarea problemei. Codul Familiei comportă o lacună importantă: creînd o alternativă strictă între educația la domiciliu și plasament, el nu oferă autorității tutelare o paletă de intervenții suficientă pentru luarea în considerație a particularităților fiecărei familii. Se propune să se iasă din „totul sau nimic” oferind o recunoaștere legislativă experiențelor intermediare practicate de către unele instituții: internate săptămînale, plasamente de week-end și de vacanță, îngrijiri zilnice, și poate chiar practica, paradoxală, dar aparent pozitivă de „*plasament fără deplasare*” practică de mult timp, spre exemplu, în Franța.

Această propunere ar putea fi implementată în viață prin înscrierea în Codul Familiei a posibilității unei *primiri zilnice*, altfel spus a unei forme de intervenție intermediară între plasament și ajutorul la domiciliu.

În afară de aceasta, este esențial ca atunci cînd un plasament este decis, să fie posibil de continuat supravegherea socială sau medico-psihologică a părinților. Însoțirea părinților este indispensabilă pentru a evita recidiva maltratării și a pregăti întoarcerea copiilor în mediul lor familial. Or, în baza prevederilor juridice

actuale, din moment ce copilul este plasat, autoritățile competente nu sînt autorizate să ia măsuri de asistență educativă pentru a ajuta părinții. Această lacună merită să fie corijată.

Astfel, considerăm că ar fi binevenit de a introduce unele completări în Codul Familiei al RM în scopul:

- menținerii copilului în mediul său familial în situațiile în care aceasta nu este susceptibil să dăuneze interesului copilului și, concomitent, de a utiliza mediațiunea familială pentru a preveni maltratarea și a pregăti reîntoarcerea copilului în familia sa;

- a crea un „patronaj familial” posibil sub o formă a tutelei necesară pentru realizarea unei profilaxii timpurii a problemelor familiale, recurgerea la măsurile de reabilitare socială, care nu ar fi însoțite de luarea copilului și destrămarea familiei. Astfel, familiei, copilul căreia a fost recunoscut că necesită protecție din partea statului, i se „anexează” un educator de patronaj care ar ajuta la educarea copilului și ar contribui la reabilitarea familiei;

- a organiza descoperirea și profilaxia timpurie a problemelor familiale și ale copilului în toate instituțiile „teritorialei copilăriei” (maternități, grădinițe, școlii, instituții medicale, etc.);

- a crea instituții de patronaj familial (instanțe pentru întreținerea, educația și pregătirea copilului care necesită protecție din partea statului, pentru plasarea în familie; pentru căutarea, selectarea și instruirea educatorilor de patronaj; pentru acordarea ajutorului în educația și reabilitarea copiilor etc.)

Ineficiența muncii instituțiilor de stat care nu soluționează problemele de importanță vitală chiar în cazul în care dispun de finanțele necesare, lipsa controlului cuvenit, nedeveloparea sectorului neguvernamental... Altfel spus, trebuie de exclus situația de „neglijență”, cînd uneori în cazuri excepționale „victima” nu are unde se adresa și nu cunoaște unde poate cere ajutor și protecție.

Unul dintre modurile de protecție a drepturilor copilului necunoscut pînă în prezent este consacrat în art.53 CF al RM și reprezintă posibilitatea acordată copilului de a-și apăra în mod independent drepturile sale în cazul încălcării acestora de către părinți sau persoanele care-i înlocuiesc.

Dispoziția art.53 CF al RM consacră dreptul copilului de a-și apăra drepturile și interesele sale legitime, însă, în primul rînd, legea conține prevederi clare că o asemenea protecție este asigurată de către părinți sau persoanele care-i înlocuiesc (p.2), în al doilea rînd, apărarea de sine stătătoare a drepturilor sale de către copil se realizează doar în cazul dobîndirii de către acesta a capacității depline de exercițiu pînă la atingerea majoratului (p.3). În al treilea rînd, pînă la atingerea vârstei de 14 ani, în cazul încălcării drep-

turilor și intereselor legitime ale copilului de către părinți, copilul poate să se adreseze de sine stătător pentru ajutor autorității tutelare (p.5), existența căreia adeseori nefiind cunoscută nici de copii, nici de părinți.

La atingerea vârstei de 14 ani, în baza aceleiași norme, copilul este în drept să se adreseze în instanța de judecată, ceea ce este, de asemenea, foarte problematic, deoarece norma respectivă nu este întărită printr-un mecanism de realizare simplificat, cu luarea în considerație a particularităților copilului (în special a stării de incapacitate a acestuia) și a faptului domiciliului acestuia (de regulă) cu părinții. O altă cauză care face dificilă și chiar imposibilă realizarea de către copil a dreptului consacrat în art.53 CF al RM, este faptul că, copiii nu-și cunosc acest drept și nu au acces la instituțiile independente de asistență juridică.

Dreptul copilului la autoprotecție presupune existența obligației organelor autorizate să protejeze drepturile copilului de a lua, în baza plîngerii copilului, măsurile corespunzătoare. Lipsa reglementării legale a acestei probleme poate duce la refuzul persoanelor respective de a înregistra plîngerile copiilor și de a întreprinde acțiuni în vederea restabilirii drepturilor încălcate.

Se pare că lărgirea maximă a spectrului formelor și mijloacelor de adresare a copilului de orice vîrstă după ajutor și protecție la orice organe și instituții ce țin de activitatea sa vitală și, de asemenea, oricărei persoane care-l reprezintă sau se află în diverse relații sociale cu copilul, trebuie să reprezinte un pas adecvat în realizarea standardelor internaționale de bază.

Considerăm că un pas important în vederea protecției drepturilor copilului în RM l-ar constitui preluarea exemplului altor state privind instituirea „Telefonului copilului”. În Franța, spre exemplu, creat în baza legii din 10.07.1989 cu privire la prevenirea relelor tratamente în privința minorilor și protecției copilăriei, numărul 119 este serviciul național de apel telefonic pentru Copilăria Maltrată. Acest număr este disponibil 24 de ore din 24 pentru a informa tinerii și a răspunde la întrebările acestora. Afișarea acestui număr este obligatorie în toate locurile în care se găsesc minori. Cinci misiuni sînt încredințate numărului 119 – „Alo Copilărie Maltrată”:

- a recepționa apelurile copiilor-victime ale relelor tratamente și a tuturor persoanelor confruntate cu situații de maltratare a copilului în vederea ajutorării depistării unor asemenea situații și facilitării protecției minorilor în pericol;

- a transmite informațiile privind copiii maltratați sau cei presupuși a fi maltratați serviciilor de pe lîngă Consiliile Generale competente în materie .

- a iniția și dirija un studiu asupra evoluției acestui fenomen;

- a acționa în vederea prevenirii relelor tratamente în privința copilului;

- a examina informațiile cu privire la serviciile în instituții, grație unei unități structurale specializate.

Servicii similare există în majoritatea statelor europene, lucru pe care îl considerăm binevenit, aceasta constituind o modalitate reală pentru copil de a-și apăra drepturile în mod independent în cazul violării acestora de către părinți sau persoanele care-i înlocuiesc.

CDC în art.42, p.2 obligă statele-părți de a face pe larg cunoscute principiile și prevederile prezentei Convenții atât adulților, cât și copiilor, ceea ce accentuează caracterul real al garanției egalității în drepturi a copiilor în sfera protecției drepturilor și intereselor acestora. În acest sens, art.17 al CDC indică asupra rolului important al mijloacelor mass-media și asigurarea accesului, în special la materialele care sînt îndreptate spre bunăstarea socială, spirituală și morală, precum și spre dezvoltarea fizică și psihică a copilului.

În acest scop, statele părți sînt obligate să încurajeze mijloacele de informare în masă de a difuza asemenea materiale (p."a", art.17 CDC), precum și cooperarea internațională în acest domeniu (p."b", art.17 CDC). În ce privește influența negativă a unor tipuri și forme de producție difuzate prin mass-media, se prevede doar „încurajarea elaborării de principii directe destinate protejării copilului împotriva informațiilor și materialelor care dăunează bunăstării sale”³³.

Legislația actuală a Republicii Moldova nu instituie în mod expres limitări în ce privește accesul copiilor la informație. În ultimii ani, ecranele televizoarelor, materialele audio și video, ziarele și revistele care se bucură de popularitate din partea publicului, abundă în informații amorale care direct sau indirect deformează personalitatea copilului.

Legea audiovizualului nr.603-XIII a R.M. din 03.10.95 nu conține vreo limitare asupra difuzării informației care încalcă normele morale din societate. Prin urmare, orice subiect din spațiul informațional are posibilitatea de a oferi copiilor informații și materiale de orice gen, precum și să determine în mod individual caracterul și destinația acestora.

O asemenea poziție conține în sine o posibilitate potențială de încălcare a drepturilor copilului prin prezentarea acestora a informațiilor și materialelor care dăunează sănătății și bunăstării copilului, dezvoltării sale fizice, psihice și morale. Situația se agravează prin faptul că orice copil în virtutea imaturității sale fizice și psihice nu este în stare să conștientizeze în mod deplin acțiunile sale, să „filtreze” informația

recepționată. Tocmai de aceea este nevoie de măsuri concrete de protecție a copilului în domeniul informării în masă.

Mai mult de 70 % din timp copii îl petrec în fața televizorului. În baza datelor prezentate de către compania din Federația Rusă „Rosmediamonitoring”, timp de 3,5 ore petrecute în fața televizorului în ochii copilului în medie decedează 10 oameni³⁴. Practic au dispărut emisiunile de educare și dezvoltare a copilului. Mai mult de 30% din tineret comit infracțiuni sub influența filmelor. Minorii vizionează anual pînă la 10 mii de scene de violență. 45% din tinerii în vîrstă de 14 ani care au privit televizorul mai mult de 3 ore pe zi, au predispoziție spre violență, iar 20 % din aceștia – în genere sînt social-periculoși și moral sînt pregătiți să comită infracțiuni.³⁵ Copiii care privesc televizorul măcar 1 oră din 24 devin de cinci ori (!) mai înrăiți și agresivi față de cei care-i înconjoară³⁶.

Spre deosebire de multe state occidentale, unde există controlul de stat al informației difuzate de mass-media, precum și programe de protecție a copiilor contra agresiunii de pe ecrane, în statul nostru, spre regret, multe prevederi ale CDC rămîn a fi doar doleanțe.

În ce privește mass-media, unul dintre cei mai vestiți media-sociologi al Federației Ruse A.V.Șaricov remarcă: „...acte legislative în care ar fi clar prevăzute sancțiuni ce vor putea fi aplicate celor care abundă ecranul cu violență, Rusia nu are, după cum nu are nici un organ special care ar controla poziția respectivă. Tocmai de aceea, Legea Federației Ruse „cu privire la garanțiile fundamentale ale drepturilor copilului” are un caracter pur-declarativ”³⁷. Spre regret, aceleași observații pot fi raportate și Republicii Moldova.

În pofida afirmațiilor lui A.V.Șaricov, în Federația Rusă copilul „este protejat contra informației, propagandei și instigării de natură să dăuneze sănătatea, dezvoltarea spirituală și morală a acestuia”³⁸.

De menționat că respectiva Lege a Federației Ruse în primul rînd enumeră în mod direct varietățile de informație negativă care dăunează sănătății copilului și dezvoltării sale morale și spirituale³⁹. În al doilea rînd, respectiva lege prevede un normativ de vîrstă (16 ani) a difuzării producției mass-media nerecomandate copilului spre utilizare (al.2), iar, în al treilea rînd, este introdusă regula de realizare a expertizelor jocurilor pentru calculator, a celor de masă etc.

Considerăm că ar fi binevenită elaborarea unei norme similare și în Legea RM privind drepturile copilului, fiind inclusă și prevederea cu privire la desfășurarea expertizei moral-psihologice a producției mijloacelor de informare în masă în orice formă a acesteia. În acest scop, în cazul descoperirii cazurilor

de atentare prin intermediul mijloacelor mass-media la sfera moral-spirituală a dezvoltării copilului, ar fi binevenite să fie prevăzute sancțiuni aspre pentru persoanele juridice care le-au comis (redacții, organizații de difuziune prin cablu și satelit etc.) Afară de aceasta, pentru a evita caracterul pur-declarativ al acestor norme ar fi binevenită înființarea mecanismelor de realizare a drepturilor copilului la protecție contra informației dăunătoare pentru ei.

Se pare că pentru schimbarea radicală a situației protecției drepturilor copilului în domeniul mass-mediei și racordarea la obligațiile internaționale ale Republicii Moldova, este necesar de a introduce modificări și completări Legii audiovizualului cu luarea în considerație a următoarelor prevederi :

- a defini noțiunea de „*abuz de libertate a mijloacelor mass-media*” în conformitate cu principiile și normele dreptului internațional, cu Constituția R.M. și cu prevederile legislației civile a statului nostru. În special, a prevedea inadmisibilitatea încălcării normelor moralei, a drepturilor și libertăților altor persoane în cazul realizării dreptului la libertatea informării în masă, prevăzând o răspundere adecvată, inclusiv materială, pentru abuzul de acest drept;

- a defini mai concret mijloacele de informare în masă cu caracter erotic, prevăzând că asemenea mijloace pot lua nu doar forma publicațiilor, dar și alte forme de difuzare periodică a informației în masă;

- a interzice să fie difuzate materiale cu caracter erotic de către mijloacele de informare în masă care nu sînt înregistrate în calitate de materiale erotice, inclusiv să fie difuzate programe radio și televizate cu caracter erotic fără codarea semnalului;

- a interzice difuzarea de către mijloacele mass-media a materialelor care propagă intoleranța națională, socială, de clasă, cea care face publicitate producției alcoolice și țigărilor, cea care propagă discriminarea rasială, socială, națională și religioasă, violența, pornografia, narcomania, toxicomania, comportamentul antisocial care contravine normelor moralei din societatea moldovenească.

- a investi persoanele cu funcții de răspundere din cadrul autorităților publice cu împuterniciri în vederea reacționării adecvate în cazul abuzului de dreptul la libertatea informării în masă, inclusiv cu dreptul de a intenta o acțiune cu privire la suspendarea sau încetarea activității mijlocului de informare în masă, confiscarea și suspendarea difuzării producției mijlocului mass-media pînă la emiterea hotărîrii judiciare definitive etc.

În acest sens, spre exemplu, articolul 227 al Codului Penal Francez permite a începe urmărirea penală contra difuzorilor de „*mesaje cu caracter violent sau pornografic, sau de natură să aducă atingeri grave*

demnității umane, susceptibile să fie văzute sau percepute de către minori”.

Întru implementarea în viață a propunerilor de mai sus, considerăm că ar fi binevenită crearea unui grup de experți în vederea studierii legislației străine și a practicii de exercitare a controlului asupra eticii mijloacelor de informare în masă.

Fără îndoială ar fi posibil de a ameliora funcționarea fiecărei structuri integrînd această preocupare de coerență. Însă o structură ce ar permite îmbinarea tuturor instanțelor împuternicite să protejeze copiii și adolescenții de spectacolul violenței ar fi, în opinia noastră, mai potrivită.

Astfel, ar fi binevenită:

- A crea o instanță plurimedia avînd statut de autoritate independentă.

O structură interministerială ar putea să-și asume funcția de reglare, însă nu e cert dacă libertatea de comunicare și de exprimare va avea de cîștigat în acest caz. Funcția de reglare este strîns legată de cea a unei structuri independente de diferite puteri (independență față de difuzori dar și față de puterea executivă, fără a fi o structură jurisdicțională). Instanța plurimedia va conține multe comisii care vor permite să se țină cont de specificul fiecărui suport: cinema, video, jocuri video, publicații scrise, Internet. În fiecare dintre aceste comisii va trebui să figureze reprezentanți ai ministerelor (Justiției, Afacerilor Interne, Protecției Sociale, Familiei și Copilului, Sănătății, Educației și Tineretului), beneficiari, experți în domeniu.

- A dota această instanță cu o funcție dublă:

a) *O funcție de clasificare.* Comisiile nu trebuie să se limiteze doar la pronunțarea interdicțiilor în privința copiilor de pînă la 18 ani. Ele trebuie să dețină o funcție de clasificare a diverselor producții în baza tranșelor de vîrstă adaptate la dezvoltarea psihică a copilului. În acest sens, ar fi de dorit, după cum propun mulți psihiatri și pedopsihiatri, de a crea un nou prag de vîrstă în jur de 6-7 ani.⁴⁰

b) *O funcție de studii și de recomandări.* Moldova, spre deosebire de SUA și, îndeosebi, de Canada, nu dispune de studii științifice privind impactul mijloacelor de informare în masă asupra copiilor. Noua instanță ar putea solicita concursul experților și cercetătorilor pentru a realiza asemenea studii care ar servi ca bază pentru recomandările adresate sectoarelor interesate.

Concomitent, ar părea important:

1. A provoca o schimbare considerabilă în mijloacele puse la dispoziția educației naționale pentru a face din mass-media o veritabilă preocupare a învățămîntului, îndeosebi integrînd moduli de educație prin mass-media în formarea inițială a studenților și în perfecționarea lor ulterioară.

2. A promova o educație sexuală la școală realizată de către profesioniști, cu scopul ca dimensiunea afectivă a sexualității să fie luată în considerație în aceeași măsură ca și aspectele sale psihologice.

3. A crea condițiile unei veritabile educații a utilizării Internetului. A lansa prin intermediul mijloacelor clasice (spoturi de televiziune și radio, afișe publice, presă) a campaniilor locale și naționale de informare destinate a preveni părinții despre pericolele Internetului și de a-i informa despre mijloacele existente de protecție. Importantă este studierea experienței în domeniu a altor state și organizații internaționale⁴¹.

Viața, dezvoltarea și bunăstarea de care trebuie să beneficieze toți copiii la acest început de nou secol și mileniu reprezintă baza pe care se construiește viitorul unei țări. În ultimii ani, Republica Moldova a făcut unele eforturi pentru crearea unui cadru juridic, economic și social de apărare a drepturilor omului. Realitatea, totuși, demonstrează că realizările în această privință nu au satisfăcut pe deplin necesitățile societății, care se confruntă cu o gravă criză economică. Deși dificultățile întâmpinate, care sunt financiare, legislative și de mentalitate, crează de multe ori situații de criză, reforma privind protecția copilului pune bazele unui sistem de lucru pentru înlăturarea problemelor majore din acest domeniu, un lucru fiind cert în acest sens: „*Drepturile omului încep cu drepturile copilului!*”

Referințe bibliografice:

¹ Черниченко, С.В., *Международное право: современные теоретические проблемы*, Международные отношения, Москва, 1993, с.111.

² Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1 din 12.08.1994.

³ Constituția Republicii Moldova stipulează ca “*statul ocroteste maternitatea, copiii și tinerii, stimulând dezvoltarea instituțiilor necesare. Toate preocupările privind întreținerea, instruirea și educația copiilor orfani și a celor lipsiți de ocrotirea părinților revin statului și societății. Copiii și tinerii se bucură de un regim special de asistență în realizarea drepturilor lor*” (art.49 alin. (2) și (3) și art.50 alin.(2)). Alte dispoziții, chiar dacă nu vizează în mod special copiii, se referă la drepturile omului și la unele drepturi enumerate în cadrul CDC în calitate de drepturi ale copilului: dreptul la viață, la libertate, la securitate și la integritatea persoanei (art.24 și 25), prezumția nevinovăției și dreptul la apărare (art.21 și 26), interdicția torturii și tratamentelor crude, inumane și degradante, dreptul la legalitatea detenției (art.18) și la egalitatea în fața legii (art.16).

⁴ Legea Republicii Moldova privind drepturile copilului nr. 338-XIII din 15.12.1994 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 13 din 02.03.1995 - un act cu caracter special ce detaliază statutul juridic al copilului ca subiect independent, reprezentând „inimă” pachetului legislativ al RM din domeniul protecției drepturilor copilului.

⁵ al.1, art.20 Codul Civil al RM.

⁶ al.2, art.14 Codului Familiei al RM.

⁷ Codul Civil al Republicii Moldova.

⁸ Art.20 al. 3 al Codul Civil al RM.

⁹ Adoptată de Parlamentul României la 21/06/2004, Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I nr. 557 din 23/06/2004, în vigoare de la data de 26 iunie 2004.

¹⁰ Par.9, pct.d din *Observații finale ale Comitetului privind drepturile copilului: Republica Moldova - CRC/C/15/Add.192* // <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf> .

¹¹ “(Comitetul) ... regretă faptul că nu există în legislațiile naționale prevederi legate de respectarea intereselor superioare ale copilului sau de interzicere a discriminării aplicate copiilor în conformitate cu principiile decurgând din respectarea intereselor superioare ale copilului și de interzicerea discriminării.” (Canada – OFRI, anexa 37, par.11, Finlanda –OFRI, anexa 53, par.13, Danemarca–OFRI, anexa 33, par. 24 etc) // <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf>.

¹² *Ghid de aplicare practică a Convenției cu privire la drepturile copilului*, UNICEF, Chișinău, Editura Cartier, 2001, p.21.

¹³ Par. 22-23 din *Observațiile finale ale Comitetului privind drepturile copilului : Republica Moldova - CRC/C/15/Add.192* // <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf> .

¹⁴ De exemplu, Madagascar – OFRI, anexa 26, par.9.

¹⁵ consacrat în art.3 al CDC.

¹⁶ Par. 24 din *Observațiile finale ale Comitetului privind drepturile copilului: Republica Moldova - CRC/C/15/Add.192* // <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf> .

¹⁷ Codul familiei al RM în art. art.62 al.3 conține prevederi mai reușite în acest sens: “*Toate problemele privind educația și instruirea copilului se soluționează de către părinți de comun acord, ținându-se cont de interesele și de părerea copilului.*”

¹⁸ *Manual pentru implementarea Legii nr.272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului*, ANPDC-UNICEF, București, 2006, p.6.

¹⁹ *Manual on Human Rights Reporting*, 1997, p. 426 // Hodgkin,R., Newell,P., *Implementation handbook for the Convention on the rights of the child*, UNICEF, 2000, p.149.

²⁰ Această limită de vîrstă este prevăzută și în alte articole ale Codului Familiei, cum ar fi :

Art.56 (4)- “*Schimbarea numelui de familie și/sau a prenumelui copilului care a atins vîrsta de 10 ani se face, în toate cazurile, cu acordul acestuia.*”

Art.63 (1)-“*În cazul cînd părinții locuiesc separat, domiciliul copilului care nu a atins vîrsta de 14 ani se determină prin acordul părinților. (2) Dacă un atare acord lipsește, domiciliul minorului se stabilește de către instanța judecătorească, ținându-se cont de interesele și părerea copilului (dacă acesta a atins vîrsta de 10 ani).*”

Art.70(3)-“*Restabilirea în drepturile părintești față de copilul care a atins vîrsta de 10 ani se admite ținându-se cont de opinia copilului.*”

²¹ Adoptată la 20.10.2005, Monitorul Oficial nr 164 din 09.12.2005.

²² Informația luată de pe Pagina oficială a ONG din Federația Rusă „Родительский Комитет”- www.r-komit.ru.

²³ În articolul respectiv sînt prevăzute așa circumstanțe atenuante ca: comiterea omorului pruncului în timpul nașterii sau imediat după naștere de către mama care se afla într-o stare de tulburare fizică sau psihică, cu diminuarea discernămintului cauzat de naștere.

²⁴ Codul familiei al Republicii Moldova.

²⁵ art. 48 și 49 Constituția RM; art.21 Legea privind drepturile copilului.

²⁶ art.49 (3) Constituția R.M.: „*Toate preocupările privind întreținerea, instruirea și educația copiilor orfani și a celor lipsiți de ocrotirea părinților revin statului și societății. Statul stimulează și sprijină activitatea de binefacere față de acești copii.*”

²⁷ Hotărârea Comisiei pentru drepturile omului din 6.12.2006 privind evaluarea realizării activităților prevăzute în capitolul 10 „Asigurarea drepturilor copilului” al Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2004-2008, aprobat prin Hotărârea Parlamentului nr. 415-XV din 24 octombrie 2003.

²⁸ Ibidem .

²⁹ Ursa, E., *Conștientizarea drepturilor copilului ca metodă de prevenire a abuzului*, București, 2000, p.2.

³⁰ www.președinte.md.

³¹ Strategia națională privind protecția copilului și familiei aprobată prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 727 din 16 iunie 2003, pct.12.

³² www.președinte.md.

³³ art.17, p.”e” al Convenției cu privire la drepturile copilului

³⁴ Федоров, А., *Права ребенка и проблема насилия на российском экране*, Таганрог, Изд-во Кучма, 2004, с.14.

³⁵ Сидоров, А., *Насилие – вон с экрана!* // Труд, № 78, 2003, с.6.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Шариков, А.В., *Если сомневаешься, исключи. По поводу пропаганды насилия на телеэкране* // Культура, 7.12.2000, с. 4.

³⁸ Федеральный закон «Об основных гарантиях прав ребенка в Российской Федерации», 14-я статья.

³⁹ Aceasta este informația care propagă intoleranța națională, socială, de clasă, cea care face reclamă producției alcoolice și țigărilor, cea care propagă discriminarea rasială, socială, națională și religioasă, violența, pornografia, narcomania, toxicomania, comportamentul antisocial. (art.1 al Legii Federației Ruse cu privire la garanțiile fundamentale ale drepturilor copilului).

⁴⁰ Ar fi binevenit ca fiecare dintre aceste comisii să adopte decizii cu majoritatea simplă de voturi. Deciziile de clasificare luate de către comisii ar trebui să facă obiectul unui recurs în fața unei adunări plenare a instanței plurimedia.

⁴¹ Spre exemplu, în cadrul Uniunii Europene, la propunerea Comisiei Europene din 11 mai 2005 a fost adoptată de către Parlamentul European și Consiliu *Programul comunitar multianual cu privire la promovarea utilizării inofensive a Internetului și a tehnologiilor on-line noi*, Program numit *The Saver Internet plus*. Acest program promovează utilizarea inofensivă a internetului și

a altor tehnologii on-line, în special de către copii, și lupta contra conținuturilor ilegale și periculoase, ce oscilează de la imagini de abuz asupra copilului până la rasism. Decision No 854/2005/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 establishing a multiannual Community Programme on promoting safer use of the Internet and new online technologies // <http://www.europa.eu.int>.

Bibliografie:

1. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1 din 12.08.1994.

2. Codul familiei al Republicii Moldova nr.1316-XIV din 26.10.2000// Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.47-48 din 26.04.2001.

3. Legea Republicii Moldova privind drepturile copilului nr. 338-XIII din 15.12.1994 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 13 din 02.03.1995.

4. Hodgkin, R., Newell, P., *Implementation handbook for the Convention on the rights of the child*, UNICEF, 2000.

5. Manual pentru implementarea Legii nr.272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului, ANPDC-UNICEF, București, 2006.

6. Observații finale ale Comitetului privind drepturile copilului: Republica Moldova - CRC/C/15/Add.192 // <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf>.

7. Ursa, E., *Conștientizarea drepturilor copilului ca metodă de prevenire a abuzului*, București, 2000.

8. Федоров, А., *Права ребенка и проблема насилия на российском экране*, Таганрог, Издательство Кучма, 2004.

9. Сидоров, А., *Насилие – вон с экрана!* // Труд, № 78, 2003.

10. Черниченко, С.В., *Международное право: современные теоретические проблемы, Международные отношения*, Москва, 1993.

11. Шариков, А.В., *Если сомневаешься, исключи. По поводу пропаганды насилия на телеэкране* // Культура, 7.12.2000.

Copyright©Victoria ȚARĂLUNGĂ, 2009.

ROLUL COMITETULUI REPREZENTANȚILOR PERMANENȚI (COREPER) ÎN PROCESUL DECIZIONAL COMUNITAR

*Natalia SUCEVEANU**
*Cristina BANCU***

РОЛЬ КОМИТЕТА ПОСТОЯННЫХ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ (COREPER) В ПРОЦЕССЕ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Данная статья подтверждает значимость Комитета постоянных представителей стран Европейского союза (COREPER) в ходе принятия решений и анализа основных задач, которые сосредоточены в основном на подготовке работы Совета Европейского Союза и исполнения порученных мандатов.

Хотя COREPER не является учреждением Европейского союза, он постепенно завоевал авторитет и незаменимое место в разработке и принятии европейских решений. COREPER занимает центральное место в процессе принятия решений в рамках европейского сообщества, в то же время он является форумом для диалога (между постоянными представителями и между властью представленной страны), а также органом осуществления политического контроля (поскольку устанавливает руководящие принципы и осуществляет надзор за работой группы экспертов). COREPER несет ответственность за оказание помощи в Совете Европейского Союза в рассмотрении предложений или проектов документов, представленных в Комиссии на этапе предварительных переговоров.

ROLE OF THE PERMANENT REPRESENTATIVES COMMITTEE (COREPER) IN EUROPEAN UNION DECISION- MAKING

This article comes to revealing the importance of the Committee of Permanent Representatives of the European Union (COREPER) in the process of making committee's decision and analysis of its main tasks which mostly focuses on the preparing of the work of the Committee and executing mandates given to her.

Although it is not an institution of the European Union, COREPER has gradually gained authority and irreplaceable position in the development and adoption of community's decisions. COREPER occupies a central position in making Community's decision, being in the same time a forum for dialogue (between the Permanent Representatives, the representatives of the states) and a body that exercises political control (by the fact that sets guidelines and oversees the work of expert groups). COREPER is responsible for assisting the Council of the European Union in resolving proposals or draft instruments submitted by the Commission, at the level that involves preliminary negotiations.

Toate cele 27 state membre ale Uniunii Europene (UE) au câte o reprezentanță permanentă la Bruxelles, care reprezintă interesele politice și economice ale statelor europene, similar și Comisia Europeană are câte o reprezentanță în fiecare dintre țările UE.

Reprezentanțele permanente pe lângă UE nu sunt pur și simplu misiuni diplomatice bilaterale, ci sunt mai degrabă o extindere a guvernelor naționale, un fel de birouri guvernamentale, care interacționează zilnic cu instituțiile europene și cu alte reprezentanțe permanente și care reprezintă interesele cetățenilor naționali.

Pentru fundamentarea proiectelor legislative comunitare, înalți oficiali, precum și funcționari publici desemnați de către statele membre, expun puncte de vedere și negociază poziții în aceste structuri, respectând conduita și practicile specifice în aceste cazuri.

Oricare ar fi nivelul de reprezentare și instituția europeană la care ne referim, contribuția statelor la procesul de luare a deciziilor se realizează prin reprezentanții lor. O parte importantă a misiunii pe care aceștia o au de îndeplinit se referă la negocierea pozițiilor pe care le susțin, iar simpla prezență la întâlnirile de lucru nu garantează succesul misiunii. Pentru aceasta, persoanele desemnate trebuie să posede anu-

* *Natalia SUCEVEANU* – doctor în drept, conferențiar universitar, Catedra drept internațional și drept al relațiilor economice externe, Facultatea de drept, Universitatea de Stat din Moldova.

** *Cristina BANCU* – magistru în drept, Catedra drept internațional și drept al relațiilor economice externe, Facultatea de drept, Universitatea de Stat din Moldova.

mite abilități și competențe profesionale și personale care să le susțină demersurile.

Consiliul Uniunii Europene este organizat pe mai multe nivele ierarhice și conține diferite structuri orizontale. Pe orizontală, Consiliul se poate întruni în nouă formațiuni, și chiar dacă există diferite formațiuni ministeriale ale Consiliului, în funcție de chestiunile în discuție, principiul reprezentativității unice a acestei instituții nu se pune sub semnul întrebării, Consiliul rămânând aceeași unică instituție. Pe verticală, Consiliul este format din trei nivele: nivelul reprezentat de grupurile de lucru (working parties), Comitetul reprezentanților permanenți (COREPER) și Comitetele de nivel înalt.

COREPER – din franceză Comité des représentants permanents, este Comitetul Reprezentanților Permanenți în Uniunea Europeană, fiind un organ auxiliar al Uniunii Europene, menit să ofere sprijin și ajutor Consiliului Uniunii Europene.

Instituit prin tratatul de fuziune din 1965, COREPER-ului îi revine cea mai importantă parte din procesul de pregătire a deciziilor. Pentru o bună înțelegere a rolului Coreper în procesul decizional comunitar vom încerca să analizăm consecutiv momentele importante în evoluția istorică a acestui organism în cadrul construcției europene, structura și funcționarea acestuia. Astfel, putem menționa următoarele etape de evoluție a COREPER:

- Inițial Tratatul de la Roma, art. 151 din Tratatul CEE, [1, art. 151] art. 121 din Tratatul CEEA [2, art. 121] arătau că prin Regulamentul interior adoptat de Consiliu se putea constitui un comitet format din reprezentanți ai statelor membre cu sarcina de a pregăti lucrările Consiliului, fără a detalia rolul și atribuțiile acestuia.

- Ulterior, în baza art. 16 din Regulamentul interior al Consiliului a fost constituit COREPER, fiind confirmat în continuare prin dispozițiile art. 4 din Tratatul de fuziune de la Bruxelles, care prevedea înființarea unui comitet format din reprezentanți permanenți ai statelor membre cu sarcina de a pregăti lucrările consiliului și de a executa mandatele care îi vor fi încredințate de acesta. [9, pag. 70].

- Această dispoziție este preluată de Tratatul de la Maastricht [3 art.151] care instituie o Uniune Europeană formată la început din 12 state.

- De asemenea anumite dispoziții referitoare la COREPER au fost instituite prin Tratatul de la Amsterdam [4 art. J15]. Completarea se referea la faptul că acest comitet poate adopta decizii de procedură în cazurile prevăzute de Regulamentul interior al Consiliului.

COREPER este “*un organ auxiliar al Consiliului, pentru care realizează pregătirea și punerea în apli-*

care a lucrărilor. Funcția Coreper de îndeplinire a sarcinilor care îi sunt atribuite de către Consiliu nu-i dau prerogativa de a lua decizii care aparțin, în conformitate cu Tratatul Consiliului.” În partea ce ține de natura sa juridică este relevant să menționăm că COREPER nu este o instituție a UE, și nici un organism cu propria sa competență de luare a deciziilor. De aceea, liniile directoare stabilite de către COREPER pot întotdeauna fi puse în discuție de către Consiliu.

Originalitatea și desigur importanța acestui organ în cadrul Uniunii Europene derivă și din modalitatea de lucru și atribuțiile sale efective. Astfel, din analiza practică și teoretică a activității Coreper desprindem următoarele atribuții:

- Asigură consistența politicilor și acțiunilor Uniunii având în vedere ca să fie respectate în acest sens următoarele principii și reguli: principiul legalității, subsidiarității, proporționalității, precum și respectarea regulilor de procedură, transparența și calitatea proiectelor redactate;

- Pregătește sesiunile Consiliului Uniunii Europene și asigură activitățile între sesiunile sale;

- Oferă posibilitatea statelor membre să-și exprime opiniile în vederea luării unei decizii cu scopul de a facilita luarea unei măsuri bine întemeiate, gândite și organizate pentru a asigura armonizarea dintre statele membre;

- Pregătește deciziile în cadrul Consiliului Uniunii Europene;

- Asigură buna desfășurare a lucrărilor la toate nivelurile Consiliului Uniunii Europene;

- Contribuie, asigură și totodată pregătește spre adoptare decizii, regulamente (legislația comunitară);

- Pregătește toate materialele necesare spre adoptarea proiectului de buget de către Consiliul Uniunii Europene care apoi e supus votului Parlamentului European;

- Și nu în ultimul rând apără interesele statelor membre prin intermediul Consiliului Uniunii Europene.

COREPER este compus din două organe (Regulile de procedură, art.19 alin. (2), fraza 1): membrii COREPER (II) sunt ambasadorii din statele membre la Bruxelles, în timp ce cei ai COREPER (I) sunt adjuccii lor. În privința membrilor care intră în componența acestuia există opinii separate în literatura de specialitate [8 pag. 334], deși în unanimitate se recunoaște calitatea acestora de delegați înzestrați cu abilități diplomatice înăscute, fiind funcționari calificați, cu competențe profesionale notorii.

Principalele sarcini ale COREPER sunt de coordonare a lucrărilor Consiliului, oferind evaluări detaliate ale dosarelor și sugerând opțiuni concrete. Înainte de a remite orice text Consiliului spre adoptare, CORE-

PER încearcă să obțină un acord la nivelul său. De regulă, Consiliul va confirma acest acord.

COREPER efectuează toate lucrările preliminare pentru Consiliu, care este legal o unitate, dar se întrunește în nouă configurații diferite (de exemplu, Consiliul pentru ocuparea forței de muncă, piața internă, energie), precum și pentru toate domeniile care intră în competența Uniunii (inclusiv PESC și JAI). Coerența lucrărilor Consiliului este asigurată de către prezența permanentă a membrilor COREPER la Bruxelles cu cunoștințe detaliate.

Înainte de întrunirile Consiliului, toate punctele de pe ordinea de zi sunt examinate de către Coreper, cu excepția cazului în care Consiliul decide altfel (unanimitate) sau Coreper însuși (majoritate simplă). Numai dezbaterile Consiliului cu privire la agricultură au fost întotdeauna coordonate într-o mare măsură de către comitetul special pentru agricultură.

COREPER I pregătește un număr mare de reuniuni speciale ale Consiliului (de exemplu, ocuparea forței de muncă, piața internă, industrie, energie, etc), în timp ce Consiliile care discută domenii sensibile de natură politică sau instituțională și probleme generale (de exemplu, pentru Afaceri Generale, ECOFIN, Justiție și Afaceri Interne) intră în sfera de competență a COREPER II.

Întâlnirile COREPER au loc săptămânal; de regulă, COREPER I se întrunește miercuri și uneori, vineri, în timp ce Coreper II se întrunește joi. În săptămâna precedentă reuniunii Consiliului pentru Afaceri Generale și Consiliului ECOFIN, COREPER II se întrunește miercuri. Reuniunile sunt convocate prin telex, eventual cu 4 zile în prealabil.

Problemele pentru ordinea de zi a COREPER sunt propuse de președinte sau de Secretariatul General al Consiliului, dar trebuie să fie aprobate de președinte, în orice caz. Acestea sunt incluse la momentul convocării.

De regulă, ordinea de zi provizorie trebuie să fie stabilită de către președintele fiecărui COREPER, care este de obicei făcută joi dimineața pentru COREPER I și joi seara pentru COREPER II.

La fel ca și ordinea de zi a Consiliului, ordinea de zi a COREPER este împărțită în două părți. Partea I (corespunde cu partea A din ordinea de zi a Consiliului) și cuprinde dosarele care au fost convenite în cadrul grupului de lucru al Consiliului, ceea ce înseamnă că acestea pot fi aprobate de către COREPER, fără nici o dezbateră. Cu toate acestea, includerea unor probleme în conformitate cu partea I, nu constituie un obstacol ca, în cursul adoptării acestor probleme, membrii COREPER, Secretariatul General al Consiliului sau al Comisiei să înainteze opinii, să facă declarații în protocolul Consiliului sau să retragă

acordul provizoriu dat de delegația în cauză. În cazul în care o delegație formulează o obiecție, problema va fi discutată în conformitate cu partea II, la următoarea întrunire.

Dosarele din partea II (corespunde cu partea B din ordinea de zi a Consiliului) și trebuie să fie examinate de către COREPER cu privire la subiect. Dacă COREPER ajunge la un acord cu privire la orice dosar în conformitate cu partea II, acesta din urmă devine un "subiect A" de pe ordinea de zi a Consiliului. După finalizarea discuțiilor în privința unui subiect în conformitate cu partea a II-a, concluziile Comisiei și acțiunile relevante sunt fixate.

La cererea uneia sau a mai multor delegații, un nou subiect poate fi adăugat în timpul adoptării agendei finale, la începutul întrunirii, cu condiția ca COREPER să-și dea acordul unanim. Această opțiune este strict limitată la cazurile în care aceasta este justificată de circumstanțe excepționale.

Subiectele care poartă mențiunea "după caz" pot fi excluse de către președinte la anunțarea genericului. Această procedură complică programarea de discuții și a sarcinilor delegațiilor, motiv pentru care se utilizează numai în cazuri excepționale.

În baza programului provizoriu, Secretariatul General al Consiliului întocmește pentru delegații rapoarte sau scurte memorandum-uri despre subiectele din partea I. Pentru partea II, sunt pregătite înregistrări cu privire la stadiul de discuții și (confidențial) note ale discursurilor pentru președinte. Pentru a fi la curent cu discuțiile, președintele este informat despre detaliile și cea mai bună procedură de examinare a dosarelor. Președintele trebuie să recepționeze dosarul pentru a fi discutat, nu mai târziu de o zi înainte de ședință. În cazul în care este oportun, președintele poate recurge la propria sa contribuție specifică - în general, sub forma unui compromis - cu scopul de a concilia „interesele diferite” ale delegațiilor ("package deal"). Această contribuție este pregătită de către președinte, cu sprijinul Secretariatului General al Consiliului, de obicei, în cooperare cu Comisia Europeană.

Personalul auxiliar al COREPER - membrii acestuia care se întrunesc cu o zi înainte de întrunirea COREPER sub numele de **MERTENS Group** (pentru Coreper I), precum și de **ANTICI Group** (pentru Coreper II) pregătește discuțiile în cadrul COREPER. Orice propunere a delegațiilor (de exemplu, subiectele gen "orice alte afaceri") trebuie să fie prezentate președintelui grupului respectiv într-o formă exactă și detaliată. Fiecare delegație în grupurile MERTENS sau ANTICI face o notificare scrisă asupra rezervelor formulate, care sunt apoi folosite de către Secretariatul General pentru a alcătui o listă, aceasta fiind dată citirii la începutul ședinței COREPER.

Grupul ANTICI (numele primului său președinte) a fost înființat în 1975 pentru a revizui agenda Coreper II și a soluționa detalii tehnice și organizatorice. Această etapă pregătitoare oferă, de asemenea, o primă idee asupra pozițiilor care vor fi adoptate de diferele delegații la ședința COREPER. ANTICI Group este format din personalul auxiliar al Reprezentanților Permanenți și un reprezentant al Comisiei. La ședințele Grupului mai asistă câte un membru al Cabinetului Secretariatului General și un funcționar din cadrul Serviciului juridic. Grupul este însărcinat cu stabilirea ordinii în problemele de pe ordinea de zi și pregătirea rezoluțiilor asupra subiectelor din partea I a agendei, precum și transparența discuțiilor Coreper și a Consiliului. În afară de aceasta, el asigură ca înregistrările rezumative ale ședințelor precedente ale COREPER să poată fi aprobate de către Reprezentanții Permanenți. La respectiva reuniune, de asemenea, delegațiile anunță ce moțiuni intenționează să prezinte pentru includerea unor subiecte la categoria “orice alte afaceri”. MERTENS Group, înființat în 1993, realizează aceleași funcții pentru COREPER I.

În temeiul tratatelor, au fost create mai multe comitete speciale pentru coordonarea activităților Consiliului în domenii specifice. Cu toate acestea, având în vedere cadrul instituțional uniform prevăzut de Tratatul CE, funcția esențială a COREPER nu este afectată de aceste comitete, adică comitetele se concentrează asupra unor probleme specifice tehnice, în timp ce Coreper se ocupă de mai multe probleme generale de natură politică și instituțională.

Comitetul Economic și Financiar monitorizează situația monetară și financiară și tranzacțiile de plată ale statelor membre și în mod regulat raportează Consiliului și Comisiei. În plus, Comitetul revede situația cu privire la tranzacții monetare și libertatea de circulație a capitalului cel puțin o dată pe an și informează Consiliul cu privire la constatările făcute.

Comitetul “articolului 133” (așa-numitul Comitetul 133) a fost creat în domeniul Politicii comerciale comune. În urma autorizării de către Consiliu, Comisia, consultând acest comitet, desfășoară negocieri privind încheierea unui acord dintre Comunitate și unul sau mai multe state sau organizații internaționale în sfera de aplicare a politicii comerciale comune.

Comitetul politic și de securitate este un organism de consultare și de conciliere, care monitorizează și analizează situația internațională și dezvoltarea acesteia în domeniile reglementate de PESC. Aceasta contribuie la definirea politicilor prin emiterea de opinii. În plus, acesta supraveghează punerea în aplicare a politicilor asupra cărora statele s-au pus de acord, fără a aduce atingere competențelor președintelui și ale Comisiei.

Instituit prin articolul 36 din TUE, **Comitetul de coordonare pentru poliție și cooperarea judiciară în materie penală** (așa-numitul Comitetul Articolului 36), emite opinii pentru Consiliu și contribuie la pregătirea lucrărilor Consiliului în formațiunea JAI.

Comitetul Special pentru Agricultură pregătește problemele abordate de către Consiliul Agricultură. Comisia, prin urmare, are același rol important în domeniul agricole foarte tehnice, așa cum îl are COREPER în alte domenii. Subiectele care au fost examinate sunt, prin urmare, incluse în mod direct în ordinea de zi pentru Consiliul Agricultură.

Pentru a ajuta la pregătirea lucrărilor Consiliului, COREPER poate înființa comisii sau grupuri de lucru prin intermediul unui mandat adecvat. Aceste grupuri sunt compuse din delegați din toate statele membre. În funcție de cerințe în fiecare caz, activitatea lor poate fi programată pe o bază mai mult sau mai puțin permanentă.

Conducerea personalului acestor comisii, ca și în cazul comitetelor înființate prin tratate, este reglementată prin Regulile de procedură, articolul 19, punctul 3, a treia și ultima frază respectiv (în principiu, acestea sunt prezidate de către statul membru care deține Președinția UE).

COREPER este prezidat de către reprezentantul permanent sau de adjunctul Reprezentantului Permanent al statului membru care deține președinția în cadrul Consiliului.

Ședința începe cu adoptarea finală a ordinii de zi. Delegațiile prezintă propuneri pentru includerea unor subiecte la categoria “orice alte afaceri” și/sau subiecte noi, și președintele stabilește ordinea finală pentru punctele de pe ordinea de zi.

Ulterior, președintele solicită membrilor de a confirma rezultatele discuțiilor cu grupurile ANTICI și MERTENS și de a adopta subiectele din partea I de pe ordinea de zi. În acest moment, pot fi făcute rezerve și declarații.

După finalizarea discuțiilor, președintele poate să declare acordul COREPER asupra unui subiect și să propună includerea în categoria “Un subiect A”, în ordinea de zi pentru una din următoarele reuniuni ale Consiliului.

Dacă s-a ajuns la un acord cu privire la o serie de întrebări legate de un singur subiect, în timp ce au rămas diferențe de opinii în alte domenii, Consiliul trebuie să discute despre rezolvarea lor. Subiectul este inclus în ordinea de zi a Consiliului în partea B.

Dacă unele întrebări necesită o examinare mai profundă de către COREPER, înainte de a fi transferate la Consiliu, subiectul este fixat din nou pe ordinea de zi pentru una din următoarele întruniri.

În cazul unor dificultăți tehnice, care nu pot fi tranșate în mod adecvat în cadrul grupului de lucru sau care au apărut în cursul reuniunii COREPER, grupului de lucru competent al Consiliului i se pot da indicații pentru a efectua o nouă examinare a dosarului.

După discuțiile în cadrul COREPER, Secretariatul General al Consiliului întocmește un rezumat pentru a facilita discuțiile de mai departe în cadrul Consiliului, și un scurt memorandum cu privire la discuții. Dacă COREPER a ajuns la un acord unanim, Secretariatul General va întocmi un aviz privind „subiectul A” care conține numerele documentare ale textelor care sunt propuse pentru adoptarea formală de către Consiliu, precum și orice declarații.

Dosarele trebuie să fie prezentate Consiliului în termen de cel mult 14 zile înainte de reuniunea Consiliului (vezi Regulamentul de procedură al Consiliului articolul 3, alineatul (4.): *“... Numai subiectele pentru care documentele au fost trimise membrilor Consiliului și Comisiei, cel târziu pînă la data la care agenda provizorie este trimisă pot fi introduse pe ordinea de zi”*. În practică, însă, Consiliul, uneori convine să poarte discuții, chiar dacă acest termen-limită nu a fost respectat. Dacă însă, dosarului respectiv i se aplică procedura de co-decizie, procesul legislativ nu se încheie după ce Consiliul a luat decizia la nivelul miniștrilor. Procedura de co-decizie aduce la masa negocierilor un partener cu drept de veto, acesta fiind Parlamentul European. Implicarea Parlamentului European în procedura de co-decizie face mult mai dificilă încheierea negocierilor la nivelul grupurilor de lucru și al Comitetelor în Consiliu. Se consideră adoptată o propunere a Consiliului după prima lectură (first reading), numai dacă în acest proces au fost luate în considerare amendamentele propuse de PE. În caz contrar, se adoptă așa numita „poziție comună”, iar procesul legislativ se reia în Consiliu. După o a treia lectură se constituie Comitetul de conciliere. COREPER și Grupurile de lucru au cel mai adesea sarcina de a gestiona dosarele supuse co-deciziei, în timp ce comitetele miniștrilor participă foarte rar în a doua lectură și în negocierile din comitetele de conciliere. Astfel, COREPER și grupurile de lucru joacă un rol foarte important în procesul de luare a deciziilor în Consiliul UE. Potrivit cercetărilor efectuate de Hage [7] pe cîteva sute de propuneri legislative, o mare parte din legislația adoptată de Consiliu nu ajunge să fie discutată de miniștrii de resort și este de fapt discutată și adoptată de reprezentanții statului membru în grupurile de lucru și în COREPER. Statistic, dosarele discutate numai în grupurile de lucru și în COREPER sunt fie propuneri legislative foarte complexe, fie dintre cele care au mai puțină acuitate sau importanță pentru statul membru. Cazurile în care decizia este lu-

ată la nivel politic se referă mai ales la dosarele în care statele membre doresc să susțină o anumită poziție.

Prin urmare, rolul COREPER este unul important în cadrul activității Consiliului Uniunii Europene, deoarece prin exercitarea și îndeplinirea atribuțiilor de bază asigură legătura continuă a statelor membre, dînd posibilitatea exprimării punctelor de vedere al acestora și a eventualei lor armonizări, pentru a se facilita luarea unei măsuri bine întemeiate. Consiliul Uniunii Europene cooperează cu Comisia în COREPER, normarea acestei relații s-a făcut încă în Tratatul de Fuziune. Prin rolul încredințat, COREPER a devenit garantul continuității și al permanenței Consiliului. Procesul de transfer de la grupurile de lucru la COREPER și apoi la Consiliu, dă posibilitatea ca problemele mai simple să fie decise la nivelul corepunzător, lăsînd Consiliul să se concentreze asupra unor decizii mai dificile sau mai controversate. Cu toate acestea, puterea de decizie finală va rămîne întotdeauna un atribut al Consiliului, deci COREPER analizează și întoarce propunerile venite de la Comisie, înainte de a fi luată decizia finală din partea Consiliului și nu în ultimul rînd propunerile, deciziile Consiliului Uniunii Europene sunt pregătite de COREPER cu ajutorul unor comitete, care asigură continuitatea relațiilor dintre statele membre [5 pag. 236].

În afară de contactul permanent cu Consiliul, Comisia și Parlamentul European, principalii actori ai procesului decizional european, Comitetele reprezentanților permanenți ale statelor interacționează și cu alte structuri și instituții ce fac parte din acest proces, precum Comitetul Regiunilor, Comitetul Economic și Social, ONG-uri etc. De asemenea, în acest context, trebuie amintite relațiile pe care acestea le întrețin cu structurile de decizie de la nivel național, cu colectivitățile locale și regionale, cu societatea civilă și cu organizațiile sindicale și patronale.

În nici un caz nu considerăm exagerată opinia potrivit căreia Comitetul Reprezentanților Permanenți (COREPER) ocupă un loc fundamental în procesul de adoptare a deciziilor fiind asistentul primar al Consiliului. Rolul COREPER a crescut considerabil în calitatea sa de organism unic de pregătire a lucrărilor Consiliului, extinzîndu-se odată cu apariția noilor domenii comunitare. Trebuie însă subliniat faptul că în exercitarea funcțiilor sale, COREPER nu se substituie nici puterii de decizie a Consiliului, nici competenței de inițiativă a Comisiei.

COREPER și-a cucerit treptat un loc extrem de important în elaborarea și adoptarea deciziilor comunitare, rolul său „discret și eficace”, fiind unanim recunoscut. Importanța COREPER este dată de rolul său politic și juridic, iar în ansamblu de dialogul pe care îl dezvoltă între statele membre și Comunitățile

Europene, dînd dovadă de o cultură a compromisului formată de cunoașterea de lungă durată a sistemului comunitar precum și a pozițiilor partenerilor europeni [5, pag. 238].

Bibliografie:

1. Tratatul de la Roma sau Tratatul instituind Comunitatea Economică Europeană, din 25 martie 1957, a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1958.

2. Tratatul de la Roma instituind Comunitatea Europeană a Energiei Atomice din 25 martie 1957; <http://ro.wikipedia.org/wiki/Euratom>.

3. Tratatul de la Maastricht privind Uniunea Europeană, semnat la 7 februarie 1992, în vigoare 1 noiembrie 1993, http://www.europeana.ro/comunitar/tratate/tratatul_de_la_maastricht.htm.

4. Tratatul de la Amsterdam, adoptat de către statele membre ale UE la 2 octombrie 1997, intrînd în vigoare la 1 mai 1999, http://www.europeana.ro/comunitar/tratate/tratatul_de_la_amsterdam.htm.

5. Ana Maria Groza „Uniunea Europeană Drept instituțional” editura C.H. Beck, București 2008.

6. Ana Maria Groza „Comunitățile europene și cooperarea politică europeană” editura C.H. Beck, București 2008.

7. Frank M. Hage, „Committee Decision – making in the Council of the European Union”, European Union Politics, SAGE Publications, 2007.

8. Gyula Fabian, Drept Instituțional comunitar, editura Sfera Juridica Colecția Universitaria, București 2008.

9. Tudorel Ștefan, Beatrice Andreșan–Grigoriu, Drept comunitar, editura C.H. Beck, București 2008.

10. <http://europa.eu/>.

11. http://ro.wikipedia.org/wiki/Consiliul_Uniunii_Europene.

**Copyright©Natalia SUCEVEANU,
Cristina BANCU, 2009.**

REZOLUȚIUNEA CA SANȚIUNE A NEEEXECUTĂRII CONTRACTULUI ÎN DREPTUL COMERȚULUI INTERNAȚIONAL: CONCEPTUL ȘI CONDIȚIILE REALIZĂRII

Aurel BĂIEȘU*

РАСТОРЖЕНИЕ ДОГОВОРА КАК САНКЦИЯ ЗА НЕИСПОЛНЕНИЕ ДОГОВОРА В МЕЖДУНАРОДНОМ КОММЕРЧЕСКОМ ПРАВЕ: ПОНЯТИЕ И УСЛОВИЯ ИСПОЛНЕНИЯ

Сторона по договору, потерпевшая в результате неисполнения другой стороной своих обязательств, может желать завершения договорных отношений, а также возврата стороны в первоначальное положение. Таким образом, сторона может объявить договор расторгнутым. В различных правовых системах были предприняты попытки достичь определенного равновесия между конфликтующими интересами сторон расторгнутого договора.

В настоящей статье содержится анализ концепций и условий расторжения договора, как санкции за неисполнение договора, в наиболее важных инструментах унификации международного коммерческого права: Венская Конвенция о договорах международной купли-продажи товаров от 11 апреля 1980 года, Принципы УНИДРУА о международных коммерческих договорах и Принципы Европейского договорного права, разработанные Европейской Комиссией по европейскому договорному праву.

TERMINATION OF AGREEMENT AS SANCTIONS FOR BREACH OF CONTRACT IN INTERNATIONAL COMMERCIAL LAW: CONCEPT AND CONDITIONS OF EXECUTION

Party to the contract aggrieved by the failure of another party of its obligations may be willing completion of the contractual relations, as well as to return the parties to the original position. Thus, the party may declare the contract avoided. Different legal systems have attempted to reach for the assessment of the balance between the conflicting interests of the parties to terminate the contract.

This article analyzes the concept and conditions when the contract is terminated as a sanction for breach of the contract, the most important tools in the unification of International Commercial Law: the Vienna Convention on Contracts for the International Sale of Goods dated 11 April 1980, the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and the Principles of European Contract law developed by the European Commission on European Contract Law.

Considerații generale. Rezoluțiunea contractului, ca sancțiune a neexecutării sau executării necorespunzătoare a obligațiilor contractuale, este consacrată în toate sistemele juridice și este utilizată pe larg în practica comerțului internațional.

Deși expresia „rezoluțiunea pentru neexecutare” este utilizată deseori în mod generic, în literatura de specialitate, dar și în unele izvoare legislative, se deosebesc două modalități de desființare a contractului: rezoluțiunea propriu-zisă și rezilierea. Rezoluțiunea, în sens strict, constă în desființarea retroactivă a contractului cu executare instantanee și repunerea părților în situația existentă anterior încheierii lui. Rezilierea constă în desființarea contractului cu executare succesivă, având efecte numai pentru viitor.

Recurgerea la acest remediu implică aprecierea intereselor părților care sunt puse în joc, care sunt deseori contradictorii. Pe de o parte, creditorul poa-

te fi interesat de rezoluțiunea contractului din diverse motive. El poate prefera rezoluțiunea atunci când prestația oferită de debitor este atât de diferită de cea scontată încât nu îi permite să realizeze rezultatul preconizat, sau când executarea intervine atât de târziu, încât nu mai prezintă pentru el nici un interes. Un alt motiv, care este valabil în unele sisteme de drept, este acela că rezoluțiunea implică o procedură mai rapidă decât acțiunea pentru daune-interese, deoarece nu cere intervenția organului de jurisdicție, deși în unele țări (în special, în Franța) pronunțarea hotărârii judecătorești este cerută ca o condiție de legalitate a desființării contractului. Alte motive, se referă mai mult la aspectul profitabilității afacerii. Astfel de motiv există atunci când creditorul realizează o afacere care se învederează a fi nereușită, chiar dacă contractul ar fi executat în modul convenit, sau atunci când pierderea suferită nu este recuperabilă din cauza că nu este res-

* Aurel BĂIEȘU – doctor în drept, conferențiar universitar.

pectată cerința previzibilității prejudiciului. În unele situații rezoluțiunea este unica soluție care îi permite creditorului să-și salvgardeze interesele, de exemplu atunci când debitorul este insolubil și nu este în stare nici să-și onoreze obligațiile, nici să plătească daune-interese.

Creditorul poate dori rezoluțiunea contractului și în cazuri mai puțin grave, de exemplu pentru a pune astfel capăt incertitudinii în privința atitudinii debitorului față de executarea contractului. Deseori rezoluțiunea constituie un remediu mai rapid și mai eficient pentru partea lezată. Astfel, un cumpărător care încă nu a plătit pentru mărfurile defectuoase va prefera să rezoluționeze contractul (să restituie marfa și să refuze plata prețului), decât să execute obligația sa și apoi să înainteze acțiunea pentru daune-interese. Nu trebuie de neglijat nici aspectul stimulator al acestei sancțiuni: amenințarea cu rezoluțiunea poate constitui o puternică incitare pentru executarea contractului de către debitorul nedisciplinat. În doctrina franceză s-a apreciat că cererea de chemare în judecată prin care se solicită rezoluțiunea este un instrument procesual de natură a-l constrânge pe debitor să-și execute obligațiile în natură sub amenințarea desființării contractului¹.

Pe de altă parte, debitorul are motive serioase de a se opune rezoluțiunii. Deseori rezoluțiunea antrenează prejudicii importante pentru debitor; încercând să execute contractul el ar fi putut angaja niște cheltuieli irecuperabile, de exemplu atunci când el nu poate realiza mărfurile sau serviciile sale, refuzate de creditor, altor persoane, deoarece nu există piață pentru prestațiile sale.

În continuare vom examina condițiile exercitării rezoluțiunii potrivit prevederilor principalelor instrumente de uniformizare a dreptului comerțului internațional: Convenția de la Viena din 1980 asupra contractelor de vânzare internațională a mărfurilor (în continuare - Convenția de la Viena), Principiile UNIDROIT referitoare la contractele de comerț internațional² (în continuare - Principiile UNIDROIT) și Principiile Dreptului European al Contractului³ (în continuare - Principiile DEC).

Rezoluțiunea în Convenția de la Viena. Condițiile de fond și de procedură cărora le este supusă rezoluțiunea sunt definite în art.49 și 64 ale Convenției. Ambele texte prevăd, mai întâi de toate, că rezoluțiunea este posibilă atunci când neexecutarea obligațiilor contractuale de către fiecare parte reprezintă o „încălcare esențială a contractului”.

Alte condiții de fond sunt stabilite în funcție de natura obligațiilor fiecărei din părți, care au fost nesocotite. Astfel, art.49 al.1 lit.b) autorizează cumpărătorul „să declare contractul rezolvit... în cazul lipsei

livrării, dacă vânzătorul nu livrează marfa în termenul suplimentar acordat de cumpărător în conformitate cu paragraful 1 al art. 47, sau dacă el declară că nu va face acest lucru în termenul acordat”. Pe de altă parte, art.64 al.1 lit.b) prevede că vânzătorul poate, la rândul său, să pronunțe rezoluțiunea „dacă cumpărătorul nu execută obligația sa de plată a prețului sau nu preia livrarea mărfii în termenul suplimentar acordat de către vânzător în conformitate cu paragraful 1 al art. 63, sau dacă el declară că nu va face acest lucru în termenul acordat”.

Pentru a fi aplicabile, după cum s-a remarcat, dispozițiile sus-numite presupun ca creditorul obligației încălcate să fi acordat, în conformitate cu art. 47 sau 63, un termen suplimentar de o durată rezonabilă pentru a repara neexecutarea. Se poate observa că aceste dispoziții se referă la obligații ce țin de esența contractului de vânzare-cumpărare: livrarea de către vânzător; preluarea livrării sau plata prețului de către cumpărător. În sensul prevederilor evocate, nu este suficient ca neexecutarea să se refere la una din obligațiile esențiale ale contractului pentru a fi calificată drept „încălcare esențială”. Într-adevăr, neefectuarea livrării nu este neapărat o încălcare esențială, de exemplu, atunci când ea este doar temporară. Anume acordarea de către creditor a unui termen suplimentar pentru executare permite de a evita incertitudinile pe care le implică calificarea încălcării ca fiind esențială. În literatura de specialitate s-a estimat că nerespectarea termenului suplimentar oferit de creditor debitorului determină caracterul esențial al încălcării⁴. Într-adevăr, dacă acest termen este rezonabil, nerespectarea lui de către debitor face să se considere că întârzierea care persistă din partea acestuia echivalează cu o încălcare esențială, ceea ce justifică rezoluțiunea. Totodată, cert este faptul că, dacă din împrejurările cazului rezultă că orice întârziere în livrare constituie o încălcare esențială a contractului (de exemplu, atunci când prețul mărfii este supus unor fluctuații puternice sau în cazul mărfurilor sezoniere ori perisabile), cumpărătorul poate rezolvi contractul în temeiul art.49 al.1 lit.a) al Convenției (rezoluțiunea pentru încălcare esențială a contractului), fără a acorda un termen suplimentar vânzătorului⁵. Astfel, într-o speță (*Curtea de apel din Milano, Italia, 20 martie 1998*)⁶, cumpărătorul a comandat tricouri pentru un sezon determinat și a atenționat asupra importanței esențiale pe care o prezenta livrarea la data fixată (a se vedea, în același sens, *Sentința nr.8786 a CCI, ianuarie 1997*). Un alt exemplu este cazul în care părțile au convenit ca vânzătorul să livreze marfa la o dată fixă, care este data plecării navei, iar marfa a sosit pe chei după plecarea ei⁸.

Rezoluțiunea ca sancțiune a încălcării contractului presupune, în principiu, că încălcarea deja s-a

produs. Totuși, ar fi inoportun, atunci când nu există nici un fel de dubii în privința realizării încălcării, de a aștepta momentul fixat în contract pentru executarea livrării, și de a obliga în consecință creditorul să amâne pronunțarea rezoluțiunii până la acel moment. Creditorului trebuie să i se permită de a se elibera de un contract de la care este cert că nu va obține avantajele scontate și de a găsi deci alte posibilități de a realiza marfa, dacă este vorba de vânzător, sau de a găsi alt furnizor, în cazul cumpărătorului. Autorizarea creditorului de a rezolvi contractul de îndată ce neexecutarea se învederează inevitabil permite de a evita extinderea prejudiciilor care sunt în definitiv suportate de ambele părți. Posibilitatea rezoluțiunii contractului în cazul încălcării anticipate (*anticipatory breach*) își are originea în sistemele de *common law*, de unde a fost preluată și de instrumentele de drept uniform.

Astfel, Convenția de la Viena prevede posibilitatea rezoluțiunii anticipate a contractului; art.72 autorizează fiecare parte să declare contractul rezolvit „dacă, înainte de data executării contractului, este manifest că cealaltă parte va comite o încălcare esențială”. Din prevederile enunțate rezultă că rezoluțiunea anticipată este subordonată cumulului a două condiții. În primul rând, încălcarea contractului în viitor trebuie să fie esențială. Iar în al doilea rând, comiterea încălcării esențiale trebuie să fie iminentă; trebuie să fie „manifest” faptul că debitorul nu va executa, fie din cauza că el însuși declară acest lucru, fie că există semne obiective care denotă în mod cert incapacitatea debitorului de a-și onora angajamentele (de exemplu, falimentul lui). Dacă, însă există cele mai mici dubii în această privință, creditorul va putea doar să suspende executarea propriilor obligații, până când va deveni cert faptul că încălcarea va fi comisă⁹.

Rezoluțiunea contractului, în principiu, poate fi doar totală, chiar dacă neexecutarea care o justifică este parțială. Cu toate acestea, Convenția de la Viena derogă de la această regulă generală în două ipoteze: atunci când vânzătorul nu a efectuat livrarea decât parțial și atunci când livrarea efectuată de către vânzător nu este decât parțial conformă stipulațiilor contractului. În aceste două cazuri poate avea loc, în anumite condiții, o rezoluțiune parțială.

Art.73 al.1 al Convenției de la Viena dispune că, „în contractele cu predări succesive, dacă neexecutarea de către o parte a unei obligații referitoare la o predare constituie o contravenție esențială la contract în ce privește această predare, cealaltă parte poate declara contractul reziliat pentru respectiva predare”. Această soluție este ilustrată în comentariile secretariatului CNUDCI printr-un exemplu, în care un contract prevede livrarea a o mie de tone de grâu în zece partide succesive a câte o sută de tone fiecare.

Pe când primele patru partide sunt conforme stipulațiilor contractului, în cea de-a cincia partidă grâul nu este de o calitate corespunzătoare. Cumpărătorul este autorizat prin art. 73 al.1 al Convenției să declare rezoluțiunea contractului care se referă la a cincia partidă. Ca rezultat contractul va fi de fapt modificat și va deveni un contract de livrare a nouă sute de tone de grâu la un preț redus proporțional¹⁰.

Aceeași soluție este valabilă și pentru cazul în care cumpărătorul nu și-a executat obligațiile aferente aceleiași livrări: dacă el nu a achitat prețul mărfurilor ce constituie obiectul acestei partide, vânzătorul poate declara rezoluțiunea parțială a contractului și refuza predarea mărfii respective, dacă a păstrat-o în mâinile sale, sau, în caz contrar, poate cere restituirea ei¹¹.

Însă nu întotdeauna rezoluțiunea parțială a contractului poate fi un remediu adecvat. În primul rând, creditorul poate avea temeri justificate că încălcarea comisă se va repeta în viitor. În al doilea rând, datorită încălcării comise, creditorul poate pierde în general interesul său pentru contractul în cauză. Aceste două ipoteze au fost luate în considerație în al. 2 și 3 ale art.73 al Convenției.

În termenii al.2 al art.73, „dacă neexecutarea de către o parte a unei obligații referitoare la o predare dă celeilalte părți motive serioase pentru a crede că se va produce o contravenție esențială la contract în privința obligațiilor viitoare, ea va putea declara contractul reziliat pentru viitor, cu condiția de a o face într-un termen rezonabil”. Într-o speță s-a statuat că nelivrarea definitivă a mărfurilor constituind prima tranșă a unui contract ce comportă mai multe tranșe, îl îndreptățește pe cumpărător să considere că nici tranșele următoare nu vor fi livrate și, prin urmare, există temei de a se aștepta la o încălcare esențială a contractului (*Decizia nr.214, Handelsgericht des Kantons, Zürich, Elveția, 5 februarie 1997*)¹².

Din prevederile al.2 al art.73, citate rezultă că creditorul are dreptul să declare rezoluțiunea contractului în întregime, dacă sunt întrunite cumulativ următoarele condiții:

- debitorul trebuie să nu execute una din obligațiile sale referitoare la o livrare determinată; această neexecutare nu trebuie neapărat să fie esențială;
- în schimb încălcarea, care creditorul este îndreptățit să creadă că se va produce din cauza neexecutării constatate, trebuie să fie esențială;
- motivele, pentru care creditorul crede că se va produce o încălcare esențială, trebuie să fie „serioase”;
- declarația de reziliere trebuie să fie notificată debitorului „într-un termen rezonabil”.

Al.3 al art.73. permite cumpărătorului care declară contractul reziliat pentru o predare, în același timp, „să-l declare reziliat pentru predări deja primite sau

pentru predări viitoare dacă, din rațiuni de conexitate, aceste predări nu pot fi utilizate în scopurile avute în vedere de părți în momentul încheierii contractului”. Într-adevăr contractul, chiar dacă este cu executări succesive, reprezintă o unitate care nu poate fi ignorată. Prin urmare dacă neexecutarea unei părți a contractului compromite scopul economic pentru care a fost încheiat contractul, partea lezată trebuie să fie îndreptățită să rezoluționeze contractul în întregime.

Cea de a doua ipoteză în care poate fi operată o rezoluțiune parțială și care, de altfel, este strâns legată de prima, este cea prevăzută de art.51 al.1 al Convenției, care autorizează cumpărătorul, în cazul în care marfa livrată nu corespunde cantitativ sau calitativ stipulațiilor contractului, să invoce art.49 (examinat mai sus) în ce privește partea lipsă sau neconformă. Din aceste prevederi rezultă că dacă neexecutarea parțială sau lipsa de conformitate nu constituie o încălcare esențială a contractului, acesta poate fi rezolvit, dar nu în totalitate ci parțial. De exemplu, într-un contract de livrare a 1000 de calculatoare, 980 din ele sunt conforme stipulațiilor contractului, iar 20 – sunt defectate. Clauzele contractuale cu privire la plăți, împrejurările ce țin de utilizarea sau revânzarea mărfii, precum și alți factori ce se referă la necesitățile cumpărătorului nu cer ca cele 1000 de calculatoare să fie privite ca o unitate; în consecință, se poate considera că defectele în cele 20 de calculatoare nu constituie o încălcare esențială a contractului în întregime. În aceste împrejurări cumpărătorul este îndreptățit să rezoluționeze contractul în ce privește cele 20 de calculatoare defectate¹³. Nu încapă îndoială că dacă, din contra, 980 de calculatoare ar fi defectate, o asemenea neexecutare ar fi calificată ca una esențială, justificând rezoluțiunea contractului în întregime. În acest sens, art.51 al.2 al Convenției dispune că „cumpărătorul nu poate să declare contractul reziliat în totalitatea sa decât dacă neexecutarea parțială sau lipsa de conformitate constituie o contravenție esențială la contract”.

Ca și în cazul aplicării altor remedii (sanțiuni), Convenția de la Viena nu consacră conceptul de culpă în calitate de condiție pentru exercitarea rezoluțiunii.

Rezoluțiunea în Principiile UNIDROIT și în Principiile DEC. Regimul rezoluțiunii consacrat în ambele instrumente a fost puternic influențat de Convenția de la Viena. Atât Principiile UNIDROIT (art.7.3.1), cât și Principiile DEC (9:301) prevăd dreptul creditorului de a rezolvi contractul în două cazuri:

- atunci când este o neexecutare esențială a contractului de către debitor;

- în ipoteza unei întârzieri care nu este o neexecutare esențială, atunci când creditorul i-a acordat debitorului un termen suplimentar pentru executare și acest termen a expirat fără succes.

În continuare ne vom referi la rezoluțiunea pentru întârzierea în afara unui termen suplimentar pentru executare acordat de creditor, numită și „întârziere calificată”¹⁴.

Art.7.3.1 al.3 al Principiilor UNIDROIT și art.9:301 al.2 al Principiilor DEC prevăd că, în caz de întârziere, creditorul este în drept să rezilieze contractul, dacă nu-și execută obligația până la expirarea termenului suplimentar pentru executare stabilit în conformitate cu art. 7.1.5 al Principiilor UNIDROIT sau, respectiv, art.8:106 al.3 al Principiilor DEC. Prevederile privind acordarea acestui termen suplimentar, numit și „termen de grație”, sunt inspirate din conceptul german *Nachfrist*. Potrivit acestor prevederi, în orice caz de neexecutare (indiferent dacă aceasta este sau nu esențială), creditorul poate notifica cealaltă parte despre acordarea unui termen suplimentar pentru executare (art. 7.1.5 al.1 al Principiilor UNIDROIT, art.8:106 al. 1 al Principiilor DEC). În decursul termenului suplimentar, creditorul poate suspenda executarea propriei obligații corelative și poate pretinde daune-interese, însă nu poate recurge la alte remedii. În cazul în care este notificat de către cealaltă parte despre faptul că aceasta nu își va executa obligațiile în termenul suplimentar, sau dacă până la expirarea acestui termen nu a avut loc executarea corespunzătoare, creditorul poate recurge la orice remedii disponibile (art. 7.1.5 al.2 al Principiilor UNIDROIT, art.8:106 al. 2 al Principiilor DEC).

Posibilitatea acordării termenului de grație este utilă atât pentru debitor, cât și pentru creditor. Debitorul în așa mod obține un răgaz pentru a putea duce la bun sfârșit executarea și a evita eventualele pierderi ce ar putea rezulta din rezoluțiunea contractului. La rândul său, creditorul, chiar în caz de neexecutare esențială care îi dă dreptul la rezoluțiune imediată a contractului, poate să nu dorească desființarea contractului: el poate fi dispus să accepte o executare conformă intervenită chiar și după scadență. Procedura acordării termenului de grație îi permite să-i acorde debitorului ultima șansă de a proceda la executare, fără a pierde dreptul de a cere executarea silită în natură sau de a rezolvi contractul, dacă nici la expirarea termenului acordat debitorul nu execută contractul în mod corect¹⁵.

Dacă întârzierea nu constituie o neexecutare esențială, acordarea termenului de grație este o condiție obligatorie pentru a putea opera rezoluțiunea. Creditorul care a notificat acordarea unui termen suplimentar, la expirarea acestui termen, este în drept să rezilieze contractul. Creditorul poate prevedea în notificarea sa faptul că, în cazul în care cealaltă parte nu-și va executa obligațiile în termenul stabilit în notificare, contractul

va fi reziliat de plin drept (art. 7.1.5 al.3 al Principiilor UNIDROIT, art.8:106 al. 3 al Principiilor DEC).

În acest context trebuie de remarcat că, la fel ca și în Convenția de la Viena, nu este prevăzută acordarea termenului de grație cocontractantului, care nu a executat obligația sa, de către judecător sau arbitru; notificarea acestui termen este un drept (dar nu o obligație ca în dreptul german) al creditorului.

O ultimă precizare care se impune în contextul rezoluțiunii pentru întârziere calificată este aceea că sistemul Principiilor UNIDROIT și cel al Principiilor DEC se deosebesc de sistemul Convenției de la Viena prin faptul că ultima (după cum s-a arătat mai sus) prevede posibilitatea rezoluțiunii după expirarea termenului de grație numai în cazurile încălcărilor celor mai grave ale contractului: neexecutarea obligației de livrare de către vânzător (art.49 al.1 al.1 lit.b) al Convenției) sau neexecutarea obligației de plată a prețului ori de preluare a mărfii de către cumpărător (art.64 al.1 lit.b) al Convenției).

Atunci când este evident că în viitor va avea loc o neexecutare esențială și este inutil de a impune creditorul să aștepte scadența pentru a acționa, art.7.3.3 al Principiilor UNIDROIT și art.9.304 al Principiilor DEC autorizează rezoluțiunea imediată a contractului. Este rezoluțiunea pentru „neexecutare anticipată”, noțiune care își are originea în *common law* și care denotă rea voința sau incapacitatea manifestată a debitorului de a executa contractul.

Pentru a fi justificată rezoluțiunea în baza prevederilor enunțate, este necesar să fie întrunite două condiții. În primul rând, viitoarea neexecutare a contractului pe care o invocă creditorul trebuie să fie esențială în termenii prevederilor analizate mai sus, prin urmare, să dea dreptul la rezoluțiunea contractului. În al doilea rând, incapacitatea sau rea voința trebuie să aibă un caracter manifest¹⁶; trebuie să fie evident că debitorul nu vrea sau nu poate executa la data prevăzută; o presupunere, chiar și bine fondată, nu este suficientă¹⁷. În asemenea cazuri, creditorul poate cere asigurări de bună executare, în corespundere cu art.7.3.4 al Principiilor UNIDROIT sau art.8:105 al Principiilor DEC.

Principiile DEC (dar nu și Principiile UNIDROIT) conțin prevederi speciale în ceea ce privește rezoluțiunea contractelor cu executare fracționată. Potrivit art. 9:302, atunci când contractul trebuie să fie executat în tranșe și dacă, referitor la o tranșă careia îi corespunde o fracțiune a contraprestației, există neexecutare esențială, creditorul este îndreptățit să exercite dreptul său la rezoluțiune referitor la tranșa contractului în cauză; el poate rezolvi contractul în întregime numai dacă neexecutarea este esențială pentru tot contractul. De notat că aceeași soluție este adoptată în art.73 al Convenției de la Viena (a se vedea supra).

În sfârșit vom menționa că, la fel ca și în celelalte sisteme analizate, în Principiile UNIDROIT și în Principiile DEC culpa părții care nu își execută obligațiile contractuale nu este cerută pentru exercitarea rezoluțiunii.

Rezoluțiunea convențională. Rezoluțiunea contractului poate fi efectuată și prin acordul părților. Acest acord poate fi realizat printr-un act juridic separat, intervenit într-un moment ulterior încheierii contractului sau poate fi încorporat în contract.

Prevederile, potrivit cărora părțile își pot rezerva în mod expres prin contract dreptul de rezoluțiune a contractului ca sancțiune pentru neexecutarea lui, pot fi găsite în multe sisteme juridice atât de tradiție romanistă, cât și de *common law*. Sistemele de drept naționale, de obicei, nu impun reguli imperative în ce privește rezoluțiunea contractului prin acordul părților, ceea ce înseamnă că contractanții pot ei înșiși să precizeze sau să modifice diferitele condiții și modalități de desfacere a contractelor proprii. Ca rezultat, în practica comerțului internațional se încheie un număr considerabil de convenții referitoare la rezoluțiunea contractului pentru neexecutare, cuprinsul cărora variază în funcție de puterea economică și abilitățile de negociere ale părților. În același timp se remarcă o tendință de uniformizare a acestor clauze în contractele comerciale internaționale, astfel încât conținutul și formularea lor sunt deseori asemănătoare într-un contract sau altul. Au contribuit la această uniformizare și unele organisme internaționale; o serie de clauze rezolutorii figurează în contractele-model internaționale, printre care se numără: articolele 18 și 19 din „Modelul Contractului de Agenție a CCI” (Publicația CCI nr.496, Paris, Edition CCI, 1991); articolele 18 și 19 din „Modelul Contractului de Distribuție a CCI” (Publicația CCI nr.518, Paris, Edition CCI, 1993); Capitolul XXV – „Rezilierea contractului” în „Ghidul juridic pentru redactarea contractelor internaționale pentru construcția lucrărilor industriale” al CNUDCI (document A/CN.9/SER.B/2, 1988).

Clauza prin care părțile prevăd dreptul de a rezolvi (rezilia) contractul în cazul survenirii anumitor evenimente sau împrejurări în literatura de specialitate poartă și denumirea *clauză rezolutorie* sau *pact commisoriu*.

Este important de a face deosebire între clauza rezolutorie și *condiția rezolutorie*, care este o modalitate a contractului. În cazul condiției rezolutorii, desființarea contractului depinde de un eveniment viitor și incert, exterior comportamentului părților. În cazul clauzei rezolutorii, însă, rezoluțiunea se datorează comportamentului culpabil al debitorului. Condiția rezolutorie, având natură obiectivă, dacă se realizează, desființează prin ea însăși contractul, pe când, în

cazul clauzei rezolutorii, de cele mai dese ori, mai este necesară și manifestarea de voință a creditorului. Totuși în practică nu este întotdeauna ușor de a face o distincție netă între aceste două categorii juridice. Astfel, neobținerea unei licențe de export poate constitui o cauză a rezoluțiunii dacă vânzătorul nu a făcut demersurile necesare pentru a o obține; ea poate constitui o condiție rezolutorie dacă obținerea licenței este legată de o largă putere decizională a puterii publice; de asemenea, ea poate constitui o circumstanță de forță majoră dacă neobținerea ei este legată de evenimente imprezvizibile și irezistibile¹⁸.

Clauzele rezolutorii pot fi *unilaterale* și *sinalagmatice*. Clauza rezolutorie este unilaterală atunci când ea prevede că în caz de neexecutare numai una din părți poate rezolvi contractul. În cazul clauzei sinalagmatice oricare dintre părțile contractului poate să utilizeze această clauză pentru desființarea contractului în cazul în care cealaltă parte nu își execută obligațiile sale contractuale. Clauzele sinalagmatice pot fi simetrice sau asimetrice. Ele sunt simetrice atunci când tratează ambele părți într-o manieră egală. În clauzele asimetrice poziția părților vis-a-vis de posibilitatea de a rezolvi contractul este diferită. Tratatul diferit al părților se explică prin puterea lor de negociere. Astfel, de exemplu, în unele țări, contractele de concesiune sau de investiții prevăd deseori rezoluțiunea contractelor pe motivul neexecutării contractului de către societățile străine, însă nu indică nimic în ceea ce privește rezoluțiunea pentru neexecutarea contractului de către autoritățile publice din țara gazdă.

În cuprinsul clauzei poate fi stipulat în mod explicit neexecutarea căror obligații atrage rezoluțiunea contractului. În virtutea principiului libertății contractuale, părțile pot prevedea rezoluțiunea ca sancțiune pentru orice neexecutare a obligațiilor contractuale¹⁹. În cazul în care părțile omit să indice expres care anume neexecutare a obligațiilor dă temei pentru rezoluțiunea contractului, rezoluțiunea poate fi exercitată dacă se constată orice neconcordanță între prestația promisă prin contract și prestația efectiv executată. Însă această ipoteză nu corespunde intereselor stabilității circuitului comercial, întrucât ar permite rezoluțiunea contractelor pentru cea mai neînsemnată neexecutare a stipulațiilor contractului. De aceea operatorii comerțului internațional de obicei inserează în aceste clauze liste ale acelor încălcări care dau dreptul părții lezate de a rezolvi contractul. Tipurile încălcărilor variază în funcție de natura contractului. De exemplu, în contractele bancare internaționale se inserează clauze rezolutorii care permit băncii sau altei instituții financiare să pună capăt contractului sau să sisteze finanțarea imediat ce apar anumite încălcări ale stipulațiilor contractuale de către împrumutat. În acest context, o

încălcare antrenează, în mod normal, și punerea în aplicare a clauzei privind rambursarea anticipată a împrumutului, ceea ce poate duce la consecințe foarte nefavorabile pentru împrumutat. Împrumutătorul, de obicei tinde să stipuleze expres că împrumutatul nu se poate opune în nici un mod cererii de rambursare anticipată și integrală a tuturor sumelor. Împrumutatul, la rândul său, este interesat ca dispozițiile contractuale să stipuleze că o simplă încălcare nu antrenează aplicarea clauzei rezolutorii, desfacerea contractului fiind justificată de încălcări ce prezintă un anumit grad de gravitate²⁰.

În literatura de specialitate²¹ s-a relevat: clauzele rezolutorii prezintă atât avantaje, cât și dezavantaje și pericole. Pe de o parte, aceste clauze permit de a evita dificultățile de calificare a neexecutării ca fiind esențială pentru a justifica rezoluțiunea. În cazul în care legea aplicabilă contractului consacră rezoluțiunea prin decizia organului de jurisdicție (de exemplu, Franța), inserarea clauzelor rezolutorii în contracte permit de a evita inconvenientele legate de procedura judiciară. De asemenea clauzele vizate pot permite rezoluțiunea contractului în cazul încălcării anticipate a contractului, atunci când legea aplicabilă nu prevede această facultate. Pe de altă parte, ele pot compromite stabilitatea situațiilor juridice; terții sunt expuși la toate consecințele ce decurg din retroactivitatea rezoluțiunii; în raporturile dintre părțile contractante ele sunt adesea surse de inechitate, odată ce sunt impuse de partea mai puternică a contractului. Având în vedere aceste aspecte, clauzele rezolutorii sunt interpretate restrictiv și cu o mare severitate de practica judiciară.

Referințe bibliografice:

- ¹ Dimitresco G., De la condition résolutoire dans les contrats, V. Giard, E. Biere, Librairie- Editeurs, Paris, fără an, p.134.
- ² UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, <http://www.org/english/principles/contracts/main.htm>.
- ³ Principles of European Contract Law, <http://www.storme.be/PECL2en.html>.
- ⁴ Sitaru D.-A. Dreptul comerțului internațional, Tratat, Partea specială, Limina Lex, București, 2004, p.698.
- ⁵ Honnold J. O. Uniform Law for International Sales under the 1980 United Nations Convention, Kluwer Law International, Deventer, Boston, 1991, p.385.
- ⁶ Précis de jurisprudence de la CNUDCI concernant la CVIM, Nations Unies A/CN.9/SER.C/DIGEST/CISG/2.
- ⁷ Bulletin de la Cour internationale d'arbitrage de la CCI, 2000, p.70.
- ⁸ Neumayer K.H., Ming C., Convention de Vienne sur les contrats de vente internationale de marchandise. Commentaire, CEDIDAC, Lausanne, 1993, p.210-211.
- ⁹ Heuzé V. La vente internationale des marchandises. Droit uniforme, LGDJ, Paris, 2000, p.382.
- ¹⁰ Commentaire du secrétariat du 14 mars 1978 sur le projet de convention de vente internationale de marchandises présenté à

l'Assemblée Générale de l'ONU à Vienne du 10 mars au 11 avril 1980. Documents officiels A/Conf 97/19, New York 1981, p.156.

¹¹ Heuzé V., op. cit., p.388.

¹² Précis de jurisprudence de la CNUDCI concernant la CVIM, Nations Unies A/CN.9/SER.C/DIGEST/CISG/49, p.4.

¹³ Honnold J. O., op. cit., p.384.

¹⁴ Eberhard S. Les sanctions de l'inexécution du contrat et les Principes UNIDROIT, CEDIDAC, Lausanne, 2005, p.147.

¹⁵ Rouhette G., De Lamberterie I., Tallon D., Witz C., Principes du Droit Européen du Contrat, Société de Législation Comparée, Paris, 2003, p.338.

¹⁶ Ibidem, p.381.

¹⁷ Principes relatifs aux contrats du commerce international, Rome, Unidroit, 1994, p.195.

¹⁸ Van Der Mers M., Philippe D., L'inexécution dans les contrats du commerce international, in Les sanctions de l'inexécution des obligations contractuelles. Etudes de droit comparé, sous la direction de M. Fontaine et G. Viney, Bruylant, Bruxelles, LGDJ, Paris, 2001, p.757.

¹⁹ Prin acest fapt rezoluțiunea convențională se deosebește de cea legală care operează, de regulă, în cazul unei neexecutări esențiale a contractului, după cum se va arăta în continuare.

²⁰ M. Fontaine, F. De Ly, Droit des contrats internationaux, Bruylant, Bruxelles, Forum Européen de la Communication, Paris, 2003, p.622-623.

²¹ A se vedea: L. Pop, Teoria generală a obligațiilor, Lumina Lex, București, 1998, p.87.

Copyright©Aurel BĂIEȘU, 2009.

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ НЕФТЕГАЗОВОГО РЫНКА ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ – ВОЗМОЖНЫЕ УГЛЕВОДОРОДНЫЕ АРТЕРИИ

Александр БУРИАН*
Оляна КИНДЫБАЛЮК**

ANALIZA STĂRII ACTUALE ȘI FUNCȚIONAREA PIEȚEI PETROLIERE ȘI A GAZELOR NATURALE ÎN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST – ARTERELE EVENTUALE DE HIDROCARBURI

Geopolitica spațiilor, care s-a constituit pe timpurile lui Mackinder și Haushofer, presupunea cucerirea, menținerea și expansiunea spațiului. Însă, schimbările produse în ultimele decenii au contribuit la apariția noilor transformări, înlocuind imperatiile tradiționale cu o geopolitică dură a resurselor energetice, când scopul principal devine controlul asupra resurselor aflate pe un teritoriu, și nu controlul teritoriului.

Alarmarea moderată a Europei cu privire la problema fiabilității asigurării livrării resurselor energetice în ultimii ani reprezintă o preocupare stringentă. Pe fondalul schimbărilor esențiale produse pe piața petrolieră modernă și cea a gazelor naturale, țările Europei Centrale și de Est joacă rolul cheie în instaurarea unei stabilități durabile pe continentul european. Sporirea considerabilă a cererii, în ceea ce privește resursele energetice în țările Europei Centrale și de Est, este legată de reinstaurarea pe poziții a regiunii sus-numite.

În conținutul articolului sînt examinate perspectivele realizării noilor proiecte petroliere și de gaze naturale, chestiuni cu privire la comerțul în regiune, a dezvoltării infrastructurii și a tranzitului, problema calității produselor petroliere exportate, precum și aspectele de drept ale problemei.

ANALYSIS OF THE CURRENT STATUS AND OPERATION OF OIL AND GAS MARKET IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE - POTENTIAL HYDROCARBON ARTERIES

The geopolitics of spaces generated at the time of Mackinder and Haushofer, consisted in there capture, deduction and expansion. However, transformations of the last decade have made new changes, by replacing traditional imperatives with rigid geopolitics of power resources when not the possession of the territory but control over their sources becomes an overall objective.

Europe is worrying about the problem of reliability of deliveries of energy resources. Last year's this fact causes the sharpest concern. Against the basic changes of the modern oil and gas market, Central and Eastern Europe plays a key role in achievement of long-term stability on the European continent. Considerable growth of demand for energy carriers in Central and Eastern Europe is connected with restoration of positions of this region among economically developed countries of the continent.

The article is focused on the prospects of the realization of new oil and gas projects, energy trade questions in the region, developments of transport infrastructure and transit, questions of quality of exported mineral oil, and also legal aspects of the studied issue.

1. ВЗГЛЯД НА СОСТОЯНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ЭНЕРГЕТИКИ: СТРАНЫ ЦВЕ В ЦЕНТРЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ

На сегодняшний день проблема энергоснабжения наполняется новым содержанием и несёт в себе определенный контекст, который несколько скрыт за высокими ценами на энергию, растущим

мировым спросом на энергоресурсы и предположениями касательно их достаточных объемов. Нередко энергоносители (нефть, газ), являясь центральной частью внешних сношений, выступают в качестве цели либо средства реализации политических устремлений акторов. В достижении таких устремлений нередко можно усмотреть обращение к военной силе, политическое давление, что

* Александр Дмитриевич БУРИАН – доктор юридических наук, профессор, Президент Ассоциации Международного Права Республики Молдова.

** Оляна Игоревна КИНДЫБАЛЮК – магистр международных отношений, аспирантка Института истории, государства и права АН Молдовы.

подчас погружает государства в водоворот конкурентной борьбы и не исключает появления прецедента силовой акции.

Не удивительно, что в последние годы актуализировался вопрос о создании «энергетического НАТО», задуманного как инструмент давления на тех акторов мировой энергетики, которые не разделяют желания Запада установить контроль над мировыми «энергетическими кладовыми», на примере Ирака, Центральной Азии.

В международных отношениях, связанных с мировой энергетикой, стремление государств, создавать себе приемлемые условия добычи, поставки и потребления энергоносителей, использование энергетического фактора в качестве давления для получения политических уступок, давно является закономерным и вписывается в рамки политического реализма. Положение такого государства, как основного актора международных отношений, на энергетической авансцене, определяется понятием национального интереса определенного в терминах *ресурсная достаточность, экономическая доступность, экологическая и технологическая допустимость*¹, показатели, которые являются системообразующими глобальной энергетической безопасностью.

Поскольку энергетические ресурсы являются областью максимального сопряжения правовых, экономических и геополитических интересов, надеяться на мирное разрешение вопроса довольно сложно. Интересы государств в нахождении баланса между спросом на ресурсы и динамикой их потребления не всегда совпадают.

Глядя на методы проведения операции против Ирака, можно убедиться в создании прецедента силовой акции, цель которой состояла в получении контроля над нефтеносными районами Ирака и лишению Китая доступа к энергоресурсам Ближнего Востока. Цель была достигнута после того, как США получили широкие возможности по извлечению нефтяных ресурсов Ирака и доступ к контролю не только частью мирового спроса на нефть, но и определяющую долю ее предложения. Это наглядно демонстрируют цифры, которые показывают, что на 2007 год в Ираке добывалось меньше нефти, чем до начала военной кампании США: 2.14 млн. баррелей в день в середине 2007 года против 2.50 млн. баррелей в начале 2003 года, а уровень нефтяного экспорта также уступал довоенному: 1.7 млн. баррелей против 2.3 млн.

Анализируя ситуацию на международной энергетической арене, эксперт по энергетическим вопросам Дэниэл Ергин в своей самой известной книге «*Prize*» усматривает последние 150 лет

истории мировой цивилизации в борьбе за энергоресурсы, ход которой возглавляют США, энергетическим «противником» выступает Россия, а Европа создает «картель» потребителей природного газа и видит свою энергетическую безопасность в роли покупателя, но никак не продавца.

Как отмечают специалисты, связанные с энергетической областью исследования, тенденции «энергетической безопасности в возрастающей степени диктуют поведение национальных государств в мировой политике, их симпатии и антипатии в отношении тех или иных акторов международной жизни, их готовность вступать в коалиции и союзы, участвовать в работе международных организаций»².

Иными словами энергетические ресурсы в современном мире практически во всех мало-мальски значимых странах имеют серьезное влияние на государственную политику, являются сертификатом, который удостоверяет их ресурсную достаточность и полноценность, а также, даёт гарантию от надвигающегося энергокризиса³. В связи с этим, страны, которые обладают энергоресурсами, стремятся не только продавать их, но и использовать эти ресурсы для развития собственных территорий.

Известный германский гуру Ф.Мюллер в области энергетики, признаёт «тема надежности снабжения энергоресурсами становится важнейшей в повестке дня мировой политики; многие, если не большинство современных государств, связывают с этой проблемой перспективы своего физического выживания»⁴.

Корректируя параметры современной энергетики и заинтересованность в стабильности энергетического сектора, потребители и производители все больше осознают серьезность роста энергопотребления, от которого зависит будущее мирового энергетического рынка, и не в последнюю очередь благополучие и место государства на мировом энергетическом рынке.

Дилемма надежного энергообеспечения является необходимым элементом экономического благосостояния государства, показателем его выживаемости в современной макроэкономической среде. И поскольку экономика государства требует постоянного источника доступных поставок энергосырья, стоит предположить, что озабоченность по обеспечению себе доступа на сырьевые рынки, создание надежных систем транспортировки углеводородов и соблюдение экологических стандартов на обозримую перспективу будет расти. Такое предположение имеет объективные основания. Одно из которых сводится к тому, что доказанные

мировые запасы углеводородов постепенно сокращаются. Здесь следует учитывать тот серьезный прогноз, согласно которому, суммарное годовое потребление первичных энергетических ресурсов будет расти вплоть до 2010 г. Доля нефти составит приблизительно 39%, твердого топлива, включая уголь, - 28%, газа - 24%, гидроресурсов - 3%, атомной энергии - 6%, других источников - около 1%⁵. Из прогноза МЭА 2003 г. следует – потребление газа в Европе будет увеличиваться в среднем на 2,1% в год вплоть до 2030⁶. В настоящее время импортируется около 40% потребляемого газа. Согласно прогнозу экспертов Европейского Союза (ЕС), эта доля вырастет до 62% в 2020 г. и 68% в 2030 г.⁷ Зависимость стран Центральной и Восточной Европы (далее ЦВЕ)⁸ от импорта газа возрастёт с 60% до 90%, нефти – с 90% до 94%, а из нетто экспортёров угля, возможно, они превратятся в импортёров, удовлетворяющих ввозом 12% своей потребности в угле⁹.

Несмотря на такой пессимистический прогноз, дефицита газа в Европе не ожидается, поскольку дополнительные объёмы природного газа, необходимые для ее устойчивого развития, могут быть поставлены на рынок из стран Африки, Персидского залива и некоторых государств СССР. При этом африканские производители будут активнее расширять своё присутствие на европейском рынке по сравнению со странами Средней Азии или Персидского залива¹⁰. Существенно возрастут объёмы нефти, потребляемой развивающимися странами. Потребление в странах Центральной и Восточной Европы и СНГ будет незначительным. Наиболее низкие показатели потребления прогнозируются в отношении стран Восточной Европы¹¹ и СНГ, включая Россию.

Дополнительную тревогу вызывает увеличение числа стран, зависящих от поставок ассортимента энергетического сырья, транспортируемого на дальние расстояния по трубопроводам, пересекающих целые континенты, или танкерам, перевозящие сжиженный газ по протяженным океанским маршрутам.

По мере того, как потребление разведанных энергоресурсов будет возрастать, открытие новых месторождений будет усложняться по ряду технических причин. Конъюнктура проведения геологических работ на разведанных океанических шельфах в условиях сурового климата будет зависеть от достижений в области новых технологий.

Во-вторых, отсутствие единого правового инструмента препятствует достижению взаимоприемлемой модели урегулирования проблем энергетики, подрывает надёжность энергопоставок.

Как оказалось, существование Договора к Энергетической Хартии¹² не свидетельствует о наличии универсального механизма, регулирующего отношения и проблемы в энергетике. В силу того, что участниками ДЭХ являются потребители углеводородов, большинство государств-экспортеров энергоносителей либо не подписали, либо не ратифицировали данный договор¹³, что свидетельствует об отсутствии в правовой системе исключительного инструмента по урегулированию проблем в области энергетики, способного сформировать устойчивое поле для стабильных взаимоотношений в сфере энерготранзита.

Вопрос политизированности мировой энергетики, достигший в последнее время довольно высокого уровня, является камнем преткновения в развитии энергетического общения между потребителями, производителями и теми, кто транспортирует энергоносители. Практически все ключевые геополитические игроки интересуются контролем над поставками углеводородов и, в этом плане их взор не может не обратиться в сторону создания специализированных центров по извлечению ресурсов, которые часто прибегают к тактике политизированности своего конкурента. Как в газовой, так и в нефтяной отрасли достаточно одного срыва поставок, чтобы вопрос перешел в политическую плоскость. Красноречивым тому примером является перекрытие Москвой нефтепровода, идущего через Беларусь в ЕС, а также российско-украинский спор 2006 и 2009 г., когда были прекращены поставки газа на Украину. Практика показывает, диалог между государствами по вопросу самостоятельной ресурсной обеспеченности развивается тем успешнее, чем менее политизировано их общение. Как только оно переходит в политическую плоскость, с особой силой обостряется вопрос реальной безопасности транзита энергоресурсов.

В-третьих, неминуемо растёт зависимость и конкуренция стран за доступ к источникам энергосырья. Так зависимость Болгарии от российских нефти и газа дошла до таких пределов, что сегодня невозможно говорить исключительно об их поставках, поскольку болгарскими энергетическими компаниями владеют российские концерны.

Что касается позиций и приоритетов в энергетической сфере, здесь прощупывается своеобразная почва, на которой серьезно расходятся, сталкиваются «глобалистические тенденции с традиционалистскими, отчасти полуфеодалные напластования»¹⁴. Для наглядности следует проанализировать следующий геоэнергетический расклад, который, как не исключают специали-

сты, может перерасти в «новую геополитическую драму»¹⁵.

В вопросах транспортировки нефти и газа Европейский союз пытается навязать России Хартию энергетической безопасности и добраться до источников энергоресурсов; Россия сопротивляется оказанному давлению и, в свою очередь, стремится прорваться на европейский рынок. Не всегда совпадают интересы стран ЦВЕ в вопросе диверсификации маршрутов энергоносителей и России, как основного мирового поставщика нефти и газа. Страны Балтии опасаются строительства нового газопровода по дну Балтийского моря. Соединенные Штаты настойчиво напоминают Европе о возрастающей энергозависимости России; Россия берёт паузу в переговорах с США и Норвегией о совместной эксплуатации Штокмановского газового месторождения¹⁶; Китай бросает взор на месторождения нефти и газа Центральной Азии; США и Великобритания намереваются создать нефтепровод Варна - Скопье – Влора, чтобы снизить конкурентоспособность российской нефти на Балканах, в Восточной и Центральной Европе и выгодного России болгаро-греческого нефтепровода Бургас - Александруполис (между Черным и Эгейским морями); Европа стремится к созданию на своей территории единого энергетического рынка; Польша намеренно срывает принятие нового Соглашения о партнерстве и сотрудничестве между ЕС и РФ в Хельсинки и на саммите НАТО в Риге вопросы военно-стратегической безопасности плавно перетекают в решение проблем энергетической безопасности.

По преобладающему мнению, такая ситуация заставляет задуматься о возможной смене парадигмы энергетического сотрудничества между производителями и потребителями, для которых важную роль играет обеспечение безопасности поставок, а также требования диверсификации их источников. Очень чётко по вопросу диверсификации высказался вице-президент российско-европейского энергетического форума Club de Nice Доминик Фаш, заметив, что «единственный поставщик топлива - это угроза национальной безопасности»¹⁷.

Нынешняя волна возросшего внимания к вопросу доставки энергоносителей в сочетании с маршрутами их транспортировки напрямую затрагивает страны Центральной и Восточной Европы, география которых является достаточно привлекательной. ЦВЕ исторически фокусировала на себе внимание могущественных соседей в лице Германской, Австрийской, Российской и Турецкой империй. Череда внутривосточных

кризисов часто сменялась межгосударственными конфликтами за доминирование в регионе. От того, в каком направлении развивались события на международной арене, во многом зависела и сама судьба ЦВЕ. Во время «холодной войны», находясь в лоне глобального противостояния, и, являясь центром притяжения восточного полюса, регион, отличался повышенной геополитической значимостью. К этому, следует добавить и то, что он располагал значительными нефтегазовыми ресурсами. Однако лучше всего это демонстрируют цифры. Согласно первому межотраслевому балансу 1940-1950 г. г, страны Восточной Европы, такие как Албания, Болгария, Венгрия, ГДР, Польша, Румыния и Чехословакия в течение минимум 20 лет могли самостоятельно обеспечивать свое развитие за счет собственной добычи и взаимных поставок нефти и газа на 25,% а то и на 40-50% (см. рис. 1).

Заниженные цены на российские энергоносители и сырьё демонстрировали положение стран как приоритетное во внешнеэкономических связях с Советским Союзом. С распадом социалистического блока, страны региона оказались в одиночестве перед лицом сложнейших политических и экономических проблем: повышение цен на российские энергоносители до уровня мировых и переход к расчетам в свободно конвертируемую валюту вызвало колоссальное падение товарооборота, и неминуемо привело к исчезновению СЭВа¹⁸.

Рис.1 Запасы углеводородов

Если учитывать, что энергетическая составляющая СССР, практически предоставила свободный доступ стран к наиболее эффективным советским энергоресурсам (в начале нефти, а затем природного газа), то адаптация к новым реалиям проходила болезненно. Это в свое время предвидел Иосиф Сталин, который, обращаясь к руководителям восточноевропейских стран, сказал: «Видимо, в ваших странах будут расти потребности в нефти, газе, другом промышленном и энергетическом сырье. Мы, конечно, будем его поставлять на льготных условиях, но у вас есть собственные ресурсы такого сырья. Пусть их не так много, как в СССР, но его нужно по максимуму использовать и перерабатывать. И проводить тщательную геологоразведку по этим видам сырья. Строить длинные трубопроводы в Восточную Европу из нашей страны - это дорого, долго и наверняка приведет к тому, что вы «привыкните» к этим поставкам, забросите ваши отрасли по переработке такого сырья и геологоразведку. А, если у нас возникнут временные проблемы с добычей или транспортировкой, или, если у вас резко подскочит потребление, вероятно, будете обвинять СССР в срыве поставок и требовать их увеличения. В любом случае, сырье для промышленности и энергетики лучше перевозить в ваши страны разными видами транспорта, чтобы не привязываться к одному виду транспорта, например, трубопроводному, ибо это вредно по многим причинам. Но объемы таких перевозок не должны расти как грибы после дождя: объемы должны зависеть и от вашего спроса, и от того, как вы будете относиться к вашей энергетике, геологоразведке и к использованию наших поставок...»¹⁹. Энергетический фактор союза фактически стал одним из основных факторов формирования социалистической системы и развития интеграции стран-членов СЭВ, вследствие чего, государства долгое время были тесно привязаны к ТЭК СССР, имея общую энергосистему, хорошие транспортные и технологические связи.

Затем последовал процесс, когда новая геополитическая реальность, поместила страны Восточной Европы в сферу влияния Европейского союза, и странам вновь пришлось столкнуться с комплексом сложных проблем. Проблемы касались имплементации энергетического *acquis*, преобразований в отдельных отраслях ТЭКа, а также экономики в целом. Речь в первую очередь шла о разработке собственной энергетической стратегии, повышении энергетической эффективности, уровня использования ВИЭ²⁰, а также общее требование «в дальнейшем готовить внутренний энергетический рынок».

Говоря о привлекательности ЦВЕ для внешних акторов, большинство экспертов сходятся во мнении: регион обладает неоспоримым географическим преимуществом – это выходы к Балтийскому, Черному и Адриатическому морям, через регион протекает на большом протяжении судоходный Дунай. В связи с этим, регион может широко использоваться для транзита грузов и пассажиров между Западной Европой, странами СНГ и Азией. Местные исследователи к этому фактору прибавляют еще другой показатель – это транзитные пересылки по трубопроводам природного газа и нефти из России и других прикаспийских государств в страны Западной и Южной Европы. В силу такого географического положения, через страны ЦВЕ проходят важные сухопутные пути, соединяющие воедино традиционные и развивающиеся рынки производства и потребления нефти, газа и нефтепродуктов. В то же время, потоки российской и каспийской нефти и газа диверсифицируют пути доставки энергоносителей на рынки стран Балтийского и Черноморского регионов как дополнение к уже существующим сухопутным и морским коридорам. Таким образом, страны ЦВЕ потребляя российские углеводороды, предоставляют коридоры для их транзита в Западную Европу. Хотя по многим энергетическим вопросам интересы России и стран ЦВЕ возникают конфликты из-за условий транспортировки газа²¹.

2. КОНТУРЫ СОТРУДНИЧЕСТВА СТРАН ЦВЕ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ФАКТОРА УЯЗВИМОСТИ И ВЗАИМОЗАВИСИМОСТИ

Все сказанное выше, несмотря на очевидный характер, подчеркивает, тот факт, что ситуация по отстаиванию интересов в области производства и поставок энергоресурсов носит проблемный характер. В частности речь идет о плохой организации рынков, проблеме защиты потребителей, перебоях в поставках, вызванных недостаточным инвестированием в инфраструктуру.

Сегодня развитие рынка энергоносителей в Европе все в большей степени зависит от энергетической политики, которую проводят страны континента²². Одним из ее приоритетов становится стремление увеличить долю природного газа в энергетической системе. Такое внимание в сторону природного газа вызвано рядом причин. Так, помимо стремления диверсифицировать потребление энергоресурсов и снижения зависимости от ближневосточной нефти, использование природного газа обуславливается его безопасностью для окружающей среды и гораздо меньшими рисками. В Европе, где экологические движения ряда стран очень сильны и во многом определяют

политику государств, взгляд в сторону природного газа делает его вторым энергоносителем после нефти. Иначе говоря «в интересах безопасного и бесперебойного снабжения мир уже перешел от нефти к природному газу, углю и атомной энергии. Этот переход отражает как потребности экономического развития, так и стратегические интересы развитых индустриальных стран»²³.

Ситуация при которой цены на энергоресурсы повышаются и Россия поставляет газ в страны ЦВЕ по рыночным ценам, задачи достижения энергоэффективности и диверсификации экономики становятся как никогда насущными. Стоит лишь упомянуть, что в Центральной и Восточной Европе российский газ составляет 87 % от импорта и 60% общего потребления²⁴.

«Не случайно энергетический диалог занимает все более значимое место в повестке дня стратегического партнерства России и ЕС»²⁵. В данной связи имеет смысл говорить о быстром экономическом росте стран региона, который требует все больших ресурсов, а поиск новых трубопроводных проектов становится решающим фактором устойчивого экономического развития и улучшения обстановки в регионе. Если после краха коммунистических режимов во многих странах, происходил экономический спад, и потребление энергии в странах региона постепенно сокращалось, сегодня наблюдается обратная версия происходящего.

Не возможно не признать, что потребности в энергоресурсах и перспектива получения больших дивидендов от восточноевропейского трубопроводного, а также транспортного транзита заставляют эти государства действовать таким образом, чтобы обеспечение их внешнеполитических позиций и экономические интересы не расходились.

Как правило, странам региона очень важно не допустить осложнения отношений с Россией и другими государствами СНГ, имеющим значение, с точки зрения их сотрудничества в энергетической и экономической сферах. Однако определенным преткновением служит политический фактор, точнее нежелание восточноевропейских партнеров зависеть от России в такой жизненно важной сфере для государства, как топливно-энергетический сектор.

Вопреки политическим амбициям, Россия на сегодняшний день поставляет около 40% импортируемого Европой газа, при чем большее количество российского газа потребляется именно Восточной Европой. Следует признать, что мировое сообщество видит в России одного из важнейших производителей и экспортеров энергоресурсов и газовый кризис между российской и украинской

стороной наглядно продемонстрировал это. Европейский Союз болезненно ощутил на себе его последствия. Для союза, как и в принципе для других стран европейского континента это явилось «холодным душем» в вопросе энергетической безопасности. Как оказалось природный газ, из-за которого разгорелся весь спор не просто товарное сырье, которое подчиняется рыночным законам спроса и предложения, а особый вид товара, который крайне истощающ.

Анализ энергетической политики ЦВЕ с его вступлением в Евросоюз (ЕС) свидетельствует о сложных и довольно важных процессах, с которыми государствам пришлось, и приходится сталкиваться. Однако стремление к сотрудничеству в сфере энергетики постепенно укрепляется, растёт желание к упорядочению систем производства, транспортировки, сбыта и использования энергоресурсов, ставших важнейшим геополитическим фактором исторического развития. Специалисты любят повторять, что большим импульсом к сотрудничеству послужили энергетические кризисы 70-90-х годов, когда стало понятно - теперь энергетические ресурсы составляют ведущий узел геополитики. Хотя нефтяное эмбарго стран ОПЕК после арабо-израильской войны фактически поставило всю экономику Запада на грань энергетического коллапса, все же для ЕС он послужил толчком к формированию собственной энергетической политики, а также наглядно показал болевые точки его энергетики, находящейся в сильной зависимости от импорта энергоносителей²⁶.

В документе, принятом Евросоюзом под названием «*Европейская энергетическая политика*» чувствуется атавистический страх собственной «внешней уязвимости», являющейся результатом злоупотребления монопольным положением и тотальной зависимостью некоторых членов содружества от «единственного поставщика». В документе представлены три основные цели энергетической стратегии ЕС: усиление конкуренции на внутреннем рынке, гарантирование энергетической безопасности и ограничение выбросов парниковых газов в атмосферу. Отсюда проступает ряд вопросов, ответы на которые принципиально важны. В какой степени трудности в области обеспечения топливом и материалами могут быть связаны с политическими и внешнеэкономическими факторами? Какова роль европейской энергетической дипломатии? От ответов на эти вопросы не в последнюю очередь зависит, развитие торговли и транзита нефти и газа на европейском рынке.

Каждое расширение ЕС сопровождается повышением уровня импортной зависимости²⁷, и по-

требность стран в энергосырье постоянно растет. Причем большинство стран ЦВЕ в гораздо большей степени зависят от импорта газа из России, чем сам ЕС: зависимость Евросоюза в среднем составляет 17%, а стран ЦВЕ – практически 70%. Поскольку анализ развития энергосектора ЕС свидетельствует о высоком уровне зависимости энергетического сектора ЕС от импорта энергоносителей, то стоит предположить, что чем количественнее расширение, тем сильнее будет расти эта зависимость. И не исключение, что чем сильнее будет стремление стран либерализовать газовый рынок, тем сильнее возрастет их возможность создать в каждом отдельном секторе эффективный конкурентный механизм.

В силу особенностей транспортировки газа потребитель привязан к системе трубопроводов. Дополнительный трубопровод – это всегда расширение транзитных возможностей государства, оживление диалога сотрудничества, диверсификация энергетических источников и собственная безопасность. Значительная роль подобного оживления принадлежит поставкам российского газа в страны ЦВЕ.

Значимость региона для России невозможно оценить без учета экономического интереса. Поставка российского газа на европейский рынок представляет важную составляющую экспортной специализации страны и обеспечивает около 20% всех валютных поступлений, форсируя тем самым стремление интегрироваться в мировую экономику посредством участия в строительстве газопроводов на европейском континенте. В принципе это дополнительная возможность реализовать совместно с иностранными фирмами газоэлектрические и газохимические проекты и обеспечить прямой доступ к потребителям газа, минуя посредников. Также важно понимать значимость региона с точки зрения транзита и развития трубопроводных мощностей, потому как объемы транзитных поставок в 2001 году составили 71,5 млрд. м³ в Словакии, примерно 30 млрд. м³ в Чехии и 12,7 млрд. м³ в Болгарии.

3. НЕФТЕГАЗОВЫЙ РЫНОК ЦВЕ В ПРОГНОЗИРУЕМОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ

В свете надвигающегося энергокризиса выстраивание долгосрочного, конструктивного и взаимовыгодного сотрудничества с сопредельными продуцентами энергетического сырья, является логичным решением и локомотивом установления долгосрочного нефтегазового диалога по вопросу его транспортировки. При обостряющем дефиците местных месторождений и нефтегазовом голоде, который актуален для ряда стран ЦВЕ, такое

сотрудничество, с точки зрения национального прагматизма, имеет, смысл быть.

На фоне изменений современного нефтегазового рынка, Центральная и Восточная Европа играет ключевую роль в обеспечении долговременной стабильности на Европейском континенте. Наглядный рост спроса на энергоносители в регионе связан с восстановлением его позиций среди экономически развитых стран континента. Для удовлетворения растущего спроса создается специальная инфраструктура новых систем трубопроводов или терминалов сжиженного газа. В целях безопасности газоснабжения, страны ЦВЕ преступили к строительству подземных газохранилищ и прокладки газовых сетей для диверсификации источников поступления газа. Этот аспект подчеркивает взаимозависимость потребителей и поставщиков континента, при которой они становятся звеньями одной цепи, требующей постоянного поддержания энергетической безопасности.

Гипотетически фактор взаимозависимости балансирует энергетическую безопасность за счет сотрудничества между странами-потребителями, которые стремятся противодействовать сбоям в энергоснабжении и резким ценовым колебаниям и странами-производителями, которые надеются за счет такого сотрудничества гарантировать себе рынки сбыта. Многое при этом зависит от степени заинтересованности сторон в совместном сотрудничестве, но при вышеизложенном раскладе выигрывает энергетическая безопасность и тех, и других²⁸.

Вопрос о транспортировке углеводородного сырья в страны ЦВЕ давно перешёл из содержательной плоскости в чисто политическую и отражает более широкую проблему – преодоление энергетического вакуума в сфере непростых отношений с Россией. Поскольку политическая составляющая внешней политики этих стран находится в сильной зависимости от энергетической, нередко при принятии решений страны руководствуются не энергетической целесообразностью, а политическими амбициями. Безусловно, политизированность препятствует выработке взвешенного решения и вызывает определенные опасения.

Опасения, надо сказать, небезосновательные, особенно если рассмотреть ситуацию, которая складывается на восточноевропейском энергетическом рынке, когда напряженность со странами, расположенными на пути транспортировки энергоресурсов в Европу, подрывает безопасность поставок, и те, в свою очередь, не упускают случая указать на новый аргумент в пользу поиска альтернативных газотранспортных артерий.

Современные идеи прокладки «обходных» трубопроводов отражают психологический императив стран, желающих минимизировать зависимость от российских поставок. Одна из них - газопровод «Набукко» (см. рис. 2), который будет обеспечивать доставку природного газа из Центральной Азии в Европу в обход Черного моря, через территории Азербайджана, Грузии, Турции, Болгарии, Румынии и Венгрии.

Рис. 2. Схема транспортировки природного газа по трубопроводу «Набукко».

По условиям проекта, основная газотранспортная труба заканчивается в предместьях Вены, откуда до австрийско-чешской границы всего несколько десятков километров. Если учесть, что в настоящее время польская нефтяная и газовая компания *PGNiG*²⁹ вплотную рассматривает возможность присоединения к Набукко, то не исключено, что заветный трубопровод пройдет по территории Чехии.

Однако вопрос реализации проекта является размытым и пока еще висит в воздухе; говорить о нем можно исключительно в будущем времени, причем отдаленном, в пользу чего говорят сроки окончания строительства, которые первоначально намечались на 2011-й, затем на 2013 год. Последний анонс «Nabucco Pipeline» говорит о 2014 годе.

Пока строительство не начато и контракты между поставщиками и потребителями газа не подписаны и до сих пор перспективы заполнения трубопровода газом являются туманными, а они должны быть гарантированными. Иными словами, при подготовке проекта должна быть заблаговременно оговорена его полная загруженность и определены потенциальные потребители. Консорциум, объединяющий несколько крупных европейских компаний, уже создан и для газопровода рассматриваются три потенциальных поставщика - Азербайджан, Иран и Туркмения. Запасы углеводородов в Азербайджане велики, но не настолько, чтобы обеспечить прокачку 20-30 млрд. кубометров газа в год. Причем, Азербайджан никогда не выступал значи-

мым добытчиком, а тем более экспортером газа. В советский и постсоветский период он в основном импортировал иранский, российский и туркменский газ. Поэтому надеяться на меньшие мощности бессмысленно. Иран, как известно, обладает вторыми в мире после России запасами газа, но их еще нужно выявить и разработать, так сказать, создать инфраструктуру. А это дополнительные затраты, десятки миллиардов долларов. Туркмении же экономически выгоднее прокачивать газ по уже налаженным маршрутам.

За пределами 2010 г. можно предположить формирование нового рынка в лице «Северного потока» (см. рис.3), которому в 2000 году решением Европейской комиссии был присвоен статус трансевропейской энергетической сети (*Trans-European Energy Networks – «TEN-E»*)³⁰.

Планируемый трубопровод позволит транспортировать газ из Германии в Западную Европу и бывшие транзитные страны, такие как: страны Балтии, Польшу, и другие страны Восточной Европы. «Североевропейский газопровод» (СЕГП) пересечет Балтийское море, связывая напрямую Россию и Германию, и пойдет в обход наземной, сохранившейся еще с советских времен, транзитной инфраструктуры, которая располагается на территории государств бывшего советского блока, включая Украину, Беларусь и Польшу. Таким образом, запасы крупных северных российских газовых месторождений: Южнорусское, Ямал, Штокман окажутся связаны с европейским рынком, что предоставит добавочный северный маршрут поставок газа в ЕС.

Транзитные ставки за проходящий по государствам Восточной Европы газ не будут больше учитываться в той цене, которые страны ЕС платят, что, несомненно, делает газ более дешевым. Являясь крупнейшим в мире поставщиком газа, Россия дает 25% природного газа, используемого в ЕС, и 80% этого газа поступает по одному маршруту импорта через Украину. При таком раскладе страны Центральной Европы, включая Польшу и Чешскую Республику, Словакию и Венгрию³¹, потеряют доходы от транзита, являющиеся частью их национальных доходов, и укрепляющих их экономики³², как это имело место на Украине в 2005 г, когда общий объем транзита газа через территорию страны составил 115 миллиардов кубических метров, за что она получила 1,09 доллара США за тысячу кубических метров в дополнение к тем 25 миллиардам кубических метров, которые она получила в виде оплаты³³.

Перспектива запуска нефтепровода наталкивается на серьезное сопротивление стран Восточной

Европы. Так бывший эстонский премьер-министр Йухан Партс (Juhan Parts) попытался воспользоваться ссылкой на Конвенцию ООН 1982 года по морскому праву³⁴, и предложил расширить территориальные воды небольших государств для того, чтобы, тем самым, остановить строительство балтийского газопровода³⁵.

В сложившейся энергетической реальности, растущий импорт из любой из этих стран Восточной Европы будет дорогим мероприятием, которое потребует огромных инвестиций в развитие надежной инфраструктуры по добыче, производству и транспортировке энергетического сырья. Удовлетворить такой спрос газом из Алжира потребует дополнительных затрат, поскольку необходимо провести подводные трубопроводы, стоимость которых значительно превышает стоимость наземных трубопроводов³⁶. В общем и целом, запасы Норвегии ограничены, а добычи природного газа на существующих месторождениях Северного моря не достаточно для удовлетворения энергетических нужд.

На фоне общеевропейского спада, Евросоюз ищет дополнительные источники природного газа, такие как Каспийский бассейн и Центральная Азия, однако эти регионы, также как Ближний и Средний Восток, характеризуются высоким уровнем политической нестабильности и, в связи с чем, они являются менее надежными поставщиками. Что касается импорта СПГ³⁷, то он экономически выгоден только при транспортировке газа на большие расстояния.

В целом можно констатировать, что нефтегазовый рынок Центральной и Восточной Европы является интегральной, «органичной» составляющей частью энергетической системы Евросоюза.

Как представляется, для ЦВЕ сегодня было бы продуктивно проявлять широту энергетической дипломатии в рамках «открытой системы», устанавливающей приоритеты развития энергетического рынка на долгосрочную перспективу до 2030 года. Наиболее эффективным курсом явилось бы участие в выработке единой энергетической политики, а не саботирование трубопроводных проектов, имеющих в отдаленном будущем энергетический интерес. Проведение подобной стратегии может содействовать эффективности сотрудничества, минимизации рисков энергозависимости, обеспечению устойчивых каналов долгосрочных поставок энергоресурсов. Без этого сложно поддерживать внутренний энергетический рынок и реализовывать директивы по открытию новых рынков электроэнергии и газа. Вести успешный диалог с нетто-импортёрами страны ЦВЕ смогут только в том случае, если внутри региона, где есть различные интересы, будет достигнут устойчивый консенсус относительно существования национальных интересов в области энергетики. Поэтому достижение большей безопасности в области доступа к поставкам углеводородов имеет для стран региона важнейшее значение, как в краткосрочной, так и в среднесрочной перспективах.

Рис. 3. Газопровод «Северный поток»

Примечания:

¹ Ресурсная достаточность характеризует физические потенции обеспечения экономики страны энергоресурсами. Экономическая доступность определяет рентабельность такого обеспечения при соответствующей конъюнктуре цен. Экологическая и технологическая допустимость – это возможности трех звеньев одной цепи: добычи, производства и потребления энергетических ресурсов в согласии с существующими технологиями и экологическими стандартами.

² См.: The Energy Factor. Monterey: MJIR, 2004. P. 22-23.

³ Подробнее об этом см.: Матвеев В., Литвинов Ф. Энергетическая безопасность России: политика и экономика // Мировая экономика и международные отношения. 2000. № 7. С. 99.

⁴ См.: Ф.Мюллер. Надежность снабжения. Риски международного энергоснабжения // International Politik. 2003. №2. С.5.

⁵ См.: BP Statistical Review of World Energy. 2003. London: BP, 2004. P. 16, 21, 23.

⁶ См.: Рудольф Тер-Саркисов, Станислав Рогинский. Газовый рынок Европы 2010. <http://www.ngv.ru/article.aspx?articleD=22686>.

⁷ Подробнее об этом см.: Towards a European strategy for the security of energy supply, European Commission. Green Paper. 2000, Brussels, p. 25.

⁸ В статье Центральная - Восточная Европа выступает в роли обширного региона (ЦВЕ), охватывающего: Польшу, Чехию, Украину, Венгрию, Болгарию, Белоруссию, Сербию, Эстонию, Словакию, Литву, Латвию, Румынию, Словению, Черногорию и Хорватию.

⁹ См.: Communication Green Paper. Towards a European Strategy for the security of energy supply, COM (2000) 769 final of 29.11.2000, http://www.ec.europa.eu/energy/green-paper-energy-supply/doc/green_paper_energy_supply_en/pdf.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ В 90-е годы, под Европой во многом понималась Центральная и Восточная Европа. См.: Открытое письмо администрации Обамы из Центральной и Восточной Европы // Gazeta Wyborcza, 15 июля 2009 <http://www.inosmi.ru/print/250763.html>.

¹² В декабре 1994 года Энергетическую Хартию подписали все республики СНГ, страны Центральной и Восточной Европы, ЕС, ряд государств ОЭСР.

¹³ Полноценно универсального статуса договор так и не удостоился: его не ратифицировали ни страны Ближнего Востока, ни государства Северной Америки, а в Азии это сделали лишь центральноазиатские страны, Монголия и Япония.

¹⁴ Цит по. Сумерки глобализации: Настольная книга антиглобалиста. М., 2004. С. 62.

¹⁵ См.: Гетц Р. Российская энергетическая политика // International Politik, № 1, 2006. С. 11.

¹⁶ Прим. авт. Штокмановское газовое месторождение - это самое крупное в мире среди пока ещё неосвоенных месторождений и может после определенной подготовки давать в течение нескольких десятилетий до 100 миллиардов кубических метров газа ежегодно. Оно было названо в честь одного из советских геофизиков и было открыто в Баренцевом море в 1988 году; расположено в 600 километрах северо-восточнее Кольского полуострова, на глубине 350 метров, и 2000 метров ниже уровня дна моря.

¹⁷ Цит. по. РБК daily, 23. 11. 2006.

¹⁸ 60 лет тому назад - в последние январские дни 1949 года информационные агентства СССР, Болгарии, Венгрии, Польши, Румынии и Чехословакии изъявили желание создать Совет экономической взаимопомощи. Межправительственные

соглашения были подписаны, начиная с 18 января. А в 1950 г. к СЭВу последовательно присоединились Албания, ГДР, Монголия, Куба и Северный Вьетнам.

¹⁹ См., например. Собрание сочинений и писем И.В.Сталина в 35 томах, т. 31 (рус. яз), Пекин-Тирана, 1977-1979 гг.; И.В.Сталин. Экономические проблемы социализма в СССР. М.: Госполитиздат, 1952.

²⁰ ВИЭ следует понимать как возобновляемые источники энергии. Они используются для увеличения внутреннего энергетического потенциала ЕС, а также с целью защиты окружающей среды. На сегодня в общем энергетическом балансе ЕС ВИЭ составляет только 6%, из них 2% приходятся на гидроэнергетику. Европейская Комиссия планирует до 2010 г. довести ВИЭ до 12% общего энергетического баланса.

²¹ См.: Дипломатический ежегодник // Отв. ред. Фокин Ю.Е. 2003. М.: Научная книга, 2004. С. 265-283.

²² Адептами энергетической безопасности всей Европы считаются крупнейшие страны, такие как Россия, Германия, Франция и Италия. Россия, как крупнейший поставщик энергоресурсов, первой начала работать над тем, чтобы между нефтью и газом и их покупателями не возникало камней преткновения. Германия, являясь крупнейшим потребителем российских углеводородов, стала главным лоббистом проектов, предельных Москвой, а Франция видит в России реального энерго-партнера.

²³ См.: American Agenda. Report to the Forty-First President of the United States of America// Book-of-the-Month Club.P.270.

²⁴ См.: Jonathan P. Stern. The Future of Russian Gas and Gazprom (Oxford, U.K.: Oxford University Press, 2005), p. 143, Table 3.6. European Dependence on Russian Gas Supplies, 2003.

²⁵ Цит. из выступления Министра иностранных дел России С.В.Лаврова на пленарной сессии Четвертой Всероссийской недели нефти и газа, Москва, 26 октября 2004 года, www.mid.ru.

²⁶ Прим. авт. В то же время совместная энергетическая политика ЕС до сих пор не институционализована.

²⁷ В 2004 г. в ЕС вступили такие страны, как: Словения, Польша, Чехия, Венгрия, Словакия, Литва, Латвия, Эстония, Кипр и Мальта. В 2007 г. Их ряды дополнили Румыния и Болгария. Необходимо подчеркнуть, что когда велись переговоры по энергетическому разделу *acquis*, в отношении 10 странам (Эстония, Латвия, Литва, Польша, Чехия, Словакия, Венгрия, Словения, Кипр, Мальта) - они были временно приостановлены. Поскольку данные страны выполнили большинство требований в энергетической сфере.

²⁸ См.: Предвестие эры нефти // Отв. ред. В. Ю. Алекперов. М.: Энергия, 2003. С.24-27.

²⁹ PGNiG – крупнейшая польская государственная нефтегазовая компания.

³⁰ Этот статус является подтверждением того, что газопровод Nord Stream это проект, который связывает рынки посредством современной и эффективной инфраструктуры и является движущим фактором экономического роста. TEN направлен на обеспечение и диверсификацию импорта газа, в том числе за счет увеличения импортных трансграничных транспортных мощностей.

³¹ См.: North Central Europe. U.S. Energy Information Administration Country Analysis Brief, June 2004. www.eia.doe.gov/emeu/cabs/visegrad.html.

³² См.: Stephen Wagstyl. The Pull of the West. Yale Global Online, from The Financial Times, February 22, 2005, <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=5313>.

³³ См.: Mark Davis, Ruslan Piontkivsky, Olga Pindyuk, and Dejan Ostojic. Ukraine: The Impact of Higher Natural Gas and Oil Prices // World Bank, December 6,

2005, <http://siteresources.worldbank.org/INTUKRAINE/Resources/328335-1136408888892/EnergyPricePolicyNote.pdf>

³⁴ См.: Matthews and Nemtsova. *Roiling the Baltic Waters*.

³⁵ До сих пор его называли «Северо-Европейским газопроводом».

³⁶ Analysis: Energy Dependence and Supply in Central and Eastern Europe. EurActiv.com, May 15, 2006, www.euractiv.com/en/energy/analysis-energy-dependence-supply-central-eastern-europe/article-155274.

³⁷ Сжиженный природный газ.

Список библиографии:

1. Г.Асланян, Д. Вольфберг. *Состояние и перспективы развития энергетики СНГ*. Обзор и обобщение материалов двух крупных международных научно-практических конференций по проблемам энергетики СНГ // Энергия, 1997, № 1.

2. Буриан А.Д. *Теория международных отношений*: Курс лекций. Изд. 3-е, переработанное и дополненное. - Chișinău, CEP USM, 2008.

3. Соловьев В., Гриб Н. *Болгарский премьер принадлежит к потокам российского газа и нефти* // Коммерсантъ, 7 мая 2007г. С.6.

4. Жизнин С.З. *Энергетическая дипломатия*. М., 1999. С 398.

5. Глущенко Ю.Н. Европейский вектор нефтяной отрасли России. Под. общ.ред. Е.М. Кожокина; Рос. ин-т стратегич. исслед. – М.: РИСИ, 2007. С. 178.

6. Телегина Е. А., Румянцева М.А. *Внешний вектор Энергетической безопасности России* / Под ред. Е.А.Телегиной – М.: Энергоатомиздат, 2000 г. С– 352.

7. *Новая энергетическая политика России*. - М.: Энергоатомиздат, 1995. С 512.

8. Роланд Гёрц (Roland Goertz). Балтийский газопровод. Инструмент обеспечения надежного снабжения или средство политического давления? Берлин: SWP. Сентябрь 2005, SWP-Aktuell 41/05. www.swp-berlin.org/de/common/get_document.php?id=1391.

9. Скрипник А. *Украинско-российское сотрудничество в нефтяной промышленности* <http://www.russia.org.ua>.

10. Баранник В.О., Земляний М.Г., Шевцов А.И. *Европейский энергетический рынок та перспективы України*. <http://www.db.niss.gov.ua>.

11. Власюк А. *Украина и Россия после расширения ЕС. Модели взаимоотношений* <http://www.russia.org.ua>.

12. В.С. Милов. *Повестка дня для глобальной энергетики*. // Россия в глобальной политике. №5, Сентябрь – Октябрь, 2005 <http://www.globalaffairs.ru/numbers/16/4796.html>.

13. В.С. Милов. *ЭнергодIALOG Россия - ЕС: заполнить вакуум* // Россия в глобальной политике. №5, Сентябрь – Октябрь, 2007 <http://www.globalaffairs.ru/numbers/28/8546.html>.

14. В.С. Милов. *Поймать журавля в тёмной комнате* // Россия в глобальной политике. №6, Ноябрь – Декабрь, 2006 <http://www.globalaffairs.ru/numbers/23/6690.html>.

15. В.С. Милов. *На исходе нефтяной эры* // Россия в глобальной политике. №4, Июль – Август, 2004 <http://www.globalaffairs.ru/numbers/9/2922.html>.

16. В.С. Милов. *Бизнес вместо геополитики* // Россия в глобальной политике. №2, Март – Апрель, 2004 <http://www.globalaffairs.ru/numbers/7/2036.html>.

17. Ю. Боровский. *Соблазн «нефтяного оружия»* // Международные процессы <http://www.intertrends.ru/sixth/010.htm>

18. Кучеренко В. *Как много замыслов в иранском поле* // Российская газета. 2001. 12 марта.

19. *United States of America. Country Analysis Briefs* // US Energy Information Administration. October 2003 <http://www.eia.doe.gov>.

20. Н. Ковальчук. *Сёстры – соперницы*. // Международные процессы. <http://www.intertrends.ru/sixth/016.htm>.

21. А. Мошес. *Камо грядеши, Украина?* // Международные процессы. <http://www.intertrends.ru/sixth/017.htm>.

22. Нодари Симония. *Нефть в мировой политике*. // Международные процессы. <http://www.intertrends.ru/nineth/001.htm>.

23. А. Быков. *Зачем Казахстан России?* // Международные процессы. <http://www.intertrends.ru/nineth/014.htm>.

24. Заявление В.В.Путина по итогам визита в Украину 20.08.2004, www.mid.ru: Выступление В.В.Путина на IV съезде РСПП, М., 17.11.2004; <http://www.vesti.ru/news.html?id=55163&tid=24121>.

25. *Putin's Energy Bazar* // United Press International. 15.10.2004.

26. Текущие новостные материалы www.mid.ru.

27. *Выступление В.Б.Христенко на Четвертой Всероссийской неделе нефти и газа*. М., 2004; <http://www.vesti.ru/news.html?id=65254&sid=4>.

28. *Четырехугольный треугольник* // Нефтегазовая вертикаль 14.06.2002. С. 12-14; текущие новостные материалы www.tmid.ru.

29. Жизнин С.З. *Основы энергетической дипломатии*. М., 2003.

30. Миронов Н.В. *Международная энергетическая безопасность*. М., 2004.

31. Конопляник А.А. *Договор к Энергетической Хартии: путь к инвестициям и торговле для Востока и Запада*. Изд-во «Международные отношения», М., 2002.

32. Шемятенков В.Г. *Европейская интеграция*. Изд-во «Международные отношения», М., 2003.

33. *Нефтяное государство* // Новая газета, 22.12.2005.

34. *Иллюзия благополучия* // Нефтегазовая вертикаль, №4, 2006.

35. *Современные международные отношения. Учебник* / Под ред. А.В.Торкунова. – Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.

36. Юдаева К. *Как нам диверсифицировать экспорт?* // Pro et Contra, №3, 2005.

37. *Энергетическая стратегия России на период до 2020 г.* <http://www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1>.

38. Lyons, Paul K. *EU energy policies towards the 21st Century*. Elstead, Surrey: EC Inform, 1998.

39. Burian, Alexandru. *Geopolitica lumii contemporane: curs de lectii*. (Ediția a 3-a, revăzută și adăugită). - Chișinău., CEP USM, 2008.

40. Touscoz, Jean. *The Role of the European Union in the Framework of the Energy Charter Treaty*. European Foreign Affairs Review 2 No. 1, 1997.

41. Dore, Julia and Robert de Bauw. *The Energy Charter Treaty: origins, aims and prospects*. London, Royal Institute of International Affairs, International Economics Programme, 1995.

42. Clark Bryan. *Transit and the Energy Charter Treaty: Rhetoric and Reality*. Web Journal of Current Legal Issues (in association with Blackstone Press Ltd.), 1998. www.vvebicli.ncl.ac.uk/1998/issue5/clarck5.htm.

43. Mark Davis, Ruslan Piontkivsky, Olga Pindyuk, and Dejan Ostojic. *Ukraine: The Impact of Higher Natural Gas and Oil Prices*. // World Bank, December 6, 2005, at <http://siteresources.worldbank.org/INTUKRAINE/Resources/328335-1136408888892/EnergyPricePolicyNote.pdf>.

44. *North Central Europe*. U.S. Energy Information Administration Country Analysis Brief, June 2004, at www.eia.doe.gov/emeu/cabs/visegrad.html.

45. Stephen Wagstyl. *The Pull of the West*. *Yale Global Online* // The Financial Times, February 22, 2005, at <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=5313>.
46. *We Are Very Vigilant When it Comes to the Polish-German Relationship: Spiegel's Interview with Poland's Kaczynski*. // Der Spiegel, March 8, 2006, at <http://service.spiegel.de/cache/international/spiegel/0,1518,404675,00.html>.
47. Martin Helme. *Berlin-Moscow Gas Pact Easy to Thwart... If Balts Have Guts* // The Brussels Journal, December 21, 2005, at www.brusselsjournal.com/node/590.
48. Straus I. Unipolarity. *The concentric structure of the new world order and the position of Russia*. // Космополис. Альманах 1997. М., 1997.
49. Заболотный В.М. *Восточная Европа в концентрической структуре нового мирового порядка*. // Новое в истории и гуманитарных науках: Коллективная монография. М., 2000. С. 191-197.
50. Энергия Европы. //Время новостей, 29. 11. 2006.
51. Сумерки глобализации: Настольная книга антиглобалиста. М., 2004.
52. *United States of America. Country Analysis Briefs* // US Energy Information Administration. October 2003, <http://www.eia.doe.gov>.
53. *National Energy Policy* // Report of the National Energy Policy Development Group / US Government Printing Office. Chapter 8. Washington, May 2001.
54. Edward L. Morse and James Richard. *The Battle for Energy Dominance* // Foreign Affairs. March/April 2002.
55. Гетц Р. Российская энергетическая политика // Internationale Politik,, № 1, 2006.
56. Отношения Россия – ЕС. Пресс-релиз Министерства промышленности и торговли Российской Федерации. <http://www.minprom.gov.ru/theme/22/0>.
57. J.M. Barroso. President of the European Commission, Europe's energy policy and the third industrial.
58. revolution, "Loyola de Palacio Energy Conference. Madrid, 01.10.2007.
59. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/07/580&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>.
60. Benita Ferrero-Waldner. *Commissioner for External Relations and European Neighborhood Policy*.
61. *Opening address. Towards an EU External Energy Policy*. The 2006 Brussels Conference, 20th and 21st.
62. November 2006. http://www.ec.europa.eu/comm/external_relations/library/publications/28_towards_energy_policy.pdf.
63. *Towards an EU External Energy Policy*. The 2006 Brussels Conference, 20th and 21st November 2006.
64. http://ec.europa.eu/comm/external_relations/library/publications/28_towards_energy_policy.pdf.
65. *International Energy Agency (IEA)*. <http://www.iea.org/index.asp>.
66. *Attitudes on issues related to EU Energy Policy*. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_206_slides_en.pdf.
67. *The EU in the world The foreign policy of the European Union*. June 2007. <http://ec.europa.eu/publications/booklets/move/67/en.doc>
68. *A. Piebalgs Speech Energy for a Changing World: The New European Energy Policy*. EU Energy Law and Policy Conference, Brussels, 25.01.2007. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SP EECH/07/38&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>.
69. *First Dialogs Synthesis report*. http://www.ec.europa.eu/energy/russia/joint_progress/doc/progress1_en.pdf.
70. *Where is Russia going? A new attempt an all- European Security Order*. // Summary of the address by the EU High Representative for CFSP, J. Solana at the 44th Munich Conference on Security Policy. Council of the European Union. SO55/08. http://www.councilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/ENdiscours/98707.pff
71. *Communication on Energy policy for Europe*. COM(2007) 1 final of 10.01.2007, SEC(2007) 12. http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/01_energy_policy_for_europe_en.pdf.

Copyright©Alexandru BURIAN,
Oleana CHINDĂBALIUC, 2009.

TENDINȚELE ȘI PERSPECTIVELE CONTROLULUI ACTIVITĂȚII NOTARIALE DE CĂTRE ORGANELE COMPETENTE

*Aliona CARA**

THE BASIC TRENDS AND PERSPECTIVES OF THE NOTARIES ACTIVITY CONTROL BY THE COMPETENT AUTHORITIES

This article is going to reflect the main ideas of the notaries' activity control by the judiciary bodies, prosecutor bodies, tax bodies and the court. There will be given classifications of the control, it will be researched in a comparative method the legislation and the judiciary doctrine of the notaries' institution control. There will be discussed the normative provisions that do not have practical applicability and comparative studies with the legislation of other states. There are going to be discussed not just the practices existed in the Republic of Moldova but also will be researched in details the legislative gaps of other states with subsequently proposals.

ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ КОНТРОЛЯ НОТАРИАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПЕТЕНТНЫМИ ОРГАНАМИ

Данная статья отражает ключевые области контроля нотариальной деятельности фискальными органами, органами юстиции, прокуратуры и судом. Статья содержит классификацию контрольной деятельности, сравнительный анализ контроля данной деятельности в рамках законодательства и юридической доктрины. Приводятся нормативные положения, которые не имеют практического применения и сравнения с законодательством других стран. В процессе анализа выявлены коллизии и лакуны, существующие в действующем законодательстве других стран с последующими предложениями, а также исследуется практика нотариальной деятельности Республики Молдова.

Controlul este un instrument de determinare a modului în care acționează cel chemat să realizeze prevederile actului, precum și corespunderea acestora cu scopul legii întru executarea căreia a fost întocmit. Astfel, controlul este necesar pentru supravegherea instituțiilor în executarea obligațiilor prevăzute de legislația în vigoare. Analizând situația notarilor în sistemele de drept am putea deosebi particularitățile acestei instituții și anume fiind o profesie liberală, are un statut independent, având una din obligațiile principale de apărare a drepturilor și obligațiilor persoanelor prin executarea acțiunilor prevăzute de normele legii. Controlul poate fi exercitat atât intern cât și extern din partea statului (de către organele de stat) sau organelor specializate. În conformitate cu *acquis*-ului comunitar, în profesiile liberale urmează a fi implementat sistemul de control prin autoselecție. Aceeași idee se regăsește în principiile fundamentale ale notariatului de tip latin, adoptate de Biroul Comisiei de Cooperare Notarială Internațională la 18 ianuarie 1986 și de Consiliul Permanent de la Haga în 13-15 martie 1986¹, unde din prevederile pct. 19 rezultă că anume comunitatea notarială efectuează supravegherea asupra respectării cu strictețe a funcțiilor notariale și a eticii profesionale. Controlul activității notariale

are ca scop sintetizarea informației dobândite în timpul controlului și difuzarea informației pozitive. Controlul este influențat în mare măsură de prevederile legislative ale sistemului de drept din care face parte notarul, care variază de la o țară la altă.

Unele deziderate privind controlul activității notariale au fost reflectate în lucrările autorilor din Federația Rusă, România, Franța, Belarusia și Republica Moldova. Dintre autorii care au analizat aspectele teoretice și practice ale notariatului au fost: Avdenco N.I., Kabakova M.A.², Mocanu E.³, Constantinescu E., Xenzova A.⁴, Pistriuga V.⁵, Ceremniĥ G.G., Ceremniĥ I.G.⁶, Romanovscaia O.V., Romanovschiĥ G.B.⁷. În articol vor fi analizate particularitățile controlului activității notariale de către organele de resort în plan comparativ, cu toate că unele tangențe le găsim la autorii menționați mai sus, vor fi cercetate mai detaliat aspectele pozitive și negative ale controlului notariatului în Republica Moldova, venind cu o cercetare mai amplă a legislației în vigoare, luînd în considerație toate modificările care au intervenit pe parcurs, au fost propuse concluzii și recomandări la sfîrșitul articolului.

Deschizînd o retrospectivă în istoria controlului activității notariale în Republica Moldova, putem

* *Aliona CARA* - magistru în drept, doctorand IISD, AȘM.

menționa că, în Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești cu privire la notariatul de stat⁸ din 5 iulie 1974, art.4 era reglementat: ”conducerea notariatului, în conformitate cu Legea Uniunii RSS cu privire la notariatul de stat notariatul de stat în RSS Moldovenească este condus de Sovietul Miniștrilor al Uniunii RSS, Sovietul Miniștrilor al RSS Moldovenești, de comitetele executive ale Sovietelor raionale și orașenești de deputați ai oamenilor muncii, de Ministerul Justiției al Uniunii RSS și Ministerul Justiției al RSS Moldovenești precum și de alte organe de stat în conformitate cu legislația Uniunii RSS și a RSS Moldovenești”. Analizând prevederile articolului dat putem conchide că, notariatul de stat în perioada sovietică a fost strict controlat de organele de stat și în cazul apariției plîngerilor de la cetățeni la Ministerul Justiției al RSS Moldovenești⁹, care avea obligația de a organiza lucrul notarului și de a duce un control asupra notarilor de stat, în același timp fiind împuternicit de a elabora strategii pentru îmbunătățirea activității și organizării notariale, analiza plîngerilor date, o similitudine cu legislația în vigoare din Republica Moldova este controlul notariatului de stat din partea Ministerului Justiției. De notarii de stat erau responsabile secțiile de notariat și stare civilă din cadrul Ministerului Justiției al RSS Moldovenești.

Odată cu adoptarea legii Republicii Moldova cu privire la notariat nr.1153 – XIII din 11.04.1997¹⁰ și trecerea la notariatul privat au fost introduse Camerele notariale care conform art.26 al Legii 1153/1997, supravegheau activitatea notarilor în cazul nerespectării obligațiilor sale de către notarii privați, sancțiunile disciplinare se aplicau de către Ministerul Justiției la consultarea prealabilă a Comisiei Disciplinare a Camerei Notariale formată din trei notari desemnați potrivit statutului Uniunii Notarilor, în raport de gravitatea faptei¹¹. Ulterior Camerele notariale au fost dizolvate din cauza neeficienței. Conform opiniei noastre situația era diferită de cea din Federația Rusia și România, camerele notariale (zonele Nord, Centru și Sud), au fost lichidate prin legea nr. 1453/2002 cu privire la notariat, acest lucru a fost rezultatul ineficienței lucrului Camerelor notariale în rezolvarea sarcinilor și obiectivelor pe care le aveau. Acest fapt se datorează împuterniciei de către stat a organizațiilor profesionale cu funcția de control, și ca rezultat au intervenit abuzurile în exercitarea atribuțiilor de control din partea Camerelor Notariale a favorizat inițial descondiserarea, iar mai apoi și lichidarea lor. Problema însă mai persistă, în prezent avem patru organizații neguvernamentale care apără drepturile notarilor: A.O. ”Uniunea Notarilor din Republica Moldova” – președinte T. Ungureanu; A.O. ”Asociația Notarilor ”NOTA”” – preșe-

dinte V.Andronatii; A.O. ”Liga Națională a notarilor” – președinte D. Zgardan; ”Fundația de dezvoltare și susținere a dreptului și a sistemului de notariat” – președinte V. Andronatii, unele dintre care colaborează, ca Asociația Notarilor ”NOTA” și Uniunea Notarilor din Republica Moldova, în elaborarea unor strategii noi, în contestarea regulamentelor care nu sînt viabile.

În urma cercetărilor expuse sîntem de părerea că organizațiile obștești necesită să se întrunească pentru a apăra și promova drepturile notarilor, precum și pentru a reprezenta notariatul peste hotarele Republicii Moldova, atitudinea negativă față de camerele notariale mai persistă și în prezent printre rîndurile notarilor fiind denumite și ”mașini de colectat bani”, deoarece conform legislației vechi notarii erau obligați să verse în bugetul camerelor notariale 5% din venit, ceea ce constituia o sumă destul de impunătoare, și de aceea au intervenit nemulțumiri în rîndurile notarilor. Însă dreptul la asociere este un drept fundamental fiind reglementat de Legea cu privire la asociațiile obștești¹², legea cu privire la notariat, astăzi este necesar de reglementat, cu unele recomandări notarilor pentru a le ridica spiritul de asociere și încredere în forțele proprii, cu care vor putea mult mai ușor să lupte contra conflictelor apărute.

Controlul notarilor poate fi clasificat în dependență de diferite criterii: **de momentul efectuării controlului, subiecți, metodă și natura juridică**. Astfel controlul poate fi exercitat în dependență de momentul efectuării controlului, este control prealabil, control curent și control posterior efectuat de către organele competente, ca de exemplu în România, Federația Rusă, Franța controlul notarilor privați este exercitat de către Camerele notariale în colaborare cu Ministerul Justiției. Clasificarea după **subiecți**, a fost dată de autorii ruși Ceremîh G.G și Ceremîh I.G., în manualul său de drept notarial¹³, în conformitate cu legislația Federației Ruse: control efectuat de organele de stat al notarilor de stat și controlul efectuat de organele notariale autonome, camerele notariale ca subiecți ai Federației Ruse. După **metodă** controlul poate fi clasificat în control planificat și control suplimentar în concordanță cu p. 4 al Regulamentului privind modul de efectuare a controlului activității notariale¹⁴. După **natura juridică** controlul activității notariale poate fi clasificat în următoarele categorii: control administrativ, care constituie o continuare a funcției de administrare a notariatului; și controlul judiciar, este direcționat să verifice legalitatea deciziilor de administrare în privința notariatului, de asemenea acțiunile notariale.

În prezent conform Legii 1453/2002¹⁵, Capitolul III ”Controlul activității notariale”, activitatea nota-

rială este supusă: 1) controlului administrativ, 2) controlului judiciar, 3) controlului financiar. Astfel, este absolut necesar în continuare să delimităm aceste controale. În primul rând analizând art.28 din Legea 1453/2002 care reglementează conținutul controlului administrativ al autorității centrale de specialitate; potrivit alin.(2) al art.28, stabilește în linii generale, că Ministerul Justiției supraveghează activitatea notarială, elaborând metodologii pentru aplicarea uniformă a legislației de către toate persoanele care desfășoară activitatea notarială. În această conexiune alin. (3) din art.28 al Legii 1453/2002, exercită controlul legalității, adică a respectării legii, drepturilor și intereselor legitime ale tuturor persoanelor de către notari și alte persoane prin îndeplinirea actelor notariale, precum și prin refuzul de a îndeplini actul notarial. Controalele administrative de supraveghere trebuie să fie delimitate și de controalele financiare (fiscale). Capitolul 101 al Codului Fiscal al RM¹⁶ prevede impozitarea notarilor privați, astfel notarii fiind obligată să prezinte dările de seamă privind impozitele, în același timp fiind supravegheați de organele fiscale. Odată cu modificările intervenite în legislația fiscală, organele fiscale teritoriale au organizat seminare de informare privind introducerea mașinilor de casă și control, însă notarii au obiectat deoarece activitatea notarială nu cade sub incidența prevederilor legislative antreprenoriale, astfel avînd un statut aparte, această luptă este dusă în continuare. Tot în același context art. 29 al Legii 1453/2002 stipulează normele privind controlul judecătoresc, actul notarial este supus controlului. Actul notarial îndeplinit fără respectarea legislației, se atacă pe cale judiciară.¹⁷ Atacarea pe cale administrativă a actelor notariale este prevăzută expres de legislația în vigoare, Legea cu privire la contenciosul administrativ nr. 793 din 10.02.2000¹⁸, în art. 1. al. 2 prevede: „Orice persoană care se consideră vătămată într-un drept al său, recunoscut de lege, de către o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, se poate adresa instanței de contencios administrativ competente pentru a obține anularea actului, recunoașterea dreptului pretins și repararea pagubei ce i-a fost cauzată”. Conform opiniei autorilor Constantinescu E., Chibac G., Bondarciuc O.¹⁹, notarul este o persoană care activează în domeniul dreptului privat, însă conform definiției sale notarul este o instituție publică, abilitată de lege să asigure în condițiile legii, ocrotirea drepturilor și intereselor legale ale persoanelor. Deci, autoritatea publică este orice structură organizatorică sau organ, instituită prin lege sau printr-un act administrativ normativ, care acționează în regim de putere publică în scopul realizării unui interes public. Sînt asimilate autorităților publice, în sensul Legii cu privire la con-

tenciosul administrativ²⁰, persoanele de drept privat care exercită atribuții de putere publică sau utilizează domeniul public, fiind împuternicite prin lege să presteze un serviciu de interes public, inclusiv persoanele care prestează servicii notariale. În acest sens, solicitantul actului notarial, care consideră acțiunile notarului în procesul îndeplinirii actului notarial ca ilegale, are dreptul de a le ataca numai la instanța de judecată competentă. Ministerul Justiției al Republicii Moldova sau un alt organ public nu sînt în drept să modifice sau să anuleze actul notarial îndeplinit. Ministerul Justiției poate efectua doar supravegherea activității notariale. Notarul este independent în activitatea sa și se supune numai legii, și orice imixtiune în activitatea notarului este interzisă, aceasta fiind una din garanții, care trebuie să asigure desfășurarea activității notariale la un nivel juridic înalt și calitativ. Volumul supravegherii este stabilit de al.3 al art.28 al Legii 1453/2002: ”Supravegherea constă în efectuarea controalelor activității notariale, inclusiv ținerea registrelor notariale, păstrarea documentelor, utilizarea legăturii electronice cu registrele prin intermediul rețelei computerizate, respectarea orelor de program. Controlul activității notariale se efectuează în baza Regulamentului privind modul de efectuare a controlului activității notariale aprobat de către Ministerul Justiției²¹. Controlul se efectuează o dată la 2 ani. Activitatea notarului nou numit este supusă primului control la expirarea primului an de activitate. Controalele suplimentare pot fi efectuate numai în cazul cînd au devenit cunoscute date care trebuie să fie verificate”. Controalele suplimentare deseori sînt abuzuri din partea organelor competente, fiind comandate pentru a pune sub pericol activitatea notarului, cu toate că prevederile articolului dat, par a fi „inocente”, aceste controale pot duce la divulgarea unor informații confidențiale. Luînd în considerație cele menționate, Ministerul Justiției al Republicii Moldova nu are dreptul de a efectua controlul îndeplinirii unui act notarial, precum și nu este un organ public, care este împuternicit să anuleze actele notariale.

În practică, solicitanții actului notarial se adresează Ministerului Justiției al Republicii Moldova pentru a rezolva unele probleme, legate de un anumit act notarial, iar Ministerul Justiției al Republicii Moldova nu poate ajuta aceste persoane, fiind lipsit de competența respectivă. În statele unde notariatul este dezvoltat (de ex. în Franța, Elveția), problemele apărute între solicitanții actului notarial și notarul pot fi rezolvate de către un organ independent al puterii de stat²². Reieșind din faptul că persoana, care desfășoară activitate notarială, îndeplinește actele notariale în numele Republicii Moldova, este evidentă necesitatea instituirii unui organ specializat mixt care se va ocupa cu

organizarea și efectuarea controlului din partea statului²³. Din motivul că notarii (atât privați, cât și de stat) sînt independenți în activitatea notarială (art.8 al. 4 al Legii 1453/2002), precum și sînt obligați să păstreze secretul actelor notariale (art. 6 al Legii 1453/2002), care necesită stipulări exhaustive a domeniului de intervenire în activitatea notarială din partea organului public competent. Controlul judecătoresc se realizează cu ocazia judecării cauzelor concrete sau în cazurile speciale, determinate de legislație cu ocazia legalității actelor întocmite de către notari, pe calea contenciosului administrativ.

Pentru a vedea limitele controlului care este exercitat de către organele de stat, este necesar de a determina dacă notarul cade sub incidența statului de "funcționar public." Art. 2 și art. 8 din Legea cu privire la notariat stabilește: "notariatul este o instituție publică de drept abilitată să asigure în condițiile legii, ocrotirea drepturilor și interesele legale ale persoanelor și statului prin îndeplinirea de acte notariale în numele Republicii Moldova."; "notarul este persoana autorizată de stat să presteze în numele acestuia servicii publice prin desfășurarea activității notariale în baza licenței eliberate de Ministerul Justiției..." Legea cu privire la funcționarul public stabilește: "în calitate de *funcționar public* – persoană fizică numită, în condițiile prezentei legi, într-o funcție publică, iar *funcție publică* – ansamblul atribuțiilor și obligațiilor stabilite în temeiul legii cu scopul realizării prerogativelor de putere publică;..."²⁴ În același context, Constantinescu E. și Xenzova O.²⁵, au dezvoltat ideea dacă cade sau nu notarul sub incidența noțiunii de „funcție publică” în articolul său, fiind cercetate mai multe aspecte legislative și teoretice. În legislația Republicii Moldova, Rusiei și României nu este prevăzută expres noțiunea de notar ca persoana cu funcție de răspundere, din această cauză în practică au apărut și vor apărea multe conflicte. *Din aceste expuneri e necesar de concretizat în legislație statutul notarului pentru a exclude divergențele viitoare.* Autorul Alexandru Basarab²⁶, afirmă că, în România există un curent în care se susține tendința de subordonare a notarului Ministerului de Justiție, iar ulterior punerea pe aceeași treaptă cu funcționarii publici. Aceleași curent susținut îl găsim la Filimonov Iurie care susține că notarul este o persoană cu funcție de răspundere, deoarece „activitatea notarială poartă caracterul autorității de stat, iar subiectele ei principale, notarii, indiferent de tipul lor din punct de vedere al Legii penale, sînt obiectiv persoane cu funcție de răspundere...”²⁷ Opinii controversate de cele prezentate sînt susținute de autorii Bezusov S.²⁸, Leș I.²⁹, Mihăilă M.³⁰, care consideră notarul ce desfășoară o activitate liberală, particulară conform statutului social-juridic al lui nu poate fi persoană cu

funcție de răspundere. Bezusov S., are următoarele argumente la bază: notarul nu are tangențe cu statutul de funcție de răspundere deoarece ultima presupune inițial răspundere de serviciu, interesele notarului sînt paralele cu interesele clientului, el nefiind interesat de apărarea uneia din părți, fiind imparțial, printre subiectele ce sesizează notarul sînt și aparatul de stat, dar nu presupune că, notarul va activa în interesele aparatului de stat, și fără anumite avantaje, astfel fiind lipsit de caracteristica funcției controlului de stat pentru legalitate în interesele aparatului de stat. Leș I., are o poziție analogică, notarul este un subiect juridic specific, care se află în raporturi contractuale cu clienții și poartă răspundere materială în cazul nerespectării obligațiilor sale. Și Mihăilă M., care ne explică noțiunea notarului ca fiind o profesie liberală, activînd în baza licenței și nu în baza contractului individual de muncă, care presupune subordonare. Sîntem de acord cu pozițiile exprimate de autorii Bezusov S., Leș I., Mihăilă M., notarul nu poate fi considerat o persoană cu funcție de răspundere, în același timp pentru a infirma pozițiile expuse vom analiza în continuare prevederile legislației în vigoare și opiniile altor autori.

Notarul nu este considerat ca funcționar public (persoană cu funcție de răspundere), nici în conformitate cu legislația penală. Notarul nu poate fi urmărit penal pentru săvîrșirea unei acțiuni, a cărei subiect este doar persoana cu funcție de răspundere, deoarece nici conform Codului de Procedură Penală, nici conform Codului Penal, și a Legii cu privire la notariat a RM acesta nu se atribuie la persoanele cu funcții de răspundere. Practica însă, demonstrează contrariul, unii procurori și ofițeri de urmărire penală, considerînd notarul drept funcționar public (persoana cu funcție de răspundere) pornesc urmărirea penală, fără a avea un temei juridic. În cazul dat la solicitarea unuia din participanții la procesului penal, sau din oficiu, în temeiul art. 350 al.1 în comun cu art. 275 pct.3 și art 332 al. 1 ale Codului de Procedură penală al RM (CPP)³¹, instanța de judecată este obligată să înceteze procesul penal prin sentința motivată în ședința preliminară, avînd dreptul (conform art. 218 al 1 CPP) de a emite și a expedia în Procuratura generală încheierea interlocutorie cu scopul de a efectua controlul asupra corespunderii funcției ocupate a procurorului, care a expedit acest dosar penal în instanța de judecată. Conform art. 20 pct. 2 al Legii cu privire la notariat nr. 1453-XV/2002: "Percheziția biroului notarial și ridicarea documentelor notariale pot fi făcute numai cu autorizația Procurorului General, adjuncților sau în temeiul hotărîrii instanței de judecată." Cu toate acestea în CPP al RM nu este prevăzută expres procedura de adresare și de percheziție a biroului notarial,

ceea ce duce la neclaritățile din practică, organele de urmărire penală necunoscând prevederile Legii cu privire la notariat, și neavând prevedere expresă privind procedura de percheziție a biroului notarial, pot să abuzeze de acest lucru, venind la notari și cerînd să percheziționeze biroul. Este necesar de exclus această lacună și de prevăzut expres acest lucru.

Codul penal (CP) în art. 123 al. 1 definește expres *persoana cu funcție de răspundere*: "... se înțelege persoana căreia, într-o întreprindere, instituție, organizație de stat sau a administrației publice locale ori într-o subdiviziune a lor, i se acordă permanent sau provizoriu, prin stipularea legii, prin numire, prin alegere sau în virtutea unei însărcinări, anumite drepturi și obligații în vederea exercitării funcțiilor autorității publice sau a acțiunilor administrative de dispoziție ori organizatorico-economice³²". Luînd în considerație cele menționate pentru stabilirea calității de subiect special al infracțiunii este necesar să fie în conformitate cu articolul 123 al. 1 al CP al RM, însă notarul nu cade sub incidența prevederilor acestui articol. Ba mai mult ca aflînd art. 8 pct. 4, 5 al Legii cu privire la notariat nr. 1453-XV/2002, stabilesc: "4) în activitatea sa notarul este independent și se supune numai legii; 5) orice imixtiune în activitatea notarului este interzisă." Cu toate acestea noțiunea de **notar** are anumite tangențe, deoarece notarul este persoana fizică, investită cu împuterniciri, care prestează servicii publice pe un termen nelimitat. Însă notarul nu are nici o legătură cu nici o persoană juridică, activînd în baza licenței. Împuternicirile notarului sînt acordate prin lege organică, în mod independent de orice persoană juridică, inclusiv de stat. Conform art. 3 alin. 2 CP: "interpretarea extensivă defavorabilă și aplicarea prin analogie a legii penale este interzisă." *Analizînd cele prezentate, deducem că, notarul nu poate fi calificat ca persoană cu funcție de răspundere. Notarul aflînd cel privat, cît și cel de stat, nu sînt nici funcționari publici, nici angajați ai unor organe publice, activînd în baza licenței eliberate de Ministerul Justiției al RM.*

Controlul notarilor de stat din România în perioada anilor 1950-1960 a fost exercitat de către instanțele de judecată, notarul fiind egalat cu răspunderea judecătorilor, fiind exercitat de instanțele de judecată prin judecarea acțiunilor în anulare și a plîngerilor, punînd în mișcare activitatea aparatului judiciar de fond și de recurs, puțînd duce chiar la darea unor decizii din partea Tribunalului Suprem³³. Autorul român Poenaru Emil, are o atitudine referitor la poziția notarului de a fi încadrat în noțiunea de "funcționar public" care este la fel negativă, nefiind funcționar public, dreptul la concediu de odihnă al notarului se exercită în condițiile stabilite de statut.³⁴

Aprecierea autorilor români referitor la atribuirea notarului la categoria funcțiilor publice este similară cu cea dată de autorul moldovean Pistruga V., fiind bazată atît pe prevederile legislative, cît și pe cele doctrinare, în virtutea art. 3 din Legea nr. 36/1995, "notarul public este investit să îndeplinească un serviciu public." Noțiunea de *funcție publică* este o instituție bine definită și consacrată în literatura de drept public, în primul rînd de drept administrativ, ea fiind legată de noțiunea de activitate, autoritate, organ. Teoria funcției publice distinge trei elemente structurale (constitutive) ale conceptului și anume: teoria funcției publice, funcționarii publici și statutul funcționarilor publici. Activitatea notarială se înglobează în conceptul de funcție publică, în accepțiunea tradițională a acestui termen, dar mai ales în definiția dată în doctrina veche astfel, autorul Negulescu P. definește funcția publică ca fiind "complexul de puteri și competențe organizat de lege pentru satisfacerea unui interes general în vederea de a fi ocupată temporar, de un titular (sau de mai mulți), persoana fizică, care, executînd puterile și limitele competenței urmărește realizarea scopului pentru care a fost creată funcția.³⁵"

Pentru a vedea mai detaliat care sînt lacunele legislației RM este necesar de a face o comparație, cu legislațiile similare RM, ca de exemplu, potivit art. 31 din Legea 36/1995³⁶ a României: notarii publici nu pot fi cercetați, percheziționați, reținuți, arestați sau trimiși în judecata penală, fără avizul Ministrului Justiției. Un curent ce prezintă interes pentru articolul respectiv este dat de autorii români: Rădulescu O., Rădulescu P., Rădulescu A., care consideră din punct de vedere al legii penale, acest aviz este o condiție de pedepsibilitate sau un impediment procedural pentru punerea în mișcare a acțiunii penale, ca și plîngerea prealabilă.³⁷ Cu toate acestea, avizul la care se referă articolul menționat nu este un act procedural penal, ci este un act administrativ, care în opinia lor, poate fi atacat în baza Legii nr. 29/1990 privind contenciosul administrativ.³⁸ Tot în același sens ei motivează: "Astfel, în cadrul acestui capitol, instanța de judecată (de contencios administrativ) poate desființa avizul dat de către ministrul justiției cu ușurință sau îl poate obliga să acorde avizul nejustificat refuzat, deci partea care se consideră lezată prin neacordarea avizului solicitat și obligarea ministrului justiției de a acorda avizul". O opinie controversată o găsim la autorul român Diaconescu H.: "Conceptul de legiuitor ca o prerogativă a funcțiilor de notar public menit să asigure exercitarea deplină, independentă și corespunzătoare a acestora, avizul ministrului justiției care caracterizează legalitatea declanșării și efectuării urmăririi penale și luării unor măsuri procesuale a fost caracterizat fie ca o condiție de pedepsibilitate sau procedibilitate, fie ca

act administrativ³⁹). Determinarea naturii juridice a avizului este importantă pentru stabilirea consecințelor juridice și soluții judiciare cu privire la urmărirea penală a notarilor publici. Ca unică autoritate împuternicită de lege să avizeze urmărirea penală a magistraților și notarilor publici, ministrul justiției are căderea de a examina numai întrunirea cerințelor legii în această privință. Ministrul Justiției apreciază asupra temeiniciei și admisibilității probelor și nicidecum nu are tendința de a substitui organele judiciare și de a se imixtiona în atribuțiile instanțelor judecătorești. Ministrul justiției nu devine din punct de vedere procesual o autoritate ierarhic superioară procurorului, care face parte din autoritatea judecătorească, efectuarea actelor procesuale, administrarea și aprecierea probatoriilor în faza de urmărire a procesului penal și decizia penală a acesteia rămânând în competența exclusivă a acestuia ca titular al acțiunii penale. Discuții au apărut în jurul problemei privind utilizarea termenului de "aviz" dat de către Ministrul Justiției, tot în același articol Diaconescu H., menționează, este necesar la fiecare fază de urmărire penală de eliberat un aviz (percheziția, reținerea, arestarea preventivă și trimiterea în judecată), tot de aceeași părere este și Turuianu C., care susține că este necesar de eliberat câte un aviz la fiecare fază⁴⁰, de aceeași părere sînt și colectivul de autori Rădulescu P., Rădulescu A., Rădulecu O. Pe de altă parte Diaconescu H., susține opinia privind eliberarea unui aviz, în sprijinul acestei opinii au fost invocate caracterul unitar al procesului penal ca sistem constituit din faze procesuale, al fazei de urmărire penală a acestuia, al obiectului, scopului și limitele ei. Faza de urmărire penală situîndu-se între limita inițială "începerea urmăririi penale" și aceea finală "trimiterea în judecată" presupune parcurgerea tuturor etapelor care o constituie, dispunerea și luarea tuturor măsurilor procesuale și efectuarea tuturor actelor procedurale necesare. În cazul notarilor din Republica Moldova situația se diferențiază puțin, și anume în concordanță cu art. 20 al Legii nr. 1453/2002 al.2,3,4 prevăd: Percheziția biroului notarial și ridicarea documentelor notariale se pot face numai cu autorizarea judecătorului de instrucție sau în temeiul unei încheieri a instanței de judecată. Instanțele de judecată, procuratura și organele de urmărire penală pot dispune ridicarea registrului actelor notariale, a unui act notarial în original și a altor acte în baza cărora acesta s-a întocmit numai în legătură cu cauzele penale, civile sau administrative aflate în curs de examinare și în scopul efectuării unei expertize, dacă actul respectiv este cercetat pentru fals în acte publice. Notarul nu poate fi supus percheziției corporale sau controlului personal în timpul exercitării atribuțiilor sale profesionale, cu excepția cazurilor de infracțiune flagrantă.

În caz de reținere sau de tragere la răspundere penală a notarului, organul care a aplicat aceste măsuri este obligat, în timp de 6 ore din momentul reținerii sau tragerii la răspundere penală, să informeze despre aceasta Ministerul Justiției. Față de legislația României în Republica Moldova, organul de resort nu are nevoie de avizul Ministrului Justiției, avînd obligația de a-l informa posterior timp de 6 ore, în același context ei se adresează direct instanței de judecată pentru eliberarea unei încheieri.

Legea RM "cu privire la notariat" Nr. 1453-XV/2002 nu face diferență dintre notarul de stat și notarul privat, ca concluzie afirmăm că, nici notarul de stat și nici notarul privat nu sînt funcționari publici. Conform actelor internaționale, și anume art. 2 al Principiilor fundamentale ale sistemului notarial de tip latin: "funcția notarială este publică, exercitată de notar în mod independent fără a se situa ierarhic printre funcționarii din serviciul administrației de stat sau al altor organe publice."⁴¹

Din punct de vedere practic controversate au apărut odată cu adoptarea Regulamentului privind modul de efectuare a controlului activității notariale aprobat prin Ordinul Ministerului Justiției nr. 52 din 05.02.2008, înregistrat la MJ sub nr.552 la 07.02.2007,⁴² cererea de chemare în judecată a fost de depusă de către Asociația notarilor din Moldova "NOTA" și Uniunea Notarilor din Republica Moldova împotriva Ministerului Justiției al Republicii Moldova cu privire la contestarea actului administrativ. La baza argumentelor recurentului au stat motivele că, Ministerul Justiției la elaborarea Regulamentului privind modul de efectuare a controlului activității notariale, n-a ținut cont de prevederile art.6, 12, al 2, lit. b), 28 al.3), 34 al Legii cu privire la notariat, în special nu s-a prevăzut dreptul de apărare al notarilor.⁴³ S-au constatat necorespunderi ale regulamentului menționat cu standardele europene și anume ale principiilor separării în stat și înfăptuirii justiției doar de instanțele judecătorești; se depășesc limitele controlului administrativ; regulamentul nu prevede drepturile persoanei supuse controlului. Audiind reprezentantul recurentului Elena Constantinescu al Asociației notarilor din Moldova "NOTA" și Uniunea Notarilor din Republica Moldova și reprezentantul intimatului, Cachița Constantin, Ministerului Justiției al Republicii Moldova, s-a decis de a considera recursul neîntemeiat și care urmează a fi respins cu menținerea hotărîrii primei instanțe, din următoarele motive: conform Rezoluției Parlamentului European din 18.01.1994⁴⁴ definește profesia de notar drept serviciu public, supus controlului din partea statutului sau a organului ce activează în conformitate cu statutul și împuternicirile corespunzătoare pe care i le-a atribuit statul. Astfel, reieșind din faptul

că, notarul prestează servicii de interes public, îndeplinind acte notariale în numele statului, în acest sens, este necesar de a exercita un control din partea statului. Mai ales că art. 28 alin. 3 din Legea cu privire la notariat prevede supravegherea activității de notariat din partea Ministerului Justiției, nemijlocit controlul se efectuează în baza Regulamentului aprobat de Ministerului Justiției. În cazul când notarul nu este de acord cu actul întocmit în urma controlului sau actul cu privire la suspendarea activității notariale poate fi contestat pe cale judiciară în instanța de contencios administrativ, conform Legii contenciosului administrativ nr. 793-XVI din 10.02.2000⁴⁵.

Situația controlului notarilor este diferită în **România** de cea în Republica Moldova, în ce privește noțiunile de ”controlul activității” și ”controlul profesional administrativ”, nu există un consens unanim recunoscut dar iese în evidență unele particularități. Astfel analizând legislația României cu privire la notariat am sugerat următoarea explicație: ”Controlul administrativ”, se referă în art. 101 al.1 al Legii României nr. 36/1995 care stipulează: ”Controlul profesional administrativ se exercită de către Uniunea Națională a Notarilor Publici prin consiliul său de conducere.” Acest control este integral și vizează atât aspectele organizatorice, cât și ”calitatea actelor și lucrărilor încheiate de notarii publici.” Rezultă așadar că sarcina de exercitare a controlului ”profesional administrativ” revine Uniunii Naționale a Notarilor Publici. Observăm că art. 101 al.3 din Legea nr. 36/1995 vizează generic ”controlul activității notarilor publici” ordonat de ministrul justiției, iar nu ”controlul ”profesional administrativ”. Aceleași prevederi le găsim și în Regulamentul de punere în aplicarea a Legii nr. 36/1995, art.113⁴⁶ statuează că el, privește în special, respectarea legii în activitatea profesională a notarilor publici, ținerea corectă a registrelor, conservarea arhivei, precum și conduita notarului public în îndeplinirea atribuțiilor sale. Reieșind din cele expuse rezultă că legea reglementează un control profesional administrativ în cadrul unei profesii liberale și un control de legalitate, acesta din urmă fiind exercitat de organele Ministerului Justiției al României. Organizarea prin lege a controlului menționat nu implică, cu necesitate, existența unor raporturi de subordonare strict administrativă. Notarul, la fel ca și judecătorul, este independent, în realizarea activității sale, și se supune numai legii.

În cadrul **Federației Ruse** (FR) controlul asupra îndeplinirii regulilor actelor de procedură de către notari, care lucrează în cadrul birourilor notariale de stat, este exercitat de către organele de justiție ale republicilor ce fac parte din Federația Rusă, regiuni-

lor autonome, circumscripțiilor autonome, ținuturi, orașelelor Moscova și Sanct Peterburg, referitor la notarii privați – organele de justiție împreună cu camerele notariale.⁴⁷ În același context o opinie interesantă pentru articolul dat este prezentată de M.I. Pletnev⁴⁸, Romanovscaia O.V. și Romanovschii G.B.⁴⁹, care expun: controlul asupra notarilor în Federația Rusă este exercitat în dependență de statut – notarii de stat sînt controlați de către organele justiției iar – notarii privați de către camerele notariale. Pe cînd autorul Iațenco A.I.⁵⁰, face o specificare în care indică: în cadrul Ministerelor de Justiție ale republicilor precum și în cadrul Ministerului Justiției al Federației Ruse sînt direcții, în componența cărora sînt secții notariale. Ele elaborează strategia notarială, elaborează indicații metodice și instrucțiuni pe marginea anumitor întrebări și exercită controlul asupra activității notariale. Camerele Notariale ca subiecte ale FR sînt organizațiile necomerciale, membrii cărora pot deveni atât notarii cît și persoanele care doresc să primească licența de notar și să practice activitate notarială. Calitatea de membru a notarului în Camera Notarială este obligatorie. În conformitate cu Legea cu privire la notariat a FR, camerele au o funcții următoare: în reprezentarea notarilor în organele de stat, în elaborarea recomandărilor metodologice, și în împuternicirile de a controla activitatea profesională a notarilor. Conform opiniei autorului Iațenco A.I., controlul asupra notarilor în Federația Rusă este efectuat de către: organele de justiție, Camerele Notariale, instanța de judecată, organele de anchetă, procuratura și organele fiscale. Fiecare persoană care consideră că i-au fost lezate drepturile are dreptul să se adreseze în instanța de judecată în raza teritorială unde se află și activează notarul, pentru ai repara dauna. Ceea ce înseamnă că fiecare persoană, care a participat la întocmirea actelor notariale, este în drept să se adreseze în instanța de judecată, cu toate acestea nu numai persoanele care au participat au dreptul să se adreseze ci și persoanele care consideră că i-au fost ”atinse” drepturile și interesele. Este stabilit un termen de 10 zile în cadrul căruia persoanele au dreptul să se adreseze în instanța de judecată. Refuzul de a îndeplini un act notarial poate fi contestat doar în cazul cînd a fost primit un refuz în scris de la notar de a întocmi actul cerut. Controlul asupra notarilor de stat este efectuat de către organele de justiție, însă aceasta nu presupune că organele de justiție vor imixtiona în activitatea notarială, ele doar supraveghează respectarea legislației și a obligațiilor funcționale de către notarii de stat. Notarii privați respectiv sînt controlați de Camerele Notariale, de specialiști calificați în domeniu, ceea ce include nu doar controlul dar și consultarea pe

baza anumitor probleme care apar în activitatea notarială. Controlul asupra organizării activității notariale se efectuează o dată la patru ani, însă în cazul începătorilor imediat după trecerea perioadei de un an, spre deosebire de legislația Republicii Moldova unde controlul se efectuează mai frecvent. În timpul controlului sînt verificate registrele notariale, păstrarea documentelor, utilizarea legăturii electronice cu registrele prin intermediul rețelei computerizate, respectarea orelor de program. Controalele pot fi atît planificate, cît și la plîngerea persoanelor. În legătură cu faptul că una din obligațiile notarului este de a informa organele fiscale despre tranzacțiile de donație și succesiune care au avut loc, organele fiscale de asemenea sînt împuternicite să controleze dacă la timp a fost transmisă informația. Organele fiscale în urma controlului întocmesc un act (proces-verbal), în care sînt indicate neajunsurile, în cazul depistării acestora. Autorii studiului de drept notarial Romanovscaia O.V. și Romanovschii G.B.⁵¹ au debutat în cercetarea critică a controlului efectuat din partea Camerelor notariale, în primul rînd nu în toate regiunile sînt camere notariale ca, în Republica Osetia și în regiunea Cita, cu toate acestea chiar și acolo unde există camere notariale, ele nu sînt viabile, existînd doar **formal**. Ca rezultat al chestionării președintelui camerei notariale din Moscova cîte controale au avut loc în Moscova pentru anul 2003, el a răspuns că nu au avut loc controale. Sîntem totalmente de acord cu poziția autorilor ruși referitor la neeficacitatea controlului din partea camerei notariale. Motivul fiind relațiile colegiale și relațiile dintre notari și camerele notariale care nu sînt de subordonare, nici de ierarhie avînd doar calitatea de membri ai camerei, ceea ce a contribuit la rezultatul existent.

Analiza legislației statelor CSI (Kîrgîstan, Moldova, Armenia, Azerbadjan, Kazahstan, Rusia, Tadjikistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Ucraina) au arătat că contestările împotriva actelor săvîrșite de notari sau refuzul de a îndeplini actele notariale, care au conexiune cu practicarea activității de antreprenoriat și a altor activități economice, sînt examinate de instanțele de drept comun în conformitate cu normele codurilor de procedură civilă. Pe cînd în țările unde există codurile de procedură economică (Ucraina, Tadjichistan, Uzbekistan, Codul de Arbitraj al Federației Ruse), nu conțin astfel de prevederi normative. Și doar Codul de Procedură Economică din Republica Belarus conține o normă, care prevede expres posibilitatea de a sesiza nemijlocit în instanța de judecată economică⁵², de către părțile care nu au fost de acord cu acțiunile notarului. Art. 60 din Constituția Republicii Belarus⁵³, Legea Republicii Bela-

rus ”Cu privire la notariat⁵⁴”. Examinarea sesizărilor a plîngerilor contra acțiunilor notarilor sau refuzul de a îndeplini acte notariale este examinat în procedura specială de către judecătorii economice. Procedura este prevăzută de capitolul 23 al Codului de Procedură Economic al Republicii Belarus⁵⁵ (CPE) și se examinează conform procedurii prevăzute de art. 44, 200 și 226 al CPE.

Între procedurile prevăzute de legislația Republicii Belarus și a Republicii Moldova sînt asemănări și anume, procedura de contestare în contencios administrativ (art. 266 din Codul de Procedură Economic al Republicii Belarus și art. 29 din Legea 1453/2002 al. 2 „refuzul de a îndeplini actul notarial poate fi contestat în contencios administrativ conform legislației în vigoare”).

În Franța notarii se află sub controlul permanent al procuraturii și camerelor notariale, care supraveghează executarea obligațiilor profesionale notariale. Plîngerile înaintate de către clienți Procurorului General sau Președintelui Camerei corespunzătoare, sînt examinate de către lucrătorii Camerei. În decurs de două săptămîni notarul înaintează o explicație a faptelor, expuse în plîngere.⁵⁶

Astfel, putem menționa că, nu doar republica Moldova suferă de prezentele lacune legislative și conflicte dintre notari și organele de control, sînt prezente lacune și în țările cu o practică notarială mai dezvoltată, ceea ce ne face să tindem de a perfecționa și îmbunătăți mediul legislativ al activității notariale.

Concluzionînd cele examinate despre controlul activității notariale susținem și recomandăm următoarele:

1. *Camerelor notariale au fost excluse din organele de control deoarece au fost considerate drept ineficiente în exercitarea obligațiilor sale, fiind denumite ”mașini de colectat bani” deoarece conform legislației vechi notarii erau obligați să verse în bugetul camerelor notariale 5% din venit, ceea ce constituia o sumă destul de impunătoare, și de aceea au intervenit nemulțumiri în rîndurile notarilor. Însă dreptul la asociere este un drept fundamental fiind reglementat de legea cu privire la asociațiile obștești și, legea cu privire la notariat.*

2. *Rezultatul excluderii camerelor notariale împuternicirile de control au rămas pe umerii Minsiterului Justiției al Republicii Moldova, Instanțelor de judecată și organele fiscale, ceea ce nu a exclus conflictele care apar între Ministerul Justiției și societatea notarilor, fapt ce necesită a fi soluționat pe parcurs.*

3. *O colizie legislativă o întîlnim în noțiunea **instițuției notariale**, faptul nereglementării exprese a poziției notarului și calificării ca ”**funcționar public**”*

a adus mari controverse în timpul exercitării controlului din partea organelor de resort, unii dintre care consideră că, **notarul** reprezentând interesele statului poate fi considerat drept o persoană cu funcție de răspundere care cade sub incidența Legii cu privire la serviciul public.

4. Cu toate acestea în Codul de Procedură Penală al RM nu este prevăzută expres procedura de adresare și de percheziție a biroului notarial, ceea ce duce la neclaritățile din practică, organele de urmărire penală necunoscând prevederile Legii cu privire la notariat, și neavînd prevederi privind procedura de percheziție a biroului notarial, pot să abuzeze de acest lucru, venind la notari și cerînd să percheziționeze biroul. Este necesar de exclus această lacună și de prevăzut expres acest lucru.

5. Practicile existente în republica Moldova pe parcursul perioadei anilor '90, au demonstrat ineficiența unor organe de control – camerele notariale, însă această lacună se resimte și în practicile Federației Ruse și România, care necesită de a fi modificate.

Referințe bibliografice:

- ¹ Principiile fundamentale ale sistemului notarial de tip latin, Adoptat de Biroul Comisia de Cooperare Notarială Internațională la 18.01.1986 și de Consiliul Permanent de la Haga din 13-15 martie 1986, art. 2
- ² Авдеенко Н.И., Кабакова М.А., *Нотариат в СССР*, Учебное пособие, Ленинград, Изд-во Ленинградского Университета, 1984, с.28.
- ³ Mocanu E., *Legea Republicii Moldova cu privire la notariat nr. 1153-XIII, din 11.04.1997, Comentarii*, Chișinău: 1999, p. 57.
- ⁴ Constantinescu E., Xenzova O., *Notarul – persoană cu funcție de răspundere?*, Legea și viața, 1998, nr.5, p.31.
- ⁵ Pistriuga V., *Comentariul științifico-practic al Legii Republicii Moldova cu privire la notariat*, Бизнес Право № 11, 2004, p. 64
- ⁶ Черемных Г.Г., Черемных И.Г., *Нотариальное право Российской Федерации*, Учебное пособие, Москва: Эксмо, 2006, 416 с.
- ⁷ Романовская О.В., Романовский Г.Б., *Нотариат в Российской Федерации: Проблемы Развития*, Санкт-Петербург: Изд. Юридический центр Пресс, 2004 г., 442 с.
- ⁸ Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești cu privire la notariatul de stat, adoptată de sesiunea a Șaptea a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești de legislatura a opta din 5 iulie 1974, Edit. Cartea Moldovenească, 1975, art.4, p.6.
- ⁹ Авдеенко Н.И., Кабакова М.А., *op.cit.*, с.28.
- ¹⁰ Legea Republicii Moldova cu privire la notariat nr.1153 – XIII din 11.04.1997, din 11.04.1997, Monitorul Oficial nr. 61/520 din 16.09.1997, abrogat prin Legea 1453/2002.
- ¹¹ Mocanu E., *op.cit.*, p. 57.
- ¹² Legea cu privire la asociațiile obștești nr. 837-XIII, din 17.05.1996, MO nr. 6/54 din 23.01.1997, republicată nr. 153-156 BIS din 02.10.2007, art.12.
- ¹³ Черемных Г.Г., Черемных И.Г., *op.cit.*, с. 189.
- ¹⁴ Regulamentul privind modul de efectuare a controlului activității notariale aprobat prin Ordinul Ministerului Justiției nr. 52 din 05.02.2008, înregistrat la MJ sub nr.552 la 07.02.2007.
- ¹⁵ Legea cu privire la notariat Nr.1453 din 02.11.2002, Monitorul Oficial Nr. 154-157 din 21.11.2002 art Nr : 1209 data intrării în vigoare : 21.02.2003.
- ¹⁶ Cod nr. 1163 din 24.04.1997, Cod fiscal al RM, MO nr. 000 din 25.03.2005, Capitolul 101.
- ¹⁷ Legea nr. 1453/2002, cu privire la notariat, art. 29, 41
- ¹⁸ Legea contenciosului administrativ nr. 793-XVI din 10.02.2000, MO nr. 957 din 18.05.2000, art. 1. al.2.
- ¹⁹ Constantinescu E., Chibac G., Bondarciuc O., *Notariat*, Chișinău: Edit. Pontos 2001, p. 99.
- ²⁰ Legea nr. 793-XVI din 10.02.2000, art. 1.
- ²¹ Regulamentul privind modul de efectuare a controlului activității notariale aprobat prin Ordinul Ministerului Justiției nr. 52 din 05.02.2008, înregistrat la MJ sub nr.552 la 07.02.2007.
- ²² Pistriuga V., *Comentariul științifico-practic al Legii Republicii Moldova cu privire la notariat*, Бизнес Право № 11, 2004, p. 64
- ²³ Pistriuga V., *Idem.*, p. 47
- ²⁴ Legea nr. 158 din 04.07.2008, cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, Monitorul Oficial nr. 230-232 din 23.12.2008.
- ²⁵ Constantinescu E., Xenzova O., *op.cit.*, Legea și viața, 1998, nr.5, p.31.
- ²⁶ Basarab A., *Discuții în legătură cu interpretarea și aplicarea în practică a unor prevederi din Legea nr.36/1995 privitoare la notarii publici și activitatea notarială// Dreptul*, 1996, nr.9, p.65.
- ²⁷ Филимонов Ю., *Нотариус – лицо должностное// Российская юстиция*, 1996, №9, с. 31.
- ²⁸ Бесусов С., *Частный нотариус – не должностное лицо// Российская юстиция*, 1997, №5, с. 31.
- ²⁹ Leș Ioan, *Răspunderea juridică a notarilor publici//Dreptul*, 1997, nr.9, p. 45.
- ³⁰ Mihăilă Mircea, *Unele considerații în legătură cu natura juridică a activității notariile//Dreptul*, 1997, nr. 3, p.56.
- ³¹ Legea RM, Codul de Procedură penală al RM, Nr. 122-XV din 14.03.2003, MO nr. 104-110 din 07.06.2003, pct. 3 art. 275, al. 1 art. 332, al. 1 art. 350
- ³² Codul Penal al Republicii Moldova, adoptat la 18.04.2002 // Monitorul Oficial al RM – 2002. - Nr. 128-129.
- ³³ Hilsenrad A., Rizeanu D., Zirra C., *op.cit.*, București: Editura științifică, 1964, p. 39.
- ³⁴ Poenaru, Emil, *Procedura succesorală notarială*, Ed.-a a 2-a, rev., București : Editura C.H.Beck, 2008, p. 15
- ³⁵ Negulescu P., *Tratat de drept administrativ*. București: Ed. Institutului de Arte Grafice "E.Marvan", ed. A IV-a, 1934, vol. I, p. 521
- ³⁶ Lega notarilor publici și a activității notariale nr.36 din 12.05.1995, MO nr. 92 din 16.05.1995.
- ³⁷ Rădulescu O., Rădulescu P., Rădulescu A., *Avizul Ministerului Justiției dat în baza art.31 din Legea Notarilor publici și a activității notariale nr. 36/1995*, Revista Dreptul, Uniunea Juriștilor din România, anul XII; seria a III-a; Nr. 5/2001, p. 209-211.
- ³⁸ Legea nr. 554 din 02.12.2004, Legea Contenciosului administrativ, adoptată de parlamentul României, Monitorul Oficial nr. 1154 din 07.12.2004
- ³⁹ Diaconescu Horia, *Cu privire la natura juridică a avizului Ministerului Justiției pentru cercetarea, percheziționarea, reținerea, arestarea și trimiterea în judecată a magistraților și notarilor publici*, în "Dreptul" nr. 2/2002, p. 145-152.
- ⁴⁰ Turuianu C., *Limitele avizului Ministrului Justiției pentru trimiterea în judecată a notarilor publici*, în "Dreptul" nr. 11/2000, p. 107-108.
- ⁴¹ Principiile fundamentale ale sistemului notarial de tip latin, Adoptat de Biroul Comisia de Cooperare Notarială Internațională

la 18.01.1986 și de Consiliul Permanent de la Haga din 13-15 martie 1986, art. 2.

⁴² Regulamentul privind modul de efectuare a controlului activității notariale aprobat prin Ordinul Ministerului Justiției nr. 52 din 05.02.2008, înregistrat la MJ sub nr.552 la 07.02.2007.

⁴³ Decizie a Colegiului Civil și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție, dosarul nr. 3r-475/09, din 01 aprilie 2009.

⁴⁴ Rezoluția Parlamentului European din 18.01.1994, www.cnuce.org.

⁴⁵ Legea contenciosului administrativ nr. 793-XVI din 10.02.2000, art.1.

⁴⁶ Ordin nr. 710/c din 5 iulie 1995 al Ministrului Justiției României pentru adoptarea Regulamentului de punere în aplicare a Legii notarilor publici și a activității notariale nr. 36/1995, publicat în MO nr. 176 din 8 august 1995.

⁴⁷ Михайлова И.П., Таранина И.В., *Нотариат в Схемах. Учебно-практическое пособие.* – М.: ИВЦ «Маркетинг»; Новосибирск: ООО «Издательство» ЮКЕА, 2000 – 32 с., с. 10

⁴⁸ Плетнев М.Ю., *Нотариат*, учебное пособие, Издание второе, дополненное и исправленное, Москва: Изд-во, Экзамен, 2006, с.37.

⁴⁹ Романовская О.В., Романовский Г.Б., *op.cit.*, 2004 г., с.113.

⁵⁰ Яценко А.И., *Нотариат в Российской Федерации*, Учебно-методическое пособие под научной редакцией профессора Яценко и.С., Москва: 2002г., с.22.

⁵¹ Романовская О.В., Романовский Г.Б., *op.cit.*, 2004 г., с.114.

⁵² Кулак С., *Производство по жалобам на нотариальные действия и отказ в их совершении как самостоятельный вид производства в хозяйственном суде*, Вестник Высшего Хозяйственного суда Республики Беларусь, 2007 г., №15, с.11.

⁵³ Конституция Республики Беларусь, 1994 года, с изменениями и дополнениями, принятыми на и республиканских референдумах 24 ноября 1996 года и 17 октября 2004 года, www.pravo.by.

⁵⁴ Закон Республики Беларусь от 18 июля 2004 года № 305-3 о нотариате и нотариальной деятельности, принят Палатой представителей 22 июня 2004 года, одобрен Советом Республики 30 июня 2004 года, <http://base.spinform.ru/>.

⁵⁵ Хозяйственный процессуальный кодекс Республики Беларусь, 15 декабря 1998 г., № 219-3, принят Палатой Представителей 11 ноября, Одобрен Советом Республики 26 ноября 1998 г.

⁵⁶ Jean Yaigre, Jean-Francois Pillebout, *Droit professionnel notarial*, Paris: Librairie de la Cour de cassation 27, place Dauphine – 75001, p. 100.

Bibliografie:

1. Авдеенко Н.И., Кабакова М.А., *Нотариат в СССР*, Учебное пособие, Ленинград, Изд-во Ленинградского Университета, 1984, с.28

2. Basarab A., *Discuții în legătură cu interpretarea și aplicarea în practică a unor prevederi din Legea nr.36/1995 privitoare la notarii publici și activitatea notarială*// Dreptul, 1996, nr.9, p.65.

3. Бесусов С., *Частный нотариус – не должностное лицо*// Российская юстиция, 1997, №5, с. 3Constantinescu E., Xenzova O., *Notarul – persoană cu funcție de răspundere?*, Legea și viața, 1998, nr.5, p.31.

4. Constantinescu E., Chibac G., Bondarciuc O., *Notariat*, Chișinău: Edit. Pontos 2001, p. 99.

5. Кулак С., *Производство по жалобам на нотариальные действия и отказ в их совершении как самостоятельный*

ный вид производства в хозяйственном суде, Вестник Высшего Хозяйственного суда Республике Беларусь, 2007 г., №15, с.11.

6. Diaconescu Horia, *Cu privire la natura juridică a avizului Ministerului Justiției pentru cercetarea, percheziționarea, reținerea, arestarea și trimiterea în judecată a magistraților și notarilor publici*, în "Dreptul" nr. 2/2002, p. 145-152.

7. Филимонов Ю., *Нотариус – лицо должностное*// Российская юстиция, 1996, №9, с. 31.

8. Hilsenrad A., Rizeanu D., Zirra C., *op.cit.*, București: Editura științifică, 1964, p. 39.

9. Jean Yaigre, Jean-Francois Pillebout, *Droit professionnel notarial*, Paris: Librairie de la Cour de cassation 27, place Dauphine – 75001, p. 100.

10. Черемных Г.Г., Черемных И.Г., *Нотариальное право Российской Федерации*, Учебное пособие, Москва: Эксмо, 2006, 416 с.

11. Mihăilă Mircea, *Unele considerații în legătură cu natura juridică a activității notariile*//Dreptul, 1997, nr. 3, p.56.

12. Михайлова И.П., Таранина И.В., *Нотариат в Схемах. Учебно-практическое пособие.* – М.: ИВЦ «Маркетинг»; Новосибирск: ООО «Издательство» ЮКЕА, 2000 – 32 с., с. 10

13. Mocanu E., *Legea Republicii Moldova cu privire la notariat nr. 1153-XIII, din 11.04.1997, Comentarii*, Chișinău: 1999, p. 57.

14. Leș Ioan, *Răspunderea juridică a notarilor publici*//Dreptul, 1997, nr.9, p. 45.

15. Negulescu P., *Tratat de drept administrativ*. București: Ed. Institutului de Arte Grafice "E.Marvan", ed. A IV-a, 1934, vol. I, p. 521.

16. Pistruga V., *Comentariul științifico-practic al Legii Republicii Moldova cu privire la notariat*, Биснес Право № 11, 2004, p. 64

17. Poenaru, Emil, *Procedura succesorală notarială*, Ed.-a a 2-a, rev., București : Editura C.H.Beck, 2008, p. 15

18. Плетнев М.Ю., *Нотариат*, учебное пособие, Издание второе, дополненное и исправленное, Москва: Изд-во, Экзамен, 2006, с.37.

19. Rădulescu O., Rădulescu P., Rădulescu A., *Avizul Ministerului Justiției dat în baza art.31 din Legea Notarilor publici și a activității notariale nr. 36/1995*, Revista Dreptul, Uniunea Juriștilor din România, anul XII; seria a III-a; Nr. 5/2001, p. 209-211.

20. Романовская О.В., Романовский Г.Б., *Нотариат в Российской Федерации: Проблемы Развития*, Санкт-Петербург: Изд. Юридический центр Пресс, 2004 г., 442 с.

21. Яценко А.И., *Нотариат в Российской Федерации*, Учебно-методическое пособие под научной редакцией профессора Яценко и.С., Москва: 2002г., с.22.

22. Turuianu C., *Limitele avizului Ministerului Justiției pentru trimiterea în judecată a notarilor publici*, în "Dreptul" nr. 11/2000, p. 107-108.

23. *Principiile fundamentale ale sistemului notarial de tip latin*, Adoptat de Biroul Comisia de Cooperare Notarială Internațională la 18.01.1986 și de Consiliul Permanent de la Haga din 13-15 martie 1986, art. 2.

24. Rezoluția Parlamentului European din 18.01.1994, www.cnuce.org.

25. Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești cu privire la notariatul de stat, adoptată de sesiunea a Șaptea a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești de legislatura a opta din 5 iulie 1974, Edit. Cartea Moldovenească, 1975, art.4, p.6. abrogată.

26. Legea Republicii Moldova cu privire la notariat nr.1153 – XIII din 11.04.1997, din 11.04.1997, Monitorul Oficial nr. 61/520 din 16.09.1997, abrogat prin Legea 1453/2002.

27. Legea cu privire la asociațiile obștești nr. 837-XIII, din 17.05.1996, MO nr. 6/54 din 23.01.1997, republicată nr. 153-156 BIS din 02.10.2007, art.12.
28. Legea cu privire la notariat Nr.1453 din 02.11.2002, Monitorul Oficial Nr. 154-157 din 21.11.2002 art Nr : 1209 data intrării în vigoare : 21.02.2003.
29. Cod nr. 1163 din 24.04.1997, Cod fiscal al RM, MO nr. 000 din 25.03.2005, Capitolul 101.
30. Legea contenciosului administrativ nr. 793-XVI din 10.02.2000, MO nr. 957 din 18.05.2000, art. 1. al.2.
31. Legea nr. 158 din 04.07.2008, cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, Monitorul Oficial nr. 230-232 din 23.12.2008.
32. Legea RM, Codul de Procedură Penală al RM, Nr. 122-XV din 14.03.2003, MO nr. 104-110 din 07.06.2003, pct. 3 art. 275, al. 1 art. 332, al. 1 art. 350.
33. Codul Penal al Republicii Moldova, adoptat la 18.04.2002 // Monitorul Oficial al RM – 2002. Nr. 128-129.
34. Regulamentul privind modul de executare a controlului activității notariale aprobat prin Ordinul Ministerului Justiției nr. 52 din 05.02.2008, înregistrat la MJ sub nr.552 la 07.02.2007.
35. Decizia Colegiului Civil și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție, dosarul nr. 3r-475/09, din 01 aprilie 2009.
36. Ordin nr. 710/c din 5 iulie 1995 al Ministrului Justiției al României pentru adoptarea Regulamentului de punere în aplicare a Legii notarilor publici și a activității notariale nr. 36/1995, publicat în MO nr. 176 din 8 august 1995.
37. Конституция Республики Беларусь, 1994 года, с изменениями и дополнениями, принятыми на и республиканских референдумах 24 ноября 1996 года и 17 октября 2004 года, www.pravo.by.
38. Закон Республике Беларусь от 18 июля 2004 года № 305-3 о нотариате и нотариальной деятельности, принят Палатой представителей 22 июня 2004 года, одобрен Советом Республики 30 июня 2004 года, <http://base.spinform.ru/> .
39. Хозяйственного процессуального кодекса Республики Беларусь, 15 декабря 1998 г., № 219-3, принят Палатой Представителей 11 ноября, Одобрен Советом Республики 26 ноября 1998 г.
40. Legea nr. 554 din 02.12.2004, Legea Contenciosului administrativ, adoptată de parlamentul României, Monitorul Oficial nr. 1154 din 07.12.2004
41. Legea notarilor publici și a activității notariale din România nr.36 din 12.05.1995, MO nr. 92 din 16.05.1995.

STATUTUL JURIDIC AL PARTICIPANȚILOR ÎN CADRUL OPERAȚIUNILOR DE MENȚINERE A PĂCII PRIN PRISMA STATUTULUI DE COMBATANT

Alexandru CAUIA*

ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ УЧАСТНИКОВ МИРОТВОРЧЕСКИХ ОПЕРАЦИЙ СКВОЗЬ ПРИЗМУ СТАТУСА КОМБАТАНТА

Юридический статус участников в Операции по Поддержанию Мира через призму статуса комбатанта является одним из нерешенных вопросов в науке гуманитарного права. В данной статье автор исследует позиции Международного Красного Креста и Организации Объединенных Наций по данному вопросу. Цитируя позиции разных авторов, мы задаемся целью определить, являются ли участники Операции по Поддержанию Мира, комбатантами.

LEGAL STATUTE OF PARTICIPANTS IN THE PEACEKEEPING OPERATIONS IN THE LIGHT OF THE COMBATANT'S STATUTE

The legal status of the participants in the Peacekeeping Operations through the prism of combatant status remains one of the undermined questions in the field of humanitarian law. For illuminating this point, author of the given article analyzes both the positions of the International Red Cross and the United Nations Organization. Quoting positions of the different authors, we aim to define, if the participants of Peacekeeping Operations are defined as combatants.

Introducere

Operațiunile de Menținere a Păcii ale Națiunilor Unite (în continuare OMP) au demonstrat o creștere a intensității fără precedent în ultimii ani, în special din 1992. Între 1945 și 1987, treisprezece dintre aceste operațiuni au fost finalizate, în timp ce altele au apărut. Chiar și în 1992, trei noi operațiuni au fost lansate în Cambodgia, fosta Iugoslavie și Somalia, iar în 1993, în Mozambic. În perioada 1992, personalul utilizat în cadrul Operațiunilor de Menținere a Păcii a Națiunilor Unite a fost de patru ori mai mare, adică ceva mai mare de 50.000 de oameni.

Cele mai multe operațiuni (17 la număr) au fost inițiate în anul 1995, mobilizând un contingent de peste 70 000 de persoane. În luna octombrie 2003 au fost înregistrate 13 operațiuni de pacificare cu participarea a 37 000 de ostași din 89 de state. În anul 1995 bugetul destinat operațiunilor de pacificare a atins cifra de 3,6 miliarde de dolari SUA, iar în anii 2003-2004 – 2,17 miliarde de dolari SUA.¹

OMP – sunt acțiuni întreprinse de către Organizația Națiunilor Unite cu forțe armate în regiunile unde au izbucnit conflicte militare cu misiunea de a se amplasa ca tampon între părțile beligerante și a favoriza în acest fel reglementarea pe cale pașnică a diferendului. Spre deosebire de acțiunile militare preconizate să fie întreprinse de Consiliul de Securitate pentru

reprimarea unor acte de agresiune (conform Căpitulului VII al Cartei Organizației Națiunilor Unite), aceste operațiuni nu sunt prevăzute de Cartă, constituind o creație ad-hoc, impusă de nevoia intervenției Organizației Națiunilor Unite (în continuare – ONU) chiar și în cazul când nu s-a constatat de Consiliu că este vorba de agresiune.²

De la începutul anilor '90, ONU a organizat mai multe operațiuni de pace decât în decursul primilor 40 de ani ai existenței sale. De altfel, juriul Premiilor Nobel pentru Pace a decernat distincția Căștilor Albastre. Astăzi, operațiunile clasice de menținere a păcii lasă locul celor numite *Pace Making* (operațiuni abilitate cu menținerea păcii), în cursul cărora forțele Națiunilor Unite supraveghează încetarea focului între beligeranți, dezmembrează structurile militare etc., așa cum a fost în Namibia în 1989 și 1990, apoi s-a recurs la o etapă suplimentară, cu misiuni numite *Pace Building* (misiunile ONU abilitate cu edificarea "construirea" păcii), în cursul cărora Căștile Albastre trebuie să restabilească bazele păcii, devenind soldați ai păcii, administratori, diplomați, învățători.³

În acest context, membrii OMP, cu precădere din cele de format *peace building*, sunt implicați direct în cadrul ostilităților. Sunt, sau nu, aceste forțe parte la conflictul armat și care le este cauza pentru care militează este o chestiune ce ține de obiectul de studiu

* Alexandru CAUIA - magistrul în drept, doctorand IISD al AȘM, Facultatea Drept ULIM.

al dreptului internațional public în general și al dreptului internațional al securității, drept ramură în proces de formare, în special. Astfel, participanții sau membrii Forțelor de Menținere a Păcii, sunt dotați cu:

- a) element distinctiv, adică uniforma militară;
- b) persoana responsabilă pentru acțiunile acestora, adică Comandamentul superior al misiunii;
- c) poartă arma în mod deschis, adică sunt dotați cu armament.

Conform Convenției a III-a de la Geneva acestora le poate fi atribuit statutul de combatant cu condiția respectării prevederilor dreptului internațional umanitar.⁴

În aceste operațiuni membrii Forțelor de Menținere a Păcii participă direct la ostilități, fapt ce generează o problemă complexă de calificare a statutului acestora prin prisma statutului de combatant și o polemică controversată între reprezentanții opiniei exprimate de ONU și exponenții poziției Comitetului Internațional al Crucii Roșii (în continuare CICR), fapt ce urmează să-l elucidăm în textul prezentei cercetări.

Forțele de menținere a păcii a Națiunilor Unite: definire și caracteristici

Forțele de menținere a păcii ale Națiunilor Unite (denumite în continuare FMP) nu țin nici de forțele armate care ar putea fi constituite de Consiliul de Securitate în baza articolelor 43 și 47 din Carta Națiunilor Unite, și nici cele create de statele membre pe baza unei invitații a Consiliului de Securitate (ca în Coreea, 1950) sau de autorizare (cazul din Golf din 1990 și Somalia, în 1992), aceste forțe sunt abilitate de a utiliza măsuri coercitive pentru a restabili pacea și securitatea internațională (sau condiții adecvate de securitate) în regiune.

Spre deosebire de forțele menționate anterior, Forțele de Menținere a Păcii, în primul rând, sunt abilitate cu mandatul de a menține pacea. În acest domeniu, putem distinge între două categorii de operațiuni efectuate de către Organizația Națiunilor Unite. Din prima categorie fac parte misiunile de observare. De exemplu, Organizația Națiunilor Unite a inițiat o misiune abilitată cu supravegherea armistițiului din Palestina (UNTSO), în 1948, și grupul de observatori militari ai Organizației Națiunilor Unite din India și Pakistan (UNMOGIP) în 1949. Membrii acestor misiuni au sarcina de a monitoriza, cu excluderea oricărei posibilități de a se implica activ și de a participa direct la ostilități. În plus, membrii acestor forțe nu sunt înarmați. Astfel, aceste forțe nu pot face obiectul reglementării dreptului internațional umanitar.

O altă categorie este formată din operațiunile ONU abilitate cu mandatul de menținere a păcii și monitorizare a armistițiului sau acordului de încetare a focului, care este o condiție esențială și prealabilă

pentru desfășurarea acestei forțe. De aceea, statutul acestor forțe este unul interimar, cu scopul de a împiedica reluarea ostilităților, întru menținerea condițiilor de pace și de securitate necesare, pentru a permite lansarea și desfășurarea negocierilor privind soluționarea litigiului în cauză. Ideea este că prezența fizică a unui contingent multinațional, neutru și imparțial generează un important factor de descurajare asupra combatanților. Astfel de Forțe de Menținere a Păcii au fost stabilite pentru prima dată în 1956: în primul rând Forța de urgență a Organizației Națiunilor Unite (FUNU I, în Sinai și Gaza), care își continuă activitatea până în prezent; Forța de Protecție a Organizației Națiunilor Unite (FORPRONU), în fosta Iugoslavie, Autoritatea Provizorie a Națiunilor Unite în Cambodgia (APRONUC).

Contingentul militar al forțelor de menținere a păcii este oferit de către state, pe bază de voluntariat, la cererea secretarului general al ONU. De asemenea, pentru inițierea acestui gen de operațiuni este necesar acordul expres al guvernului pe teritoriul căruia urmează să fie dislocate aceste forțe și a părților direct implicate în conflict.

FMP sunt plasate sub comanda ONU, încredințată Secretarului General, dar sub autoritatea Consiliului de Securitate, care urmează a fi informat detaliat despre desfășurarea operațiunilor inițiate. Dirijarea forțelor este exercitată de către Comandant numit de către Secretarul General cu acordul Consiliului de Securitate. Comandantul este responsabil în fața Secretarului General.

Cu toate acestea, FMP, care ridică semne de întrebare directe în ceea ce privește aplicabilitatea dreptului internațional umanitar este faptul că aceste forțe sunt înarmate. În acest sens este util a fi citat un punct al raportului din 19 martie 1978 al Secretarului General către Consiliului de Securitate pentru înființarea Forțelor interimare a Organizației Națiunilor Unite în Liban (FINUL):

„d) Forța va primi arme de natură defensivă. Aceasta ar trebui să le folosească doar în scop de autoapărare. Autoapărarea ar include rezistență la orice încercare de a împiedica contingentul de a îndeplini funcțiile sale, în conformitate cu mandatul Consiliului de Securitate. Forța va porni de la premisa, că părțile la conflict trebuie să ia toate măsurile necesare pentru a asigura conformitatea cu deciziile Consiliului de Securitate.”⁵

Prin urmare, întrebarea privind aplicabilitatea dreptului internațional umanitar asupra FMP include două aspecte:

- a) respectarea de către contingentul acestor forțe a dreptului internațional umanitar prin prisma statutului de combatant, și

b) contribuția acestor forțe la aplicarea dreptului internațional umanitar.

Aplicabilitatea Dreptului Internațional Umanitar asupra Forțelor de Menținere a Păcii: poziția Comitetului Internațional al Crucii Roșii

În mai multe rânduri, Comitetul Internațional al Crucii Roșii și Conferința Internațională de Cruce Roșie și Semilună Roșie și-a exprimat opinia cu privire la aplicabilitatea dreptului internațional umanitar asupra Forțelor de Menținere a Păcii. S-ar putea cita câteva exemple din astfel de declarații, exprimate în mai multe rânduri și în diferite forme.

La nivel oficial, este de menționat Memorandumul „Punerea în aplicare și diseminarea informației cu privire la Convențiile de la Geneva” din 10 noiembrie 1961, adresat statelor care sunt parte la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 și membre ale ONU, prin intermediul căruia Comitetul Internațional al Crucii Roșii a atras atenția Secretarului General al Organizației Națiunilor Unite cu privire la necesitatea de a asigura punerea în aplicare a convențiilor de către forțele puse la dispoziția ONU. Luându-se în considerație faptul că ONU nu este parte la convenții, CICR susține părerea conform căreia fiecare stat-membru rămâne individual responsabil pentru punerea în aplicare a prevederilor acestor convenții, atunci când oferă un contingent în gestiunea Organizației Națiunilor Unite și, prin urmare, ar trebui să se asigure, sub formă de elaborare și diseminare a unor instrucțiuni ce țin de aplicarea și respectarea prevederilor elementare ale dreptului internațional umanitar în rândurile contingentului vizat, înainte ca trupele puse la dispoziția ONU să fi părăsit țara de origine.

Memorandumul, de asemenea subliniază faptul că în conformitate cu primul articol, comun pentru cele patru Convenții, care solicită Înaltelor Părți Contractante de a asigura respectarea convențiilor, statele membre care contribuie cu trupe „...se angajează să respecte și să asigure să fie respectată prezenta convenție în toate împrejurările”⁶.

Rezoluția XXV „Implementarea Convențiilor de la Geneva de către forțele de urgență ale Organizației Națiunilor Unite”, adoptată de Conferința Internațională a XX-a a Crucii Roșii (Viena, 1965), a făcut trei recomandări:

1. În textul acordurilor încheiate între ONU și statele membre care pun la dispoziția organizației forțe militare, urmează a fi stipulat faptul că acest contingent de militari urmează să respecte Convențiile de la Geneva din 12 august 1949;

2. A menționa expres în textele acestor acorduri că Forțele de Menținere a Păcii urmează să benefi-

cieze de protecția garantată de prevederile dreptului internațional umanitar;

3. Autoritățile responsabile de contingentul militar sunt obligate să ia toate măsurile necesare pentru a preveni și reprimă încălcarea prevederilor Convențiilor menționate anterior.

În mod similar, într-o scrisoare adresată Secretarului General ONU, la 10 aprilie 1978, cu ocazia edificării FMP din Liban (UNIFIL), președintele CICR amintește conținutul memorandumului și a rezoluției citate anterior, pe de o parte, iar pe de altă parte, se pronunță cu privire la relația dintre forțele ONU și CICR, ambele fiind implicate în activități în limitele aceluiași segment, dar în baza unor mandate diferite. Astfel, „CICR știe că poate conta pe forțele Organizației Națiunilor Unite în cazul operațiunilor din Liban, deoarece acestea urmează să faciliteze circulația delegaților și membrilor CICR și să protejeze, în măsura posibilităților, siguranța acestora în regiunile unde urmează să-și desfășoare activitatea lor umanitară și de asistență a persoanelor ce beneficiază de aceasta în baza stipulărilor Convențiilor de la Geneva.”⁷

În mai multe rânduri, în studii și analize, membrii și angajații CICR au amintit poziția instituției. Astfel, cerința pentru forțele ONU de a respecta principiile fundamentale prevăzute de Convențiile de la Geneva, la momentul actual, nu poate fi contestată. În ceea ce privește Protocoalele Adiționale, se pare că, în orice caz, forțele ONU ar trebui să țină cont de principiile inspirate din acestea. În cele din urmă, este de menționat faptul că membrii FMP a Organizației Națiunilor Unite sunt obligați să respecte fără nici o rezervă regulile cutumiare de drept internațional umanitar, atunci când aceștia sunt angajați în ostilități.

Poziția CICR privind aplicabilitatea și respectarea dreptului internațional umanitar asupra FMP, se rezumă la:

Principiile de bază și regulile cutumiare de drept internațional umanitar sunt aplicabile și trebuie să fie respectate;

În acest scop, statele-furnizoare de trupe au obligația de a pregăti contingentul și de a oferi instrucțiuni corespunzătoare, iar Organizația Națiunilor Unite are aceeași obligație, care urmează să fie realizată prin intermediul comandamentului unificat;

Orice încălcare a dreptului internațional umanitar trebuie și urmează a fi reprimată de către autoritățile naționale pentru fiecare contingent aparte;

Ca urmare a unui grad de complementaritate între obiectivele finale ale mandatelor respective, FMP ar trebui să își extindă cooperarea cu CICR, dar n-ar trebui să împiedice în nici un fel activitățile sale sau să pună la îndoială competența sa.

Poziția Organizației Națiunilor Unite asupra statutului membrilor FMP prin prisma statutului de combatant și a respectării prevederilor dreptului internațional umanitar de către aceștia.

Ar fi util să reamintim unele elemente importante ale poziției ONU cu privire la aplicabilitatea dreptului internațional umanitar asupra FMP.

Din punct de vedere juridic, în urma dezbaterilor interne în cadrul Organizației Națiunilor Unite, privind acceptarea și respectarea prevederilor dreptului internațional umanitar s-a ajuns la concluzia că, unele stipulări ale convențiilor nu s-ar putea aplica Organizației Națiunilor Unite sau să fie aplicate de aceasta, de exemplu: cele legate de profesie (articolele 27-78 din Convenția a patra), reprimarea încălcărilor grave (articolele 49/50/129/146 din cele patru Convenții, articolul 85, alin. 1 din Protocolul I, ș.a.m.d.)⁸.

În lipsa unei definiții (sau chiar mențiuni) în ceea ce privește forțele de menținere a păcii în textele documentelor internaționale ce țin de dreptul internațional umanitar, membrii acestora ar putea fi calificați drept **combatanți**, în baza argumentelor citate anterior, cu condiția de a respecta prevederile dreptului internațional umanitar. De asemenea, trebuie să se stabilească dacă ONU poate fi sau nu considerat “putere”(parte cu drepturi depline) pentru a adera la convenții.

O problemă dificilă apare în cazul când contingentul FMP este constituit atât din membrii forțelor armate ale statelor membre la Protocolul Adițional I, cât și din cei ai statelor care nu au ratificat acest protocol. *În aceste cazuri, ar fi oportun ca membrii FMP, resortisanți ai statelor ce nu au ratificat Protocolul Adițional I, să fie instruiți cu privire la conținutul acestuia înainte de a precede la exercitarea directă a funcțiilor acestora, iar sancțiunile pentru încălcarea prevederilor acestuia să fie aplicate făcând abstracție de criteriul menționat anterior, fapt ce urmează a fi expres prevăzut în textul mandatului de abilitare a acțiunilor FMP.*

În plan politic, inițierea unei cereri de către ONU pentru obținerea calității de membru cu drepturi depline la tratatele de drept internațional umanitar, sau chiar o încercare de a obține o declarație de aplicare a dreptului internațional umanitar asupra FMP (de exemplu, sub formă de rezoluție a Adunării Generale a ONU) ar putea deschide o dezbatere pe temă delicată asupra aplicabilității Protocolului Adițional, iar tratarea diferențiată a părților componente ale dreptului internațional umanitar ar fi în detrimentul aplicării acestuia.

În final, trebuie remarcat faptul că, în cazul în care militarii Națiunilor Unite care fac parte din FMP, ră-

mân legați prin obligații de statul lor de origine, ONU a insistat întotdeauna că, în timp ce își exercită mandatul, aceste trupe cad numai sub jurisdicția Organizației și nu sub jurisdicția țării lor de origine.

Documentele oficiale care susțin poziția ONU, sunt:

a) “Interoffice memorandum” trimis de domnii Guyer și Urquhart, la 24 mai 1978, tuturor comandanților forțelor ONU. Memorandumul prevede că, în cazul în care, aceste forțe au fost în situația de a folosi armele, în conformitate cu mandatul lor, urmează să respecte conținutul principiilor și spiritul normelor de drept internațional umanitar, în forma prevăzută de Convențiile de la Geneva din 1949 și în Protocoloalele Adiționale din 1977.

b) Într-o scrisoare datată din 23 octombrie 1978 a Secretarului General al ONU către președintele CICR, ca răspuns la solicitarea acestuia din 10 aprilie 1978, se subliniază faptul că: “...principiile dreptului umanitar... trebuie să se aplice, dacă este cazul, în cadrul operațiunilor realizate de forțele ONU”.

c) Există, de asemenea, o solicitare a Secretarului General pentru reprezentanții permanenți ai guvernelor statelor membre ale ONU de a trimite un contingent de menținere a păcii ale Națiunilor Unite în Liban (UNIFIL), din 23 octombrie 1978. În cadrul acestui act procedural se reamintește faptul că: “... în situațiile în care membrii forțelor ar trebui să facă uz de arme de apărare, prevederile Convențiilor de la Geneva și ale Protocoloalelor Adiționale trebuie să fie respectate.” Întru realizarea acestui scop, statele care pun la dispoziția organizației trupe militare trebuie să se asigure că membrii acestora sunt pe deplin conștienți în ceea ce privește conținutul și esența principiilor de drept internațional umanitar și să ia măsurile necesare pentru a asigura diseminarea informației respective.”⁹

În lumina opiniilor exprimate de reprezentanții ONU, normele actuale ale dreptului internațional umanitar nu sunt suficiente pentru a garanta o protecție eficientă contingentului forțelor de menținere a păcii în condițiile conflictelor armate contemporane.¹⁰

Astfel, elaborarea, adoptarea și aplicarea unei convenții internaționale este absolut necesară în scopul creării unui sistem special de apărare a membrilor forțelor militare ale ONU în timpul unor astfel de situații asimetrice. Cu toate acestea, exponenții poziției oficiale a CICR au menționat în repetate rânduri că dreptul internațional umanitar nu poate să prevadă un regim de tratament diferențiat și în consecință discriminatoriu pentru forțele ONU în raport cu eventualii adversari ai acestora, raționament fundamentat pe faptul că normele dreptului internațional umanitar sunt de

aplicabilitate directă pentru toate Părțile participante la conflict fără nicio excepție.¹¹

Făcând o interpretare a prevederilor Convenției,¹² putem afirma faptul că, în unele cazuri și *mutatis mutandis* dreptul internațional umanitar este aplicabil în totalitate unor acțiuni ale Forțelor de Menținere a Păcii și nu doar în limita principiilor și spiritului acestuia. Acest fapt ar argumenta calificarea Forțelor de Menținere a Păcii drept parte la conflict.

Prin intermediul Convenției se propune instituirea unui sistem special de protecție al categoriilor de persoane implicate în cadrul operațiunilor inițiate de ONU. Aceste categorii sunt definite expres în textul articolului 1 al Convenției, în felul următor:

a) "Personalul Organizației Națiunilor Unite", prin care se înțelege:

1) Persoanele angajate sau delegate de Secretarul General al Organizației Națiunilor Unite, din contingentul forțelor militare, poliției sau serviciilor civile în cadrul operațiunilor inițiate de ONU;

2) alți funcționari și experți care se află oficial în misiunile inițiate de ONU, de către instituțiile sale specializate sau de către Agenția Internațională a Energiei Atomice în perimetrul teritorial al mandatului operațiunii ONU.

b) Prin "personal auxiliar" se înțelege:

1) Persoanele implicate în misiunile ONU de către un Guvern sau Organizație Interguvernamentală cu acordul organului competent al ONU.

2) persoanele angajate de către Secretarul General al Organizației Națiunilor Unite, de către o instituție specializată sau de către Agenția Internațională a Energiei Atomice; și

3) persoanele abilitate și delegate de o organizație sau o instituție neguvernamentală umanitară în baza unui accord încheiat cu Secretarul general al Organizației Națiunilor Unite, cu o instituție specializată sau cu Agenția Internațională a Energiei Atomice, pentru a exercita o activitate în baza și limitele mandatului unei operațiuni inițiate de ONU."

În timpul negocierilor sau depus eforturi considerabile pentru a îmbina două obiective dificil de a fi conciliate: acel de a asigura protecția unui număr cât mai larg de categorii de persoane, dar fără a lărgi exagerat câmpul său de aplicare materială, ceea ce ar fi împiedicat unele state să ratifice acest document. Adică era nevoie de o simbioză perfectă între aplicarea materială și cea personală a Convenției. În acest sens Comitetul Internațional al Crucii Roșii s-a expus negativ în ceea ce privește aplicarea prevederilor Convenției asupra personalului CICR, în pofida faptului că membrii acestuia sunt supuși unor riscuri esențiale pe parcursul exercitării funcțiilor sale.

Argumentele în favoarea poziției enunțate de CICR au fost următoarele: în primul rând, membrii CICR antrenați în diferite acțiuni umanitare pe parcursul conflictelor armate au posibilitatea, conform prevederilor Convențiilor de la Geneva, de a beneficia de protecția acordată de emblema Crucii Roșii; în al doilea rând doleanța reprezentanților CICR de a nu fi asimilați cu personalul angajat de ONU decurge din necesitatea și imperativul de a fi tratați drept intermediari neutri, ceea ce s-ar dovedi imposibil de a fi realizat, mai ales în situațiile unde trupele militare sub Comandamentul ONU sunt implicate activ în procesul de restabilire a păcii. Astfel, în urma analizei definiției reflectate în articolul 1 al Convenției putem lesne constata că personalul CICR este exceptat de la protecția generată de aceasta.

Poziția ONU privind aplicabilitatea dreptului internațional umanitar asupra FMP nu este pe deplin satisfăcătoare. Au existat declarații în trecut. Cu toate acestea, FMP au fost instituite ad-hoc, pe de o parte, și nu a cuprins un angajament de a respecta principiile și spiritul normelor de drept internațional umanitar, pe de altă parte. Organizația Națiunilor Unite ar putea lua în considerare cele mai potrivite mijloace pentru a stabili și garanta aplicabilitatea normelor respective asupra FMP. Acestea ar putea include reglementări exprese cu precădere asupra: metodelor și mijloacelor de război, categoriilor de persoane protejate, respectului pentru semnele de protecție (inclusiv de Cruce Roșie și Semilună Roșie), personalului și transportului implicat efectiv în operațiuni.

În linii generale, pozițiile antagoniste asupra chestiunii cercetate erau următoarele:

a) Comitetul Internațional al Crucii Roșii susține poziția conform căreia aplicarea dreptului internațional umanitar de către forțele ONU este absolut obligatoriu atât timp și din momentul când se face uz de forța militară;

b) ONU s-a opus constant și vehement articulând: argumente de natură juridică: "Organizațiile Internaționale nu pot fi subiecte ale Convențiilor care reflectă normele de drept internațional umanitar", argumente politice: "Imposibilitatea Organizației Națiunilor Unite de a fi asimilată cu o "Parte la conflict"" și argumente practice: "Extrema dificultate sau chiar imposibilitatea unei formațiuni nestatale (ONU) de a pune în aplicare unele prevederi ale dreptului internațional umanitar, mai ales cele ce vizează rolul Puterilor Protectoare sau urmărirea și pedepsirea infractorilor, etc." În cadrul acestor dezbateri Organizația Națiunilor Unite a adoptat o poziție pragmatică stipulând că acțiunile Forțelor de menținere a păcii sub egida sau mandatul ONU sunt

ghidate de “principiile și spiritul convențiilor internaționale care reglementează conduita personalului militar”.¹³

O astfel de clauză poate fi constatată în textele acordurilor încheiate între ONU și statele care-i pun la dispoziție forțe militare. După 1992 are loc o evoluție substanțială în acest sens care se materializează prin implicarea responsabilității directe a ONU de a face să fie respectate prevederile dreptului internațional umanitar de către membrii forțelor de menținere a păcii. O clauză similară a fost inserată în textul “Acordului model – asupra statutului forțelor de menținere a păcii”, ca mai târziu aceasta să constituie parte integrantă a mai multor acorduri de acest gen.¹⁴

O astfel de evoluție a evenimentelor în cadrul ONU este una salutară, cu toate că în cele mai multe cazuri inițiativa și necesitatea aplicării dreptului internațional umanitar în cadrul operațiunilor de menținere a păcii vine de la Comitetul Internațional al Crucii Roșii și a unui număr impunător de exegeți ai domeniului.

Dispozițiile formale ale dreptului internațional umanitar și cu precădere cele de origine cutumiară sunt aplicabile pentru această situație din momentul aplicării și utilizării efective a forței de către Forțele de menținere a păcii sub mandatul ONU. Chiar dacă statutul și structura ONU nu permite realizarea în practică și respectarea tuturor prevederilor dreptului internațional umanitar, atunci, ar fi suficient ca acestea să fie respectate selectiv conform adagiului latin *mutatis mutandis*, adică în cadrul operațiunilor de restabilire sau de impunere a păcii – situație practic identică conflictului armat internațional.

O astfel de interpretare este în spiritul principiului distincției dintre *jus ad bellum* și *jus in bello*, - principiu de bază al dreptului internațional umanitar, din care rezultă că părțile combatante sunt egale în ceea ce privește obligația de a aplica normele acestuia. În virtutea acestui principiu, normele dreptului internațional umanitar urmează să fie aplicate de forțele regulate a Părților la conflict, indiferent de natura sau originea conflictului, de legalitatea recurgerii la forță sau de cauza generatoare a conflictului.¹⁵

O problemă conexasă rezidă în determinarea categoriei de norme aplicabile situațiilor în care sunt implicate Forțele de menținere a păcii din cadrul ONU: fie normele aplicabile în cadrul unui conflict armat internațional, fie în cadrul unui conflict armat neinternațional.

La ora actuală poziția majorității exegeților în domeniu este în favoarea aprecierii situațiilor ce țin de implicarea directă a Forțelor de menținere a Păcii, în situațiile de conflict, cu utilizarea efectivă a forței mi-

litare întru realizarea prevederilor Rezoluțiilor ONU ce stabilesc mandatul de acțiune al acestora, în măsură egală pentru toate Părțile implicate în conflict, ca fiind situații practic similare dacă nu și identice celor de conflict armat internațional.¹⁶

Problemele curente

Având în vedere toate observațiile făcute anterior, am putea efectua o analiză asupra deciziei ONU de a trimite FMP în fosta Iugoslavie și Cambodgia. Ideea este de a identifica lacunele și provocările (existente sau previzibile) atât pe plan general (CICR - ONU – Statele-membre care furnizează trupe), cât și în plan operațional, și anume: punerea în aplicare și respectarea prevederilor dreptului internațional umanitar de către FMP, rolul acestor forțe în procesul de implementare a normelor de drept internațional umanitar în teritoriile unde sunt dislocate și a cooperării între FMP și CICR întru realizarea scopurilor susmenționate.

În general, se poate constata că expedierea FMP în fosta Iugoslavie și Cambodgia nu a fost precedată de procedurile oficiale ale ONU, destinate să reamintească rolul și importanța dreptului internațional umanitar, așa cum a fost realizat prin formele citate anterior. Acest fapt reprezintă un gol care urmează a fi completat, în special pentru alte operațiuni ce au fost inițiate posterior (Somalia, Mozambic).

Acțiuni de consolidare a difuzării DIU

Este de remarcat că responsabilitatea primară la nivel operațional, pentru asigurarea punerii în aplicare a normelor dreptului internațional umanitar de către FMP este în sarcina Națiunilor Unite. CICR a avut ocazia de a reaminti disponibilitatea de a ajuta și contribui la difuzarea dreptului internațional umanitar în rândurile FMP, în măsura capacităților sale, inclusiv prin furnizarea unui plan-cadru instructiv în drept internațional umanitar, care ar putea fi adaptat la exigențele specifice ale fiecărei dintre FMP. În special, de către CICR pot fi întreprinse diferite activități de diseminare, în cooperare cu statele furnizoare și Organizația Națiunilor Unite.

Un aspect important ar fi instruirea contingentului înainte de plecare, în special de către reprezentanțele regionale ale CICR.

De asemenea, ar fi util să se ia în considerare informațiile difuzate de delegația CICR de la New York contingentului comandanților în timpul vizitei lor la sediul ONU.

În cele din urmă, este de maximă importanță diseminarea informației cu privire la necesitatea și importanța respectării dreptului internațional umanitar în țară unde sunt dislocate trupele FMP de către specialiști care ar putea fi delegați de către CICR. Accentul ar putea fi pus pe faptul că aplicabilitatea

și respectarea dreptului internațional umanitar este în interesul membrilor FMP deoarece, în situații concrete, aceștia ar putea fi implicați în operațiuni militare de intensitate a unui conflict armat și respectiv ar putea cădea în captivitatea părții beligerante adverse, iar respectarea normelor dreptului internațional umanitar le-ar permite să beneficieze de statutul de combatant și, în consecință, de cel de prizonier de război, ceea ce le-ar permite să profite de un șir complex de garanții stipulate în Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 și ale Protocoalelor Adiționale din 8 iulie 1977.

S-ar putea merge chiar cu un pas mai departe, analizându-se eventualitatea și posibilitatea diseminării informației cu privire la normele de drept internațional umanitar de către membrii FMP, în rândurile contingentelor militare care aparțin Părților beligerante, cu care aceștia ar avea tangență directă în baza mandatului pe care-l exercită. Acest fapt rezultă din aplicabilitatea dreptului internațional umanitar și asupra situațiilor de conflict armat unde ar fi implicate direct FMP. În acest sens ar trebui să se numească sau, dacă este cazul, să se încurajeze numirea unui ofițer responsabil pentru Afacerile Umanitare în cadrul FMP. Sub auspiciile acestuia, ar putea fi creat un grup de ofițeri, care ar putea preda sau disemina prevederile dreptului internațional umanitar atât în rândurile contingentului FMP, cât și forțelor militare ce aparțin Părților beligerante.

Rolul pe care-l poate avea FMP pentru a garanta respectul Dreptului internațional umanitar

O modalitate eficientă în acest sens ar fi, constatarea încălcărilor în zonele în care activează FMP. Astfel, ambele mandate FORPRONU și APRO-NUC prevăd ca unele dintre componentele acestora (forțele civile de poliție în fosta Iugoslavie, componenta referitoare la drepturile omului în Cambodgia) să aibă sarcina de a investiga acuzațiile de încălcare a drepturilor omului, iar cele militare (în cazul fostei Iugoslavii) cu privire la presupusele încălcări în segmentul zonei demilitarizate. Secretarul General al ONU este responsabil pentru a monitoriza încălcările de drept internațional umanitar, dintre care unele includ – drepturilor omului, comise pe segmentul nominalizat în mandatul FMP, iar rapoartele pregătite în acest sens, ar fi bine să fie comunicate părților implicate în conflict și / sau Consiliul de Securitate pentru a pune capăt fărâdelegilor și pentru a sancționa corespunzător persoanele responsabile de comiterea acestora. În acest context atât Statele implicate, cât și ONU ar putea contribui efectiv la aplicarea art. 89 al Protocolului Adițional I și la promovarea rolului Comisiei Internaționale pentru Stabilirea Faptelor.¹⁷

Este de menționat faptul că orice apel la serviciile Comisiei Internaționale pentru Stabilirea Faptelor nu este în mod automat generat de un conflict internațional pentru că, la ședința constitutivă din 12 și 13 martie 1992 la Berna, Comisia și-a exteriorizat inițiativa de a activa chiar și în situația unui război civil în cazul în care părțile solicită acest lucru.

În cele din urmă, FMP ar putea juca un rol preventiv, în special în stabilirea unui control asupra forțelor militare sau paramilitare care operează în sectorul de supraveghere al acestora.

În concluzie, putem afirma că:

a) Dreptul Internațional Umanitar se aplică într-adevăr asupra Forțelor de Menținere a Păcii și în special în cazul Operațiunilor de Restabilire a Păcii, situație similară unui conflict armat internațional, iar membrii din contingentul acestor forțe pot fi calificați drept combatanți, cu condiția respectării prevederilor dreptului internațional umanitar;

b) ONU a recunoscut în cele din urmă aplicabilitatea principiilor și spiritului dreptului internațional umanitar asupra contingentului Forțelor de Menținere a Păcii;

c) Un angajament al ONU pentru a spori aplicabilitatea dreptului internațional umanitar asupra forțelor sale ar fi o excelentă contribuție la promovarea aplicării și respectării acestuia de către Statele care furnizează contingente militare, de către Statul pe teritoriul căruia sunt dislocate aceste forțe, precum și de către toate părțile în conflict. O astfel de promovare a dreptului internațional umanitar este într-adevăr un obiectiv al comunității internaționale, argumentat prin rezoluția ONU din 1975.

Mai rămân multe de făcut pentru a consolida punerea în aplicare a prevederilor de drept internațional umanitar asupra Forțelor de Menținere a Păcii, atât la nivel formal, cât și la nivel operațional, asupra operațiunilor în curs de desfășurare și a celor de viitor. CICR este actual pe calea examinării celor mai efective mijloace și contează pe aportul Statelor și a Națiunilor Unite.

Referințe bibliografice:

¹ Rusu V., Balan O., Neagu Gh., *Dicționar de Drept Internațional Umanitar*, Chișinău: ed. Pontos 2007, p. 197.

² Rusu V., Balan O., Neagu Gh., *Op. cit.* - p. 195.

³ Rusu V., Balan O., Neagu Gh., *Dicționar de Drept Internațional Umanitar*, Chișinău: ed. Pontos 2007, p. 196.

⁴ Convenția a III-a de la Geneva din 12 august 1949, art. 4, alin. 2, lit. a-d//Victor Crețu, Alexei Barbăneagră, „Tratate Internaționale (Drept Umanitar)”, Chișinău: ed. Gurand-art, 1999, p. 57.

⁵ Umesh Palwankar, *Applicabilité du droit international humanitaire aux Forces des Nations Unies pour le maintien de la paix*, *Revue internationale de la Croix-Rouge*, nr. 801, 1993, p.247.

⁶ Convenția I-IV de la Geneva din 12 august 1949, art. 1 comun //Victor Crețu, Alexei Barbăneagră, „Tratate Internaționale (Drept Umanitar)”, Chișinău: ed. Guranda-art, 1999. pag. 56.

⁷ Umesh Palwankar, *Applicabilité du droit international humanitaire aux Forces des Nations Unies pour le maintien de la paix*, Revue internationale de la Croix-Rouge, nr. 801, 1993, p.250.

⁸ Convenția I-IV de la Geneva din 12 august 1949, art. 1 comun //Victor Crețu, Alexei Barbăneagră, „Tratate Internaționale (Drept Umanitar)”, Chișinău: ed. Guranda-art, 1999. pag. 50, 105, 173, 223.

⁹ Umesh Palwankar, *Applicabilité du droit international humanitaire aux Forces des Nations Unies pour le maintien de la paix*, Revue internationale de la Croix-Rouge, nr. 801, 1993, p.252.

¹⁰ Antoine Bouvier, *Convention sur la sécurité du personnel des Nations Unies et du personnel associé: présentation et analyse*, Revue internationale de la Croix-Rouge, nr. 816, p.697.

¹¹ Antoine Bouvier, Op. cit- p.698.

¹² Convenția privind securitatea personalului Națiunilor Unite și a celui asociat, adoptată la 9 decembrie 1994, New-York//www.onuinfo.ro/documente_fundamentale/instrumente_internationale/conventie_securitate_personal.

¹³ Shraga D. et Zacklin R., *L'applicabilité du droit international humanitaire aux opérations de maintien de la paix des Nations Unies: questions conceptuelles, juridiques et pratiques*, p. 41-50.

¹⁴ Shraga D. et Zacklin R. Op. cit.- p. 47.

¹⁵ Protocolul Adițional I la Convențiile de la Geneva din 8 iulie 1977//Victor Crețu, Alexei Barbăneagră, „Tratate Internaționale (Drept Umanitar)”, Chișinău: ed. Guranda-art, 1999, alin.5 din Preambul, p.185.

¹⁶ Emanuelli C. *Les actions militaires de l'Organisation des Nations Unies et le droit international humanitaire*; 1995;p. 24-41.

¹⁷ Art. 89, PA I: „În cazurile de violări grave ale Convențiilor sau ale prezentului Protocol, Înaltele Părți Contractante se anga-

jează să acționeze, atât împreună, cât și separat, în cooperare cu Organizația Națiunilor Unite și în conformitate cu cartea Națiunilor Unite”.

Bibliografie:

1. Convenția privind securitatea personalului Națiunilor Unite și a celui asociat, adoptată la 9 decembrie 1994, New-York//www.onuinfo.ro/documente_fundamentale/instrumente_internationale/conventie_securitate_personal.

2. Convenția I-IV de la Geneva din 12 august 1949, art. 3 comun //Victor Crețu, Alexei Barbăneagră, „Tratate Internaționale (Drept Umanitar)”, Chișinău, 1999.

3. Protocolul Adițional I la Convențiile de la Geneva din 8 iulie 1977//Victor Crețu, Alexei Barbăneagră, „Tratate Internaționale (Drept Umanitar)”, Chișinău 1999, p184-253.

4. Protocolul Adițional II// Victor Crețu, Alexei Barbăneagră, „Tratate Internaționale (Drept Umanitar)”, Chișinău 1999, p. 253-263.

5. Vitalie Rusu, Oleg Balan, Gheorghe Neagu, „Dicționar de Drept Internațional Umanitar”, ed. Pontos, Chișinău, 2007.

6. Antoine Bouvier, *Convention sur la sécurité du personnel des Nations Unies et du personnel associé: présentation et analyse*, Revue internationale de la Croix-Rouge, nr. 816, p.695-725.

7. Emanuelli C. *Les actions militaires de l'Organisation des Nations Unies et le droit international humanitaire*, 1995;p. 24-41.

8. Shraga D. et Zacklin R., *L'applicabilité du droit international humanitaire aux opérations de maintien de la paix des Nations Unies: questions conceptuelles, juridiques et pratiques*, p. 41-50.

9. Umesh Palwankar, *Applicabilité du droit international humanitaire aux Forces des Nations Unies pour le maintien de la paix*, Revue internationale de la Croix-Rouge, nr. 801, 1993, p.245-259.

APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA FENOMENULUI MIGRAȚIEI ȘI REGLEMENTAREA JURIDICĂ A ACESTUIA ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL PUBLIC

*Cristina BURIAN**

ПОЯВЛЕНИЕ И ГЕНЕЗИС ФЕНОМЕНА МИГРАЦИИ. ПРАВОВАЯ РЕГЛАМЕНТАЦИЯ МИГРАЦИИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

Миграция людей является важным социальным явлением в современном мире. Разный уровень развития некоторых регионов, рост международно-экономической взаимозависимости, прогресс достигнутый в средствах массовой информации и транспорте, признание прав эмигрантов на проживание в своих семьях, рост международной конфликтности, способствующий увеличению числа беженцев и переселенцев, являются одними из тех факторов, которые порождают невиданное в истории человечества массовое переселение.

Термин «миграция» употребляется в двух значениях. В широком смысле, подразумеваются все виды передвижения лиц, в узком, исключительно передвижения, которые ведут к смене места проживания лиц. В широком смысле, под миграцией стоит понимать также и передвижение лиц с места работы домой.

OCCURRENCE AND GENESIS OF MIGRATION. THE LEGAL REGULATION OF MIGRATION IN INTERNATIONAL LAW

Human migration is the important social phenomenon in the modern world. The different level of development of some regions, growth of international-economic interdependence, reached progress in mass media and transport, recognition of the rights of immigrants on residing in their families, the growth of the international conflictness increasing the number of refugees and immigrants, are in the ranks of those factors which generate a mankind mass resettlement unprecedented in the history.

The term “migration” has two meanings. In its broad sense, it comprises all kinds of movements of persons, in narrow, namely exclusive replacement which conduct to change the place in which one had formerly resided. In broad sense, migration is a free movement of persons from the place of work to home.

Migrațiile umane constituie un fenomen social major în lumea contemporană. Diferența nivelului de dezvoltare în diferite regiuni, creșterea interdependenței economice internaționale, progresele în domeniul mass-media și a transportului, recunoașterea drepturilor imigranților de a trăi cu familiile lor, creșterea conflictivității mondiale care duce la apariția de fiecare dată a unui număr tot mai mare a refugiaților și a persoanelor strămutate, sunt printre factorii care generează o mobilitate fără precedentă în istoria omenirii.

Termenul de migrație are două sensuri: un sens larg, care include toate tipurile de mișcări umane și unul mai restrâns, care presupune numai mișcările ce implică o schimbare de reședință a celor implicați în acest proces. Astfel, în sensul său larg de asemenea se include și circulația persoanelor de la locul său de muncă la domiciliu.

Se numește *migrație* orice tip de circulație a populației care are loc din locul de origine spre o oarecare

altă destinație și implică în cazul persoanelor fizice schimbarea reședinței obișnuite iar în cazul speciilor de animale a habitatului.

Reducând aplicațiile sale metaforice, putem spune cu certitudine că noi am moștenit acest fenomen de la romani. În limba latină cuvântul migrație înseamnă a schimba reședința, a merge de la un loc la altul, a pleca. *Migratum est Romam* (a se muta cu traiul în Roma), *migrare suis finibus* (a emigra în străinătate), *ex urbe rus habitatum migrare* (a emigra din oraș pentru a se stabili cu traiul în mediul rural), sunt exemple de valoare care coincid aproape în totalitate cu conceptul de astăzi al emigrării. “Cuvântul migrație are o semnificație majoră”, pentru că îl folosim doar atunci când este vorba de o schimbare radicală a vieții.

În schimb romanii îl foloseau și în alt sens: *Migrare ad generum* (a muta casa la fiu), *ad alium matrimonium migrare* (a emigra la o altă căsătorie = a se recăsători), *migrare in colorem marmóreum* (a emigra

* *Cristina BURIAN* – magistrul în drept, magistrul în relații internaționale, doctorand la IISD al AȘM.

la culoarea de marmură). Această noțiune este folosită de asemenea și cu alte construcții: *Jura migrare* (=a emigra de la drepturile sale), *omne migrat* (totul este schimbător, totul este trecător), *panta rei* (=totul provine din Heraclitus); *migrare ex hac vita* (a emigra de la această viață = a muri).¹

Diferența între *e-* și *i-* este aceeași, dar dacă în Roma nu s-ar fi pus problema migrației în același sens în care ea este tratată astăzi, ea nu ar fi fost definită ținându-se cont de emigranți și imigranți.²

După marile mișcări ale popoarelor care au fost strămutate de către romani au urmat invaziile barbarilor iar apoi marile deplasări ale arabilor, până când s-a ajuns la cea mai mare din toate migrațiile europene și anume la cele îndreptate spre continentul american recent descoperit.

Următoarele migrații care au avut loc, nu numai că au schimbat structura demografică a lumii, dar la fel și ideile sale de bază. Ultimele mișcări în masă ale populației au fost cele de pe timpul celui de-al doilea război mondial. Scopul lui Hitler a fost de a schimba imaginea Europei condusă de Reich, în contextul ideologiei naziste.³ Marele mișcări migratorii de astăzi care atrag milioane de lucrători împreună cu familiile sale în Uniunea Europeană, posibil că vor fi de neoprit, așa cum au fost pe timpuri invaziile barbarilor sau emigrarea masivă în America. Nu va exista nici o lege care va putea opri această populație.

Vorbind despre migrație este necesar să ne reamintim perioadele istorice care au existat. Fragilitatea memoriei popoarelor și tendința de a ascunde situațiile dificile care au fost trăite înainte ne face să uităm informații importante care au marcat de-a lungul secolelor istoria omenirii. Numai în contextul istoric și ținând cont de situația economică și socială, ar putea fi înțelese care sunt motivele adevărate pentru care lumea migrează, căci oameni din toate continentele sosesc în țările de destinație cu speranța de a obține dreptul de ședere pentru o perioadă de timp, pentru a avea posibilitatea de a construi o viață nouă acolo.⁴

Fenomenul migrației a existat dintotdeauna, concretizat prin transhumanță, invazii, colonizări și cruciade, sau provocat, în general, de atracția exercitată de către regiunile mai bogate asupra populațiilor mai sărace. În afară de aceasta, nu există nici un exemplu în istoria vreunei țări a cărei influență politică și economică să nu fi beneficiat de o demografie dinamică sau de acțiunea unei populații numeroase și omogene. Se consideră că există o sinergie a factorilor politici, economici sau demografici a căror conjuncție nu permite provocarea mișcărilor migraționale.⁵

În zilele noastre, preocuparea demografică reappare datorită riscurilor ce ar putea influența în mod negativ ordinea socială, sau declanșa unele tulburări a

echilibrelor etnice sau religioase, dând naștere unor crize, la nivel local, continental sau chiar planetar. Contrastând cu optimismul afișat în urmă cu câțiva ani, o mare parte din punctele de vedere de astăzi se înscriu într-o concepție neo-malthusianistă în ceea ce privește decalajul între demografie și bogăție. Apare ideea că lipsa dezvoltării se datorează în mare parte unui exces demografic. Analizând relația dintre putere și populație, dintre cantitatea și calitatea fenomenului demografic și alți factori constituenți ai sistemului global contemporan putem cert constata că relația între „*explozia demografică*” și „*explozia tehnologică*” pare să ia amploare.⁶

După Paul Kennedy, astăzi suntem confrunțați cu aceleași probleme pe care le-a tratat Malthus în perioada când populația se dubla la douăzeci și cinci de ani, când inovația tehnologică deschidea calea industrializării, iar tranziția demografică era la început de drum. Azi, emigrația rămâne posibilă chiar dacă este dificilă, iar tehnologia produce efecte și acolo unde nu mai există creștere demografică.

Aceste probleme s-au aflat în centrul discuțiilor din cadrul Conferinței de la Cairo privind populația și dezvoltarea (aceasta a avut ca problematică: „*Fonduri pentru populația Națiunilor Unite*”, 6-13 septembrie 1994), care s-a concentrat în special asupra rolului femeii (contracepție, educație etc.).⁷

Pentru a putea fi înțeles corect specificul tranziției demografice, a fenomenului migrației contemporane, precum și conținutul și evoluția acestuia, este necesar ca cele din urmă să fie analizate atât din punctul de vedere al evoluției istorice, al determinărilor obiective și subiective, cât și al posibilității introducerii unui eventual control. Fenomenul migrației este un fenomen internațional și are ca punct de plecare țara de origine a emigrantului și ca punct de sosire țara în care se va stabili imigrantul respectiv.

Pierre George distinge patru categorii de emigranți:

- emigrantul care își manifestă dorința de a-și schimba țara și, în final, naționalitatea;
- muncitorul străin care este un emigrant temporar;
- persoanele deplasate (expulzate, repatriate, transferate) alungate din țara lor de origine;
- refugiații care au optat pentru părăsirea țării de baștină.

Migrația popoarelor (sau **invaziile barbare**) este numele dat migrațiilor umane din Europa care au marcat tranziția dintre Antichitate și Evul Mediu.

Dintre toate invaziile migratorilor cu care s-a confruntat omenirea de-a lungul istoriei, cele din secolele III-VIII din Europa Occidentală au rămas în conștiința colectivă ca reprezentând “marile invazii barbare”,

model prin excelență al distrugerii în toate planurile și mai ales al bulversărilor axiologice. Pentru istoriografie problema nu se poate pune, însă, în termeni atât de generali. Migrațiile acestei perioade pot fi privite din multiple puncte de vedere, de la a cerceta resorturile care au pus în mișcare masele, până la a înțelege ultimele consecințe ale fenomenului dat.⁸

Este cert faptul că în secolul al IV-lea Imperiul Roman traversa o criză fără precedent. Practic, în fiecare domeniu existau dificultăți. “Capodopera de imobilism”, cum a fost numit de către Le Goff, am putea considera că Imperiul își semnase propria condamnare. După grava criză a secolului al III-lea, împăratul Dioclețian încercase o restructurare, dar aceste reforme vor fi sortite eșecului. Vor mai exista și alte încercări de reformă, mai mult sau mai puțin timide. Insistând pe caracterul preponderent urban al Imperiului, Francois Guizot vorbește despre o remarcabilă încercare a împăraților Honoriu și Teodosiu cel Tânăr de a îl menține printr-o radicală schimbare a sistemului politic: instituirea unei guvernări reprezentative ce avea drept scop menținerea unității acestui imperiu în disoluție. În același timp trebuie amintit rolul din ce în ce mai mare pe care creștinismul începuse să-l joace o dată cu convertirea împăratului Constantin.

Principalii actori ai acestui prim val sunt triburile germanice. În ciuda faptului că, din punct de vedere cronologic, au întâietate, hunii au afectat mai puțin societatea vest-europeană, cel puțin în mod direct, indirect reprezentând însă motivul deplasării altor populații. Tot ce ține de barbari apare ca total diferit de lumea civilizată a Romei. Forma lor principală de organizare sunt comunitățile. Practic, viața lor se învârtă în jurul ideii de război, lucru reflectat atât în structura socială, cât și în religie. Cu toate acestea, ar fi hazardat să le afirmăm inferioritatea fără drept de apel în fața romanilor.

Invaziile din secolele V-VI au fost considerate de către Le Goff o “fugă înainte” a unor popoare împinse din spate de către altele, care la rândul lor vor fi dislocate. Primii apăruiți sunt germanii răsăriteni, vizigoții și apoi ostrogoții. În anul 410 regele Alaric al vizigoților reușește chiar să cucerească Roma. În 476 ultimul rege roman este detronat de regele ostrogot Odoacru, care întemeiază un regat în Italia. Sunt urmați de suabi, vandali și alamani, care trec Rinul tot la începutul secolului al V-lea. În Galia înaintează burgunzii, francii și alamani, iar iuții, anglii și saxonii traversează Marea Nordului și se stabilesc în Britania. În secolul VI, tot în Italia, se stabilesc longobarzii. În aceleași secole, în Africa, ia naștere regatul vandalilor.

Anul 476 nu a creat, și nici nu ar fi fost normal să creeze, un vid de putere în spațiul european. Teritoriile occidentale ale Imperiului fuseseră pierdute treptat

în favoarea barbarilor, iar unele dintre statele acestora erau deja create. Configurația politică a perioadei este deosebit de dinamică. Dacă în secolele IV și V preeminența aparține regatelor gotice și burgunde, un secol mai târziu expansiunea francilor schimbă centrul de putere. Guizot vorbește de încercările pe care aceste noi puteri politice le fac pentru a se legitima și, în același timp, caracterizează perioada ca fiind una de “haos al tuturor elementelor, prima vârstă a tuturor sistemelor, un talmeș-balmeș universal”.

Nu trebuie să uităm că tot acum apar regii, “de fapt niște căpetenii de trib”, dar care vor deschide calea ideii de regalitate, atât de străină lumii romane, unde împăratul a ramas atâta timp, măcar formal, “primus inter pares”, dar atât de familiară Evului Mediu.

Din prăbușirea unui mare Imperiu pe ruinele căruia se edifică regatele barbare amintite, sintetizând o moștenire, o formă pe care o umple cu un fond nou, va lua naștere Europa feudală, o Europă a Evului Mediu originală în raport cu orice alt ansamblu politic. Nașterea acestei Europe a stat în însăși ideea fărâmițării și sintezei realizate între ideologiile imperiale și cele barbare. “Acum se zămășlește Europa” afirma Le Goff, vorbind despre structurile pe care Evul Mediu le așează la temeliiile Europei, din care fundația ar consta tocmai în această stabilire a migratorilor pe fostul teritoriu roman.⁹

Dupa cum am observat, populația mondială în ultimii cincizeci de ani a crescut considerabil. Evoluția și repartizarea s-a desfășurat sub influența, pe de o parte, a dinamicii populațiilor din zona lumii a treia, iar pe de altă parte, sub influența îmbătrânirii progresive a populației din zonele cele mai bogate. Aceste state au devenit în câțiva ani dependente de fenomenul imigrațional. Această perioadă se caracterizează prin răsturnarea tendințelor și prin complexitatea extremă a mișcărilor populației mondiale. Pentru a argumenta această afirmație vom analiza în continuare evoluția și tendințele fenomenului migrației contemporane.

După terminarea celui de-al doilea război mondial, Europa a cunoscut un mare val de refugiați, aproximativ 30 de milioane, care fugeau din zonele devastate de lupte, mulți din ei s-au instalat în Statele Unite, în țările Commonwealth-ului și în zona occidentală a Germaniei. În scopul realizării reconstrucției au avut loc schimburi de muncitori între țările care dispuneau de rezerve de forță de muncă (Italia, Olanda și Germania de Vest) și țările vecine cu deficit de forță de muncă (Franța, Belgia). Ca urmare, patronii francezi și-au îndreptat interesele spre Spania, Portugalia și Algeria. După stoparea imigrărilor dinspre Răsărit, Germania și-a extins zona de recrutare spre Grecia și Spania, iar apoi spre Iugoslavia și Turcia. Anglia a continuat să solicite forță de muncă din țările Commonwealth-

ului și Irlanda. Pentru statele coloniale europene care dispuneau de imperii dincolo de ocean perioada de decolonizare s-a realizat prin intermediul revenirilor masive ale coloniștilor europeni.¹⁰

În această perioadă, cele mai multe state industrializate au recrutat muncitori imigranți pentru a-și susține expansiunea economică, pentru a-și stimula dezvoltarea și pentru a stopa fluctuațiile conjuncturale ale locurilor de muncă.

Germania adoptă o legislație riguroasă care favorizează imigrația temporară, conform acesteia un permis de muncă era dat pentru un an și putea fi reînnoit de două ori pentru o durată de câte doi ani. În 1965 permisele de ședere pe durată limitată devin excepționale iar reintegrarea familiei este tolerată cu greu.¹¹

Anglia de asemenea optează pentru o imigrare de tip temporar. Legislația privind cetățenia încurajează stabilirea propriilor cetățeni din Commonwealth precum și instalarea în țară a celor care provin din India, Pakistan și Insulele Antile.

Franța a ales un sistem mixt care recurge la forța de muncă provenită din țările fostului său imperiu colonial precum și la recrutarea forței de muncă din sudul Europei, în special a portughezilor. Avantajul primului titlu de ședere este legat de permisul (drep-tul) la muncă pentru o durată de un an care poate fi reînnoit pentru trei ani, iar apoi pentru zece. După acest interval de timp, imigrantul putea solicita naturalizarea sa în condițiile cerute de codul naționalităților din 1945. În această perioadă fluxurile migratorii sunt în cea mai mare parte a lor de tip intercontinental, ele sunt încurajate de o conjunctură economică deosebit de favorabilă.

Anii '70 marchează o veritabilă cotitură provocată de criza economică și de apariția unor noi tehnologii de producție industrială care necesită forță de lucru mai bine calificată și mai puțin numeroasă (mai mult calitate decât cantitate).¹²

Acumularea acestor fenomene poate explica în orice situație și într-un mod corect migrațiile internaționale. Acestea apar sau din contra, sunt stopate prin acțiunea a trei factori. În primul rând trebuie să existe populații slab dezvoltate care să fie confruntate cu precaritatea economică. De asemenea, mai trebuie să fie slăbite cadrele de integrare politică și socială, ceea ce conduce la cântărirea a noi forme de solidaritate. În fine, trebuie să existe un răspuns extern la aceste cereri. Confruntate cu aceleași dificultăți, sedentarizarea lucrătorilor imigranți și reintegrarea familiilor acestora, precum și reacția puterilor publice a fost foarte asemănătoare în țările industrializate și a constat în demararea unei politici de imigrare bazate pe trei componente: controlul, returnarea și asimilarea. În noiembrie 1973, Germania Federala intrerupe

brusc orice recrutare de muncitori străini, urmată de Franța în 1974 iar apoi de cea mai mare parte a statelor europene. Începând cu 1975-1976 sunt înăsprite controalele la frontiere și sunt adoptate diferite măsuri financiare pentru a favoriza întoarcerea străinilor în țările de origine. Acești ani se caracterizează prin trecerea de la o emigrare a forței de muncă la o emigrare a populației. Noii „străini” sunt în marea lor majoritate copii născuți pe teritorii europene, iar recrutarea forței de muncă străine este oprită.

Marea majoritate a muncitorilor neeuropeni decid să se instaleze în țări noi și să opteze pentru reîntregirea familiei. Puțini din ei tind să beneficieze de politicile îndreptate spre ajutorul acordat pentru reîntoarcere în propria țară, din contra, numeroși greci, italieni sau spanioli se reîntorc din propria dorință în țările lor de origine la fel ca și o bună parte a forței de muncă finlandeze care părăsește Suedia. Această sedentarizare a populațiilor europene se explică prin efectele economice ale construcției europene.

Migrarea persoanelor cu o înaltă calificare profesională originari din țările lumii a treia constituie un nou fenomen. Anglia, Franța, Belgia și Olanda au primit numeroși specialiști latino-americani, africani, asiatici sau chiar din alte țări ale Europei. Același lucru se intamplă cu Statele Unite și Canada, care recrutează specialiști din lumea a treia sau din Europa (Anglia, Olanda și Germania în special). Exodul de profesioniști este destul de semnificativ, între anii 1969 și 1979 el a reprezentat 500.000 de cadre în SUA (30% - medici).

Reintegrarea familiilor de imigranți pune țările europene în situația de a fi nevoite să integreze în țară persoane care nu corespundeau niciunei necesități economice. În 1980 muncitorii emigranți sunt estimați la 20 de milioane, iar dacă se vor lua în calcul și membrii familiilor acestora, atunci se va ajunge la 35-40 milioane.

Începutul anilor '80 este caracterizat de o creștere masivă a numărului solicitărilor de azil politic, drept urmare a creșterii conflictelor armate în lume, numărul acestora ajungând până la 8,5 milioane persoane.

Țările comunității europene și cele ale Europei de Nord au devenit în mod progresiv importatoare ale forței de muncă provenită din toate continentele lumii. Emigranții au fost separați în mai multe categorii: ex-iugoslavii care lucrau în Franța erau de origine sârbă, iar cei care lucrau în Germania cel mai des erau de origine croată. În Belgia cei mai numeroși erau italienii și turcii, în Franța - mediteranienii, iar Elveția atrăgea o puternică colonie italiană. Vecinătatea, relațiile istorice și limba sunt principalii factori care explică cîmpurile migratoare internaționale.¹³

Căderea Zidului Berlinului a contribuit la crearea unui puternic val de emigranți dinspre țările membre ale Tratatului de la Varșovia spre țările occidentale. Anul 1985 a fost anul în care au avut loc cele mai mari deplasări ale populației din Europa de după 1945 (cu 1,5 milioane de persoane îndreptate dinspre est spre vest).

Nu în ultimul rând trebuie menționate și importanțele miscări în interiorul continentelor din motive de naționalitate sau fuga de războaie:

- războiul din Golf a provocat mișcări masive ale populației (3,4 milioane în total) care au zdruncinat în profunzime echilibrul populației;

- 500.000 persoane (10% din populație) au părăsit Tadjikistanul în câteva luni (vara-toamna anului 1992);

- 1 milion au fost refugiați în Rusia, număr ce va spori în urma războiului ruso-cecen în 1999;

- peste 1,5 milioane de albanezi și sârbi au părăsit locurile natale pe timpul războiului din Kosovo în 1999;

- 60 de milioane de ex-sovietici trăiesc în afara granițelor țării lor de origine etc.

Plecările în străinătate sunt din ce în ce mai numeroase: între 1986 și 1990 - 800.000 reprezentanți ai ex.URSS, dintre care 300.000 sunt de origine germană. Circulația crește în special începând cu Polonia, dinspre țările Europei Centrale și Sud-Est europene nu s-a mai produs imigrația preconizată. Celelalte țări ale Europei Centrale cunosc fluxuri de circulație sporite dar punctuale, polonezii și emigranții tradiționali continuă să plece însă într-un număr mult mai redus decât înainte de căderea comunismului.¹⁴

După 1980 în Asia de Sud are loc o creștere a emigrațiilor interne în regiune, și nu doar cu destinația tradițională Orientul Mijlociu, care rămâne însă o a doua opțiune. 450.000 de filipinezi emigrează în Asia; țări ca Tailanda, Indonezia, Malaezia devin țări de emigrare în timp ce Singapore, cu 300.000 de străini (din care 60% malaezieni), Taiwanul - țări de imigrare.

Accelerarea mobilității internaționale se datorează rupturii anumitor echilibre într-o lume care a devenit „*gradina planetară*”. Situația economică a țărilor mai puțin dezvoltate s-a agravat, cu excepția Asiei și Americii de Sud în care nu a urmat cursul exploziei demografice. Economia mondială s-a globalizat înlesnind mișcările persoanelor, serviciilor, bunurilor și a capitalurilor. Presiunea migrației se va exercita de acum înainte dinspre regiunile planetei cu rata ridicată a natalității spre zonele prospere cu o natalitate scăzută.

Situația mondială s-a complicat extraordinar de mult în doar câțiva ani, tradiționalele fluxuri migratoare au cedat locul migrațiilor din Est-Vest sau Sud-Nord.

Majoritatea țărilor CEE au devenit țări de imigrare, la fel ca și unele țări din Europa Centrală (Ungaria, Polonia, Cehia). Cinci milioane de emigranți constituie factori esențiali pentru economia țărilor petroliere ale Golfului arabo-persan. Imigrația australiană în mod tradițional de origine britanică, astăzi este mai mult asiatică. Japonia și Coreea de Sud devin în mod progresiv țări care recrutează forța de muncă. Structura etnică a imigrației din SUA cunoaște o transformare radicală, popoarele de origine latino-americană aici reprezintă deja a doua minoritate rasială, de exemplu până în anul 2025 populația SUA va crește cu circa 25% iar cea a Mexicului cu 88%.¹⁵

Migrația populației este o lege a evoluției populației care poate fi pusă în evidență numai pe baza unui studiu metodic pentru a evita orice generalizare sau aproximare subiectivă. Noțiunea de migrație este foarte generală, iar în lipsa unor definiții comune și a unor instrumente destul de precise, deși se beneficiază de numeroase date ale statisticilor oficiale, nu este examinată într-un mod corect. De aceea considerăm că toate datele (cifrele) nu au nici un sens decât dacă sunt analizate din perspectiva evenimentelor contemporane, cu o grijă deosebită față de obiectivitate. Referirile la fenomenul demografic contemporan includ tranziția demografică și mișcările populației între diferite zone.

Tranziția demografică contemporană semnifică trecerea de la un regim demografic caracterizat prin numărul ridicat al nașterilor și deceselor, la un regim „*modern*” cu o rată scăzută a natalității dar cu o creștere a speranței de viață. Fiecare dintre cele două regimuri este stabil, etapa de tranziție dintre acestea este însă dezechilibrată: numărul nașterilor rămâne în general stabil în timp ce numărul deceselor scade, iar durata vieții crește datorită progreselor medicale și ale igienei. Astăzi, numeroase regiuni din lume sunt angajate în tranziția demografică ale cărei efecte stabilizante nu se vor resimți decât după o generație.

În 1950, populația mondială era de 2,7 miliarde de locuitori, în 1987 era de 5 miliarde, în 1990 de 5,3 miliarde, iar în prezent a depășit 6 miliarde. În 2025 planeta va avea între 7,6 și 8,5 miliarde de locuitori: 95% din această creștere va avea loc în țările în curs de dezvoltare. După 1975 populația mondială a intrat într-o perioadă de creștere mai redusă a populației după vârful atins în anii 1950-1960. Demografia mondială este dominată de ponderea Asiei cu peste 3,5 miliarde de locuitori pe o cincime din suprafața terestră. China și India reprezintă, ele singure, 38% din populația totală, cu 1,3 miliarde de chinezi și 1 miliard de indieni. În 2025 aceste două state vor avea împreună 2 miliarde de locuitori (China a reușit mai bine decât India să-și controleze creșterea demografi-

că, inclusiv prin metode autoritare cum ar fi majorarea vârstei de căsătorie și limitarea familiilor la un singur copil, astfel provocând mii de pruncucideri în cazul nașterii fetelor). Africa deține 600 milioane de locuitori iar populația ei crește într-un ritm de 30% pe an. Europa, cu doar 530 milioane locuitori are în schimb o populație care crește cu doar 0,22% pe an; în anul 2025, Africa și Europa vor avea 1,5 miliarde respectiv 550 milioane.

Diferențele demografice regionale fac să apară și multe alte diferențe între țările dezvoltate și celelalte țări; între societățile industriale cu o dezvoltare tehnologică accelerată și o creștere demografică slabă și societățile ne-industriale dependente din punct de vedere tehnologic și cu o creștere demografică mare. Acest decalaj economic este în același timp un decalaj politic între democrațiile industrializate cu o creștere demografică slabă și țările nedemocratice cu o creștere demografică intensă.

În 1939 populația de origine europeană reprezenta 33% din populația totală, în 1980-28%, în 1985-22%, iar în anul 2025 va reprezenta 20% din populație. Democrațiile industriale dețineau în anul 1950-20% din populație, în 1985-16%, iar în 2025 numărul populației va scădea la mai puțin de 10% din populația mondială. La această dată, dintre toate democrațiile doar SUA, Japonia și Germania vor fi considerate ca „state mari” datorită populației lor.

Creșterea demografică se realizează și prin stările sociale cum ar fi: creșterea fundamentalismului islamic și acțiunile mișcărilor violente ale opoziției împotriva prezenței străinilor.

Creșterea economică a țărilor în curs de dezvoltare conduce pe de o parte la o creștere a proporției copiilor și tinerilor, iar pe de altă parte la o accelerare a urbanizării. În timp ce în Europa numărul copiilor reprezintă doar 20% din populație, această proporție crește la 50% în țările în curs de dezvoltare. În Europa tinerii între 15-24 de ani reprezintă 15% din populație iar în Africa de Nord aceștia sunt mai mult de 20%. Majoritatea tineretului din aceste țări se regăsește în orașe. Fenomenul urbanizării are consecințe negative prin procesul de dezrădăcinare a populației de la sate; falimentul politic și administrativ al celor mai multe state care nu au sau nu pot gestiona corespunzător resursele necesare, toate având drept urmare transformarea multor orașe în adevărate centre ale sărăciei și rutinei sociale. În 1985, 32% din populația mondială trăia în orașe, în anul 2000 ea a fost de 40%, iar în 2025 va ajunge la 57%. La sfârșitul acestui mileniu vor exista aproximativ 20 de metropole cu peste 11 milioane de locuitori dintre care 17 în țări în curs de dezvoltare, de exemplu Mexico, San Paulo, Bombay, Shanghai etc. Alături de alte fenomene specifice, in-

salubritatea (lipsa de apă, poluarea), lipsa de locuințe sau șomajul determină în mod obiectiv și explică clar consecințele negative ale fenomenului imigrației internaționale.¹⁶

În Uniunea Europeană, libera circulație a lucrătorilor a fost unul dintre primele drepturi recunoscute cetățenilor de către legislația comunitară. Uniunea Europeană s-a fundamentat pe o filosofie a liberei circulații a cetățenilor, însă statele membre ale Uniunii Europene s-au confruntat cu situații specifice în ceea ce privește migrația, adoptând diferite politici referitoare la fenomenul migrațional. Ca urmare, în Uniunea Europeană stabilirea unei politici comune privind migrația rămâne un obiectiv ambițios.

Este foarte probabil, însă, ca declinul demografic din Uniunea Europeană, ale căror consecințe se vor agrava în viitor, să modifice atitudinea cu privire la migrația din statele membre. Legătura dintre schimbările demografice și politicile privind migrația va prezenta o problemă importantă în viitorul apropiat.

Fenomenul imigrației este, fără îndoială, un subiect foarte complex, și în acest sens necesită a fi analizat din diferite perspective științifice, și anume prin prisma unei abordări care ar cuprinde, printre altele, și discipline sociologice, juridice, economice, de sănătate etc. De fapt, ar trebui să fie studiat ca un fenomen uman, și în consecință, fără a pierde din vedere complexitatea aspectelor acestuia.

Din punct de vedere juridic, analiza fenomenului imigrației necesită unele precizări de concepte. Fenomenul imigrației, în sensul său mai larg, este, procesul de mișcare de pe teritoriul unui stat pe teritoriul altuia, este o situație de fapt, și în acest sens constituie obiectul de studiu al disciplinelor ne-juridice menționate anterior.¹⁷ Astfel, apare necesitatea de a distinge categoriile logice de *a fi* (fenomen real al faptelor) și *obligația de a fi* (ordinea juridică, normele juridice). Cu alte cuvinte, apare necesitatea de a face o distincție între dimensiunea de fapt și dimensiunea juridică, între lumea faptelor și lumea normelor juridice, dimensiuni care nici într-un caz nu trebuie confundate.¹⁸

Astfel, legea nu face distincție între persoanele fizice care au statut de imigrant sau nu, căci aceasta este o distincție care aparține unei dimensiuni *de facto*, distincție ce trebuie să țină cont de legătura care se referă la o anumită ordine juridică, și anume diferența între naționali și străini. Astfel, persoana care în lumea faptelor este definită drept *un imigrant*, în spațiul legal conceptual este definit drept *un străin*.

În mod normal, conceptul juridic *de străin* este privit negativ, concept ce contravine celui de *național*, adică care este titularul unei oarecare *naționalități*.

Dacă urmărim această abordare, care este adoptată de dreptul pozitiv al multor state, ar fi logic să se definească în primul rând noțiunea de *naționalitate*, iar apoi conceptul de *străin*.

Prin *naționalitate* se înțelege legătura juridică ce se stabilește între stat și persoane în virtutea îndeplinirii anumitor criterii de dobândire a respectivei legături, între cei ce se bucură de *ius soli* (în cazul persoanelor ce au cetățenia statului în care s-au născut), și *ius sanguinis* (în cazul persoanelor ce dețin cetățenia părinților sau a unuia dintre aceștia), ambele criterii fiind utilizate pentru determinarea cetățeniei de origine.¹⁹ În cazul naturalizării predomină criteriul reședinței, acesta este cazul în care relația juridică în cauză este stabilită printr-o declarație voluntară a persoanei care a decis să achiziționeze o altă naționalitate decât cea de origine.²⁰

Astfel, recunoașterea de către stat a statutului de cetățean al unei persoane presupune și recunoașterea tuturor drepturilor sale constituționale garantate, în special a drepturilor politice, și anume a drepturilor ce permit cetățeanului să participe direct la viața publică, precum și accesul la funcții publice.

Cu alte cuvinte, recunoașterea calității juridice a cetățeanului de către stat, permite să se facă distincție între persoanele care locuiesc pe teritoriul statului respectiv și persoanele ce pot să se bucure de totalitatea drepturilor recunoscute de către Constituție, și anume, persoanele care vor avea de respectat obligații speciale de persoanele care vor fi excluse de la respectarea unor drepturi și obligații din cauza lipsei acestei condiții juridice distincte (străin), fără a împiedica, pe de altă parte, ca puterea statului să se extindă asupra tuturor persoanelor ce se află pe teritoriul său, indiferent de faptul dacă sunt aceste persoane cetățeni sau nu.²¹

Făcând o precizare mai amplă a conceptului juridic de naționalitate, și continuând cu criteriul exclusiv adoptat de către dreptul pozitiv, ar fi cazul să facem o definiție legală a străinului. **Străin** este orice persoană ce se află pe teritoriul unui stat și nu are nici o legătura juridică cu *naționalitatea*. Acest lucru se reflectă în etimologia cuvântului în cauză; provine de la cuvântul francez vechi *estrangeier*, derivat de la *estrange* 'străin', care la rândul său provine de la *extraneus*, cu semnificația de 'exterior', 'îndepărtat', 'străin', și derivat de la *extra* 'afară de'.²² Din punct de vedere juridic cuvântul străin se referă la orice subiect îndepărtat de un stat determinat luat drept referință.²³

Conceptul statutului de străin, în sensul de *a nu fi național* și de *a nu se bucura de drepturile comune* este la fel de vechi ca și însăși civilizația. Stabilirea unei comunități politice care se bucură de beneficiile și obligațiile sale întotdeauna a fost un subiect ana-

lizat foarte detaliat. În Roma antică, încă de la începutul extinderii cuceririlor a fost creată o gradație a nivelurilor așa-numiților barbari (străini), precum și a altor cetățeni, care la rândul lor se împărțeau în *Romani*, *Latini* și *Oaspeți*.

Diviziunile acestea se înmulțeau concomitent cu avansarea cuceririlor, până când Vespasiano le-a fixat în *cetățeni romani*, *latini* și *barbari*, ultimele două categorii fiind străini cu drepturi clar determinate. Până în perioada lui Caracalla, extinderea cetățeniei tuturor locuitorilor Imperiului Roman îi va lăsa pe barbari în aceeași situație ca și pe cei care locuiesc în afara granițelor acestuia. Cu toate acestea, dacă până în secolul al II-lea î.H. cetățenia era legată de locul nașterii și aparținea orașului Roma, acest efect a fost diluat, chiar și în cazul în care frontierele imperiale erau neclare.

În timpul feudalizmului Europa a fost subjugată și asuprită. Locul de naștere nu era la fel de important ca și supunerea personală și familiară a unei persoane. Acesta este unit, spre deosebire de faptul că orice domnie reglementa drepturile sale și ale străinilor. Lipsa delimitării a impus singularizarea fiecărui caz și fiecărui moment.

Odată cu apariția așa-numitei *națiuni*, limitele acesteia sunt specificate prin reglementarea drepturilor străinilor care îi afectează pe naționali, aceștia sunt toți cei ce nu s-au născut pe un teritoriu determinat și nu sunt din părinți care posedă naționalitatea teritoriului respectiv, obținută prin calea naturalizării.²⁴

În toate statele există o reglementare cu privire la intrarea și ieșirea străinilor de pe teritoriul statului respectiv. O astfel de reglementare se numește dreptul străinilor sau legislația privind străinii. În cadrul grupului de străini se disting cei care au :

- a) un statut comun, și
- b) un statut special.

Cei din a doua categorie se bucură de un tratament mai favorabil în anumite privințe, grație legăturilor existente între statul în care străinul în cauză se află și statul cetățeanul căruia acesta este.

La momentul stabilirii drepturilor străinilor, au fost elaborate mai multe sisteme, pe de o parte țările anglo-saxone și scandinave care făceau parte din același grup, cu rare excepții, eliminând puținele drepturi ale străinilor, cu toate că restricțiile erau destul de suave în cazul în care străinul era deja stabilit pe teritoriul lor. Pe de altă parte, sistemul francez întotdeauna s-a condus de principiul reciprocității diplomatice, astfel cetățeanul străin la momentul aflării acestuia pe teritoriul statului francez se bucura de aceleași drepturi ca și un cetățean care se afla pe teritoriul statului căruia străinul respectiv îi aparținea.

În cele din urmă, suntem în prezența sistemelor de egalizare între străini și naționali (cetățeni), în special în ceea ce privește recunoașterea libertăților civile (dreptul la viață, dreptul la libertatea de gândire, dreptul la siguranță, dreptul la onoare, dreptul la inviolabilitatea domiciliului, dreptul la reuniuni și la expoziții, etc). Oricum, este vorba de un subiect supus schimbărilor constante ca urmare a proliferării convențiilor și tratatelor internaționale și a creării organizațiilor internaționale moderne, precum și a co-incidentei obiectivelor care pot fi conflictive între ele (control al pieței de muncă, politici de integrare mai mult sau mai puțin selective, tentativă de reîntregire a membrilor familiei, obiective ce țin de controlul criminalității, etc.).²⁵

Referințe bibliografice:

- ¹ BLANCO, C. (1992), *Las filosofías de la integración ente las nuevas pautas migratorias y la evolución del fenómeno migratorio*, Civicas, México, pp.43.
- ² <http://www.elalmanaque.com>, Mariano Arnal
- ³ BRETTLER, B. (2000), *Migration theory: Talking across disciplines*, Routledge, Londra, pp.171.
- ⁴ CACHON, K. (1998), *Historia de las migraciones internacionales, aparición y evolución*, ETHAS, Málaga, pp.42.
- ⁵ BADE, C. (2003), *El mundo en movimiento: las migraciones desde finales del siglo VII hasta nuestros días*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 65.
- ⁶ SCHULTE, B. (1998), *Treatment of third Country Nationals in European Community Law, The Status Quo*, Max Planck Insitut fur Ausländisches und Internationales Sozial Recht, Munchen pp.23.
- ⁷ ARANGO, J. (2003), *Inmigración y diversidad humana. Una nueva era en las migraciones internacionales*, Revista de Occidente, N.287, pp.5-21.
- ⁸ MASSEZ, D.S., ARANGO, L., HUGO, G. (1993), *Theories of International Migration: A Review and Appraisal, Population and development Review*, Nr. 9, pp.431-466.
- ⁹ http://wapedia.mobi/ro/Migra%C5%A3ia_popoarelor?t=5
- ¹⁰ BARTH F., *La mundialización de las migraciones internacionales*, Simposium privind Migrația, al VII-lea Congres spaniol de Sociologie: Convergențe și divergențe în Societatea Globală, Federația Spaniolă de Sociologie, Salamanca, 20-22 septembrie 2001.
- ¹¹ GARSON J.P., LOIZILLON A., *Changes and Chalenges: Europe and Migration from 1950 to the present*, studiu prezentat în cadrul conferinței cu tema „The economic and Social Aspects of Migration”, organizată de Comisia Europeană în cooperare cu OCDE, Buxelles.
- ¹² www.europa.eu.int_comm/employment_social/fundarmi/movement/studies: „Migration in Europe: Lessons from the Past”, 2005.
- ¹³ MASSEZ, D.S., ARANGO L., HUGO, G. (1993), *Theories of International Migration: A Review and Appraisal, Population and development Review*, Nr. 9, pp.431-466.
- ¹⁴ ANKENBRANT, N. (1999), *La cuestión migratoria en el mundo al finales del siglo XIX*, Alianza, Madrid, pp.74-79.

¹⁵ VERWILGHEN, M. (2004), *dezbateri internaționale cu tema, Relația de cauzalitate între procesul de migrațiune și dezvoltarea la nivel global*, Bruxelles.

¹⁶ www.gopher.pnud.org.

¹⁷ PEREZ-PRENDEZ, J. și MUÑOZ de ARRACO, K. (1993), *El marco legal de la emigración española en el constitucionalismo*, Fundación Archivo de Indianos, Colombres, pp.11.

¹⁸ OTTO Ignacio de, (1980), *Lecciones de derecho constitucional. Introducción*, Guiastur, Oviedo, pp.44.

¹⁹ Cfr: Art. 17 al Codului Civil al Spaniei (în continuare, Cc).

²⁰ Cfr: Art. 21-23 Cc.

²¹ KELSEN, H. (1999), *Teoría general del Estado* (trad. de Luis Legas Lacambra) Editora Nacional, México D.F., pp.208.

²² COROMINAS, J. y PASCUAL, J.A.. (1980), *Diccionario Crítico Etimológico castellano hispánico*, Editorial Gredos, Madrid, T.II, pp.829-830.

²³ RUÍ SOLABENAGA, J. (1997), *El extranjero en la cultura de nuestros días*, Universidad de Deusto, Bilbao, pp.22.

²⁴ <http://es.wikipedia.org/wiki/Extranjería>.

²⁵ <http://es.wikipedia.org/wiki/Extranjero>.

Bibliografie:

1. ANKENBRANT, N., *La cuestión migratoria en el mundo al finales del siglo XIX*, Alianza, Madrid, 1999.
2. ARANGO, J., *Inmigración y diversidad humana. Una nueva era en las migraciones internacionales*, Revista de Occidente, N.287, 2003.
3. BADE, C., *El mundo en movimiento: las migraciones desde finales del siglo VII hasta nuestros días*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
4. BARTH F., *La mundialización de las migraciones internacionales*, Simposium sobre Migraciones, VII Congreso español de Sociología: Convergencias y divergencias en la Sociedad Global, Federación Española de Sociología, Salamanca, 20-22 de septiembre 2001.
5. BLANCO, C., *Las filosofías de la integración ente las nuevas pautas migratorias y loa evolución del fenómeno migratorio*, Civicas, México, 1992.
6. BRETTLER, B., *Migration theory: Talking across disciplines*, Routledge, Londres, 2000.
7. CACHON, K., *Historia de las migraciones internacionales, aparición y evolución*, Málaga, 1998.
8. COROMINAS, J. y PASCUAL, J.A., *Diccionario Crítico Etimológico castellano hispánico*, Editorial Gredos, Madrid, T.II, 1980.
9. KELSEN, H., *Teoría general del Estado* (trad. Por Luis Legas Lacambra) Editora Nacional, México D.F., 1999.
10. MASSEZ, D.S., ARANGO, L., HUGO, G., *Theories of International Migration: A Review and Appraisal, Population and development Review*, Nr. 9, (1993), pp.431-466.
11. OTTO Ignacio de, *Lecciones de derecho constitucional. Introducción*, Guiastur, Oviedo, 1980.
12. PEREZ-PRENDEZ, J. y MUÑOZ de ARRACO, K., *El marco legal de la emigración española en el constitucionalismo*, Fundación Archivo de Indianos, Colombres, 1993.
13. RUÍ SOLABENAGA, J., *El extranjero en la cultura de nuestros días*, Universidad de Deusto, Bilbao, 1997.
14. SCHULTE, B., *Treatment of third Country Nationals in European Community Law, The Status Quo*, Max Planck Insitut fur Ausländisches und Internationales Sozial Recht, Munchen, 1998.

PROBLEMA SECESIUNII ȘI AUTODETERMINĂRII ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL

*Eduard SCUTARU**

ПРОБЛЕМА СЕЦЕССИИ И САМООПРЕДЕЛЕНИЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

Международные конфликты являются угрозой для мира. Принцип самоопределение наций это один из самых главных принципов ООН. Право наций на самоопределение это очень деликатный вопрос. Имеет ли так называемое «Приднестровье» право на самоопределение и независимость от Республики Молдова? Является ли данная нация правомочной с точки зрения международного права и насколько правомочны ее требования? Ответ на эти вопросы был точно дан Миссией Коллегии Адвокатов из Нью – Йорка в Молдове. Только международному праву под силу разрешить данный конфликт. Республика Молдова стремится разрешить этот конфликт на протяжении 17 лет. Очевидно этот конфликт, может быть разрешен только путем применения опыта других государств. Действительно, очень трудно иметь дело с расколом и принципом нации на самоопределение. В этой связи только международное право может квалифицировать законность и решение каждого конфликта в отдельности.

PROBLEM OF SECESSION AND SELF-DETERMINATION IN INTERNATIONAL LAW

International conflicts represent a threat to peace and harmony in the world. The principle of self-determination is one of the most important principles of the U.N. Each nation has the right to self determination, but this is very delicate when it comes to each situation in part. Indeed, in case of transnistrian conflict, does it really the so called „Transnistria” has the right to self-determination or secession from the Republic of Moldova? Is it really a nation, and are its demands legal from the point of view of international law? These questions were very well answered in the Rapport of the Mission in Moldova of the Bar of Lawyers from New York. The international law, in this case, must rule the conflict resolution. The Republic of Moldova is struggling to solve the transnistrian conflict for almost two decades. Apparently, a nightmare for the democracy we are trying to create, this conflict can be solved by comparing with other conflicts and applying the experience of other states. Indeed, the secession and self-determination are very difficult to deal with, only the international law can qualify the legality and the solution of each conflict.

Actualitatea problemei puse în discuție rezidă din faptul că la moment Republica Moldova se află într-un conflict, aparent fără soluții, și anume conflictul transnistrean. Scopul cercetării este de a analiza conflictele internaționale și de a face o comparație între acestea și conflictul transnistrean.

Una din încercările de a interpreta principiul autodeterminării ce se conține în Concluziile și Recomandările Conferinței experților juriști din țările membre ale CSI “Problemele autodeterminării și separării în dreptul internațional contemporan” care a fost organizată de către Academia Diplomatică, Asociația de Drept Internațional a Federației Ruse și a avut loc la 12-14 iulie (2009) la Moscova. Conferința a fost una regională, organizată la inițiativa consorțiului de la Geneva cu privire la rezolvarea pașnică a diferendelor internaționale. Concluziile și recomandările conferinței urmau să fie prezentate la Organizația Națiunilor Unite și ar putea fi luate în

considerație la elaborarea sau interpretarea normelor de drept internațional cu caracter preventiv. Conducându-ne de actualitatea recunoscută a subiectului în discuție și interesul față de model de tratare a problematicii autodeterminării la ora actuală ne permite să aducem concluziile și recomandările conferinței integral. Conferința a reeșit din faptul că principiul egalității și autodeterminării popoarelor este unul din principiile de bază ale dreptului internațional contemporan și care este organic legat cu ele, trebuie să fie interpretat în contextul celorlalte principii de bază și nu poate să le contravină¹.

Conform acestui principiu, prevăzut în Carta ONU conținutul căruia este exprimat într-un șir de documente internaționale (Declarația despre acordarea independenței țărilor coloniale și a popoarelor, din 14 decembrie 1960; Declarația principiilor dreptului internațional, cu privire la relațiile prietenești și colaborare între state în conformitate cu Carta ONU, din

**Eduard SCUTARU* – doctorand, IISD al AȘM.

24 septembrie 1970; a Declarației de la Viena, și Programei de acțiune din 25 iunie 1993 ș.a.)²

a) fiecare popor are dreptul la autodeterminare;

b) acest drept este recunoscut de toate statele;

c) dreptul la autodeterminare trebuie să se înlăpătească prin exprimarea liberă a voinței poporului fără vreun oarecare amestec din exterior;

d) dreptul la autodeterminare prevede posibilitatea alegerii între așa- numita autodeterminare internă adică obținerea statului de subiect al federației,

e) autonomiei și alte forme de autoadministrare în cadrul statului existent.

f) separarea acestui popor și crearea propriului stat.

g) separarea acestui popor cu intrarea lui cu acele sau alte condiții în componența altui stat, adică alegerea statului politic, inclusiv alegerea formei statului (forma de guvernare, orînduirii de stat, regimului politic);

h) dreptul la autodeterminare, include în sine de asemenea dreptul la asigurarea liberă a dezvoltării sale economice, sociale și culturale.

Dreptul la autodeterminare este dreptul grupurilor naționale consistente (popoarelor) de a-și alege forma de organizare politică și relația sa cu alte grupuri. Cu toate că autodeterminarea a fost menționată în Carta ONU, totuși dreptul internațional în forma sa curentă nu elucidează toate implicațiile dreptului la autodeterminare³

Norma de bază de autodeterminare este dreptul unui popor al unui stat existent de a-și alege propriul sistem politic și de a-și urma propria dezvoltare economică, socială și culturală. Prezumția este că o astfel de urmare a dezvoltării economice, sociale și culturale va avea loc sub auspiciile unui Stat existent și nu va necesita stabilirea unui Stat nou. Această concepție de autodeterminare internă face autodeterminarea strîns conexasă de respectarea drepturilor minorităților. Mai mult ca atât, viziunile moderne ale autodeterminării recunosc și opțiunea „federalistă” de acordare a unui nivel oarecare de autonomie culturală sau politică în calitate de mijloace de satisfacere a normei de autodeterminare.⁴

Anume aceasta s-a împlinit în vestitul caz al *Insulelor Aaland* din perioada interbelică. În secolul al XVII-lea Insulele Aaland administrativ făceau parte din Finlanda, care, la rîndul său, făcea parte din Regatul Suediei. În sec. al XIX-lea Suedia a cedat Finlanda, inclusiv insulele, Rusiei. În 1917 Finlanda și-a declarat independența în timpul Revoluției Ruse. Către acest moment, insularii din arhipelagul Aaland, care erau aproape toți suedezi, au revendicat reunirea cu Suedia. Finlanda și Suedia au înaintat cazul în fața Ligii Națiunilor, care, la rîndul său, a referit cazul unei Comisii de Juriști pentru a evalua problemele legale.

Cele două opinii emise de Comisie, una cu privire la dreptul aplicabil și cealaltă cu privire la rezultatele de substanță, au devenit foarte influente în materie de autodeterminare și secesiune⁵.

Norma de autodeterminare nu reprezintă un drept general la secesiune. În timp ce autodeterminare este un principiu recunoscut pe plan internațional, secesiunea este o problemă internă. Problemele de autodeterminare și secesiune se află de regulă în domeniul dreptului intern. Practica statală în cazurile Tibet, Katanga, Biafra și Bangladesh suportă viziunea că statele nu au recunoscut un astfel de drept conform cutumei internaționale.⁶

Conform practicii statale în materie de secesiune, autodeterminarea nu permite re-trasarea frontierelor. Separarea nu este un element obligatoriu al realizării dreptului la autodeterminare. Este inadmisibilă dezmembrarea totală sau parțială a statului. Nu au dreptul să pretindă la separare minoritățile naționale, etnice, lingvistice, sau religioase sau oarecare alte grupuri ale populației. Conform interpretării recunoscute în practica ONU bazată în particular pe Declarația din 1970, Declarația de la Viena și Programul de acțiune din 1993, dreptul la autodeterminare admite separarea numai în următoarele cazuri:

a) dacă se referă la popoarele teritoriilor supuse decolonizării (în prezent această situație și-a pierdut însemnătatea anterioară în legătură cu faptul că procesul decolonizării practic este finalizat);

b) dacă este prevăzută în Constituție (sau altă lege) a statului respectiv.

c) dacă teritoriul, pe care locuiește un anumit popor, a fost supusă anexei după 1945;

d) dacă anumite popoare locuiesc pe teritoriul statului, care nu respectă față de aceste popoare principiul egalității și autodeterminării popoarelor și nu asigură reprezentarea tuturor păturilor populației fără oarecare discriminare în organele de stat.

În baza celor expuse mai sus se poate de formulat următoarele concluzii:

1. Statul nu trebuie să apeleze la aplicarea forței armate dacă întrebarea autodeterminării este ridicată fără încălcarea ordinii constituționale. Statul însă are dreptul să apeleze la aplicarea adecvată a forței, inclusiv a forței armate, dacă la înaintarea întrebărilor despre autodeterminare se încalcă ordinea constituțională și se folosește violența.

2. La apariția întrebării despre autodeterminarea și realizarea dreptului la autodeterminare în orice caz trebuie să se respecte normele generale recunoscute în domeniul drepturilor omului.

3. În cazul stării de urgență sau de conflict armat cu caracter internațional sau intern sunt posibile abateri de la obligațiile internaționale în domeniul drepturilor

omului în limitele stabilite de Constituția statului și în corespundere cu dreptul internațional.

4. Acțiunile îndreptate împotriva terorismului și mercenarilor, folosite sub pretextul luptei pentru autodeținere, trebuie să se efectueze în conformitate cu legile statului și dreptului internațional.

5. Statele create cu încălcarea principiului egalității și autodeterminării popoarelor, nu trebuie să fie recunoscute în calitate de subiect de drept internațional.

6. Fără sancționarea Consiliului de Securitate al ONU amestecul armat din partea statelor terțe în conflict, legat de lupta pentru separare pe cale armată, este inadmisibilă.

7. Statele sînt în drept să-și apere suveranitatea integritatea teritorială și unitatea politică (în limitele ordinii sale constituționale și cu respectarea obligațiilor sale internaționale) împotriva oricărei acțiuni nelegale, săvîrșite sub pretextul realizării dreptului la autodeterminare.

Autodeterminarea și secesiunea reprezintă premise de generare a conflictelor internaționale, care constituie o amenințare la pacea și securitatea în lume. Existența acestora reprezintă un factor destabilizator atît la nivel național, regional, cît și internațional. La moment, în lume există mai multe conflicte internaționale, unele fiind calificate – „conflicte înghețate”. Dreptul internațional are un rol deosebit de important în soluționarea acestora, avînd mai multe instrumente juridice.

Soluționarea oricărui conflict poate fi asigurată numai în cazul cînd actorii antrenați în atingerea acestui scop ajung la un consens, fie și tacit, în următoarele trei momente-cheie⁷:

- viziunea comună asupra esenței conflictului, sau - “diagnoza” corectă a problemei;
- parametrii stării care poate fi acceptată în calitate de “soluție viabilă” a conflictului;
- scenarii, mijloace și resurse, care pot fi aplicate (sunt necesare) pentru atingerea garantată a soluției viabile a conflictului.

Atunci cînd acest consens lipsește, situația, de regulă, se reduce la mimarea procesului de soluționare a conflictului.

Relațiile internaționale contemporane se caracterizează prin dificultatea soluționării unor conflicte de diferite tipuri: teritoriale, regionale, politice, interetnice etc.

În prezent conflictele reprezintă una din problemele majore cu care se confruntă umanitatea, iar reglementarea lor uneori nu este posibilă nici cu ajutorul unor asa organizații internaționale ca ONU și NATO.

După datele experților, în arealul postsovietic se numărau 170 regiuni de conflict. În 30 de cazuri

aceste conflicte decurgeau în formă activă, iar în 10 cazuri a fost folosită forța.⁸

Practica statală suportă pe deplin faptul că ne-recunoașterea Transnistriei este consistentă cu normele recente ale practicii statale, precum și cu regulile acceptate ale dreptului internațional.

Spre exemplu în cazul Rhodesiei de Sud, unde un guvern minoritar alb a preluat controlul și a declarat independența coloniei față de Marea Britanie. Exemplul Rhodesiei demonstrează că declarația unilaterală a independenței nu va fi tolerată dacă în consecință vor fi încălcate drepturile altora. În cazul Rhodesiei, aceasta trebuia să fi satisfăcut criteriile tradiționale pentru statalitate, însă rezoluțiile Consiliului de Securitate și ale Adunării Generale, care au negat această recunoaștere, au fost totuși acceptate ca definitive. Problema capacității unei entități de a întreține relații cu alte state ține de recunoașterea formală de către alte state a statalității entității în cauză. Refuzul Marii Britanii de a accepta valabilitatea declarației unilaterale de independență a Rhodesiei, de exemplu, pare să fi jucat un rol în refuzul tuturor altor state de a recunoaște Rhodesia, fapt care astfel nu i-a permis Rhodesiei să obțină capacitatea de a întreține relații cu statele.

Ciprul reprezintă un alt exemplu instructiv. Combinația de grupuri etnice diferite într-un singur stat, rolul puterilor garante și problema curentă a recunoașterii oferă multe puncte de comparație. Mai mult ca orice, Ciprul demonstrează cît de complexe pot deveni aceste situații separatiste dacă sunt lăsate nerezolvate⁹.

Un motiv frecvent pentru ne-recunoașterea unei entități în calitate de stat nou este că schimbările teritoriale cauzate de aplicarea forței sunt privite în general ca ilegale și nu vor fi recunoscute. Recunoașterea achiziției unui teritoriu realizate prin amenințarea sau aplicarea forței „ar fi un amestec necuvenit în afacerile interne ale statului din care făcea parte teritoriul achiziționat ilegal”.¹⁰ Secesiunea Katanga nu a fost recunoscută de nici un stat. Biafra este un alt exemplu de încercare de secesiune, pe care nu a acceptat-o practic nici un alt stat. Faptul dacă statul predecesor recunoaște entitatea secesionistă în calitate de stat nou este un criteriu important.¹¹ „Statele terțe... pot fi prevenite de la acordarea recunoașterii atîta timp, cît statul vătămat nu renunță la drepturile sale, deoarece astfel de acțiuni unilaterale vor încălca drepturile Statului în cauză”.¹² După părerea misiunii delegate de Baroul Avocaților orașului New York, recunoașterea de către statul predecesor este un criteriu important, însă SUA a argumentat consistent că o astfel de recunoaștere nu este *obligatorie* în context de drept. Cu toate acestea, în astfel de situații de secesiune incompletă, faptul că statul predecesor continuă să nege

activ valabilitatea secesiunii este important, atât legal, cât și politic, însă nu este decisiv.

Situația din Kosovo este destul de diferită de cea din Moldova. De exemplu, situația din Kosovo este complicată de conflictul etnic între kosovari și sârbi, care include preocupări reale cu privire la curățările etnice de către sârbi; nu există un astfel de conflict etnic în Moldova. Kosovo înainte de a obține independența în anul 2008 era un teritoriu administrat internațional; Transnistria nu este.

În cele din urmă, merită de constatat că, dacă comunitatea internațională a acceptat acordarea suveranității Kosovo, acesta este rezultatul unor negocieri politice. Comunitatea internațională nu a folosit argumentul – Kosovo i se datorează suveranitatea în calitate de drept legal.

Constituția din 1987 a Spaniei, probabil anticipând tendințe separatiste, evită orice referință la „federalism”, preferând să vorbească despre „statul autonomiilor”. Cu toate acestea, Spania este considerată o federație de facto. Acele *comunidades autonomas*, au o sferă mai largă de competențe decât entități teritoriale – subiecți ai unor federații¹³.

Natura specifică a federalismului spaniol se datorează următoarelor cinci aspecte distinctive:

- contrar situației din majoritatea statelor federale, crearea comunităților autonome nu decurge din procesul de integrare a entităților suverane anterior separate, dar dintr-un proces de descentralizare politică realizată de un stat anterior unitar și, de asemenea, puternic centralizat pe parcursul etapei istorice imediat anterioare actualei democrații constituționale;

- contrar constituțiilor federale, care fixează în general o singură listă de competențe, cele ale federației, în Spania repartizarea competențelor între stat și comunitățile autonome, nu este reglată de un cadru unic în Constituție, ci de un sistem ce conține două liste și dreptul comunităților autonome de a alege;

- toate puterile și competențele neatribuite formal comunităților autonome prin statutul de autonomie, sau printr-o lege organică adecvată, sunt considerate ca fiind puteri și competențe ale statului, pe când veritabilele sisteme federale funcționează după principiul potrivit căruia puterile și competențele nerepartizate aparțin subiecților federației;

- Parlamentul spaniol nu cunoaște o a doua Cameră destinată exclusiv comunităților autonome, deoarece Senatul este realmente o Cameră de reprezentare populară directă, pentru că doar o mică parte din membrii acestuia (45 din 255) este aleasă de adunările legislative ale comunităților autonome;

- natura progresivă a procesului de autonomie, care permite comunităților autonome să-și mărească competențele în timp, adică se produce o tensiune constantă centru-periferie și o deposedare progresivă a centrului în favoarea periferiei al cărui rezultat este imprevizibil¹⁴.

Regiunea semiautonomă Țara Bascilor (nordul Spaniei) solicită de peste 40 de ani independența – prin vocea mișcării separatiste basce ETA. Separatiștii au provocat pînă acum moartea a 800 de persoane. Și, deși un armistițiu a fost semnat cu guvernul spaniol, ETA a reluat atentatele. Mișcarea continuă să ceară suveranitate și autodeterminare pentru Țara Bascilor, deși aceasta se guvernează deja după propriile legi și propriile instituții¹⁵.

La fel, Catalonia, deși i se acordă prin Constituție termenul de „naționalitate”, dorește încă și mai multă autonomie, dar și dreptul de a se numi „națiune”. La ultimul referendum, cînd s-au acordat puteri regionale sporite Cataloniei, din text a fost eliminat termenul „națiune”.

Cu privire la Nagorno Karabah, început ca un conflict între cele două etnii, el s-a propagat la nivel de ostilități între forțele azere și trupele armene. Deși violențele au avut loc din 1988 pînă în 1992, nici la ora actuală situația regiunii nu este deloc clară: ea este de facto independentă, de drept a rămas parte a Azerbaidjanului, dar este controlată încă de forțele armene. Întreruperea ostilităților este negociată încă în prezent.

Privind conflictul transnistrean

Procesele politice care au dus la proclamarea independenței Republicii Moldova au provocat în același timp separatismul în partea de est a țării. Deși, în 2009, s-au împlinit deja 18 ani de independență a Republicii Moldova, aceasta este stîrbită de conflictul din regiunea de est (Transnistria) care, decurgînd cu intensitate diferită în diferite perioade, rămîne încă nesoluționat.

Pentru a putea aborda chestiunea soluționării conflictului transnistrean, este necesară formularea cu precizie a parametrilor acelei stări a statalității, cînd conflictul va putea fi considerat soluționat, iar R. Moldova își va dobîndi integritatea.

Pe lîngă gradul înalt de pericolozitate pentru situația internă, conflictul transnistrean are un potențial de instabilitate regională: orice moment de tensiune în Transnistria riscă să se transforme într-un conflict regional cu implicarea altor state, în special al Ucrainei, României, Rusiei.

Din 1992, procesul de negocieri între părțile aflate în conflict este orientat pe două direcții: 1) determinarea statutului Transnistriei, și 2) luarea unei decizii în privința contingentului militar rus aflat în Transnistria.

În legătură cu aceasta trebuie de menționat că interesele Federației Ruse în această regiune au un rol considerabil în evoluția conflictului. Ele se manifestă în câteva aspecte: În primul rând, interesele ruse sunt de ordin geostrategic. Partea rusă consideră prezența sa pe teritoriul Republicii Moldova, inclusiv militară, drept o posibilitate de a-și exercita influența în Balcani. O astfel de poziție a fost exprimată în repetate rânduri atât de către guvernul rus, cât și de diferite mișcări politice din Rusia.

În al doilea rând, interesele Rusiei poartă un caracter politic. Unitățile de trupe rusești din Transnistria sunt ultimul contingent militar al federației ruse dislocate în Europa dincolo de granițele statului rus. Retragerea acestor trupe ar putea fi considerată ca o cedare în fața Occidentului și ar lipsi Rusia de anumite pîrghii de influență în zona dată.

În consecință, interesele geostrategice și politice pe care le are Rusia în regiunea transnistreană explică suportul politic, economic și militar acordat de această țară regimului de la Tiraspol.

La 15 august 1992, la întâlnirea a 15-a a Comitetului Înalților Funcționari (CÎF) de la Praga, dl A.D.Rotfeld a fost desemnat reprezentant personal al Presedintelui OSCE, avînd mandat de a studia situația din raioanele din stînga Nistrului ale Republicii Moldova, a consulta toate părțile interesate de reglementarea conflictului și de a elabora propuneri privind ajutorul care ar putea fi acordat Moldovei de către OSCE.¹⁶ În urma întâlnirilor cu toate părțile interesate (conducerile Moldovei, Ucrainei, Rusiei și României), A.D.Rotfeld a întocmit un raport, care a fost prezentat CÎF al OSCE la 4 februarie 1993. În baza acestui raport CÎF a hotărît instituirea unei misiuni OSCE de lungă durată în Republica Moldova „cu scopul de a contribui la realizarea unei reglementări politice durabile și atotcuprinzătoare a conflictului în toate aspectele lui.”¹⁷ În martie 1993 misiunea OSCE își avea deja oficiul permanent la Chișinău.

La cererea Moldovei, la sfârșitul lunii aprilie 1993, în procesul de negocieri se include OSCE. Recomandările OSCE au însemnat o cotitură în procesul negocierilor privind soluționarea conflictului transnistrean. Misiunea OSCE numai în 1993 a întocmit peste 20 de rapoarte și a elaborat un proiect de statut special al raioanelor de est ale Moldovei, care a stat la baza proiectului de statut juridic special al Transnistriei elaborat de Parlamentul Republicii Moldova.

În practică soluționarea unui conflict internațional este diferită. Formatul de negocieri în cazul conflictului transnistrean 5+2 (Republica Moldova și Transnistria - ca părți implicate, Rusia, Ucraina și OSCE - ca mediatori și UE și SUA - ca observatori) este o metodă practică care a avut unele evoluții în timp. Totuși, acest format rămîne a fi inefficient.

După cum opinează dr. Ceslav Ciobanu, conflicte înghețate, în special cel transnistrean necesită următoarele¹⁸:

1. Dorința manifestată de a soluționa conflictul.
2. Revizuirea mecanismelor existente și ale formatului de negocieri.
3. Stabilirea unui nou sistem de garantare care să-l înlocuiască pe cel vechi.
4. Internaționalizarea forțelor de menținere a păcii cu participarea foțelor armate ale Rusiei și controlul angajamentelor internaționale ale acesteia.
5. Suportul mare din partea societății civile, ONG-urilor și mass-media.
6. Includerea mecanismelor politice și economice.
7. Aplicarea dreptului internațional în fiecare caz în parte.

În concluzie aș vrea să menționez că secesiunile sunt mai curînd o problemă de politică, decît de drept. Dacă o entitate se separă și statul părinte acceptă secesiunea, nu rămîne loc pentru argumente legale. Dacă o entitate se separă și această secesiune este în fond acceptată de comunitatea internațională atunci, chiar dacă statul părinte are obiecții, entitatea dată probabil va intra în comunitatea statelor ca membru nou.

Dacă, însă, o entitate încearcă să se separe și rezultatul este o victorie militară pentru secesioniști (prin negarea abilității statului părinte de a recuceri teritoriul, cel puțin pentru moment), însă o victorie politică pentru statul părinte (nici o altă țară nu recunoaște secesiunea), atunci apare un caz dificil atât pentru politică, cât și pentru drept. Aici, unde politica este cea mai prevalentă iar puterea cea mai dezgolită, rolul dreptului este (poate paradoxal) cel mai important. Anume atunci cînd retorica politică devine supraîncălzită, merită ca părțile interesate să revină la normele sistemului internațional și la principiile de bază.

Rolul dreptului în politica internațională este de a asista la soluționarea pașnică a disputelor. Primul pas în oricare astfel de soluționare este o inventariere onestă a punctelor tari și slabe ale pozițiilor fiecărei părți.

După cum arată experiența internațională de reglementare a altor probleme stringente și complicate, aplanarea conflictelor este posibilă doar dacă se va proceda respectînd principiile dreptului internațional și luînd în considerație interesele legitime ale părților implicate.

Referințe bibliografice:

- ¹ <http://www.iatp.md>.
- ² Колосов Ю.М. и Кривчикова Э.С., *Действующее международное право в трёх томах*, Москва, 1996.

³ Meyer M., Borgen C. *Dezghetarea uni conflict „înghețat”*: *Aspecte legale ale crizei separatiste din Moldova*. – Chișinău, 2006.

⁴ Daniel Thurer, Self-Determination, 1998 Addendum, in 4 *ENCYCLOPEDIA OF PUBLIC INTERNATIONAL LAW* 364, 373 (R. Bernhardt, ed. 2000).

⁵ Oazu Nantoi *Cazul Republicii Moldova: ce ar putea face UE și SUA?*, Institutul de Politici Publice Chișinău.

⁶ Лысенко В. Региональные конфликты в странах СНГ: опыт урегулирования. // *Полис*, 1998, №2, с.147.

⁷ Karl Doehring, Effectiveness, în *ENCYCLOPEDIA OF PUBLIC INTERNATIONAL LAW* 43 (R. Bernhardt, ed. 1995)

⁸ Ion Osoianu, *Federalizare sau regionalizare*, Chișinău 2000. Institutul de politici publice.

⁹ Antonio Bar Cendón, Nivelul intermediar de administrare în Spania // Nivelul intermediar al administrației în țările europene, Chișinău, 2002.

¹⁰ <http://www.euractiv.ro/index.html/articles%7CdisplayArticle?articleID=12568>.

¹¹ Meeting of the CSO. // Prague, Journal, 1992, №2.

¹² Final Report on the Conflict in the Left Bank Dniester Areas of the Republic of Moldova by the Personal Representative of the Chairman – In – Office of the CSCE Council Adam Daniel Rotfeld (Poland) Director of SIPRI. Prague, 31 January 1993.

¹³ Ceslav Ciobanu, Political Economy of “Frozen Conflicts” in ex-Soviet States: Challenges and Prospects for the U.S. and Russia, disponibil la www.ipp.md/.../USIP_manuscript_MAR13_08_Moldova_.doc.

Copyright©Eduard SCUTARU, 2009.

LEGISLATIVE REFORMS IN THE AREA OF CHILDREN'S RIGHTS AND THEIR CONFORMITY WITH INTERNATIONAL LEGAL NORMS IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

*Nadir Adil oqlu ADILOV**

REFORMELE JUDICIARE DIN REPUBLICA AZERBAIDJAN ÎN DOMENIUL ASIGURĂRII ȘI PROTECȚIEI DREPTURILOR COPILOR ÎN CONCORDANȚĂ CU NORMELE DE DREPT INTERNAȚIONAL

Autorul examinează aspecte diverse ale bazei normativ-legislative internaționale și azere cu privire la statutul copilului. Articolul reprezintă o analiză a Constituției și a legislației Republicii Azerbaidjan și concordanța lor convențiilor internaționale. Se efectuează o analiză comparativă a legislației naționale a Republicii Azerbaidjan și a altor state în domeniul respectiv; a fost studiat gradul de adaptare a legislației interne la standardele internaționale în domeniul protecției drepturilor copilului.

ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ РЕФОРМЫ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ В СФЕРЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ И ЗАЩИТЫ ПРАВ ДЕТЕЙ И ИХ СООТВЕТСТВИЕ МЕЖДУНАРОДНЫМ ПРАВОВЫМ НОРМАМ

В данной статье рассматриваются различные аспекты международной и азербайджанской нормативно-правовой базы по вопросу о статусе детей. Сделана попытка проанализировать Конституцию и законодательство Азербайджанской Республики, и их соответствие международным конвенциям. Проведен сравнительный анализ национального законодательства Азербайджана и других стран в этой сфере, изучена степень адаптации внутреннего законодательства к международным стандартам в области защиты прав детей.

Consideration of and research into the international and intrastate normative legal bases of children's legal status is important in several ways. Firstly, theoretical study and comparison of these norms can be carried out. Secondly, the role of the relevant international standards in intrastate legislation can be defined. Thirdly, if national legislation is brought into conformity with international standards on the one hand and is compared with the internal legislation of other states on the other hand, this brings the national legislations of states more onto a par and conflicts between these legislations disappear.

In the first place it is worth pointing out the importance of the adoption of national legislation regulating the legal status of children within each state on the basis of and directly in accordance with international norms, i.e. international documents in the sphere of human rights.

The conformity of national legislative norms with international legal norms within the said state should be deemed worthy of note and evaluated positively. The fact is that international legal norms are a significant element of the international/legal regulation mechanism and the activity of this international/legal

regulation mechanism is impossible without it. International/legal norms are the criteria for assessment of the activity of states in the international arena.¹

The idea of international and internal legislation being at one, along with the agreement of states regarding the strengthening of the principle of respect for human rights at a national level is reflected in the UN Millennium Declaration, adopted in 2000.² According to legal literature, guarantees are a system of social, economic, political, moral, legal and organizational conditions, methods and means for creating equal opportunities for a person to exercise his/her rights, freedoms and interests. These guarantees are divided into intrastate and international guarantees according to their sphere of activity. Intrastate guarantees are the system of social, economic, political, moral and legal methods and means ensuring the direct protection of human and civil rights. First of all, they are maintained in the laws of a country or in other acts of constitutional importance. International guarantees are the economic, political, ideological and organizational collective actions of any international society ensuring the protection of human and civil rights.³

* *Nadir Adil oqlu ADILOV* - PhD candidate Philosophy, Sociology and Law, Institute of Azerbaijan National Academy of Sciences.

One of the basic issues in the area of human rights and children's rights is the analysis of mutual relations between international and intrastate legal norms in this sphere. The states participating in the OSCE meeting held in Moscow in 1991 declared that all states should take direct and legal responsibility for human rights and that they do not refer exclusively to the internal authority of the interested state. All states are obliged to follow the recognized principles and norms of international law, including the state's international commitments in this area.⁴

Legal literature accurately points out that states participating in multiple international agreements on human rights should fulfil them fairly, in accordance with the *pacta sunt servanda* principle and should, to this end, take intrastate actions to satisfy their international obligations.⁵

Accepting all this, it is possible to reach the conclusion that one of the main top priority obligations facing states is the need to create the necessary conditions to implement international legal norms in the area of human rights and freedoms. It is known that these international legal norms can only be implemented through intrastate legal systems. Therefore, G. V. Ignatenko points out that the adoption of certain legislative and other normative acts and taking actions of an organizational nature in terms of intrastate actions plays a great role in the implementation of international legal norms.⁶

Nonconformity of intrastate and international law leads to breaches of a state's international obligations and, in the long run, the state cannot exercise its own international rights. Methods of accommodating intrastate and international laws are different and they depend on the rights of a concrete state. On this subject it is pertinent to point out one thing: states may arrive at an agreement for the use of certain methods of accommodation. However, the essence of this process is always the same, i.e. the state should bring its internal law into conformity with international law to ensure implementation of the instructions, permissions and prohibitions envisaged under international law. According to Article 26 of the Vienna Convention on the Law of Treaties, dated 1969, each agreement is binding on its participants and should be implemented fairly by them in compliance with the *pacta sunt servanda* principle, which is one of the key principles of international law. With respect to this issue it is clear that international law requires states to fulfil their own obligations. In this case, selection of the methods and means is not mandatory. The fact is that states are independent in terms of selecting the methods by which they fulfil their own contractual commitments.⁷

Another interesting proposition is put forward by A. N. Talalayev. He points out that establishment of any kind of order for the fulfilment of obligations under international agreements is the internal affair of each state. There are no norms with respect to this issue under international law. Here the main issue is the result in terms of fulfilment of these international agreements.⁸

So, intrastate law should be made to conform to international law so as to ensure implementation of the latter. The essence of this process always remains the same despite how states reach agreement on the use of particular means of accommodation: i.e. a state should bring its internal law into conformity with international law in order to ensure the execution of the instructions, permissions and procedures envisaged under international law. The naming of this particular process in legal literature leads to critical disputes. Terms like "transformation", "reception", "national legal implementation", etc. are mentioned. Furthermore, certain shortcomings are also mentioned in international legal literature as to how these term-related international legal norms are reflected in intrastate law. For example, S. V. Chernichenko uses the word "transformation" instead of "implementation" and differentiates five general methods of transformation: automated incorporation, dispatching, individual incorporation, adaptation, legitimization. He makes a further distinction from a legal and technical standpoint using the following types: incorporation, legitimization and dispatching.⁹

But R. A. Mullerson criticizes the term "transformation" and proposes the term "implementation of international agreements" instead.¹⁰

Clearly there is no universal understanding of this issue in international legal literature either. A. S. Gaverdovski proposes calling the relevant process reception.¹¹ In the opinion of E. M. Ametisov, the behaviour of states focused on implementation of the objectives of international legal norms is called "implementation of international legal norms" under international law.¹²

It is worth pointing out that important forms of implementation depend both on the legal system of the state and the legal character of the international norm. Analyzing this issue, L. H. Huseynov stresses that the implementation of international legal provisions is, in principle, possible only with the involvement of national legislation and the national courts. Selection of the ways and means to fulfill this requirement is established by the constitutional legislation and practice of each state.¹³

On this subject, L. H. Huseynov enumerates three main methods for ensuring the intrastate force of

agreements on human rights: adoption, incorporation and transformation.¹⁴

Analyzing this issue, E. T. Usenko also shows that transformation reflects the implementation of international law by means of the adoption of an internal normative act by a state to ensure the fulfilment of its international obligations. Furthermore, E. T. Usenko divides transformation into two types: mainstream and special transformations.¹⁵

In B. L. Zimnenko's opinion, incorporation is the most important method to ensure the coincidence of international and intrastate legal norms and this is reflected in the adoption of intrastate normative acts to ensure a state satisfies its international obligations.¹⁶

In addition, a number of scholars (R. A. Mullerson,¹⁷ E. M. Ametistov,¹⁸ A. S. Gaverdovski¹⁹) use the term "national-legal implementation" to indicate the relationship between international law and internal law.

Thus, the problem of the realization of international norms in the area of human rights has both an international and an intrastate aspect. In this case, the main responsibility for the implementation of international norms in the area of human rights and the establishment of a procedure for their protection is determined in intrastate law. S. V. Chernichenko notes that intrastate law should agree with international law in order to ensure the fulfilment of international law.²⁰

Legal literature also supports the idea that international obligations must not be breached in a state's own intrastate legislation. G. I. Tunkin thinks that a state should fulfil its international obligations if a discrepancy occurs between intrastate and international legal norms because a state's reference to its intrastate legislation does not release it from its international obligations.²¹ Legal literature rightly points out that international law creates suitable conditions for the normal activity and interpretation of national legal systems²² Furthermore, it is difficult to imagine any refinement of national legal systems without international law.²³

It is possible to some extent to explain this problem from a practical standpoint by analyzing the main propositions of the constitutions of different states. For example, according to Article 25 of the Organic Law of Germany, the general norms of international law are an integral part of federal law and have prevailing legal force over the laws of the state. They also create rights and obligations for all individuals residing on the territory of the federation.²⁴

Article 9 of the Constitution of Austria says that internationally recognized norms of international law are an integral part of the law of the federation.²⁵

On the basis of Paragraph 1 of Article 28 of the Constitution of Greece, international legal norms, as

well as any international agreement that have come into effect on the basis of the law in accordance with established terms and conditions are regarded as an integral part of the country's internal law once they have been ratified.²⁶

Article 98 of the Constitution of Japan says that the agreements signed by Japan and the norms envisaged under international law should be fulfilled fairly.²⁷

Article 55 of the Constitution of France indicates that ratified or approved international agreements will have prevailing force over the force of French laws as of their moment of publication provided that these contracts or agreements must be applied by the other party as well. In this case, the principle of mutuality is given special significance.²⁸

According to Article 5 of the Constitution of Switzerland, the observation of international law by the confederation and cantons is one of the principles of state/legal activity. International agreements become an integral part of the internal law of Switzerland once they come into effect. In this case, the adoption or even publication of a specific act of incorporation is not required, although formal publication for individuals is required.²⁹

The international agreements to which the state of Turkey is a party are incorporated into intrastate law without the adoption of any legislation or additional administrative act. Incorporation commences from the moment the agreement comes into force for the state of Turkey.³⁰

According to Article 28.1 of the Constitution of Greece (1975), the recognized norms of international law, as well as ratified and approved international agreements become an integral part of the internal law of Greece after they have taken effect.³¹

According to Article 9 of the Constitution of Ukraine, international agreements agreed to be binding by the Supreme Rada become an integral part of national legislation.

International agreements incorporated in accordance with the law on ratification, acceptance or incorporation do not require the adoption of special legislation or any supplementary administrative act.³²

Paragraph 4 of Article 15 of the Constitution of the Russian Federation says that the recognized principles and norms of international law and the RF's international agreements are an integral part of its legal system. If procedures are established through the RF's international agreements which are at variance with the law, then the procedures envisaged under international agreement must be applied.³³

Determination of a policy for defining mutual relations between international and intrastate law for the

Azerbaijan Republic, which has only recently gained its independence, as well as selection of the forms to ensure fulfilment of the international obligations undertaken by the AR, are of great importance.

It is apposite here to point out a number of points in this respect:

1) The Constitution of the Azerbaijan Republic, which was adopted by means of a national referendum held on 12 November 1995 and determines the legal basis for intrastate implementation of international law and international human rights standards, along with other normative legal acts adopted by the Azerbaijan Republic in the area of human rights are based on a principle of respect for international legal norms.

According to the Constitution, the protection of human and civil rights and freedoms has been entrusted to the legislative, executive and court authorities.

Moreover, the Constitution stipulates the supremacy of human and civil rights and their direct force on the territory of the country and their implementation is described as a basic goal of the Azerbaijan Republic. In highlighting these points, it emerges that the Azerbaijan Republic has taken a decisive step towards being a legal state and real civil society thanks to its democratic Constitution, which was adopted by means of a general referendum and which may be called a "human rights manifesto".³⁴

2) The mutual relations between international and intrastate legal norms are directly reflected in the Constitution of the Azerbaijan Republic. The fact is that Article 151 of the Constitution of the Azerbaijan Republic says that if any discrepancy arises between a normative legal act included in the legislative system of the Azerbaijan Republic (except for the Constitution of the Azerbaijan Republic and the acts adopted by referendum) and intergovernmental agreements supported by the Azerbaijan Republic, then those international agreements are to be applied. Clearly in this case the Constitution of the Azerbaijan Republic and the acts adopted by means of a referendum comprise exclusion.

Similar propositions directly related to expatriates are also incorporated into the normative legal acts adopted by the Azerbaijan Republic and they should be viewed as an important norm.

3) The position adopted by the Azerbaijan Republic in the area of the protection of human rights reflects the principle of total respect for international legal norms. As for concrete human rights, Article 12 of the Constitution of the Azerbaijan Republic should be mentioned specifically. The fact is that according to Section 1 of Article 12, the security of human and civil rights and freedoms is the supreme goal of the state. And in accordance with Section 2

of the Constitution, the human and civil rights and freedoms enumerated in this Constitution are applied pursuant to the international agreements supported by the Azerbaijan Republic. This should be viewed as a positive step towards bringing human rights and freedoms fully conforming to international legal norms to the Azerbaijan Republic. In addition, Paragraph 6 of Article 71 of the Constitution states that human rights and freedoms are directly in force on the territory of the Azerbaijan Republic.

4) Another human rights-related issue is mentioned in paragraph 5 of Article 71 of the Constitution of the Azerbaijan Republic. This paragraph stipulates that none of the terms and conditions of this Constitution may be interpreted as a proposition directed towards the cancellation of human and civil rights and freedoms. A proposition related to this issue is also envisaged in international legal norms. The fact is that Article 53 of the European Convention on the Protection of Human Rights and Freedoms says that no term or condition of this Convention may be interpreted as a restriction on or cancellation of any human rights or freedoms that may be ensured under the legislation or any other agreement of a Higher-Level Party arriving at any agreement.

5) The overwhelming majority of the terms and conditions of international agreements in the area of human rights cannot be executed by themselves. Therefore, the best means to provide a real guarantee of human rights protection would be their transformation into national legislation. Paragraph 2 of Article 148 of the Constitution of the Azerbaijan Republic says that international agreements supported by the Azerbaijan Republic are an integral part of the legislative system of the Azerbaijan Republic. This proposition truly occupies a special place in the determination of mutual relations between international and intrastate legal norms.

It should be pointed out that most international norms in the area of human rights are norms that cannot be executed independently. The fact is that Paragraph 2 of Article 2 of the International Covenant "On Civil and Political Rights" (1966) says that states assume responsibility for taking the necessary actions to implement the rights set out in this Covenant in accordance with their countries' constitutional procedures and the terms and conditions of this Covenant. Paragraph 2 of Article 3 of the Convention on Children's Rights (dated 1989) says that participating states should take into account the rights and obligations of a child's parents, guardians or other persons bearing responsibility for him/her in compliance with the law, and undertake to provide the child with the protection and care necessary for

his/her welfare, and take all the necessary legislative and administrative actions to achieve this end.

In practice, one important issue for states is clarification of the issue of determining whether applicable international agreements are self-executing or non-self-executing agreements. Self-executing agreements (contractual terms and conditions) are those agreements which envisage precise legal obligations automatically regulating relations with the participation of national legal subjects and which create rights and responsibilities that can be ensured through the courts.³⁵ In other words, if the incorporation of a self-executing international norm into intrastate law is implemented without the adoption of any normative act, then non-self-executing agreements require the adoption of specific legislative acts.

However, literature mentions that the definition of self-executing and non-self-executing agreements, as well as a specific list of agreements falling into these categories, is not available and this is not at all possible from a practical standpoint. The defining of these or other agreements as self-executing or non-self-executing is a duty of intrastate law and its resolution varies from state to state. Its resolution depends on the Constitution, court practice, legal traditions, etc. It is true that the agreements obviously requiring intrastate legislative actions and envisaging obligations of a programme character will possibly be declared self-executing in all countries³⁶.

6) The important norms adopted by the Azerbaijan Republic in the area of human rights are in conformity with international legal standards in this sphere and this is also directly reflected in legislation on children's rights. The fact is that Article 45 of the Law of the Azerbaijan Republic "On Children's Rights", dated 19 May 1998, underlines that if any discrepancy arises between the intergovernmental agreements supported by the Azerbaijan Republic and this Law, then those international agreements are to be applied.

7) But this increase in the role of international law does not reduce the role of intrastate law in this area. The fact is that the increasing role of international law leads to the adoption of appropriate new norms. Moreover, the transformation of these terms and conditions into intrastate law is very important when it comes to securing these rights.

Bibliography:

¹ Lukashuk I. I. International-Legal Regulation Mechanism. Textbook for higher legal educational institutions, Kiev, "Higher Educational Institution", 1980, p 168.

² Lukashuk I. I. International Law. General Part. Textbook. M., 2005, P 255.

³ General State and Law Theory. Academic course in 3 vo-

lumes. Second edition. Revised and complemented. Responsible editor Marchenko M. H. Volume 1, M., IKD "Zekalo -M", 2001, pp 461-462.

⁴ Kartashkin V. A. Human rights within international and intrastate law, M. State and Law Institute PAH, 1995, p 10.

⁵ Valeev R. M. Control in modern international law, Kazan, Publishing house "Centre of Innovation Technologies", 2001, p 141.

⁶ International Law. Textbook for higher educational institution students learning jurisprudence. Ignatenko G. V., Suvorova V. Y., Tiunov O. I. and others, Editor G. V. Ignatenko, 2nd edition, revised and complemented, M., Higher Educational Institution, 1995, pp 133-134.

⁷ Экспрессион оф жонсент бй Статес то бе боунд бй а треатй. Парт Ы. Аналитижал репорт анд жоунтрий репортс. Жоммитее оф лезал адвисерс он публич интернационал лав (ЖАНДЫ). Жоунжил оф Еуропе ЖАНДЫ (2001) 3. Страсбоурэ, 23 Январй 2001, п. 21.

⁸ Vienna Convention on International Treaties. M., 1997, p 69.

⁹ S. V. Chernichenko, International Law Theory. In 2 volumes. Volume 2: Old and new theoretical problems. M., 1999, pp 146-170.

¹⁰ R. A. Mullerson. Correlation of International and National Law. M., 1982, pp 56-74.

¹¹ A. S. Gaverdovskiy. Implementation of International Legal Norms. Kiev, 1980, pp 72-80.

¹² E. M. Ametistov. International Law and Labor: Factors of Implementation of International Norms on Labor. M., 1982, pp 5-6.

¹³ L. H. Huseynov. International Law. Textbook B., "Legal Literature" Publishing House, 2000, p 65.

¹⁴ L. Huseynov. Issues Related to the Implementation of International Agreements on Human Rights in the Azerbaijan Republic. Human Rights. Bulletin 1, B., 1998, pp 32-38.

¹⁵ E. T. Usenko. Theoretical problems of the correlation between international and intrastate law. Soviet annals on international law, 1977, M., 1979, p 69.

¹⁶ B. L. Zimnenko. Accommodation of intrastate and international legal norms in the legal system of Russia. International Law Journal of Moscow, 2000, No. 4, p 100.

¹⁷ R. A. Mullerson. Correlation of international and national law, M., 1982, p 74.

¹⁸ E. M. Ametistov. International Law and labour. Factors of implementation of international norms on labour. M., 1982, pp 7-9.

¹⁹ A. S. Gaverdovskiy. Implementation of international legal norms. Kiev, 1980, pp 50-60.

²⁰ S. V. Chernichenko. International Law Theory. In 2 volumes. Volume 1. Modern theoretical problems. M., 1999, p 147.

²¹ G. I. Tunkin. International Law Theory. M., 1970, p 11.

²² I. I. Lukashuk. Constitutions of the States and International Law. M., 1998, p 11.

²³ I. I. Lukashuk. Constitution of Russia and International Law. Russian annals on international law/ 1995, SPb, 1996, p 168.

²⁴ Constitutions of foreign states. M., 1996, p 165.

²⁵ B. I. Osminin. Acceptance and realization of international contractual commitments by the states. M., 2006, p 82.

²⁶ B. I. Osminin. Acceptance and realization of international contractual commitments by the states. M., 2006, pp 102-103.

²⁷ Constitutions of foreign states. Textbook. 4th edition, revised and complemented. Compiled by V. V. Maklakov. M., 2003, p 429.

²⁸ Constitutions of foreign states. Textbook. 4th edition, revised and complemented. Compiled by V. V. Maklakov. M., 2003, p 62.

²⁹ B. I. Osminin. Acceptance and realization of international contractual commitments by the states. M., 2006, pp 159-160.

³⁰ B. I. Osminin. Acceptance and realization of international contractual commitments by the states. M., 2006, p 186.

³¹ A Cassese. International law. Second edition. New-York, 2005, p. 225.

³² B. I. Osminin. The acceptance and realization of international contractual commitments by states. M., 2006, p. 208.

³³ M. V. Baglay. Constitutional Law of Russian Federation. 3rd edition, revised and complemented, M., 2001, p. 23.

³⁴ F.M. Aleskerov. AR Constitution and human rights. Human rights. Bulletin 1, B., 1998, pp 29-31.

³⁵ L. Huseynov. Issues of the Implementation of Human Rights-Related International Agreements in the Azerbaijan Republic. Human Rights. Bulletin 1, B., 1998, pp 32-38.

³⁶ Ibidem, p. 35.

Copyright©Nadir Adil oqlu ADILOV, 2009.

POLITICA UNIUNII EUROPENE ÎN DOMENIUL AUDIOVIZUALULUI. INSTRUMENTE DE IMPLEMENTARE

Natalia BEREGOI*

АУДИОВИЗУАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА. ИНСТРУМЕНТЫ ЕЁ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ

Автор данной работы ставит цель подробно рассмотреть инструменты по осуществлению аудиовизуальной политики Европейского Союза. Базой исследования послужила европейская аудиовизуальная продукция, ее трансляция и ретрансляция, поддержка со стороны Евросоюза рынка по производству программ и обучению персонала. Исходя из анализа законодательной базы и программ по воплощению политики ЕС, автор приходит к выводу, что эффективность формирования общей политики по созданию единого европейского рынка свободного движения европейской аудиовизуальной продукции, во многом зависит от важности инструментов, при помощи которых данная политика осуществляется.

THE EUROPEAN UNION'S AUDIOVISUAL POLICY AND TOOLS OF ITS IMPLEMENTATION

The author of the given paper analyzes the regulatory instruments of the EU's audiovisual policy through the prism of content of the European audiovisual productions, their receiving and rebroadcasting, plus to that personal training and program production market supporting by the EU. Based on the analysis of the legislative framework and programs of implementation of the EU policy in this area the author concludes that the effectiveness of promoting a common policy for creating a single European market with free movement of the EU audiovisual works largely depends on the importance of instruments of the given policy.

Da la intrarea în vigoare la 1 noiembrie 1993 a Tratatului de la Maastricht, Uniunea Europeană (UE) a organizat o serie de activități în măsură să contribuie la sprijinirea și îmbogățirea diversității culturale a statelor membre. Așa cum prevede art.3 al Tratatului prin care se înființează Comunitatea Europeană (în continuare Tratatul CE)¹, UE va crea o piață internă caracterizată prin eliminarea, între statele membre, a obstacolelor care stau în calea difuzării culturii și liberei circulații a serviciilor în acest domeniu. Principalul instrument de difuzare a culturii și sprijinire a diversității culturale este considerat audiovizualul ce include în conceptul european, radioul, televiziunea și cinematografia.

Impactul socio-cultural al sectorului audiovizual și în special al televiziunii este incontestabil. Rata de pătrundere a serviciilor de televiziune din UE atinge cifre care depășesc 98 % în mediul casnic. Conform evaluărilor, un european privește la televizor în medie 200 de minute pe zi. Situația pentru fiecare țară este diferită. Ungaria rămâne țara cu cel mai mare nivel de audiență (265 de minute pe zi), în timp ce în Danemarca telespectatorii petrec cel mai puțin timp în

fața televizorului (153 de minute pe zi).² La jumătatea anului 2006, numărul serviciilor disponibile în cadrul statelor membre UE a depășit toate previziunile. Alături de cele 122 canale naționale analogice, alte 1 335 canale digitale sunt disponibile publicului pe diverse platforme (cablu, satelit, terestru, Internet). Numărul total al canalelor disponibile la nivel transnațional, național și regional, este estimat la aproximativ 4 000.³

O asemenea evoluție cantitativă, dar și calitativă este indispensabilă și o consecință a promovării politicii UE în domeniul audiovizualului, care de la bun început până în prezent a obținut un contur bine definit. Politica UE reprezintă un set de principii de activitate și se realizează prin intermediul instrumentelor și mecanismelor de aplicare a acesteia determinată de obiectivele și scopurile sale. În domeniul audiovizualului obiectivele principale ale politicii UE sunt crearea unei piețe europene pentru media, promovarea unei industrii de programe competitive și introducerea normelor pentru televiziunea de înaltă definiție.⁴ Eforturile Comunității Europene de a crea o piață europeană pentru audiovizual pornesc de la necesitatea de a veghea ca difuzarea programelor peste frontiere-

*Natalia BEREGOI - magistru în relații internaționale, doctorand, IISD al AȘM.

le țării de producție să respecte regulile în vigoare în statul receptor.

Implementarea și dezvoltarea politicii audiovizuale a UE are două scopuri fundamentale: de a stabili și a asigura activitatea spațiului european autentic pentru serviciile audiovizuale și de a implementa o strategie de consolidare a industriei programelor europene. Aceste două scopuri sunt urmărite luând în considerare dimensiunea culturală a sectorului audiovizual.

În ceea ce privește primul scop – un spațiu european pentru servicii audiovizuale – contextul național a rămas mult timp cadru legal al difuzării televizate. Dezvoltat mai întâi ca serviciu public, spre deosebire de spațiul audiovizual nord-american, care a evoluat preponderent ca afacere privată, sectorul audiovizual a fost deschis în mod gradual către concurență prin decizii doar naționale. Însă, în anii '70 Curtea Europeană de Justiție a emis câteva hotărâri prin care a arătat că audiovizualul constituie un serviciu în interesul Tratatului CE, motiv pentru care mecanismele pieții unice trebuie să se aplice de toate statele membre.

Odată cu apariția difuzării prin satelit și a retransmisiei prin rețelele de cablu, difuzarea prin intermediul tehnicii s-a putut elibera de constrângerile granițelor naționale. Această posibilitate tehnică de difuzare peste hotare a rămas să se transforme într-un drept garantat în UE, ceea ce a presupus stabilirea unui cadru legal de bază care trebuie adaptat sectorului.

Al doilea scop al politicii audiovizuale a UE este consolidarea și dezvoltarea industriei europene de programe. În ciuda diversității sale culturale, industria programelor de televiziune și-a dovedit inferioritatea față de creșterea competiției pe piețele internaționale. Consolidarea acestei industrii și dorința de a o face mult mai competitivă, de a constitui un obiectiv fundamental al politicii audiovizuale a Comunității Europene.

Implementarea și promovarea politicii UE are loc prin intermediul instrumentelor. Instrumentele politicii audiovizuale UE sunt documentele adoptate în temeiul art. 151 (4) al Tratatului CE⁵ și programele UE de sprijinire a industriei audiovizuale din țările membre. În baza legislației UE, numai anumite documente au caracter de obligație legală. În plus față de prevederile impuse direct printr-unul dintre tratatele fundamentale, care au stricte puteri juridice și care sunt cunoscute sub numele de "legislație primară"⁶, statele membre au convenit ca instituțiile legislative⁷ să fie abilitate să adopte un număr de alte reglementări, și ele cu putere juridică, denumite "legislația secundară". Acestea includ:⁸

- **Regulamente** - instrumente legale cu caracter obligatoriu de la data intrării lor în vigoare atât pentru statele membre, cât și pentru persoanele fizice și juridice aflate pe teritoriul acestora. Regulamentele se

aplică direct pe teritoriul statelor membre, cărora le este interzis să adopte măsuri de transpunere sau orice alte măsuri care ar îngreuna aplicarea lor directă. Astfel de instrumente ale politicii audiovizuale UE sunt Regulamentul-cadru 32/2002 pentru rețelele și serviciile de comunicații electronice⁹ și Regulamentul Consiliului European 139/2004 din 20 ianuarie 2004 privind controlul concentrării între întreprinderi¹⁰.

- **Directive** - instrumente legale care stabilesc obiective obligatorii pentru statele membre, dar care lasă la discreția acestora formele și metodele prin care vor fi îndeplinite. În text este specificată data până la care statele membre trebuie să adopte măsurile de adaptare la directiva în cauză. Directivele se aplică și ele direct pe teritoriul statelor membre, dar numai după expirarea termenului de transpunere. În domeniul audiovizualului sunt aplicate următoarele: Directiva nr. 89/552/EEC „Televiziunea fără frontiere” din 1989¹¹, Directiva Consiliului nr. 93/83/EEC din 27 septembrie 1993 referitoare la coordonarea anumitor prevederi privind drepturile de autor și drepturile conexe cu aplicare la emisia prin satelit și retransmisia prin cablu¹², Directiva nr. 2001/29/CE a Parlamentului European și a Consiliului privind armonizarea anumitor aspecte ale drepturilor de autor și drepturilor conexe în societatea informațională¹³ și Directiva Comisiei nr. 90/388/CEE și nr.96/2/CE referitoare la libera concurență pe piața telecomunicațiilor.¹⁴

- **Decizii** - instrumente legale care sunt obligatorii doar pentru statele membre sau persoanele juridice cărora le sunt adresate. Unele au caracter individual (având un singur destinatar sau un număr limitat de destinatari), iar altele au caracter general (sunt obligatorii pentru toate statele membre și pentru persoanele fizice aflate pe teritoriul acestora). Un caracter general au Decizia Consiliului nr. 1999/297/CE din 26 aprilie 1999 de stabilire a infrastructurii statistice a Comunității în domeniul industriei și pieței audiovizualului și sectoarelor conexe¹⁵ și Decizia Consiliului nr. 2000/821/CE din 20 decembrie 2000 privind aplicarea programului de sprijinire a dezvoltării, distribuției și promovării producțiilor audiovizuale europene¹⁶.

Dintre aceste tipuri de instrumente legislative, primele două sunt cele mai frecvente. Nu există diferențe ierarhice între cele două tipuri: ele reprezintă doar două forme diferite de reglementare. O directivă se utilizează atunci când este nevoie de introducerea unei politici a cărei formulare precisă nu este foarte importantă. Un regulament se utilizează atunci când detaliile sunt importante atât la nivelul măsurii legislative, cât și la nivelul politicii urmărite. Deciziile, al treilea instrument juridic obligatoriu disponibil, sunt deseori întrebuintate în domenii precum concurența și ajutoarele de stat și se pot adresa unui singur stat,

pentru a notifica încălcarea legilor concurenței. Ele capătă imediat un caracter obligatoriu.

În afara acestor instrumente, mai pot fi utilizate „Recomandările”, „Opiniile” și „Rezoluțiile”, acestea fiind acte fără caracter obligatoriu, jucând rolul de instrumente indirecte pentru apropierea legislațiilor și practicilor naționale.¹⁷ Comisia Europeană are puterea de a formula recomandări sau de a elabora opinii și rezoluții în chestiuni legate de legislația UE, în cazurile în care a primit un mandat specific în această privință sau atunci când Comisia consideră că este important să-și exprime opinia sau să formuleze o recomandare.¹⁸

La nivelul UE, reglementările de conținut specifice sectorului audiovizualului pot fi găsite în principal în Directiva nr. 89/552/EEC „Televiziunea fără frontiere”, adoptată de Consiliu UE în 1989. Aceasta constituie baza spațiului european pentru serviciile audiovizuale și se întemeiază pe art. 47 par. 2 și 55 ale Tratatului CE.¹⁹ Directiva stabilește standardele minime pe care trebuie să le respecte reglementarea conținutului programelor de televiziune practică de statele membre. Directiva a fost introdusă ca să asigure piața liberă a serviciilor audiovizuale: o piață unică europeană cu reglementări legale comune care să faciliteze furnizarea transfrontalieră a serviciilor fără nici un fel de impedimente legale. Crearea unei piețe unice europene poate fi justificată prin faptul că dacă fiecare țară ar avea propria reglementare, ar fi foarte dificil pentru radiodifuzori să opereze dincolo de granițele proprii - ar trebui să cunoască și să respecte legislația fiecărui membru UE. De aceea, UE a creat un mediu uniform furnizând aceleași reguli de bază pentru toate statele membre în domeniile legate de conținutul programelor audiovizuale. Înainte de introducerea Directivei, radiodifuzorii din Europa le era dificil să emită peste frontierele statului respectiv din cauza că reglementările în materie de conținut aplicate în fiecare stat erau foarte diferite. Directiva a încercat să faciliteze transmisia peste frontierele din interiorul UE (de unde și numele ei) prescriind reguli similare care se aplică programelor în anumite domenii. Principalul scop al Directivei a fost să asigure creșterea unei puternice industrii europene a audiovizualului, care să poată oferi o contrapondere serioasă programelor din Statele Unite, percepute ca o amenințare la adresa culturii europene. În plus, ea prevede că nici o țară nu poate restricționa retransmisia sau recepția semnalelor emise din altă țară a UE din rațiuni ce țin de obiectul directivei. Libera circulație a emisiunilor televizate în UE se bazează pe două principii²⁰:

1. al unicității legii aplicabile - fiecare difuzor poate fi supus numai legislației statului membru unde este stabilit și trebuie să respecte un minim de reguli generale;

2. al recepției libere - statele membre nu împiedică recepționarea sau retransmiterea pe teritoriul lor a emisiunilor din alte state membre.

Directiva are la bază principiul „țării de origine” - radiodifuzorii trebuie să respecte doar legislația țării membre UE în care își au sediul. Odată ce respectarea acestor legi a fost atestată, o emisiune care este transmisă într-un alt stat membru UE nu trebuie să mai facă obiectul unui al doilea control, în baza legislației naționale a statului în care se face recepția. Retransmisia programelor audiovizuale poate fi suspendată de către statul de recepție numai în condiții excepționale.²¹

Directiva prevede coordonarea reglementărilor naționale în următoarele domenii: transmisii televizate, promovarea producției și difuzării emisiunilor europene, accesul publicului la evenimentele importante, reclama televizată, protecția minorilor și dreptul la replică.

Odată cu evoluția pieței unice a audiovizualului în UE a apărut necesitatea introducerii unor modificări în prevederile directivei. Astfel, în 1995 Comisia Europeană a înaintat Consiliului o propunere având ca scop să îmbunătățească și să modernizeze mecanismul Directivei nr. 89/552/CEE. Această propunere a fost adoptată de Consiliu în 1997 (Directiva nr. 97/36/CE din 30 iunie 1997). Astfel, conform prevederilor noi ale Directivei, trebuiau respectate:

a. principiile privind jurisdicția (art.2)

Directiva revizuită specifică în detaliu și clarifică un număr de prevederi, inclusiv principiul reglementării numai de către statele membre și criteriile prin care radiodifuzorii cad sub incidența sistemului legislativ al aceluși stat. Modul în care este implementată de către statele membre și eficacitatea acestor principii trebuie monitorizate frecvent prin intermediul unui raport al Comisiei către Consiliul UE și Parlamentul European,²²

b. transmiterea evenimentelor de importanță majoră pentru societate (art. 3a)

Articolul 3a al directivei furnizează statelor membre baza legală pentru a lua măsuri naționale cu privire la protejarea evenimentelor desemnate ca fiind de importanță majoră pentru societate. Astfel că, art.3a(1) stabilește o clauză opțională care poate fi sau nu adoptată de statul membru respectiv, iar art.3a(2) descrie procedul pentru obținerea unei evaluări preliminare efectuate de Comisie, care să stabilească faptul că măsurile luate par a fi conforme cu legea comunitară; în conformitate cu aceasta măsurile luate conform articolului 3a(1) vor fi notificate imediat Comisiei.

c. promovarea distribuției și a producției de programe de televiziune (art. 4, 5)

Aceste articole prevăd: atunci când este posibil, radiodifuzorii vor rezerva o proporție majoritară din

timpul lor de emisie pentru opere europene și 10 % pentru opere europene realizate de producătorii independenți.

d. aplicarea regulilor privind publicitatea (art. 10-20)

Directiva fundamentează regulile privind cotele de publicitate permisă pe ecran (limite zilnice – art. 18), numărul și modul de prezentare a întreruperilor pentru publicitate (art. 11), regulile ce se aplică conținutului și prezentării mesajelor publicitare (art. 10-16) și reguli specifice ce se aplică în cazul sponsorizării (art. 17).

e. protecția minorilor și ordinea publică (art. 12-22b)

Regula generală prevede libertatea de recepție fără restricții a retransmisiei, însă directiva permite statelor membre să ia măsuri împotriva difuzorilor care se află sub jurisdicția altui stat membru care încalcă art. 22 al directivei. Această prevedere este destinată să protejeze minorii de programele care pot afecta serios „dezvoltarea fizică, mentală sau morală” a lor și să asigure că difuzarea nu conține nici o incitare la ură pe bază de rasă, sex, religie sau naționalitate.

Comparativ, noua directivă ia în considerație tendințele pieței, în special pe acelea care se datorează dezvoltărilor tehnologice, dar fără să extindă domeniul la noile servicii audiovizuale on-line cum ar fi „video on demand” (video la cerere). Modificările au urmărit îndeosebi să formuleze definiția competenței statelor membre, să introducă reguli privind teleshoppingul și să întărească protecția minorilor. Cea mai importantă modificare privește reglementarea retransmisiei evenimentelor majore. Noua directivă stipulează că ar trebui să fie garantată publicului difuzarea gratuită a acestor evenimente (evenimente sportive, jocuri). Statele membre vor avea posibilitatea de a întocmi o listă a evenimentelor care trebuie să fie difuzate gratuit, chiar dacă drepturile exclusive au fost achiziționate de unele rețele TV. Pe baza principiului recunoașterii reciproce, statele membre va trebui să se asigure că diverse canale de TV aflate în jurisdicția lor respectă fiecare din aceste liste. Procesul de întocmire și aprobare a listelor naționale a început în 1998 și continuă până în prezent.

Datorită apariției internetului și a telefoniei mobile 3G și trecerea tehnologiei TV la cea digitală era necesară modificarea vechilor legi în funcție de schimbările din industria audiovizuală. Pentru a lua în considerare evoluțiile tehnologice și de piață semnificative din domeniul serviciilor audiovizuale la 13 decembrie 2005 Comisia a propus revizuirea directivei „Televiziune fără frontiere”. Ca rezultat Parlamentul European a aprobat o nouă directivă referitoare la serviciile media audiovizuale fără frontiere la 29 noiembrie 2009. Di-

rectiva “Servicii mass-media audiovizuale”²³ modernizează normele pentru industria audiovizuală europeană și oferă un cadru juridic care acoperă toate serviciile media audiovizuale, inclusiv serviciile la cerere.

În acest context, Viviane Reding, comisarul UE pentru societatea informațională și mass-media, a afirmat „Cu aceste norme modernizate care consolidează certitudinea juridică și reafirmă principiul țării de stabilire, politicile audiovizuale europene vor răspunde mai bine exigențelor unei industrii dinamice aflate în rapidă evoluție, menținând în același timp standarde înalte de protecție a consumatorilor. Va exista o diminuare a reglementării, o îmbunătățire a finanțării conținutului și o mai mare vizibilitate a diversității culturale și a protecției minorilor.”²⁴

Noua directivă privind serviciile media audiovizuale fără frontiere va permite sectorului audiovizual să facă față schimbărilor profunde cu care se confruntă pentru a se adapta la evoluțiile tehnologice și de piață și la modificările de comportament ale telespectatorilor. Aceasta acoperă toate serviciile media audiovizuale, mijloacele de televiziune tradiționale (serviciu liniar) și „video on demand” (servicii non-liniare). Comparativ cu Directiva „Televiziunea fără frontiere”, noua directivă “Servicii mass-media audiovizuale” conține prevederi noi, cum ar fi²⁵:

a. aria de acoperire (art. 1 (a))

Noua directivă acoperă toate serviciile audiovizuale – mijloacele de televiziune tradiționale (serviciu liniar) și la cerere (servicii neliniare). Aceste servicii se află sub responsabilitatea editorială a furnizorului și al cărui scop principal este difuzarea de programe cu scop informativ, de divertisment sau educativ pentru publicul larg prin rețele de comunicații electronice.

b. jurisdicția difuzării prin satelit (art. 2)

Prevederile fostei directive nu reglementa difuzarea prin satelit.

c. capacitatea de limitare a difuzării conținutului nepotrivit (art. 2 alin. (4) - (6))

Conform noilor norme, țările UE pot restricționa retransmisia programelor la cerere în cazul când acestea nu sunt interzise în țara de origine.

d. obligații de transparență pentru deciziile editoriale (art. 3a)

Statele membre se vor asigura că furnizorii de servicii mass-media audiovizuale aflați sub jurisdicția lor fac posibil accesul simplu, direct și permanent al destinatarilor unui serviciu. Astfel, furnizorii de servicii mass-media audiovizuale trebuie să indice toate datele relevante necesare pentru a se asigura că cei responsabili de deciziile editoriale pot fi trași la răspundere.

e. programe pentru persoane cu deficiențe de văz sau auz (art. 3c)

Furnizorii de servicii audiovizuale aflați sub jurisdicția statelor membre UE vor asigura difuzarea treptată a programelor pentru persoanele cu deficiențe de vâz sau de auz, iar guvernele trebuie să încurajeze companiile audiovizuale aflate sub jurisdicția lor să facă acest lucru. Aceasta ar fi posibilă prin subtitrare și descriere audio.

f. definiția comunicării comerciale audiovizuale (art. 3e)

Noile prevederi definesc publicitatea, printre care sponsorizarea, teleshopping-ul, etc. Acest lucru este necesar pentru a asigura ca toate formele de conținut comercial audiovizuale să respecte același set comun de reguli, indiferent de modul de livrare.

g. poziționarea de produse (art. 3g)

Prevederile directivei definesc condițiile în care este permisă poziționarea de produse, dar țările membre sunt libere să adopte norme mai stricte pentru furnizorii de servicii audiovizuale aflați sub jurisdicția lor, cu condiția ca aceste norme să fie în conformitate cu legislația UE. Publicitatea prin poziționarea produsului este frecvent folosită în industria cinematografică din Statele Unite, întrucât numeroase filme obțin finanțare în schimbul unei imagini sau a unui dialog cu privire la produsul în cauză. Publicitatea prin poziționare nu poate fi inclusă în programele pentru copii, iar telespectatorii trebuie să fie informați de existența sa în cadrul programelor, la începutul și sfârșitul lor, precum și la sfârșitul pauzelor publicitare.

h. promovarea operelor europene (art.3i)

Statele membre trebuie să asigure promovarea operelor europene nu doar prin posturile de televiziune, dar și prin serviciile audiovizuale la cerere.

i. reportaje scurte de știri (art.3(k))

Pentru a promova libera circulație a informației, statele membre asigură accesul oricărui emițător stabilit în spațiul comunitar, în condiții corecte, rezonabile și nediscriminatorii la evenimente de mare interes pentru public transmise în exclusivitate de către un emițător aflat sub jurisdicția lor cu scopul realizării unor reportaje scurte de știri.

j. publicitatea prin televiziune

Noua directivă stabilește standardele de calitate și limitele privind cantitatea publicității. Aceasta nu va fi ofensivă în termeni de discriminare prin rasă, gen, naționalitate, dizabilitate, vârstă sau orientare sexuală și nu va afecta demnitatea umană. În ceea ce privește cantitatea, publicitatea nu va depăși 12 minute în fiecare oră, iar întreruperile vor avea loc odată la 30 de minute pentru programele de știri și filme.

k. interzicerea publicității produselor „nesănătoase” în emisiunile pentru copii (art. 3e alin. (2))

Statele membre și Comisia încurajează furnizorii de servicii audiovizuale să dezvolte coduri de con-

duită privind comunicațiile comerciale audiovizuale inadecvate care însoțesc programele pentru copii sau sunt incluse în acestea, privind mâncăruri și băuturi conținând substanțe nutritive și substanțe cu efect nutrițional sau fiziologic care nu se recomandă a fi prezente într-o proporție considerabilă în alimentație.

l. protejarea copiilor de emisiuni pentru adulți (art. 3h)

Statele membre adoptă măsurile corespunzătoare pentru a garanta că serviciile audiovizuale la cerere prestate de furnizori aflați sub jurisdicția lor care ar putea afecta dezvoltarea fizică, mentală sau morală a minorilor sunt puse la dispoziție în asemenea manieră, încât să se asigure că minorii nu pot vedea sau auzi, în mod normal, serviciile respective.

m. autoreglementarea combinată cu reglementarea guvernamentală (art. 3 alin. (7))

Noile norme impun guvernelor să încurajeze autoreglementarea în anumite domenii, uneori combinate cu intervenția guvernului (co-reglementare), în cazul în care sistemul lor juridic permite.

n. organisme independente de reglementare (art.23 (b))

Prin noua directivă se recunoaște existența și rolul autorităților naționale independente de reglementare. Pentru a asigura aplicarea corectă a directivei, autoritățile de reglementare trebuie să coopereze strâns între ele și cu Comisia, în special pe probleme de jurisdicție.

Termenul de transpunere în legislația națională a statelor membre a directivei “Serviciile mass-media audiovizuale” este pînă la sfârșitul anului 2009. Deși normele Comisiei Europene au intrat în vigoare în 2007, numai 14 din cele 27 de state membre le-au implementat pînă acum în propria legislație. Printre „întîrziată” se afla România, Franța, Germania, Marea Britanie, Olanda, Portugalia și Spania.²⁶ Întîrzierea are loc din cauza că prevederile noii directive stabilesc un set de norme ce necesită timp de transpunere. Doar în ceea ce privește publicitatea, este necesară instituirea unei autorități naționale de reglementare în acest domeniu.

Concurența pe piețele de difuzare a producțiilor de televiziune în majoritatea țărilor UE a condiționat creșterea cererii de programe. Această cerere reprezintă o oportunitate de a dezvolta industria audiovizuală europeană. Dezvoltarea unei industrii europene ar putea fi compromisă de concurența unor opere ieftine ne-europene. Producțiile ne-europene pot rezista în mai mare măsură schimbărilor pieții. Acest lucru a cauzat o pierdere bruscă a cotei de producții europene pe piața audiovizualului. Astfel au devenit necesare utilizarea unor măsuri de ameliorare a situației prin introducerea unor programe de susținere și promova-

re a operelor europene pe piața audiovizualului. La nivel european, instrumentele de promovare a politicii audiovizuale sunt programele „Media”, „Eureka 95” și „Eureka audiovizual”. Ele sunt implementate pentru a sprijini industria audiovizuală a țărilor membre, deoarece aceasta nu este capabilă să înfrunte concurența acerbă la nivel mondial. Fiecare dintre aceste programe include măsuri de susținere a industriei de programe de televiziune, pentru a face piața audiovizualului mai competitivă și pentru a favoriza circulația și producția de opere audiovizuale europene.

Programul „Media” (1991-1995) avuse drept scop consolidarea competitivității industriei europene a audiovizualului printr-o serie de măsuri de susținere care au în vedere pregătirea profesională, dezvoltarea și producția de proiecte, difuzarea și promovarea programelor audiovizuale. Programul a fost aprobat prin Decizia Consiliului nr. 90/685/EEC din 21 decembrie 1990 privind punerea în aplicare a unui program de acțiune pentru promovarea dezvoltării industriei audiovizuale europene.²⁷ Cu un buget de 200 milioane Euro²⁸, programul „Media” a fost destinat să ajute la crearea unui mediu favorabil pentru întreprinderile audiovizuale din comunitatea europeană, stimularea și creșterea capacității de competiție a producțiilor audiovizuale europene. În perioada implementării programului au fost finanțate 19 sub-programe pentru a intensifica schimburile intra-europene de programe audiovizuale și a crește cota producțiilor audiovizuale europene pe piețele mondiale.

Eficacitatea programului dat a fost menționată în contextul Cărții verzi²⁹ „Opțiuni strategice pentru consolidarea industriei europene de programe”³⁰, publicată de Comisie în 1994. Urmărind consolidarea eficacității activității de stimulare a industriei audiovizuale la nivelul UE și promovarea utilizării noilor tehnologii de comunicații, Comisia a propus la sfârșitul anului 1995 continuarea programului. Scopul programului „Media II” (1996 – 2000) a fost sprijinirea industriei audiovizuale a Uniunii Europene cu scopul condiționării producerii și difuzării operelor audiovizuale europene atât pe piața audiovizualului european, cât și cel mondial. Obiectivul de bază este de a preveni ca piața audiovizuală europeană să nu fie dominată de programe importate, în special din SUA. Programul era constituit din două direcții: prima se referea la dezvoltarea și distribuția de producții audiovizuale europene („Media II” - Dezvoltare și distribuție) și a doua la formarea specialiștilor în sectorul audiovizual („Media II” - Instruire).

Programul „Media II” - Dezvoltare și distribuție a fost implementat prin Decizia Consiliului 95/563/EC din 22 decembrie 1995 privind dezvoltarea și distribuția programelor audiovizuale europene³¹. Cu un

buget de 265 milioane Euro, programul a încurajat dezvoltarea și circulația transnațională a operelor europene și a consolidat cooperarea între distribuitorii europeni.

Programul „Media II – instruire” își propunea să promoveze organizarea cursurilor de formare inițială și continuă pentru profesioniștii din sectorul audiovizual pentru a-și consolida cunoștințele și competențele. Programul a fost implementat prin Decizia Consiliului 95/564/EC din 22 decembrie 1995 privind punerea în aplicare a unui program de formare pentru profesioniștii din industria europeană de programe audiovizuale³² și a costat peste 45 de milioane Euro.

În ciuda faptului că toate statele membre UE au beneficiat de finanțare, cota programelor europene pe piața audiovizualului rămâne mică în raport cu producțiile ne-europene. Acest lucru a fost invocat ca motiv pentru creșterea finanțării și a distribuției operelor europene. Astfel, întru sprijinirea industriei Uniunii Europene în audiovizual și stimularea producției și distribuției de producții audiovizuale europene era necesară continuarea finanțării programelor de susținere a audiovizualului european. Cea de a treia generație a programului „Media” a devenit „Media Plus”. Acest nou program ca și cel precedent avea două direcții: de susținere a dezvoltării și distribuției programelor audiovizuale europene („Media Plus” - Dezvoltare și distribuție) și de formare inițială și continuă pentru profesioniștii din sectorul audiovizual („Media Plus” - Instruire). Programul a fost inițiat după două decizii ale Consiliului: Decizia nr. 2000/821/CE a Consiliului privind dezvoltarea, difuzarea și promovarea operelor audiovizuale europene³³ și Decizia nr. 163/2001/CE a Consiliului privind perfecționarea specialiștilor europeni din industria de programe audiovizuale europene³⁴. Inițial, termenul implementării programului constituia anii 2001-2005 având un buget de 350 milioane de Euro. Prin decizia nr. 846/2004/CE a Consiliului din 21 aprilie 2004 s-a hotărât continuarea programului până la sfârșitul anului 2006 și mărirea alocației financiare până la 454 milioane de Euro. Creșterea bugetului s-a mai datorat și expansiunii UE în anul 2004. Statele candidate devenind membre UE beneficiau și de programele respective.

Programul „Media Plus” - Dezvoltare și distribuție se concentra pe trei domenii principale:

1. dezvoltarea operelor audiovizuale

Programul ajută companiile independente, în special întreprinderilor audiovizuale mici și mijlocii să realizeze proiecte de producție pentru piața europeană și internațională să utilizeze noile tehnologii informaționale.

2. distribuția și promovarea operelor audiovizuale europene

Direcția dată a programului contribuie la promovarea operelor europene în Europa și în întreaga lume.

3. proiecte-pilot

Proiectele-pilot contribuie la îmbunătățirea accesului operelor europene, profitând de noile tehnologii. Aceasta are loc prin utilizarea arhivelor, digitalizare, crearea de rețele de canale speciale și servicii online.

Creșterea concurenței pe piața audiovizuală europeană condiționează necesitatea perfecționării specialiștilor din sectorul audiovizual. Scopul programului „Media Plus”- Instruire este de a îmbunătăți formarea profesională și perfecționarea specialiștilor din sectorul audiovizual pentru a face ca industria europeană să fie mai competitivă. Acesta se concentra asupra îmbunătățirii cunoștințelor specialiștilor în noile tehnologii pentru producerea și distribuirea de programe audiovizuale, promovarea tehnicilor de scris și narațiune și formarea abilităților de conducere a întreprinderilor audiovizuale.

Revoluția digitală și extinderea UE în anul 2007 au condiționat necesitatea continuării programelor de susținere a audiovizualului european. După unele consultări publice efectuate de către Comisie în vederea pregătirii pentru următoarea generație a programului „Media” s-a decis ca direcțiile următorului program să fie adaptate evoluțiilor tehnologice și de piață, să abordeze problemele legate de profesioniștii din domeniul audiovizualului în noile țări ale UE și să țină cont de acțiunile specifice în domeniul digitalizării și de măsurile de facilitare a accesului la credite pentru întreprinderile audiovizuale mici și mijlocii. Cea de a patra generație a programul “Media” (cunoscut sub numele de “Media 2007”) va dura până în 2013. Bugetul programului constituie 1,055 miliarde de Euro³⁵. Acesta ar putea crește în dependență de apariția noilor membri UE.³⁶ Decizia nr 1718/2006/CE a Parlamentului European și a Consiliului UE din 15 noiembrie 2006 privind punerea în aplicare a Programului de sprijin pentru sectorul audiovizual european³⁷ a constituit baza juridică de implementare a programului „Media 2007”. Prin intermediul acestui instrument al politicii UE în domeniul audiovizualului se va păstra și spori diversitatea culturală europeană și patrimoniul audiovizual și se va promova dialogul intercultural. Pentru a consolida competitivitatea sectorului audiovizual european în cadrul unei piețe deschise și competitive va fi susținută și finanțată creșterea circulației operelor audiovizuale europene în interiorul și în afara Uniunii Europene.

Alt program de realizare a politicii UE în domeniul audiovizualului este „Eureka”- o rețea paneuropeană orientată spre finanțarea cercetărilor pieții industriale. Creată ca o inițiativă interguvernamentală în 1985, “Eureka” are ca scop îmbunătățirea competitivității

europene prin sprijinul său pentru centre de cercetare și universități care desfășoară proiecte pan-europene de dezvoltare a produselor și serviciilor inovatoare. Prin intermediul rețelei sale flexibilă și descentralizată, „Eureka” oferă partenerilor de proiect acces rapid la o multitudine de cunoștințe, expertize, cercetări din Europa și facilitează accesul la schemele de finanțare naționale publice și private.³⁸ Programele de cercetare în domeniul audiovizualului european au fost „Eureka 95” pentru elaborarea normelor pentru televiziunea de înaltă definiție și „Eureka audiovizual” pentru promovarea infrastructurii în domeniul audiovizualului.

Audiovizualul este subiectul reglementării organelor legislative ale UE. Ca rezultat, există o mulțime de instrumente europene, a căror forță juridică variază de la caz la caz. Toate instrumentele politicii UE în audiovizual au putere de lege. Chiar și programele care pot pretinde la un caracter legal sunt importante din punct de vedere politic și pot avea consecințe asupra dezvoltării audiovizualului european. În lucrarea dată ne-am propus să cercetăm instrumentele de reglementare a politicii UE în domeniul audiovizualului prin conținutul producțiilor audiovizuale europene, recepția și retransmiterea lor, susținerea de către UE a pieții de producere a programelor și instruirea personalului. Elaborarea instrumentelor de implementare a politicilor europene audiovizuale și ajustarea lor continuă la realitățile audiovizualelor naționale asigură drepturile de principiu ale radiodifuzorilor – difuzarea fără obstacole a producției televizate în spațiul european, pe de o parte și accesul liber la comunicarea audiovizuală de către toți cetățenii din UE, pe de altă parte. Un rol aparte în promovarea politicilor în audiovizualul UE îi revine radiodifuzorului public și mecanismelor de control comunitar asupra activității lui, în special în Republica Moldova. Dar, aceasta ar putea constitui subiectul unui studiu aparte.

Referințe bibliografice:

- ¹ <http://eur-lex.europa.eu/ro/treaties/index.htm>.
- ² <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?cs&page>.
- ³ Observatorul European al Sectorului Audiovizual, anuarul 2006.
- ⁴ http://www.mdrl.ro/_documente/dictionar/Pagina_P.htm.
- ⁵ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:RO:PDF>.
- ⁶ Reglementările formulate în Tratatul prin care se înființează Comunitatea Europeană sunt cunoscute ca “legislația primară”.
- ⁷ Organismele legislative ale UE sunt Comisia Europeană, un organism care pregătește legislația, Parlamentul European, un organism ales prin vot direct care adoptă legislația și Consiliul Uniunii Europene, un organism la nivel ministerial în care sunt reprezentate toate statele membre.
- ⁸ Art.267 al Tratatului CE.
- ⁹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009PC0078:RO:NOT>.

¹⁰ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:279:0003:0012:RO:PDF>.

¹¹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/ro/consleg/1989/L/01989L0552-19970730-ro.pdf>.

¹² <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993L0083:RO:NOT>.

¹³ <http://eur-lex.europa.eu/Result.do?direct=yes&lang=ro&w here=EUROVOC:006140:information%20society>.

¹⁴ <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=ro&ih mlang=ro&lng1=ro>.

¹⁵ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32003R1882:RO:NOT>.

¹⁶ [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:22005A0722\(05\):RO:NOT](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:22005A0722(05):RO:NOT).

¹⁷ Art.249 al Tratatului CE.

¹⁸ Art. 211 al Tratatului CE.

¹⁹ <http://eur-lex.europa.eu/ro/treaties/index.htm>.

²⁰ *Cultura și politica în domeniul audiovizualului*, București, 2004.

²¹ Art. 2a (2) al Directivei „Televiziune fără frontiere”.

²² Raport al Comisiei către Consiliu UE, Parlamentul European privind aplicarea Directivei 89/552/EEC “Televiziunea fără frontiere”, disponibil la http://europa.eu.int/comm/avpolicy/regul/twf/applica/comm_en.pdf.

²³ http://europa.eu/pol/av/overview_en.htm.

²⁴ <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/1809&format=RO>.

²⁵ http://ec.europa.eu/avpolicy/reg/avms/index_en.htm#top.

²⁶ <http://stiri.rol.ro/content/view/98454/3/>.

²⁷ http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!cel explus!prod!DocNumber&lgDecision&andoc=685.

²⁸ http://ec.europa.eu/information_society/media/overview/ media1/index_en.htm.

²⁹ O “Carte verde” este, în limbajul UE, o propunere de poliți că menită să stimuleze dezbateră.

³⁰ <http://www.scribd.com/doc/11801235/20-Cultura-Si-Politi ca-in-Domaudiovizual>.

³¹ http://ec.europa.eu/information_society/media/overview/ media2/index_en.htm.

³² Jurnalul Oficial L 321 din 30.12.1995.

³³ http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!cel explus!prod!DocNumber&lgDecision&an_doc821.

³⁴ http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!cel explus!prod!DocNumber&lgDecision&an_doc163.

³⁵ http://ec.europa.eu/information_society/media/overview/ index_en.htm.

³⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Media_Plus.

³⁷ http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!cel explus!prod!DocNumber&lg Decision&andoc1718.

³⁸ <http://www.eureka.be/about.do>.

Bibliografie:

1. Tratatul de la Maastricht prin care se înființează Comunitatea Europeană, semnat la 1 noiembrie 1993 <http://eur-lex.europa.eu/ro/treaties/index.htm> (accesat la 28.08.2009).

2. *Directiva „Televiziune fără frontiere”* nr.89/552/EEC <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/ro/consleg/1989/L/01989L0552-19970730-ro.pdf> (accesat la 28.08.2009).

3. *Directiva “Servicii mass-media audiovizuale”* nr.2007/65/EC http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!cel explus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=Directive&an_doc=2007&nu_doc=65(accesat la 31.08.2009).

4. Decizia Consiliului nr. 2000/821/CE din 20 decembrie 2000 privind aplicarea programului de sprijinire a dezvoltării, distribuției și promovării producțiilor audiovizuale europene [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:22005A0722\(05\):RO:NOT](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:22005A0722(05):RO:NOT) (accesat la 31.08.2009).

5. Raport al Comisiei către Consiliu UE, Parlamentul European privind aplicarea Directivei 89/552/EEC “Televiziunea fără frontiere” http://europa.eu.int/comm/avpolicy/regul/twf/applica/comm_en.pdf (accesat la 28.08.2009).

6. Observatorul European al Sectorului Audiovizual, anuarul 2006 <http://www.obs.coe.int/media/radtv.html.en> (accesat la 03.09.2009).

7. *Cultura și politica în domeniul audiovizualului*, Ed. Dacris, București, 2004.

8. Jurnalul Oficial al UE L 321 din 30.12.1995.

9. [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=D D:11:56:21995D1119\(04\):RO:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=D D:11:56:21995D1119(04):RO:PDF) (accesat la 28.08.2009).

10. <http://en.wikipedia.org>.

11. <http://eur-lex.europa.eu>.

12. <http://www.eureka.be>.

13. <http://www.mdrl.ro>.

14. <http://europa.eu>.

15. <http://ec.europa.eu>.

16. <http://stiri.rol.ro>.

17. <http://www.scribd.com>.

IMPACTUL RELAȚIILOR UE – NATO ÎN ASIGURAREA SECURITĂȚII EUROPENE

*Nicolai AFANAS**

ВЛИЯНИЕ ОТНОШЕНИЙ ЕС-НАТО НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Статья представляет всеобъемлющий обзор отношений между ЕС и НАТО. Изучается тенденция создания новой европейской автономной системы безопасности путем институционализации коммунитарных политик безопасности и обороны.

В то же время рассматриваются механизмы сотрудничества по евро-атлантической безопасности, которые были приняты на основе подписания соглашения «Берлин-плюс».

После вступления в силу соглашения «Берлин-плюс», устанавливается основа отношений между НАТО - ЕС в области кризисного регулирования, предусматривается доступ ЕС к деятельности НАТО и коллективный потенциал возглавляемых НАТО операций.

Это может быть необходимым требованием проведения военных операций под руководством ЕС, поскольку позволит обеспечить наличие хорошего оборудования вооруженных сил, а также подготовку к операциям под руководством НАТО или ЕС.

IMPACT OF EU RELATIONS - NATO ON EUROPEAN SECURITY MAINTENANCE

The article presents a comprehensive review of relations between the EU and NATO. The trend of creating a new autonomous European security system through the institutionalization of Community security and defense policy is studied.

At the same time paper analyzes the mechanisms of cooperation in the field of Euro-Atlantic security, that have been taken by signing the Berlin Plus agreement.

It is worth noting that when the "Berlin Plus" agreement enters into force, the framework of relations between NATO - EU in crisis management, EU access to NATO and collective capacity of the NATO-led operations are established.

It may be necessary for military operations led by the EU, since it would ensure the availability of good equipment of the armed forces, as well as the preparation of operations under NATO or EU control.

Relațiile dintre UE și NATO sunt unele din cele mai neobișnuite în practica organizațiilor, deoarece o mare parte dintre statele care fac parte din UE sunt în același timp și membre NATO. Însă, în programele și proiectele de cooperare ale NATO participă atât state membre ale spațiului comunitar, cât și nemembre NATO¹, ceea ce stabilește anumite obligații și raporturi dintre acestea și NATO. Nu putem omite factorul american în cadrul NATO care are o importanță primordială în stabilirea priorităților și desfășurarea acțiunilor militare. Astfel, la începutul anilor '90, NATO, cu implicare directă a SUA, a atras "tinerele democrații" pe calea democratizării și transformării prin diverse programe ca PfP (Parteneriat pentru Pace). În acest mod, statele din Europa Centrală și de Sud-Est au stabilit primele contacte politice cu NATO, ceea ce a determinat prioritățile de politică externă ale acestor state mai târziu. Aceste state devenind mai întâi mem-

bre ale spațiului euroatlantic și apoi ale celui comunitar, transformă UE într-o organizație euroatlantică și nu eurocentristă, ceea ce complică procesul de formare a propriei politici externe și de securitate.

UE este preocupată de asigurarea securității continentale și a teritoriilor adiacente, adică a securității europene, iar pentru aceasta are nevoie de a-și mări gradul de autonomie politică și militară, în raport cu partenerii din cadrul NATO. Cu acest scop au fost înstituite organe speciale care sunt preocupate de coordonarea politicii externe a statelor membre UE și a politicilor de securitate. Astfel, apare PESC (Politică Externă și Securitatea Comună) și PESA (Politică Europeană de Securitate și Apărare), organe abilitate de coordonarea politicilor de apărare a spațiului comunitar. Mai mult chiar, au fost concepute și stabilite principiile de activitate ale Statului Major al UE, care are ca scop coordonarea și ajustarea la standarde unice

**Nicolai AFANAS* - lector universitar, Institutul de Relații Internaționale din Moldova, facultatea Relații Internaționale și Științe Politice.

a sistemelor naționale de apărare. La fel, acest organ este abilitat să conducă în caz de necesitate operațiunile militare. A mai fost creată și Agenția Europeană pentru Apărare (AEA), care are menirea de a coordona politicile de apărare ale statelor membre, dar și reglementarea planurilor și strategiilor naționale de apărare ca cele avînd scopul de a le aduce la un nivel unic, ceea ce va permite pe viitor unificarea acestora într-un organ unic cu mult mai ușor. AEA mai are ca preocupare și coordonarea cercetărilor științifice în domeniul securității și celui militar ale statelor membre, creînd posibilitatea colaborării dintre diverse centre de cercetare amplasate în state diferite. Astfel, se poate lucra la unul și același proiect paralel în cîteva state ceea ce contribuie la accelerarea acestuia.

Un alt proiect de amploare apare la inițiativa Franței, Italiei, Spaniei și anume: Forța de Jandarmerie Europeană (FJE), organ cu scopul de a menține stabilitatea și securitatea în spațiul comunitar. În același timp, fiind elementul inițiator al viitoarei poliții comunitare, FJE mai are ca scop gestionarea situațiilor în regiunile aflate în perioadele post-conflict pe teritoriul continentului european. După cum putem observa cu ușurință, UE întreprinde o serie de măsuri cu scopul fortificării pozițiilor poprii în raport cu alte state, transformînd UE dintr-o structură economică în una cvasi-statală cu toate elementele determinatoare ale unui stat. Toate acestea dau posibilitate ca UE să desfășoare paralel cu operațiunile umanitare și cele militare, însă procesul este anevoios din cauza lipsei mecanismelor și limitelor de acțiune ale forțelor comunitare.

NATO la rîndul său este angajată în asigurarea securității spațiului euro-atlantic parte a căreia este și Europa, ca spațiul geografic și politico-militar. Acesta a fost un prim factor care a dus la apariția conflictului dintre UE și NATO în demarcarea limitelor de acțiune dintre cele două structuri.

La sfîrșitul războiului rece, în relațiile dintre UE și NATO, a existat o stare de pendulare de la o colaborare spre o rivalitate în sfera de securitate și apărare a spațiului european. Din dorința de a nu împovăra lucrul partenerului și a nu crea o situație de paralelism în acțiune s-a luat hotărîrea de a se stabili relații de complementare și delimitare în asigurarea securității europene și a teritoriilor adiacente. UE a adoptat noi acte politico-juridice și a adus amendamente celor existente în domeniul securității și de apărare, pentru a se transforma într-un veritabil actor de talie internațională. Astfel, prin creare și reformare au apărut PESC și PESA. NATO se declară pentru o transformare dintr-o organizație politico-militară clasică (de apărare), în una ce se preocupă de probleme de securitate², trecînd de la operațiuni masive și teritorii imense la securitate regională și cea umană.

Scopul ambelor organizații era de a nu dubla activitatea celeilalte, astfel mărînd cheltuielile bugetare ale statelor membre. Un prim pas în reformarea funcțiilor în domeniul securității în cadru UE, a fost semnarea în 1999 a tratatului de la Bruxelles privind transformarea funcțiilor operative ale UEO (Uniunea Europeană Occidentală). În capitolul IV al tratatului erau fixate relațiile dintre UEO și NATO, care urmau a avea o bază pragmatică, iar în cazurile de coincidență a intereselor organizațiilor, pot desfășura operațiuni paralele sau se pot complementa reciproc. Tratatul de la Bruxelles denotă dorința UE de avea o implicare mai mare în asigurarea păcii și stabilității pe continentul European. La etapa dată au reapărut conflictele etnice pe teritoriul fostei Republici Federale Iugoslave (RFI). Pentru intervenție, fie și umanitară, comunitatea avea nevoie de o bază juridică care să nu contravîină intereselor vădite ale NATO în regiune.

În conformitate cu decizia summitului de la Cologne, UE dorește să-și dezvolte capacitatea militară cu scopul de a putea răspunde noilor provocări mondiale fără a aduce daune NATO și sferelor acesteia de interese, adică în primul rînd intereselor SUA. Statele europene pe lîngă dorința de a-și construi propria politică de securitate nu doreau agravarea relațiilor cu principalul subiect garant al securității euroatlantice, conștientizînd importanța relațiilor transatlantice. Structurile comunitare se aflau încă în proces de creare și consolidare, neavînd capacitatea de a asigura siguranța spațiului european. UE în mare parte putea activa prin acțiuni umanitare, de gestionare și stopare a crizelor regionale. Un rol central în formarea noilor politici îl deține Marea Britanie³, cu poziția sa specifică față de UE: pronunțîndu-se pentru o uniune financiar-economică care nu iese din aceste limite, iar structurile de securitate și de apărare le apreciază ca fiind de prisos și dublînd activitatea NATO. Marea Britanie intră în contradicție directă cu atitudinea statului francez care se pronunță asupra autonomiei politice și militare absolute a spațiului comunitar. Confluența dintre aceste două poziții a dat naștere organelor comunitare.

Statele din spațiul comunitar propun crearea unui cadru de consultare, cooperare și transparență din partea ambelor părți, prin informarea reciprocă despre acțiunile militare sau umanitare care sunt la etapa de planificare, elaborare sau de desfășurare. Principiile de cooperare și delimitare dintre activitatea UE și NATO în domeniul securității și a celui militar au fost discutate și elaborate în perioada anilor 2000-2003. Astfel, procesul de luare a deciziilor era afectat de divergențele conceptuale și ciocnirile de interese. S-au evidențiat pe de o parte SUA și statele europene, care adoptă o politică euroatlantică și Franța și statele

membre UE, pe de altă parte, care adoptă poziții eurocentriste. Procesul mai era influențat și de problemele tehnice la adoptarea deciziei finale prin amânări de la o întâlnire la alta, așteptându-se timpul “maturizării deciziei”.

UE în negocieri reieșea nu din propriile idei, ci din nevoile temporare de intervenție într-un conflict sau crizele locale. NATO rămânea instrumentul de realizare a intereselor de securitate transatlantică care în mare parte acționa cu vechile mecanisme, ori în aceste cazuri era nevoie de aplicat noi metode de aplanare a conflictelor ca: diplomația preventivă, medierea sau ajutoarele umanitare. În același timp atât UE, prin adoptarea în 2003 a Strategiei Europene de Securitate (SES), cât și NATO, prin declarația finală la summitul de la Praga din 2002, s-au declarat preocupate de noile vulnerabilități ale timpului cu care urmează a fi create instrumente de înlăturare: terorismul internațional, proliferarea armelor de distrugere în masă, la fel și contrabanda cu armament de calibru mic sau problemele de mediu⁴.

În martie 2003, a fost semnat acordul “Berlin plus” prin care au fost stabilite principiile strategice de colaborare dintre UE și NATO, determinându-se principiile de partajare și parteneriat dintre cele două organizații:

- parteneriatul strategic între UE și NATO în gestionarea situațiilor de criză, bazat pe valorile comune ca: salvagardarea independenței și integrității teritoriale a statelor membre din ambele organizații, a indivizibilității securității, și determinarea de a aborda în același mod provocările noului secol prin adoptarea aceleiași poziții;

- reafirmarea rolului important pe care NATO continuă să îl aibă în gestionarea situațiilor de criză și de prevenire a conflictelor pe continentul european, ca fundament al apărării colective a membrilor săi;

- PESA, al cărei obiectiv este de a coordona instrumentele de gestionare a crizelor și prevenirea conflictelor aflate deja la dispoziția UE și implicarea în politica externă și de securitate, inclusiv în operațiunile militare în cazul în care NATO nu dorește să se implice sau a dat acordul europeanilor de a acționa;

- reafirmarea faptului că membrii europeni au un rol puternic în consolidarea Alianței, în special în domeniul gestionării situațiilor de criză, atât pe continentul european, cât și în afara acestuia.

Relația dintre UE și NATO în conformitate cu acordul “Berlin plus” se va baza pe următoarele principii:

- parteneriatului – prin asigurarea ca activitățile de gestionare a crizei, ale celor două organizații să fie reciproce, în timp ce se recunoaște faptul că UE și NATO sunt organizații de natură diversă, care au sco-

puri și instrumente de activitate diverse, acțiunile lor având scopul autocompletării;

- dialogului – cooperare și transparență în activitatea UE și NATO în problemele de securitate și apărare;

- egalității și respectului față de procesul de luare a deciziilor, autonomie de interese ale UE și NATO și a membrilor acestora;

- respectarea intereselor statelor membre ale Uniunii Europene și NATO;

- respectarea principiilor Cartei ONU, care stau la baza Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de la Washington, bază indispensabilă pentru un mediu stabil de securitate euroatlantică, bazat pe angajamentul soluționării pașnice a disputelor și conflictelor, în care nicio țară nu va avea posibilitatea de a intimida sau constrânge pe alta prin amenințare sau prin utilizarea forței. La fel părțile se obligă să respecte drepturile și obligațiile tratatelor anterior semnate;

- dezvoltarea coerentă, transparentă și reciprocă a capacității militare a celor două organizații.

În acest scop:

- UE monitorizează după posibilități PESA

- NATO este sprijinită de PESA, în conformitate cu deciziile luate cu privire la această problemă, la Summit-ul de la Washington și oferă UE posibilitatea de a avea acces la capacitățile de planificare ale NATO, în conformitatea cu deciziile din decembrie 2002 ale Consiliului Nord-Atlantic⁵.

După adoptarea acordului “Berlin Plus” de stabilire a bazelor de cooperare NATO-UE în gestionarea crizelor, se oferă acces la activitățile NATO și capacitatea colectivă a operațiunilor conduse de NATO. Mai exact, UE va permite Alianței de a sprijini operațiunile conduse de UE, în care NATO, ca întreg nu este angajată. Măsurile respective constau în următoarele elemente principale:

- acordul de securitate NATO-UE (care se referă la schimbul de informații clasificate în conformitate cu normele de protecție reciprocă),

- accesul garantat al UE la capacitățile de planificare ale NATO pentru utilizarea eficientă în planificarea operațiunilor militare de gestionare a crizelor conduse de UE pe continentul european,

- disponibilitatea de capacitățile comune NATO (comunicare de unități, sediu, etc.) pentru operațiunile de gestionare a crizelor conduse de UE,

- proceduri pentru furnizarea și monitorizarea capacităților NATO din parte UE când acestea se desfășoară pe continentul european,

- stabilirea de modalități pentru consultările NATO-UE în contextul unei operațiuni de gestionare a crizelor conduse de UE,

- integrarea în stabilirea planurilor de apărare ale NATO, care sunt multiple și țin de nevoile și

capacitățile organizației. Acestea pot fi necesare pentru operațiuni militare conduse de UE, pentru a se asigura de disponibilitatea bunei echipări a forțelor armate, și instruirea pentru operațiunile conduse de NATO sau UE⁶.

Relațiile dintre UE și NATO devin mai constructive prin buna delimitare a sferelor de acțiuni⁷. În același timp în cadrul UE nu există o poziție unică despre cum ar trebui să fie relațiile dintre UE și NATO. Pentru o mai bună colaborare cu structura euroatlantică e nevoie ca UE să adopte o poziție unică față de viitorul politic și de securitate al structurilor comunitare. UE are nevoie de unificarea sistemului de securitate și apărare a statelor membre prin stabilirea standardelor unice în acest domeniu. Astfel este posibilă transformarea UE dintr-un spațiu economic, în unul politic cu autonomie față de partenerii euro-atlantici.

Referințe bibliografice:

¹ Biscop S., Algieri F., NATO-EU Cooperation in capability development // The Lisbon treaty and ESDP: transformation and integration // <http://www.egmontinstitute.be> (vizualizat la 23 septembrie 2009).

² Kucheida J-P., La coopération dans le domaine opérationnel entre l'UE et l' OTAN – Réponse au rapport annuel du Conseil // http://www.assemblee-ueo.org/fr/documents/sessions_ordinaires/rpt/2005/1918.pdf?PHPSESSID=3c1f7422e87c9f25bd42959b1e80863e (vizualizat la 23 septembrie 2009).

³ Relancer la coopération en matière de défense européenne // <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue4/french/art2.html> (vizualizat la 20 septembrie 2009).

⁴ Minniti M., Coopération OTAN - UE dans le domaine de la sécurité // <http://www.naa.be/Default.asp?CAT2=651&CAT1=16&CAT0=2&COM=675&MOD=0&SMD=0&SSMD=0&STA=&ID=0&PAR=0&LNG=1> (vizualizat la 29 septembrie 2009).

⁵ Déclaration Union Européenne - OTAN sur la PESD // <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-142f.htm> (vizualizat la 25 septembrie 2009).

⁶ OTAN - UE : un partenariat stratégique // <http://www.nato.int/issues/nato-eu/evolution-f.html> (vizualizat la 17 septembrie 2009).

⁷ Discours prononcé par le Secrétaire général de l'OTAN, M. Jaap de Hoop Scheffer au Séminaire de haut niveau sur les relations entre l'Union européenne et l' OTAN // <http://www.nato.int/docu/speech/2008/s080707a.html> (vizualizat la 9 septembrie 2009).

Bibliografie:

1. Biscop S., Algieri F., NATO-EU Cooperation in capability development // The Lisbon treaty and ESDP: transformation and integration // <http://www.egmontinstitute.be> (vizualizat la 23 septembrie 2009).

2. Déclaration Union Européenne - OTAN sur la PESD // <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-142f.htm> (vizualizat la 25 septembrie 2009).

3. Discours prononcé par le Secrétaire général de l'OTAN, M. Jaap de Hoop Scheffer au Séminaire de haut niveau sur les relations entre l'Union européenne et l' OTAN // <http://www.nato.int/docu/speech/2008/s080707a.html> (vizualizat la 9 septembrie 2009).

4. Kucheida J-P., La coopération dans le domaine opérationnel entre l'UE et l' OTAN – Réponse au rapport annuel du Conseil // http://www.assemblee-ueo.org/fr/documents/sessions_ordinaires/rpt/2005/1918.pdf?PHPSESSID=3c1f7422e87c9f25bd42959b1e80863e (vizualizat la 23 septembrie 2009).

5. Minniti M., Coopération OTAN - UE dans le domaine de la sécurité // <http://www.naa.be/Default.asp?CAT2=651&CAT1=16&CAT0=2&COM=675&MOD=0&SMD=0&SSMD=0&STA=&ID=0&PAR=0&LNG=1> (vizualizat la 29 septembrie 2009).

6. OTAN - UE : un partenariat stratégique // <http://www.nato.int/issues/nato-eu/evolution-f.html> (vizualizat la 17 septembrie 2009).

7. Relancer la coopération en matière de défense européenne // <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue4/french/art2.html> (vizualizat la 20 septembrie 2009).

Copyright©Nicolai AFANAS, 2009.

LUMEA ISLAMICĂ CA UNITATE DIFERENȚIATĂ ÎN CADRUL COMUNITĂȚII INTERNAȚIONALE CONTEMPORANE

Ruslana GROSU*

ИСЛАМСКИЙ МИР КАК ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОЕ ЦЕЛОЕ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО МЕЖДУНАРОДНОГО СООБЩЕСТВА

В результате социальных изменений и господствования политико-религиозной идеологии, напрямую сталкивающейся с традиционным ортодоксальным консерватизмом и различными светскими режимами, Исламский мир находится в фокусе ряда проблем. Целью статьи является познание и представление истинного лица мусульманского мира, проблем, с которыми он сталкивается, а также его реакция на настойчивое проникновение иностранного капитала в некоторые страны данного региона, богатого стратегическими энергоресурсами.

Автор концентрирует внимание читателя на уже существующих отношениях, между Западом и исламом, а также исключительно исламскими странами. Это так называемые отношения «системы и подсистемы».

Вездесущий, но в то же время смутный, одержимый, соблюдающий расстояние, ислам, по-прежнему рассматривается как признак неоднозначности в современном мире. Проблемы, с которыми приходится сталкиваться исламскому миру (бедность, политическая нестабильность, демографический рост населения и т.д.) не новы, поскольку они характерны и для других регионов планеты (политическая нестабильность в Северной Ирландии, проблема демографического роста в Китае, бедность многих немусульманских стран Африки и т.д.).

Удовлетворение насущных потребностей исламского мира, таких как ускорение темпа экономического, социального и не в последнюю очередь технологического развития является необходимым в целях его собственного выживания. А тесное сотрудничество будет способствовать только снижению остроты вышеперечисленных проблем.

Однако из-за господствующих стремлений в области политики и экономики косвенно направленных в сторону социально-культурных связей, приверженцы ислама не спешат установить «сотрудничество» с Западным миром. Очевидно, что некоторые западные страны не согласны считаться с интересами исламских государств, обладающих колоссальными нефтяными запасами (страны Персидского залива, Казахстан, Азербайджан, Алжир). Такое отношение воспринимается как оскорбление в адрес мусульманского мира. В сочетании с культурной глобализацией это непосредственно приводит к отказу от таких ценностей, как светское государство, равенство между мужчинами и женщинами.

THE ISLAMIC WORLD AS A DIFFERENTIATED WHOLE IN THE CONTEXT OF MODERN INTERNATIONAL COMMUNITY

As a result of social changes and dominating of the politico-religious ideology, directly facing traditional orthodox conservatism and various secular regimes, the Islamic world is in the focus of some problems. Article is targeted to illuminate and present a real face of the Muslim world, problems which it faces, and also its reaction to persevering penetration of the foreign capital in some countries of the given region rich with strategic energy resources.

The author concentrates reader's attention on the already existing relations, between the West and Islam, and exclusively Islamic countries. These are so-called «systems and subsystems» relations.

Omnipresent, but at the same time vague, afflicted, observing distance, Islam, is still considered as an ambiguity sign in the modern world. Problems, which face the Islamic world (poverty, political instability, demographic growth and etc.), are not new because they are characteristic for other regions of a planet (political instability in Northern Ireland, demographic growth in China, poverty of many non-Muslim African countries and etc.).

The satisfaction of pressing needs of the Islamic world, such as acceleration of economic, social and not in the last instance technological development is necessary with a view of its own survival. Close cooperation will promote to decrease a sharpness of the problems set forth above.

* Ruslana GROSU - magistră în drept, doctorand, IISD al AȘM.

However because of dominating aspirations in area of policy and economy indirectly, turn towards welfare communications, adherents of Islam do not hasten to establish "cooperation" with the Western world. It is obvious that some western countries do not agree to reckon with interests of the Islamic states possessing enormous oil stocks (Persian Gulf States, Kazakhstan, Azerbaijan, Algeria). Such relation is perceived as the insult to the Muslim world. In combination with cultural globalisation this directly leads to refusal of such values, as the secular state, equality between men and women.

Lumea islamică, care a cunoscut un progres considerabil în perioada cuceririlor arabe și prosperării califatelor, actualmente, din nou se află în ascensiune și aspiră la instaurarea și sporirea influenței nu doar asupra statelor musulmane, dar și asupra intereselor naționale și geopolitice ale altor state.

Politica colonială dură a metropolelor și înapoierea teritoriilor populate de musulmani (aflate încă sub dominația metropolei), ulterior, au avut un impact colosal asupra renașterii islamului și orientării sale spre modernizare. Dezmembrarea sistemului colonial după cel de-al doilea război mondial a fost urmată de epoca transformărilor sociale radicale și a dat naștere unei noi orientări – spre un „socialism islamic”. Deși, unele state au ales această cale, din diferite cauze, această cale nu a avut sorti de izbândă, urmată de căderea ei definitivă aproape de sfârșitul sec. XX.¹ În cele din urmă, această instabilitate a creat un teren favorabil pentru experimentele riscante ale fundamentalistilor – adepți ai Islamului pur din perioada medievală, refuzând categoric acceptarea unor influențe spirituale din partea Occidentului, în opinia lor, „corupt” și „libertin”.² În aceiași termeni peiorativi lumea musulmană este privită și de occidentali, fiind definită ca „o lume religioasă cu caracter transcendental, promotoare a esențialismului³, statică și dogmatică”.⁴

Elucidarea celor enunțate necesită să recurgem la o juxtapunere a unor similitudini și disparități în ceea ce privește un element distinctiv - cultura acestor lumi. Apare întrebarea, cum deosebim francezii seculari, norvegienii luterani sau grecii ortodocși de spanoli romano-catolici dacă cultura europeană cuprinde înreaga Europă? În mod similar, putem formula întrebarea cu privire la faptul cum să distingem cultura indoneziană de cultura arabă sau pe sirieni de saudiți? Drept soluție pentru această dilemă ar servi o polemică cantonată în perimetrul noțiunii de civilizații, adică cea vestică și islamică, cu condiția că termenul de civilizație să fie examinat ca o categorie amplă și, totodată, explicită. Însă, noi vom porni de la aspectul politologic pentru ai oferi lumii islamice, mai întâi de toate, un statut în cadrul sistemului internațional, iar apoi vom analiza celelalte elemente constitutive.

Mai mulți specialiști în relații internaționale – orientologi și arabiști - au fost și rămân preocupați de întrebarea cu privire la recunoașterea lumii islamice

în calitate de subiect consolidat în cadrul politicii globale, reieșind din multitudinea disparităților și problemelor comune interstatale și de ordin intern cu care se confruntă statele din regiunile, unde este practicat islamul.

Unul din criteriile fundamentale ale existenței acestui subiect reprezintă organizațiile internaționale islamice, care au o tendință clar definită de a deveni sistematice prin dublarea organizațiilor internaționale globale. În baza materialelor studiate cu privire la organizațiile internaționale cu tentă islamică distingem mai multe categorii de organisme, cele mai influente fiind cele interstatale, deoarece ele activează la nivel de guvern, înaintînd numeroase propuneri de soluționare a problemelor din diferite domenii. Una din organizațiile cu o pondere semnificativă este Organizația Conferinței Islamice care pledează pentru consolidarea solidarității islamice și protecția drepturilor musulmanilor, precum și asigurarea independenței.

Alt criteriu definitoriu este constituit de documentele alternative și de actele juridice internaționale. În calitate de exemplu poate servi Declarația Islamică Universală a Drepturilor Omului, care constituie baza sistemului islamic de protecție și garantare a Drepturilor Omului în islam. Acest document recunoaște drepturile individuale și colective ale tuturor persoanelor. Avînd la bază numeroase percepțe religioase, care consideră că legea este creată de divinitate, declarația menționată reglementează viața socială, în care drepturile omului sînt privite ca un element constitutiv.⁵

O trăsătură predominantă a lumii islamice este exprimată prin formarea unui sistem de interese constant și de perspectivă, care include priorități și scopuri, determinate de solidaritatea islamică, adică apartenența la aceeași religie – islamul. Însă, pentru a face o analiză a transformărilor ce au loc în acest spațiu geopolitic important și de a ne asuma riscul pentru ipotezele emise asupra posibilităților de desfășurare a unor evenimente, acțiuni sau fenomene necesită de a privi retrospectiv geneza unor probleme specifice regiunii date.

În decursul anilor '70 s-a produs o creștere sporită a potențialului economico-politic a statelor islamice din Orientul Apropiat din contul unui flux considerabil de petrodolari. Conjunctura din acea perioadă a trezit niște ambiții naționaliste exagerate a păturilor

guvernante din mai multe state islamice, ceea ce, în mod inevitabil, a crescut substanțial rolul islamului ca tradiție națională ponderabilă, islamul fiind considerat ca o pornire în eradicarea influenței fostei metropole.

Lupta sub egida islamului a diferitor forțe a avut un singur scop: proclamarea independenței naționale și lupta pentru eliberare de sub presiunea puterilor dinafara statelor, cum s-a întâmplat pe parcursul revoluției din Iran. Însă, este necesar de a menționa faptul, că în decursul acestei lupte, la prima vedere legitimă și echitabilă, apar în evidență unele forțe conservatoare și radicaliste, care cheamă, spre exemplu, la limitarea drepturilor femeilor, orientându-se spre normele aspre și rigide ale Șariei. O altă latură, la fel de periculoasă, este înclinarea spre extrema naționalistă, deseori, bazată pe influența islamului pur, ceea ce, în mod irevocabil, duce spre consolidarea pozițiilor unor pături clericale reacționiste și, desigur, slăbește pozițiile reformatoților progresiști.⁶

Problematica cu care se confruntă statele lumii islamice este foarte variată, deși, cunoaștem și similitudini care trezesc continuu o serie de dezbateri, reprezintă o sursă de neliniște pentru unele state, precum și o enigmă care inspiră teamă, deoarece se consideră că Islamul reprezintă o provocare pentru conștiința occidentală, cea din urmă fiind influențată în mare măsură de stereotipurile pătrunse adânc în mentalitatea modernă. Din istoriografia contemporană, în confruntările între Orient și Occident își găsesc locul exagerări și excese de ambele părți: musulmanii contestă modelele civilizationale de tip occidental, refuzând de a le accepta prin a le considera niște figuri care reprezintă prin analogie nu altceva decât înstrăinarea de credință; pe când occidentalii neagă contribuția musulmanilor la progresul civilizației universale. Reieșind din scurta introducere în prezentarea transformărilor ce au avut loc în arealul geografic al islamului după căderea imperiilor coloniale, nu ne propunem să facem analiza comparată a acestor confruntări, însă, pornind de la ele, intenționăm să elucidăm similitudinile și disparitățile fenomenelor și proceselor ce au luat amploare în unele state islamice și-și găsesc relevanță în dinamica proceselor globale.

Mutațiile de ordin politico-economico-sociale, ce se produc în interiorul acestei civilizații pe parcursul a patru decenii, reflectă o evoluție în dinamică a etapelor de constituire a unei comunități moderne, dar nici într-un caz ale uneia generatoare absolută de conflicte și violențe ce ar amenința continuu securitatea internațională.⁷ Este necesar de relevat faptul, că ascensiunea islamului, despre care am menționat de la bun început, nu s-a produs spontan, ci a cunoscut mai multe faze, ceea ce ne obligă să prezentăm o retrospectivă a acestor etape.

Prima perioadă, care a început la sfârșitul anilor '70, corespunde afirmării puternice a šiismului iranian și creării, în această țară, a unei Republici Islamice ale cărei principii – revoluționare din toate punctele de vedere sînt deja cunoscute. Ea reprezintă un fel de sinteză între o „intoleranță” tipic islamică, o revoluție populistă specifică lumii a treia și o anatimizare accentuată a „demonului” - dușmanul occidental. În această sinteză regăsim ingredientele doctrine, politice și „xenofobe” proprii tuturor „coctailurilor” integriste. În Franța, asemenea specialiști ca Gilles Kepel, susțin ideea despre acest fenomen ca despre o mișcare de „reislamizare de sus”⁸, adică politică, ce presupune în același timp o cucerire a puterii datorită islamului și construirea unei societăți islamice prin intermediul puterii. Potrivit acestui model, islamiștii tind să cucerască spațiul politic al țării lor și programul lor vizează instaurarea unui stat islamic. Pînă să atingă acest scop, ei fac presiuni asupra autorităților pentru a „islamiza” dreptul, viața cotidiană, morală.

Toate simbolurile, dogmele și actorii tradiționali ai islamului sînt puși în slujba acestei cuceriri a puterii. Islamul este astfel „instrumentalizat” prin mișcările de rezistență și de opoziție. Coalițiile politice sînt cele care, agitînd masele cu Coranul, dar utilizîndu-l preponderent ca pe o armă, i-au răsturnat pe șah în Iran, pe Ali Bhuto în Pakistan. Aceste succese au inspirat toate grupările opoziției militare în Afganistan, în Egipt, în Siria, pînă în Indonezia. Dar tot în numele islamului conducătorii în funcție – dictatori, monarhi absoluți sau șefi de stat legitimi – în Libia, Sudan, Arabia Saudită, Marok caută să-și legitimeze puterea și politica promovată. Dacă această primă fază a „reislamizării de sus” s-a soldat cu un succes în Iran, ea a suferit un dur eșec în Egipt, unde „Frații musulmani” și urmașii lor mai radicali au fost supuși violentei represivă organizate de Nasser și succesorul său, Sadat.⁹

În lumea musulmană, în general, grupările, vizînd „reislamizarea de sus”, au fost învinse în confruntarea cu statul. În aceste țări nu s-a realizat acea alianță între păturile intelectuale, militante și tinere, cu clerul šiit, el însuși mobilizînd masele, ceea ce a asigurat succesul Revoluției Iraniene. Dacă în Pakistan, în urma succesului electoral al lui Benazir Bhuto, integrismul părea să dea înapoi, el a revenit odată cu destituirea ei de către o parte a armatei ce lupta pentru cauza islamică.

Trăgînd învățăturile necesare din această primă serie de experiențe, a doua fază a ascensiunii islamiste a urmat o direcție inversă. Ea corespunde cu ceea ce specialiștii francezi citați deja au numit „islamizarea de jos”¹⁰. Și aceasta a pătruns în toate sferile musulmane, inclusiv în rîndul islamiștilor imigrați în Franța, care pun accentul pe constituirea unei rețele asociative mai coerente, pe propaganda religioasă în jurul

moscheilor și pe dezvoltarea de relații „comunitare” mai srînse într-o țară, care, spre deosebire de Marea Britanie sau Statele Unite, propune străinilor modele de integrare, mai curînd, individuale.

Această reislamizare de la bază a dat rezultate, manifestîndu-se printr-un control intensificat al „respectării” practicii religioase, printr-o frecvență mai asiduă a moscheilor, prin accentul pus pe pregătirea religioasă, printr-o practicare intensă a postului și a altor discipline islamice, precum și interdicția severă a îmbogățirii. Reglementarea unei laturi importante, ca mediatizarea, s-a produs prin introducerea forțată a unui volum substanțial de programe de televiziune cu caracter religios și prin răspîndirea literaturii religioase, sub formă de cărți sau în format audiovizual (cu ajutorul casetelor vîndute la ieșirea din moschei). Pe acest teren favorabil progresează militanții islamiști, care, s-au infiltrat în societatea civilă și au cucerit pozițiile de forță cu ajutorul unor rețele de predicatori, al unor cadre superioare musulmane, al unor asociații, al societăților de educare și de întrajutorare din moscheile de cartier, fiind adesea centrul acestor rețele, deoarece anume în interiorul lor se predă „ștafeta inițiativelor”.

Așa cum „cazul” Iran a fost modelul de referință în prima fază de „reislamizare”, „cazul” algerian a devenit modelul dominant al celei de a doua fază. Frontul Islamic al Salvării (FIS) și-a organizat încet, progresiv, cu tenacitate înaintarea spre putere, la figurat spus, stînd la dispoziția populației, participînd la toate alegerile locale, cîștigînd alegerile din 1990.¹¹ Această activitate de conștientizare islamică, începînd „de jos”, era cît pe ce să reușească și dacă n-ar fi fost rigiditatea conducătorilor săi (care nici pe departe nu a fost model al virtuții și democrației), Algeria ar fi ajuns, fără îndoială, o republică islamică, dar contrar aparențelor, această „reislamizare de jos” nu a fost mai puțin radicală, spre a refuza organizarea unei lumi laice și democratice, decît activismul Hesbollah și al altor militanți din Jihadul islamic, veniți din regimurile islamice cele mai dure, ale căror atentate și lovituri militare sînt regulat mediatizate. Relativul eșec al acestei „reislamizări de jos” și reacția brutală a echipelor conducătoare, în Algeria și în Egipt, au adus o a treia soluție: contestarea regimului existent prin violența armată.

După o primă fază de reislamizare „politică” de sus (Revoluția iraniană), după a doua fază de reislamizare „electorală” de jos (succesul FIS-ului în Algeria), s-a intrat în altă fază, de data aceasta a unui islamism înarmat¹². Reducînd fundamentalismul islamic la o ideologie de eliberare de cuceririle politice și a renașterii sociale, se observă manipularea prin intermediul religiei, nedeosebindu-se prin credință excesivă, vorbind puțin de Dumnezeu și despre misterele sale, ceea ce

este un paradox, militanții islamiști se dovedesc a fi, totuși, ostașii unei practici riguroase a culturii și organizării islamice a societății. Viitorul acestui curent, pornit de la Frații musulmani, a devenit expresia naționalismului arab împotriva puterii „coloniale”, grație Revoluției iraniene, aspiră la recunoașterea importanței lor geopolitice.

Dar așa cum a avut succes, era și de așteptat la o criză sau chiar la un eșec. Toate cele declarate de către cercurile guvernatoare din statele islamice cu privire la constituirea unei societăți islamice model și promovarea valorilor spirituale au rămas doar la nivel de declarații. Pentru cercetătorul francez Oliver Roy, „eșecul islamului politic constă în incapacitatea sa, oricît de „revoluționar” ar fi, de a propune, de a crea un alt model politic decît unul conservator, puritan, sensibil și rigorist”¹³. Prin urmare, esența acestui fenomen constă în promovarea ideii despre necesitatea renașterii valorilor și tradițiilor civilizației lui Al Farabi, Ibn Roshd, Avicena și instituirea unei societăți islamice-model.

Definirea lui ca renaștere islamică și reîntoarcere la valori este cea mai corectă, deoarece aceasta este tendința celor ce promovează această idee. Alta este problema cum se produce acest lucru: ce metode se utilizează, care sînt instrumentele de bază, care este mecanismul de realizare etc. Cînd se iau în considerație toate aceste aspecte, deja forma inițială a fundamentalismului islamic se schimbă: de la radicalism se orientează spre extremism, ajungînd la terorism.

Problema majoră a renașterii islamice constă în faptul că nici cercetătorii musulmani nu știu care este islamul pur. Deoarece printre ei sînt și sunniți, și șiiți, părerile se divizează și nici pînă astăzi nu s-a ajuns la un numitor comun. Cercetătorii din statele occidentale examinează problema dată prin prisma intereselor statelor sale și sînt foarte rezervați în privința delimitării islamului pur de „elementele inovatorii”. De fapt, cercetătorii americani, ruși și europeni și-au propus mai serios spre examinare această problemă doar în urma unei serii de atentate teroriste produse în statele lor.

Revigorarea unei forme acerbe a islamului în ultimele decenii a secolului trecut a contribuit la instaurarea unor împrejurări obiective, cele din urmă realizîndu-se activ cu ajutorul forțelor fundamentaliste, numărul cărora crește an de an. În ultimele decenii ale sec. XX, această influență s-a făcut simțită, pe alocuri s-a intensificat, iar rolul autoritar al liderilor islamiști în trasarea direcțiilor politice a crescut semnificativ, după cum am menționat anterior, acest lucru fiind mai accentuat în cazul Iranului, Algeriei sau al Afganistanului.¹⁴ Nu este întîmplător faptul că unii politologi moderni privesc viitorul apropiat ca un cîmp de luptă între civilizații, vin cu argumente, diferite modele fu-

turiste de ciocniri, în mod special, se referă la ciocirea dintre civilizația occidentală cu lumea islamului.¹⁵

Islamul este una din religiile cu o pondere semnificativă în lume, acest lucru fiind explicat prin faptul că de secole rolul său de doctrină religioasă și formă de organizare socială în Orient a avut o conotație mai importantă în comparație cu rolul creștinismului în Europa. Acest rol se datorează efectului său indispensabil asupra întregii societăți musulmane – umma – astfel, determinând caracterul relațiilor economice și al formelor de guvernare politică, al structurii sociale, al culturii și, nu în ultimul rând, reglementarea vieții cotidiene a credincioșilor. Este prea puțin spus, că viața spirituală în statele islamice a fost ghidată mereu de islam, ea se perinda doar în cadrul strict delimitat de normele lui, fiind constituită, la figurat vorbind, din esența și forma islamului. Prin urmare, islamul rămîne incontestabil una din forțele semnificative din cadrul sistemelor religioase la etapa contemporană.

Lumea islamică reprezintă o structură eterogenă nu doar prin diferențele politico-economico-sociale, dar și prin caracterul raporturilor cu alte state, care sînt reglementate de litigiile interne între protagoniștii a trei modele de proiecte¹⁶ - liberal (modernizator)¹⁷, fundamentalist¹⁸ și tradiționalist¹⁹. Fiecare dintre aceste proiecte reflectă un model mai mult sau mai puțin apropiat de valorile general acceptate și vine cu o serie de soluții pentru problemele specifice statelor islamice. Rezultatul luptei dintre aceste proiecte este important pentru unele state islamice aparte și pentru lumea islamică în ansamblu. Totuși, o atenție sporită atrage faptul că consolidarea acestei lumi se produce prin confrontare și, astfel, ea rămîne a fi relativă. Sub noțiunea de confrontare nu avem în vedere ciocniri cu adversari ostili unui sau altui stat musulman, ci cu statele din imediata vecinătate a lor, care sînt total sau parțial incluse în hotarele lumii islamice.

Referitor la solidaritatea islamică menționată mai sus, dacă nu o putem defini ca cooperare în ciuda tuturor conjuncturilor, atunci, în această situație distingem niște vectori comuni ai islamului liberal și fundamentalist. Ca exemplu servește cazul Kosovo, unde alături de separatiștii albanezi au participat voluntarii-mudjahezi, luptînd împotriva armatei iugoslave și organelor puterii legitime.²⁰

În asemenea condiții, se produce amplificarea pozițiilor islamului prin a-i acorda importanță și durabilitate tradiției sale culturale, influenței asupra maselor, chiar și atunci cînd situația politico-economică de pe arena internațională își pierde stabilitatea, iar noua configurație de puteri impunea alte reguli de joc. Cele enunțate anterior, expun retrospectiv în ce condiții s-a produs transformarea islamului în cadrul lumii musulmane, însă, acest proces a cunoscut și excepții.

O asemenea excepție, deocamdata fără precedent, rămîne a fi Turcia, unde forțele anticlericale au stat în fruntea revoluției kemaliste și au orientat politica țării spre reforme radicale, ceea ce a făcut parțial posibilă separarea religiei de stat.²¹ În celelalte state ale lumii islamice, inclusiv în cele care au optat cîndva pentru un „socialism islamic” și unde au fost înregistrate transformări vizibile de ordin social chiar, lipsa unor decizii și tactici hotărîte de separare a religiei de stat a contribuit la transformarea și adaptarea islamului la noile realități, iar în unele state religia și-a consolidat virulent pozițiile.

Revenind la poziția Turciei, posesoarea unei chei strategice tradiționale – strîmtorile, a dezvoltat o strategie de putere ambițioasă, care urmărea adunarea sub un pol islamic a lumii nearabe, mai exact, a statelor islamice postsovietice. Actualele tensiuni politice interne din Turcia certifică geostrategia islamică ofensivă, orientată spre o sigură „dezoccidentalizare” și „laicizare” a statului turc.²²

Republicile ex-sovietice din zona Mării Caspice, unde islamul este religia oficială (Kazahstan, Azerbaidjan, Tadjikistan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kîrgîzstan) reprezintă un teritoriu foarte bogat în zăcăminte petroliere și gaz metan, ceea ce menține o rivalitate substanțială între Turcia și Iran. În ce privește influența islamului în zonă, se simte o revigorare a lui odată cu intensificarea mișcărilor pentru identitatea națională.

Asia de Sud-Est cuprinde și cîteva țări islamice importante: Bangladesh, Malayezia și Indonezia. Deși membre ale Conferinței Statelor Islamice, aceste țări beneficiază de avantaje mai mari prin Asociația Statelor din Asia de Sud-Est, care le aduce fluxuri importante de investiții. Aceste state au simțit undele renașterii islamice care au influențat tabloul politic intern și au redirecționat vectorii dezvoltării.

Bangladesh este o «piață în formare», ceea ce înseamnă un număr important de investitori străini, în timp ce Malayezia este deja o economie consolidată a regiunii. Ambele țări au fost conduse de partide islamice, cu o implicare mai puternică a armatei în cazul Bangladeshului, și cu o formă de guvernare monarhică pentru Malayezia.

Un caz aparte este Indonezia, unde 167 milioane de musulmani (87% din populația țării) s-a aflat sub conducerea generalului Suharto și a partidului acestuia, Golkar, pînă în 1998, care a reușit să se mențină la putere și datorită unei creșteri economice constante a țării. Activitatea comercială în mare măsură era controlată de China, însă la etapa actuală, deși retrași, chinezi mai continuă să controleze domeniul afacerilor. Un gigant economic din regiune, această țară are șanse de a se transforma într-un gigant geopolitic, însă,

totuși, există posibilitatea unei fragmentări geopolitice urmată de criză, fie cu caracter de conjunctură.²³

Specialiștii în islamologie ca M.V. Reabov și M.K. Mamardașvili, consideră islamul drept « atribut indispensabil al socium-ului » care fiind cercetat din mai multe aspecte, totuși, nu reflectă imaginea clară a islamului ca fenomen social. Aceasta rezultă din faptul că perimetrul de aplicare a unor metodologii este limitat și ține strict de un anumit domeniu. Reabov accentuează interdependența problemelor din diferite domenii care se interinfluențează. Astfel, conchidem că mediul în care aceste probleme apar și evoluează nu este unul static, ci în permanentă schimbare, ceea ce oferă o multitudine de scenarii și soluții pentru problemele apărute. Cercetătorul Mamardașvili vine cu ipoteza că « formele predispuse spre modificări, adică dinamice, asigură stabilitatea într-un sistem și împiedică schimbarea lui, pe când crizele din interiorul sistemului se fac simțite ». În cele din urmă, autorii ajung la concluzia că islamul este, totuși, « modelul unei organizări sociale ideale, care îi asigură viabilitatea sa ca sistem dinamic unitar ». Cu alte cuvinte, islamul joacă rolul unui factor difuz capabil să influențeze fiecare element în parte, trezind reacții ce corespund stării funcționale a elementului și transformând această stare. Ulterior, aceasta duce la apariția unei eterogenități sistemice – o condiție indispensabilă în organizarea proceselor ce se produc în cadrul sistemului.²⁴

Este firesc ca omul să-și creeze de sine stătător condiții favorabile de existență astfel constituind socium-ul, altfel spus, societatea se poate forma dintr-un colectiv apt să funcționeze ca un tot întreg, bazat pe niște idei sau scopuri general acceptate pe care tinde să le realizeze prin activități în comun. Existența unor aspirații ideologice naționale este un atribut necesar pentru sistem ca unitate, deoarece este capabil să destindă și să apropie cele mai contradictorii interese private. Prin urmare, islamul reprezintă acel factor indisolubil al legii universale cu privire la autoreglarea sistemelor complexe. Acțiunea sa este îndreptată nemijlocit spre asigurarea integrității și stabilității societății. Această conjunctură i-a permis islamului să se infiltreze în știința contemporană, recunoscând doar parțial valoarea ei. Această religie continuă să prezeze dezvoltarea progresivă a societății cu tradițiile sale seculare, uneori, printre aspirațiile sale fals revigorate în cadrul reformelor revoluționare, se observă o tentă fundamentalistă vădită.²⁵

Deși specialiștii în domeniu susțin faptul, că „din punct de vedere geo-economic, lumea islamică nu prezintă prin sine o formațiune integră și se scindează în mai multe regiuni cu diferiți vectori de dezvoltare”²⁶, ideea cu privire la lumea islamică ca „unitate diferențiată” poate fi tratată în felul următor: lumea

musulmană reprezintă o unitate, adică, un tot întreg, ca punct de plecare fiind religia, de asemenea, grație culturii și tradițiilor sale (cu condiția ca populația să nu fie divizată în sunniți și șiiți), iar „diferențiată” o găsim în toate celelalte domenii, adică, în sfera politică, economică și socială etc. Dacă până nu demult, la baza divizării comunității internaționale stătea factorul ideologic, care a fost depășit, atunci la etapa actuală, lumea a început să se scindeze după principiile religioase și civilizaționale. Aceasta din urmă, trebuie să suscite omenirea să găsească soluții eficiente, cel puțin, de a le neutraliza până la o eradicare completă, deoarece aceste principii implică în mod involuntar întreaga populație a globului.²⁷

Actualmente, lumea islamică în calitatea sa de subiect consolidat al politicii globale nu s-a format definitiv, ea fiind încă sub formă de mai multe proiecte în diferite faze de implementare, cele din urmă atribuindu-i unele caracteristici contradictorii. Așa dar, multitudinea factorilor endogeni reprezintă impedimentul esențial în consolidarea acestei lumi, precum și influența factorilor exogeni destabilizează situația socio-politică din regiune.

Putem afirma cu certitudine faptul, că dominantă religioasă de sine statator deja nu mai reprezintă sursa destabilizărilor politice și sociale, deoarece ea a cedat locul factorilor economici și etnici, care trebuie luați în considerație ca elemente importante în cadrul strategiilor de cooperare cu statele comunității internaționale.

Referințe bibliografice:

- ¹ Olivier Roy, *L'Echec de l' Islam politique*, Paris, ed. La Seuil, 1992, p. 78; Gari Ulubezan. Yves Thoraval. *Lumea musulmană*. Larousse. București, ed. Enciclopedia RAO, 2003, p. 72-75.
- ² Oișteanu, Andrei. *Civilizații în conflict // Contrafort*, 25 septembrie 2001, nr. 604, pp. 8-9.
- ³ Esențialism - orientare metafizică, dogmatică care postulează existența unor calități absolute ale realului. (< fr. *essentialisme*), <http://dexonline.ro/search.php?cuv=esențialism>.
- ⁴ Bennet Clinton, *Muslims and Modernity: an introduction to the issues and debates*, London, 2005, p.13.
- ⁵ Vezi: www.cnaa.md/files/theses/2006/5640/liliana_ciubuc_abstract.pdf; <http://www.alhewar.com/ISLAMDECL.html>.
- ⁶ Idem, p.23 - vezi tipologizarea comparată.
- ⁷ David. E. Long, Bernard Reich, *The Government and Politics of the Middle East and North Africa (4th Edition)*, Westview Press, 2002.
- ⁸ Gilles Kepel, *Jihad: expansion et declin de l' islamism*, Paris, Gallimard, 2000, p. 48.
- ⁹ Francois, Maddoulie, *Secolul XX, Conflictetele din Orientul Mijlociu*, ed. Bic All, 2003, pp. 84-86, pp. 114- 117.
- ¹⁰ Gilles Kepel, *Jihad: expansion et declin de l' islamism*, Paris, Gallimard, 2000, p. 49.
- ¹¹ Jean Delumeau, *Religiile lumii*, București, 1993, p. 689.
- ¹² Jean Delumeau, *Religiile lumii*, București, 1993, p. 691. Din această fază nu poate fi înlăturată activitatea mișcării fundamen-

taliste cu caracter extremist din Palestina - Hamas, cu metode mult mai violente decât cele ale Organizației de Eliberare a Palestinei (OEP), al cărei concurent principal a devenit și care a determinat creșterea ponderii negocierilor de pace deschise la Conferința de la Madrid din noiembrie 1992 cu Israelul.

¹³ Olivier Roy, *L'Echec de l' Islam politique*, Paris, ed. La Seuil, 1992, p. 78.

¹⁴ Aymeric Chauprode. Francois Thual. Dicționar de geopolitică. București, ed. Corint, 2003, p. 10-14p., 20-22, p.339-340.

¹⁵ Samuel Huntigton. Ciocnirea civilizațiilor. București, ed. Antet, 1998; Bernard Lewis, *La crisi dell'islam*, Milano, ed.Mondadori, 2004; Seyyed Mohammad Khatami. Teama de val. Iasi, ed. Pan Europe, 2002; Gilles Kepel, *Jihad: expansion et declin de l'islamism*, Paris, Gallimard, 2000; Griffin Roger. *The nature of islamic fundamentalism*, New York, 1993 etc.

¹⁶ Ислам и Политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии), А.А. Игнатенко/ Самоопределение исламского мира, Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001. -С. 18-19.

¹⁷ Proiectul liberal optează pentru valorificarea standardelor occidentale în ceea ce privește societatea în ansamblu, adică de la formarea parlamentelor la monitorizarea demografică și chiar pînă la transformarea islamului într-o ideologie, care va mobiliza cetățenii la realizarea celor propuse. Un asemenea model este caracteristic pentru regimurile din statele unde islamul este destul de răspîndit.

¹⁸ Un model creat ca alternativă pentru modelul liberal și pentru Occident în ansamblu, pilonul de bază fiind interpretarea dură a islamului. Un alt caracter distinctiv este expansiunea politică prin instituirea unei guvernări islamiste pure și, bineînțeles, expansiunea teritorială, ultima fiind interpretată ca reîntoarcere a islamului în spațiile islamului de cîndva. Astfel, restabilirea adevărului istoric este inevitabilă în opinia susținătorilor acestui proiect.

¹⁹ Proiectele menționate mai sus sînt realizate pe fondalul unui islam tradițional, adică care reprezintă o justificare a status-quo-ului creat și nu presupune transformări pronunțate.

²⁰ Vezi: Hassel, Mike, *Kosovo. Drumul Golgotei*, ed. Nemira, 1999; Serebrean, Oleg, *Despre Geopolitica, „Cazul Kosovo”*: retrospectivă și perspectivă, ed. Cartier, 2009 etc.

²¹ Aymeric Chauprode. Francois Thual. Dicționar de geopolitică, p.339-340.

²² Ca punct de conexiune între lumea arabă și Europa, Turcia ocupă o poziție de mare importanță geostrategică. Fiind moștenitoare a două mari imperii, Bizantin și Otoman, care au îndeplinit și ele aceeași funcție de intermediere între două lumi aparent ireconciliabile, ea se confruntă cu o serie de probleme, una din ele fiind divizarea politicianilor turci în două tabere ostile - naționaliști (care se orientează spre o relație privilegiată cu musulmanii din alte regiuni ale lumii și cu statele islamice care aparțin spațiului ex-sovietic) și - islamiști (care privesc mai degrabă spre Orientul Mijlociu și locurile sfinte). Vezi : Ruslana Grosu, *Direcțiile prioritare ale politicii externe a Turciei ca fenomen de nouă orientare în comunitatea internațională*// Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale, nr.1 2008, pp. 89-93; Ruslana Grosu, *Cadrul juridic al relațiilor Republicii Moldova cu Republica Turcia*// Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale, nr.2, 2008, pp.68-72.

²³ Aymeric Chauprode. Francois Thual. Dicționar de geopolitică, p. 157.

²⁴ Ислам и Политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии), М.В. Рябов, *Ислам как атрибут социума*, Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001, стр. 241, 248.

²⁵ <http://www.geocities.com/athens/troy/7568/index.html>.

²⁶ А.В. Богомолов, С.И. Данилов, *Прикаспий и современный исламский мир: новые горизонты внешней политики и идеологической экспансии*. http://www.niurr.gov.ua/ru/conference/sevastopol_conf/bogomolov_danilov.htm.

²⁷ Примаков, Евгений, *Ближний Восток на сцене и за кулисами*, Москва, изд. Российская газета, 2006. - С. 374.

Bibliografie:

- Olivier Roy, *L'Echec de l' Islam politique*, Paris, ed. La Seuil, 1992.
- Gari Ulubezan. Yves Thoraval. *Lumea musulmană*. Larousse. București, ed. Enciclopedia RAO, 2003.
- Oișteanu, Andrei. *Civilizații în conflict // Contrafort*, 25 septembrie 2001, nr. 604, pp. 8-9.
- Bennet Clinton, *Muslims and Modernity: an introduction to the issues and debates*, London, 2005.
- David. E. Long, Bernard Reich, *The Government and Politics of the Middle East and North Africa (4th Edition)*, Westview Press, 2002.
- Gilles Kepel, *Jihad: expansion et declin de l'islamism*, Paris, Gallimard, 2000.
- Jean Delumeau, *Religiile lumii*, București, 1993.
- Aymeric Chauprode, Francois Thual. Dicționar de geopolitică, București, ed. Corint, 2003.
- Francois, Maddoulie, *Secolul XX, Conflictul din Orientul Mijlociu*, ed. Bic All, 2003.
- Samuel Huntigton, *Ciocnirea civilizațiilor*, București, ed. Antet, 1998.
- Bernard Lewis, *La crisi dell'islam*, Milano, ed.Mondadori, 2004.
- Seyyed Mohammad Khatami. *Teama de val*. Iasi, ed. Pan Europe, 2002.
- Gilles Kepel, *Jihad: expansion et declin de l'islamism*, Paris, Gallimard, 2000; Griffin Roger. *The nature of islamic fundamentalism*, New York, 1993.
- Hassel, Mike, *Kosovo. Drumul Golgotei*, ed. Nemira, 1999.
- Serebrean, Oleg, *Despre Geopolitica, „Cazul Kosovo”*: retrospectivă și perspectivă, ed. Cartier, 2009.
- Ислам и Политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии), Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
- Ruslana Grosu, *Direcțiile prioritare ale politicii externe a Turciei ca fenomen de nouă orientare în comunitatea internațională*// Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale, nr.1 2008, pp. 89-93.
- Ruslana Grosu, *Cadrul juridic al relațiilor Republicii Moldova cu Republica Turcia*// Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale, nr.2, 2008, pp.68-72.
- А.В. Богомолов, С.И. Данилов, *Прикаспий и современный исламский мир: новые горизонты внешней политики и идеологической экспансии*.
- Примаков, Евгений, *Ближний Восток на сцене и за кулисами*, Москва, изд. Российская газета, 2006.
- www.cnaa.md/files/theses/2006/5640/liliana_ciubuc_abstract.pdf.
- <http://www.alhewar.com/ISLAMDECL.html>.
- <http://www.geocities.com/athens/troy/7568/index.html>.
- http://www.niurr.gov.ua/ru/conference/sevastopol_conf/bogomolov_danilov.htm.

PROIECTUL PRIMEI MODERNITĂȚI ROMÂNEȘTI- UN MODEL NORMATIV DINAMIC

*Viorella MANOLACHE**

THE FIRST PROJECT OF ROMANIAN MODERNISM: A DYNAMIC NORMATIVE MODEL

The legal legitimizing mechanism of the formation of Romanian law can be placed into a historical and legal typology, in order to clarify the facts with a juridical significance. The procedure of making laws, whether subjective or objective, functions as an interpretative scheme: the mechanism of the modern constitutional Romanian law obtains its juridical meaning and significance, through the rules relating to the historical facts. This approach places the historical acts into a determinate space (the modern Romanian law) and time (1821-1848), diagnosed in terms of a normative interpretation.

Although, it was an incomplete process, the legal mechanism of the modern Romanian law, through takings and receiving, would detach from the stage of the simple elaboration of the rule and would culminate with the modern realization of it.

ПРОЕКТ ПЕРВОГО РУМЫНСКОГО МОДЕРНИЗМА: НОРМАТИВНАЯ ДИНАМИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ

Механизм юридического формирования румынского права можно поместить в историческую и юридическую плоскость, таким образом, можно будет многие моменты разъяснять сквозь призму правовой дисциплины. Процедура создания законов, как субъективных, так и объективных функционирует, своего рода, как схема толкования, посредством которой, механизм современного конституционного румынского права получает свое юридическое наполнение и значение. Данная процедура основана на правилах, которые четко коррелируют с историей. Такой подход отводит историческим событиям определенное место (современное румынское право) и время (1821-1848), определенные в терминах нормативной интерпретации.

Не смотря на то, что данный процесс не получил своего окончательного оформления, правовой механизм современного румынского права, все же можно отделить от стадии простой разработки правил до их окончательной реализации.

Elitele și promovarea proiectului modernității românești

Se acceptă ca început al statului român modern sau *primă modernitate* intervalul cuprins între 1821-1866, acoladă incluzând perioada dintre Războiul pentru Independența Greciei (1821) și Revoluțiile de la 1848. Este perioada în care Moldova și Țara Românească, prin efortul depus de noua elită formată din boieri și burghezie, încearcă o primă tentativă coerentă de realizare a Unirii și a Independenței.

În studiul *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Max Weber avertiza asupra evidenței potrivit căreia doar printr-o implicare profesională, rațională și sistematică a *funcționarului profesionist* (un echivalent al elitei) se poate vorbi despre consolidarea „stălpului de rezistență” al statului modern și al economiei moderne din Occident.

Alegația weberiană se probează odată cu schimbările realizate prin intervenția directă / indirectă a eliteilor în domeniul instituțional, schimbări ce conduc la o administrație guvernată de o ordine excesiv centralizată, la conturarea unor centre / grupări politice delimitate ideologic, ca principiu de departajare socială. Statul, acceptat în sensul unei „instituții politice”, cu un sistem juridic bine construit și cu o administrație călăuzită după reguli rațional statuate (legi –decrete) aplicate de *funcționari profesioniști*, este cunoscut, în această combinație de caracteristici esențiale, doar începând cu acest prim moment al modernității noastre.

Optând pentru un limbaj weberian, societatea românească devine mai cosmopolită și mai complexă odată cu creșterea orașelor (ca număr și ca mărime), cu accelerarea deferențelor și a mobilității sociale, sub influența prefacerii modelelor economice și culturale¹.

* *Viorella MANOLACHE* - asistent de cercetare, Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, București.

„Toate laturile vieții publice și particulare ale elitei și ale celor care aspirau să facă parte din ea purtau pecetea Europei”². De fapt, subiectul confruntării din interiorul acestei prime modernități³ îl constituie ideea (actuală și astăzi!) de *model european*. Acesta este marcat de *capitalism*, asumat ca demers rațional continuu, mereu reînnoit prin rentabilitate. *Liberalii* îl acceptau prin prisma proiectului reformator, dinamic, în vreme ce *conservatorii* îl receptau cu prudență, îngrijorați de sufocarea fondului și dispărarea identității naționale.

Elitele se recunosc în convergența opiniilor cu privire la întărirea rolului statului. Ministerele, administrația, prin elitele lor, își asumă răspunderea, preluând și prerogativele civile cu privire la dezvoltarea activă, economică și religioasă-etică (să nu uităm în acest sens rolul jucat și de Biserica Ortodoxă Română).

Dintr-un posibil studiu de caz al scenei politice românești între anii 1821-1848, nu ar putea fi eludat contrastul puternic dintre înnoirile, de o maximă importanță, din domeniul administrației publice (introduse odată cu Regulamentele Organice) și tradiția orientală remanentă, recunoscută în limbaj, îmbrăcăminte, habitat etc. Un invariant al acestui concept agonice îl constituie diferența recesivă dintre *domn* [Alexandru Ghica (1834-1842); Gheorghe Bibescu (1842-1848) în Țara Românească, respectiv, Mihail Sturdza (1834-1839) în Moldova] și *tinerii fi de boier* educați în Apus (printre ei recunoscându-l și pe A.I. Cuza). Aceștia nu mai acceptau diferența (internă) recunoscută în conservarea vechilor orânduirii ale sistemului politic deficitar (centralizat), concretizat în controlul asupra administrației urbane și al problemelor de la sat, și nici deferența (externă) umiltoare față de puterea străină (Rusia, Imperiul Otoman etc.). Este, de fapt, o primă confruntare între elitele tradiționale și cele moderne (economice, tehnocrate, intelectuale, ideologice), fenomen ce își va prelunge tentacolele până în perioada interbelică.

Implicarea elitelor în promovarea proiectului modernității românești se regăsește în petițiunile – proclamații de la 1848 când ni se permite și o primă „inventariere” a lor. Spre exemplu, în Țara Românească, din Guvernul Provizoriu prezidat de Mitropolitul Neofit (ca urmare a Insurecției de la 13 iunie din București, atunci când domnitorul Gh. Bibescu abdică și fuge în Transilvania) făceau parte reprezentanți ai *elitei moderne*: Ion Heliade Rădulescu, Cristian Tell, Nicolae Bălcescu, C.A. Rosetti, Ion C. Brătianu. Este momentul în care putem vorbi despre instaurarea *proiectului liberal* al elitelor. Constituite în cercuri politice și culturale în cadrul unor societăți secrete, dintre care unele înrudite cu lojele masoneriei franceze, aceste elite (N. Bălcescu, frații Golescu, Kogălnicea-

nu, Rosetti, Siomion Bărnuțiu) înființează și conduc societăți și asociații, cluburi și cercuri⁴, contribuind la răspândirea *liberalismului* politic și economic.

Să mai notăm și faptul că, odată cu numirea noilor domni reformatori (pe șapte ani – Barbu Știrbei în Țara Românească și Grigore Ghica în Moldova), ambii considerați *înalți funcționari* ai Imperiului, se reînnoadă legătura dintre elitele revoluționare exilate (Costache Negri, M. Kogălniceanu ș.a.m.d.) și elitele tradiționale. Realizarea Unirii este opera proiectată și finalizată prin aportul direct al elitelor. Din relatarea generalului Vlădoianu, publicată în ziarul *Țara* (11 martie 1867), putem observa cum s-a concretizat acest demers al elitelor: „Este adevărat că cel dintâi care mi făcu propunerea Unirii, fu dl. Cezar Bolliac, când veni într-o dimineață la mine și-mi zise: «Știu că poți să mă trimiți d-aici drept la închisoare, dar iată propunerea ce am să-ți fac: să alegem pe Domnul Moldovei». Fusei frapat și-i răspunsei că, având cineva asemenea idei mari, nu se putea teme de închisoare. După aceea consultai pe Vodă Ghica și fuse cu totul de această idee. Mai în urmă avu loc și întâlnirea mea cu dl. Brătianu [...] și de aceea l-am întrebat atunci: «Ce vreți de la mine? Care vă este candidatul? Este Golescu? - nu, îmi răspunse; să alegem pe Domnul Moldovei». Atunci îi detei mâna că vom merge împreună”.

Alegerea domnitorului A.I. Cuza vizează declanșarea unui plan de reforme care să modernizeze și să maturizeze societatea românească. Cuza este cel care pune în aplicare deschis proiectul de promovare al noilor elite. Primul guvern unic al Principatelor, format la 22 ianuarie 1862, a fost condus de Barbu Catargiu. Guvernul *conservator*, acesta a propus, firește, măsuri *moderate*. În locul Comisiei Centrale de la Focșani, se creează Comitetul Legislativ provizoriu. În primăvara anului 1862 va fi elaborată o lege a presei. Întocmirea proiectului *conservator* al legii rurale va aduce, ulterior, critici din partea guvernului Mihail Kogălniceanu.

Guvernul *liberal moderat* al lui Nicolae Kretzulescu a urgentat adoptarea măsurilor administrative, în vederea realizării unirii depline.

În acest sens s-a realizat unificarea serviciului militar, s-au constituit Consiliul Superior al instrucțiunii publice și Direcția generală a arhivelor statului. Prin politica de lobby a lui Costache Negri (noiembrie 1862) averile mănăstirilor închinete au trecut în proprietatea statului.

Cel mai important guvern din timpul domniei lui Cuza, datorită activității sale *reformatoare*, rămâne însă guvernul Mihail Kogălniceanu. Programul său legislativ *reformator* avea în vedere atât reforma electorală cât și pe cea agrară, organizarea armatei,

reforma instrucțiunii publice, secularizarea averilor mănăstirești etc.

Prin prisma activității legislative a guvernelor sale, cele două tendințe politice principale ale domniei lui Cuza au fost, în mare, *liberalismul și conservatorismul*. Liberalismul reprezenta o sinteză a ideilor eliteilor reformatoare din perioada Regulamentelor Organice, a ideologiei elitelor revoluționare de la 1848 și a aspirațiilor mai radicale de la sfârșitul anilor 1850 și începutul anilor 1860. În schimb, elitele conservatoare doreau să-și păstreze funcțiile publice și să mențină structurile socio-economice existente.

Este cunoscut faptul că, după Unirea administrativă a Principatelor din 1862, se remarcă scindarea elitelor liberale. Fenomenul este mai pregnant în Țara Românească unde „roșii” conduși de C.A. Rosetti și Brătianu, organizați pe centre și comitete, grupați în cluburi și societăți din orașe și târguri, folosesc metode moderne de promovare a liberalismului, angajând în acest scop ziarul *Românul*. Este, de fapt, o concentrare decisivă a elitelor liberale într-un partid liberal. Paradoxal, deși avea mai multe „vederi comune” cu liberalii, Al.I. Cuza preferă să se alieze moderatilor, luând în calcul activitatea din trecut a radicalilor, și, mai ales, limitarea prerogativelor puterii domnului !

Noua Constituție (statut) promulgată de Al.I. Cuza se distinge prin încercarea de *conciliere a conservatorismului cu liberalismul*. Timpul scurt de după lovitură de stat (2 / 14 mai 1864) nu i-a permis însă, implementarea unei elite capabile să țină piept „monstruoasei coaliții” alcătuite din conservatorii și liberalii radicali. Înlocuirea lui Al.I. Cuza va fi opera *elitelor liberale radicale* – Ion C. Brătianu și C.A. Rosetti. Exilul său în Austria, după evenimentele din 11 / 23 februarie 1866, marchează declinul unei epoci și începutul unei noi perioade în evoluția României moderne.

Modernizarea vs. consolidarea Dreptului Natural

Definițional, *legitimarea mecanismului juridic de constituire a dreptului românesc* se poate plasa în tipologia demersurilor istorico-juridice de clarificare a *stărilor de fapte* cu semnificație juridică.

Procedul de „facere” al legii, fie el subiectiv sau obiectiv, funcționează ca schemă de interpretare: *starea de lucruri a mecanismului de constituire a dreptului românesc* își obține sensul juridic, semnificația sa de *drept*, prin intermediul *normelor* care se referă la acea *stare de lucruri*. Demersul prin care plasăm *actele de comportament* (istoric) determinat în spațiu (constituirea dreptului românesc modern) și timp (acolada 1821-1848) este unul *juridic*, diagnosticat prin prisma unei interpretări normative.

Considerăm *mecanismul de constituire a dreptului românesc modern* drept un *tip normativ dinamic*. *Tipul dinamic* este caracterizat prin aceea că norma de bază nu conține nimic altceva decât instituirea unei *stări de fapt* care să producă *norme*. Cu o mențiune: *norma de bază*⁵ oferă doar motivul de *valabilitate juridică* nu și *conținutul normelor care alcătuiesc acest sistem*. Anticipând, conținutul deplin al acestora va fi stabilit, abia după 1848, prin acte cu care autoritatea împuternicită de norma de bază stabilește normele pozitive ale sistemului.

Jurisprudența tradițională optează pentru noțiunea de *opinio necessitatis*, stabilind univoc că dreptul stabilit prin lege este unul *pozitiv*, dublat de acte volitive (fie individuale, fie colective), ale căror sens subiectiv rămâne *obligativitatea* ca normă obiectiv-valabilă. Așadar, perioada 1821-1848, se revendică din principiul de *lex posterior*. În acord cu acesta, lansăm ipoteza potrivit căreia *în perioada 1821-1848, starea de fapt producătoare de drept a fost una cu efect declarator, obișnuința fiind doar caracteristica dreptului, nu cauza apariției sale*.

Putem vorbi despre *mecanismul juridic de constituire a dreptului românesc modern* abia după cea de-a doua fază a regimului turco-fanariot. *Codurile* din cea de-a doua fază a regimului turco-fanariot consacră instituții noi, având un alt mod de formare, dublat de elemente / efecte noi. Având în principal meritul de a fi degajat proprietatea feudală de dreptul străvechi de folosință al țăranilor, *Codul Callimach* consacră *noțiunea de drept absolut de proprietate* (art.475). Potrivit articolelor 465-466, codul precizează atributele proprietății și împărțirea acestora între două persoane (*dritul ființei lucrului și dritul folosului*), stabilind și că acestea se pot întruni asupra unei singure persoane. Dacă în epoca feudalismului dezvoltat, *dreptul de folosință* avea o bază legală, în faza descompunerii sale, el dobândește o bază contractuală, recunoscându-se indirect *dreptul absolut de proprietate* al boierilor asupra moșiilor.

Codul Callimach și *Legiuirea Caragea* își adaptează normele unui conținut nou, ce poate fi suprapus, terminologic, unei delimitări a ramurilor de drept – indice clar al unei tendințe de formare a sistemului de drept burghez. Plierea acestora pe un model juridic occidental, și departajarea de vechile dispoziții ale dreptului bizantin, se regăsește în adaptarea la modelul particular (autohton) al unor norme ale Codului civil francez napoleonian și / sau ale celui civil austriac.

Dinamic, suportul juridic se reglementează prin „importul” unor dispoziții noi: în materia răspunderii civile și penale, la bază, se așază principiul *răspunderii personale*. Se reglementează *înfiiala, epitropia,*

curatoria. Se admite *separația de corp*, se consacră *rezerva succesorală și trimiria*.

Depășind reglementările cazuistice, *Codul Callimach* și *Caragea* dezvoltă o adevărată *teorie a obligațiunilor* după criterii sistematice, reglementând atât *vânzarea, închirierea, arenda, schimbul, depozitul, comodatul*, cât și *emfiteoza, mandatul, sechestrul, chezașia, zălogul* sau *anticeza*. Referindu-se la *capacitate* ca la un element esențial al *contractului*, articolul 29 al *Codului Callimach*, stabilește că „tot omul se socotește vrednic de a-și câștiga drituri”, recunoscând astfel, principiul *egalității* în fața legilor, deși articolul rămâne (încă!) tributar restrângerii capacității persoanelor.

Noile reglementări ale *dreptului procesual* au în vedere modernizarea organizării instanțelor. Dacă introducerea codicelor de judecată la toate instanțele, adoptarea principiului de formulare scrisă a hotărârilor și motivarea lor, introducerea reprezentării în justiție prin mandatar sau avocați pot fi considerate reglementări moderne, trebuie precizat că ele vor coexista cu aplicabilitatea normelor vechi. Raportul *reglementări moderne vs. păstrarea vechilor măsuri* a fost unul conjunctiv, netensional, armonizat de o inversare a importanței: *ordaliile, zaveasca, jurătorii, probele cu caracter mistic* trec în plan secundar, afirmându-se sistemul *probațiunii* în justiție, *probele scrise, declarațiile martorilor oculari sau cercetările instanței*. Judecătoriile de la județe aveau obligația de a ține *condici* speciale pentru vânzările de moșii, pentru testamente sau foi de zestre – principiu ce marchează *publicitatea tranzacțiilor imobiliare și ale notariatului*. Procedurile speciale (*vânzarea la mezat, falimentul sau judecarea comercianților de către arbitri*) și *Condica șireșilor* (Țara Românească) ca început de evidență prin cazierul judiciar – sunt forme concrete de modernizare a demersului juridic.

Dacă majoritatea teoreticienilor actuali (Dvoracek, M., *Istoria statului și dreptului românesc*, Firoiu, D., *Istoria statului și dreptului românesc*, Gogeanu, P., *Istoria dreptului românesc*, Hanga, V., *Istoria dreptului românesc. Dreptul cutumiar* etc.) așază acest demers de modernizare sub incidența *societalului*, catalogându-l drept unul ce tinde spre modernizarea juridică doar prin asaltul „propozițiilor juridice”, departe de a fi disjunctive, *tradiția (propoziția juridică)* și *modernitatea incipientă (norma de drept)* au coexistat, disputându-și întâietatea. Măsurile de modernizare juridică (avem în vedere politica reformistă a lui Nicolae Mavrocordat -1730-1769 și a lui Alexandru Ipsilanti – 1774-1782; 1796 -1797, cea marcată de *Codurile* lui Scarlat Callimachi sau Ion Gheorghe Caragea) prescriu, cauzal, relația schimbare- modernizare – reglementare juridică, sau dualitatea: *lege a naturii vs. lege juridică*.

Pe acest fond de „dispută” înțelegem și primile revendicări ale lui Tudor Vladimirescu ce tindeau spre restabilirea drepturilor națiunii române și sperau să-și găsească argumentele în teoria *capitulațiilor*⁶. Odată declanșată *revoluția*, prin proclamația de la Padeș-Tismana (23 ianuarie 1821), Tudor Vladimirescu a înțeles că trebuie să îi ofere o justificare legală⁷ menită a preîntâmpina intervenția Porții.

Contextual, anul 1821 poate fi considerat, în mod simbolic, drept linia de clivaj care desparte societatea *veche* românească – încremenită în ortodoxie, patriarhalitate, moravuri și reglementări juridice semio-orientale, smulsă din timp și pasivă la apelurile *modernității*, de societatea *nouă*, laică, occidentalizată, dinamică, reasezată în confluența vremii.

În concluzie, privirea retrospectivă asupra mecanismului juridic de constituire a dreptului românesc modern, a vizat analiza raportului dintre *treapta inferioară și treapta superioară* a ordinii de drept, dintre *Constituție și cutumă*. Analiza juridică a acoladei 1821-1848 s-a orientat spre o constatare de ordin pozitivist: *determinarea conținutului normei moderne nu a fost completă*. Mecanismul modern a avut în vedere stabilirea de proceduri legiferante fie prin emiterea de noi decizii / acte constituționale, fie printr-o interpretare și o aplicare a normelor internaționale rezultate din obișnuință.

Perspectiva adaptată acestui model juridic a vizat *nedeterminarea intenționată a actului de aplicare a legii și analiza cadrului juridic modern adaptat mai multor posibilități de aplicare*.

Nedeterminarea intenționată a actului de aplicare a legii a presupus, concluziv, că orice act juridic (fie că e un act de producere de drept, fie că e un simplu act de execuție, în care se aplică dreptul) rămâne determinat de drept doar în parte. Am raportat, așadar, nedeterminarea mecanismului juridic modern al perioadei 1821-1848, atât la o stare de fapt care condiționează juridicul, cât și la o consecință condiționată modern. Nedeterminarea intenționată vizează intenția organului care stabilește imperativ norma ce urmează a fi aplicată: *norma intenționată rămâne strâns legată de cea generală, printr-o aplicare continuă la un proces de determinare, care, la rândul său, imprimă sensul succesiunii în trepte a normelor de drept*.

Cu o mențiune: *nedeterminarea actului de drept este urmarea neintenționată a naturii normei de drept aplicată prin actul în cauză*. Acest punct nodal, ne-a permis și o analiză care să stabilească că *sensul verbal al normei nu este lipsit de ambiguitate*. Dacă prin „analiza” cadrului juridic modern românesc înțelegem constatarea epistemologică a sensului obiectului juridic ce trebuie interpretat, rezultatul unei întreprinderi de drept nu poate fi, potrivit lui Hans Kelsen, decât

constatarea cadrului reprezentat de drept și, așadar, *recunoașterea mai multor posibilități existente în cadrul cadrului*.

Analiza mecanismului juridic modern al perioadei 1821-1848, a încercat prin raportare și interpretare flexibilă, desprinderea de varianta tradițională de analiză juridică. Aceasta afirmă că legea, aplicată în cazuri concrete, poate oferi o singură decizie justă și că decizia este fundamentată chiar prin / în legea respectivă. Cadrul juridic al intervalului 1821-1848, a confirmat existența unor *norme individuale egale valoric*. De aici și încercarea noastră de a stabili că *între expresia verbală a normei și voința instanței care stabilește norma a existat o discrepanță*: disputarea unei *întâietăți-tradiție (propoziția juridică) și modernitate (norma de drept)*.

Prin inventarierea mecanismului juridic de constituire a dreptului românesc am insistat așadar, asupra *disputei tradiționalism-modernism, confirmând câștigul de cauză al modernității*. Elementele analizei au urmărit: implementarea procedurilor relativ centralizate, crearea legilor de către organele speciale instituite în baza diviziunii muncii; ordinea juridică modernă și apelul la treapta producerii generale de drept, reglată prin Constituție și, nu în ultimul rând, menținerea dualismelor tipice marcate de un lexic juridic neologic ca *agent al accelerării modernizării instituționale*.

Încercările juridice de legitimare modernă ale spațiului românesc s-au dublat de tatonările dezechilibrate ce au culminat cu descoperirea unei formule constituționale mature și integrabile paradigmei modernității. Așa se explică motivul pentru care am apelat la o analiză a încercărilor moderne, plasate temporal, abia după cea de-a doua fază a regimului turco-fanariot.

Aceeași justificare o are și apelul la o „lărgire” a efectelor morfologiei moderne ale anului 1848 până înspre anul 1860. Încercările legitimizează juridic au fost tratate flexibil, printr-o inventariere care să propună eventuale legături cauzale și care să întrețină evidența potrivit căreia, *modernitatea juridică românească a perioadei 1821-1848 a presupus o triplă sincronizare: cu Occidentul, cu primatul unirii și o contextualizare matură a normei*.

Ipoieza lansată și verificată de noi a fost aceea că *mecanismul de constituire a dreptului românesc modern trebuie înțeles drept un tip normativ dinamic. Dinamicitatea juridică va fi probată, chiar printr-o încercare de găsire a unor puncte juridice de aplicație, puncte ce-și găsesc aplicabilitatea și în sistemul juridic actual*.

Saltul pașoptist va fi pregătit de aceste mutații survenite pe plan socio-politic și administrativ, dar și de

„importul” de tip occidental al reglementărilor juridice. *Doar așa putem înțelege programul / obiectivele Revoluției de la 1848 drept o formă documentară ce urmărea consolidarea elementelor moderne în domeniile social, național, politic și economic. Aceste obiective au fost ulterior reformulate în proiectul întocmit la Brașov – Principiile de reformare a patriei - Dorințele partidei naționale. Ideologic, Revoluția de la 1848 va urmări (Proclamația de la Islaz, Doleanțele partidei naționale din Moldova, Moțiunea de la Blaj etc.) recursul la un republicanism epurat de aluviunile nobiliare prezente în memoriile anterioare ale boierilor. Marcată de principiul radicalizării publice, Revoluția de la 1848, va evoca însă, un republicanism temperat de colegialitate.*

Deși demers *lacunar*, mecanismul juridic de constituire al dreptului românesc modern, prin preluare și receptare, se va detașa de *etapa edictării normei și va culmina cu realizarea modernă a acesteia*.

Iată, așadar, traseul pe care norma juridică l-a avut de parcurs, pentru a-și găsi legitimarea și în spațiul românesc modern!

Referințe bibliografice:

¹ În perioada marcată de mișcarea condusă de Tudor Vladimirescu, restaurarea domniilor pămâtenesc (1821-1822) pe de o parte, și Revoluția de la 1848 din Moldova și Țara Românească, pe de altă parte, schimbarea progresivă și inegală este legată inextricabil de două evenimente ce urmau să aibă consecințe importante asupra dezvoltării României moderne, capitaliste: creșterea accelerată a populației (dublarea populației urbane, mișcarea de la sat la târg-oraș, procesul de imigrație etc.) și extinderea legăturilor cu Europa Occidentală. Procesul de constituire a elitelor moderne poate fi însă localizat, cu precădere, între anii 1830-1840 când se fixează și primele repere ale elitei liberale.

² Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Heith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Corint, București, 2003, cap. *Desăvârșirea Națiunii Române*, pag. 287.

³ Matei Călinescu insistă asupra ideii de modernitate acceptată ca o *confruntare constructivă între spiritul întreprinzător* (teoretizat și de Max Weber) și *tradiționalism*.

⁴ Arhivele francmasoneriei române (aflate parțial și în patrimoniul Bibliotecii Naționale a României) confirmă unele ipoteze des vehiculate în mass-media românească. Potrivit acestora nu numai răscoala lui Horea ar fi fost de inspirație masonică, dar și alte „revolte” din Transilvania care ar fi „anticipat” pregătirea revoluțiilor franceze și americane.

⁵ Potrivit lui Hans Kelsen (*Doctrina pură a dreptului*, Humanitas, 2000), norma de bază nu este echivalentă cu suma tuturor normelor pozitive ale unei ordini de drept. Pentru Kelsen, ea este doar o normă presupusă.

⁶ În acest context, *capitulațiile* au fost menite a ilustra că nu se dorea o perturbare a echilibrului european, ci din contră o refacere a lui, o îndreptarea a unor încălcări: „*Poporul valah dezlănțuit contra guvernământului prinților greci care l-a depozitat de drepturile și privilegiile acordate lui de Sublima Poartă Otomană... acest singur articol ar trebui să fie singur suficient pentru a o convinge pe Alteța Voastră că toate drepturile acordate țării de Sublima Poartă și sancționate prin stipulațiile din tratate au fost abolite*”.

Capitulațiile acordau dreptul la reforme în interiorul țării sau, așa cum ilustrau Cererile norodului românesc, o reșezare sensibil novatoare în cadrul principatului Țara Românească. Agitația iscată în jurul *teoriei capitulațiilor* se va răspândi, deși la început timid și în Moldova.

Capitulațiile sunt acte de drept internațional, au caracter obligatoriu, care permiteau realizarea argumentarea reinstaurării autonomiei, a domniilor pământene și asigurarea stabilității la nord de Dunăre.

⁷ *Domnia pământeană și principiul autonomiei* - cerute și obținute în baza vechilor *capitulații*, a vechilor acte bilaterale româno-turce, excludeau marile puteri în avantajul Porții și ofereau o șansă extraordinară de redobândirea a drepturilor națiunii române.

Un corespondent necunoscut confirmă încercările de *modernizare juridică*: „*Codicele Moldovei și toate documentele private la întărirea drepturilor obștești au fost înfățișate, având de gând să lucrez și de aici înainte pentru bunăstarea scumpei noastre patrii*”.

Este momentul în care rolul *capitulațiilor* se schimbă radical. După 1822 ele își pierduseră rațiunea de a mai fi antifanariote ori antiotomane. Contextul istoric făcea ca Rusia să se opună vehement acestor măsuri, cerând chiar reîntoarcerea fanarioților (*Răscoala din 1821. Documente interne*, vol. I, București, Editura Academiei, 1959).

Bibliografie:

1. Barbu, Daniel, *O arheologie constituțională românească. Studii și documente*, Editura Universitară, București, 2000.
2. Brătianu, Gh.I., *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în Principatele Române*, Editura Enciclopedică, București, 1995.
3. Carp, Radu, Stanomir, Ioan, Vlad, Laurențiu, *Între pravilă și constituție. O istorie a începuturilor constituționale românești*, Editura Nemira, București, 2002.
4. Dvoracek, M., *Istoria statului și dreptului românesc*, vol. I, Iași, 1976.
5. Focșeneanu, Eleodor, *Istoria constituțională a României 1859-1991*, Editura Humanitas, București, 1992.
6. Kelsen, Hans, *Doctrina pură a dreptului*, Editura Humanitas, București, 2000.
7. Stanomir, Ioan, *Nașterea Constituției. Limbaj și drept în Principate până la 1866*, Editura Nemira, 2004.
8. Zub, Al., *De la istoria critică la criticism. Istoriografia română sub semnul modernității*, Editura Enciclopedică, București, 2000.
9. Xenopol, A.D., *Istoria partidelor politice în România, de la începuturi până în 1866*, Editura A.Baer, București, 1910.

Copyright©Viorella MANOLACHE, 2009.

СОВЕТСКО-ГЕРМАНСКИЙ ПАКТ ОТ 23 АВГУСТА 1939 ГОДА: ИНИЦИАТИВА ПОДПИСАНИЯ, ВОЗМОЖНЫЕ АЛЬТЕРНАТИВЫ И РЕАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ

*Сергей НАЗАРИЯ**

PACTUL SOVIETO-GERMAN DE LA 23 AUGUST 1939: INIȚIATIVA SEMNĂRII, ALTERNATIVELE POSIBILE ȘI CONSECINȚELE REALE

În articolul de față sunt analizate problemele cui i-a aparținut inițiativa reluării negocierilor sovieto-germane, în ce a constatat importanța lor pentru părți și la ce mizau ele, de ce URSS a preferat tratatul cu Germania continuării tratatelor cu Anglia și Franța, care sunt cauzele unui astfel de pas, existau pentru URSS alternative reale acestui tratat, care au fost urmările imediate și îndepărtate ale lui pentru securitatea URSS și a altor țări, ce a căpătat Hitler de la pactul cu Stalin și care este importanța pactului de la 23 august pentru declanșarea războiului, s-ar fi hotărât Hitler să năvălească asupra Poloniei fără semnarea lui și ar fi început în așa caz războiul la 1 septembrie sau nu începea deloc.

THE GERMAN-SOVIET NON-AGGRESSION PACT FROM 23 AUGUST 1939: SIGNING INITIATIVE, POSSIBLE ALTERNATIVES AND REAL CONSEQUENCES

The given article analyzes questions to whom the initiative in renewal of the Soviet-German negotiations belonged on, what was their value for the parties and what they counted on, why the Soviet Union has preferred the contract with Germany to continuation of negotiations with Great Britain and France, i.e. what were the reasons of such a step, whether the USSR had real alternatives to the given contract, what are its nearest and more remote consequences of security and other countries that Hitler had received from the pact with Stalin and what is the role of the pact from 23 August for the war beginning, i.e. would Hitler dare to attack Poland without its signing and would the war begin on the 1st of September in that case or, in general, would not begin.

В исторической литературе этому вопросу уделено немало внимания¹. Наиболее полное исследование советско-германских отношений накануне второй мировой войны сделано западногерманской исследовательницей И. Фляйшхауэр. В советской и постсоветской историографии эти отношения подробно излагаются и анализируются В.Я. Сиполсом в двух цитированных монографиях и в хорошо документированной статье в майском номере журнала «Международная жизнь» за 1989 г., а также на основе сравнительного анализа советских и германских документов в статье Горлова С.А. в № 4 за 1993 г. журнала «Новая и новейшая история» (хотя вывод автора, что советско-германский пакт был подготовлен в ходе контактов сторон начиная с апреля абсолютно необоснован).

Поэтому нет смысла повторяться, а так как целью данной работы не является анализ тактики и методов германской дипломатии, мы тем более не будем этого делать. Нас интересуют другие вопросы этих отношений: кому принадлежала инициа-

тива в их возобновлении; каково было их значение для сторон и на что они рассчитывали; почему Советский Союз предпочел договор с Германией продолжению переговоров с Англией и Францией, т.е. каковы причины такого шага; были ли для СССР реальные альтернативы данному договору; каковы его ближайшие и более отдаленные последствия для безопасности СССР и других стран; что получил Гитлер от пакта со Сталиным и каково значение пакта от 23 августа для развязывания войны, т.е. решился бы Гитлер напасть на Польшу без его подписания и началась бы в таком случае война 1-го сентября или не началась вообще. Естественно, что полного и абсолютно исчерпывающего ответа на эти вопросы дать невозможно. Мы считаем, что их постановка уже должна вызвать интерес у заинтересованных этими проблемами, а мы делаем лишь попытку первоначального ответа на них.

У непредубежденного читателя может возникнуть вопрос: что плохого в том, что отношения двух великих соседних держав из враждебных

* *Сергей Михайлович НАЗАРИЯ* - кандидат исторических наук, доктор политических наук, доцент Государственного института международных отношений Молдовы.

нормализуются и становятся партнёрскими? Ответим сразу – если это не во вред третьим странам! Естественно, что в данном случае советско-германский пакт нельзя квалифицировать как безвредный, т.к. он предопределял судьбу целого ряда государств. В этом контексте возникает другой вопрос: насколько оправдано игнорирование интересов малых стран ради обеспечения национальной безопасности великих держав?

Но вернёмся к вопросу о советско-германских отношениях. Какое имеет значение, кто проявил инициативу в их нормализации, а затем сближения двух стран? Дело в том, что если это была инициатива Советского Союза, то его элементарно можно обвинить в «двойной игре», в том, что советское руководство заблаговременно решило направить события по случившемуся варианту, а переговоры с Англией и Францией были лишь ширмой для этого. В таком случае «чемберлены» – невинные ягнята в сравнении с «коварным» Сталиным и «мировым злодеем» Гитлером*. Но ни один имеющийся в распоряжении исследователей документ не подтверждает этой версии. Более того – документы доказывают, что это была исключительно инициатива немецкой дипломатии и Гитлера. Это очень убедительно доказывает и И. Фляйшхауэр на основе многочисленных документальных материалов из немецких архивов². Конечно, можно сделать и противоположный вывод, но для этого требуется прибегнуть к слишком вольной трактовке фактов.

Мы очень тщательно проанализировали существующие на данный момент сборники документов и пришли к однозначному выводу: ничто не указывает, что инициатива в этом вопросе принадлежала СССР (следует подчеркнуть, что сборник «СССР – Германия...», подобранный по нашему мнению очень тенденциозно, не составляет исключения из общей картины). Все, касающиеся этого вопроса документы, доказывают, что первый, а затем и второй и т.д. до приблизительно 10-го шага принадлежит немцам³ (впервые это сделал Чиано советскому послу в Риме ещё 2 октября 1938 г. в виде намёка: «Москве следовало бы подумать о своих отношениях с Берлином и Римом...»⁴ Немцы впервые сделали это 5 января 1939 г. предложив Мерекалову возобновить экономические переговоры⁵, с чем советская сторона согласилась⁶). А начиная с 10 мая⁷ не прекращаются германские предложения об улучшении и политических отношений с СССР. Активность немцев возрастала по мере того, как приближалась назначенная Гитлером дата нападения на Польшу – 1 сентября 1939 г.⁸ У Гитлера уже не было времени.

Он хотел соглашения немедленно, чтобы избежать кошмара войны на два фронта. Образовался своего рода заколдованный круг: Англия и Франция добивались соглашения с Германией, но Берлин не проявлял заинтересованности; Германия стремилась к нормализации отношений с СССР, но Советское правительство не реагировало на германские предложения; СССР добивался заключения договора о взаимной помощи с Англией и Францией, но они уклонялись от подписания такого договора. Только 22 июля советской стороной было официально заявлено о начале торговых переговоров⁹, а 29 июля Молотов в телеграмме Астахову и 3 августа в беседе с Шуленбургом подтвердил желательность для СССР улучшить и политические отношения с Германией¹⁰. Но это ещё не значило, что того хронического недоверия, которое присутствовало у СССР к Германии, вдруг не стало¹¹. 13 августа немцы предложили отправить в Москву одного из ближайших соратников Гитлера для ведения с СССР политических переговоров¹², на что Молотов 15 августа в беседе с Шуленбургом ответил, что приезд Риббентропа требует дополнительной подготовки¹³.

17 августа в беседе с Молотовым Шуленбург передал предложение германского правительства о приезде в Москву Риббентропа для подписания пакта о ненападении, на что Молотов ответил согласием и выразил идею о дополнительном протоколе по вопросам внешней политики как составной части пакта¹⁴. Вплоть до середины августа, пока существовала хоть какая-то надежда на заключение англо-франко-советского договора, Советское правительство не реагировало на немецкие зондажи. Однако когда практически выяснилась бесплодность переговоров с Англией и Францией, игнорировать германские предложения становилось опасно. 19 августа в новой беседе наркома с германским послом подтверждается содержание предыдущей, и Шуленбург сообщает Молотову о близком «решении польского вопроса», поэтому следует при этом учесть интересы Советского Союза. Молотов сообщил, что Риббентроп мог бы приехать в Москву 26-27 августа¹⁵.

Следует отметить, что чрезмерная уступчивость германской стороны¹⁶ объяснялась боязнью немцев заключения англо-франко-советского соглашения (что априори абсолютно исключить никто не мог), как единственного средства, способного предотвратить развязывание фашистской агрессии¹⁷.

19 августа было подписано кредитное соглашение между СССР и Германией¹⁸, а 21 августа Гитлер направил Сталину письмо, в котором пред-

ложил принять Риббентропа в Москве не позднее 23 августа¹⁹. В тот же день Сталин сообщил Гитлеру, что советская сторона согласна на приезд в Москву Риббентропа 23 августа²⁰. Этот пресловутый пакт²¹ и дополнительный секретный протокол к нему были подписаны в Москве 23 августа 1939 г.²²

Мельтюхов М.И. так описывает это событие: «Состоялся прием в Екатерининском зале Кремля. Риббентроп, войдя в зал, приветствовал присутствующих обычным фашистским жестом – выбросив вперед вытянутую руку с восклицанием „Хайль Гитлер!“ Все замерли. Но Сталин улыбнулся и неожиданно ответил... книксеном. Взявшись пальцами за края своего френча, он картинно присел перед гостем. В зале раздался смех, и неловкость ситуации была сглажена. Когда прием закончился, Риббентроп покинул помещение и остались только свои, Сталин сказал: „Кажется, нам удалось провести их“»²³.

Но вернёмся к так называемой «инициативе». Как видим, инициирование советско-германских отношений принадлежало немецкой стороне, но вот в отношении дополнительного протокола инициатива исходила от СССР. Даже если и в целом инициирование процесса сближения принадлежало бы Советскому правительству, то и в таком случае его нельзя обвинить в «двойной игре» и т.п., т.к. после Мюнхена доверие к англичанам и французам было настолько подорвано, что надежды на создание вместе с ними антигитлеровской коалиции почти не оставалось.

В этой ситуации, в Москве не могли исключить саботажа со стороны Запада (неподписание совместно с СССР военно-политического договора и сговор с Гитлером на антисоветской основе). Поэтому вызывает удивление, что в таких условиях не Кремль начал реконгнесцировку с целью нормализации отношений с Германией. Ведь в случае срыва переговоров с Лондоном и Парижем, у Москвы должна была быть альтернатива для обеспечения своих государственных интересов. Вызывает удивление не то, что Советы приняли, в конце концов, германское предложение, а то, что они сделали это столь поздно.

По довольно обоснованному мнению И. Фляйшхауэр, реальность «германской альтернативы» выкристаллизовывалась перед Сталиным уже накануне 1 мая, но в ряду приоритетов он отводил ей тогда последнее место, направляя главные усилия на создание коллективного фронта сдерживания агрессии. Доказательством тому служит, по мнению германского историка, ненаправление Мерекалова в Берлин, что парализовало даль-

нейшее развитие контактов СССР – Германия и одновременно активность Майского и Сурица, добивавшихся союза с Западом²⁴. Более того, отмечает Фляйшхауэр, т.к. СССР желал мира и не думал отказываться от связей с Западом²⁵, он после 3 августа и до середины месяца не проявлял ни малейшей готовности вступить в переговоры с Германией²⁶.

Тогда возникает ещё вопрос: почему 17 августа в Кремле согласились принять Риббентропа? Думается, что процесс англо-франко-советских переговоров дает удивительно простой ответ: в Москве окончательно убедились, что англичане и французы ломали комедию с целью одурачить СССР, поэтому переговоры с Западом и были прерваны до 21 августа. Когда и в этот день не был получен ответ на кардинальный, по словам Ворошилова, вопрос, Сталин дал положительный ответ на предложение Гитлера. Заметим: не ввиду германских предложений прервались переговоры с англичанами и французами, а из-за невозможности их дальнейшего продолжения было принято предложение Гитлера. Ллойд Джордж по этому поводу говорил Майскому, что он находит, что Советское правительство проявило даже слишком много терпения в переговорах с Англией и Францией²⁷.

В этом контексте, говоря о причинах подписания Советским Союзом пакта с Германией, Дзепели писал: «что касается Сталина, то в этом не было ничего таинственного. Следовало, прежде всего, избежать быстро приближавшейся войны против СССР. Если бы британское правительство не саботировало политику коллективной безопасности, если бы оно не играло на руку Гитлеру, если бы не было Мюнхена и его последствий – не было бы и советско-германского пакта. Сталину пришлось сделать выводы из политики Англии, тащившей за собой и Францию, но совсем не такие, как обычно полагают: будто бы, подписывая пакт с Гитлером, он провоцировал его на войну против западных стран»²⁸.

Вернёмся ещё раз к вопросу «о инициативе». Некоторые исследователи приходят к выводу, что на XVIII съезде ВКП(б) Сталин высказался за смену внешнеполитического курса страны в сторону сближения с Германией. Мы не станем цитировать Сталина, т.к. каждый может ознакомиться с его докладом на этом съезде. Позволим себе только одно утверждение: вы не найдете там ничего подобного, хотя обнаружите кое-что другое, то, что капиталистические страны были разделены на «агрессивные» и «неагрессивные, демократические», и эти последние, если не откажутся от политики «умиротворения», жестоко поплотятся за

это, а СССР не будет выгребать за них жар²⁹. Следует обладать в высшей степени большим воображением, чтобы в этом усмотреть смену курса!

И последние аргументы по поводу «инициативы», приводимые Л. Безыменским. Он цитирует речь Гитлера 22 августа 1939 г., когда фюрер приписал себе инициативу в улучшении советско-германских отношений сразу же после Мюнхена. Затем приводит слова Риббентропа от 22 июня 1941 г. в которых звучит тот же мотив. И, наконец, приводит выводы шефа английской разведки генерала Дэвидсона Ф., тщательно изучившего соответствующие германские документы – инициатива принадлежит Гитлеру³⁰.

Каково же было значение советско-германских переговоров для обеих сторон и каков был их расчет? В отношении Гитлера как будто все ясно: он торопился развязать войну, для чего следовало не допустить тройственного англо-франко-советского соглашения, иначе возникала реальная угроза войны на два фронта и неизбежный разгром. Кроме того, не только Сталин осознавал то, что Красная Армия не готова воевать с Германией, но и Гитлер понимал, что в 1939 году вермахт был ещё также далек от такой готовности. И он опасался СССР, как и Кремль побаивался его. Это в 1941 году он, покорив всю Европу, одурел от легких побед и решил разгромить СССР за 6 – 8 недель³¹.

Но в 1939 г. этого ещё не было, ещё преобладала относительная трезвость в оценке военно-экономического потенциала СССР. Да и советско-финская война ещё не сыграла злую шутку с Гитлером и не ввела его в заблуждение по поводу боевых возможностей Советской армии³². И конечно же летом 1939 г. у нацистов не было уверенности в невмешательстве СССР в случае их нападения на Польшу. По всей видимости, и возможность решить некоторые экономические проблемы с помощью Советского Союза также привлекала нацистских главарей. В условиях экономической блокады со стороны Запада, они рассчитывали на получение стратегического сырья и других материалов с Востока.

Позиция Запада после нападения на Польшу Гитлера не беспокоила: он знал, что ни Англия, ни Франция не вмешаются. Этому есть множество свидетельств, отдельные из которых мы приводили, но самое убедительное – в его речи перед руководством вермахта 22 августа 1939 г. Характеризуя Чемберлена и Даладьё, фюрер оценивал их способности ниже среднего уровня и отмечал, что образование «Великой Германии» было достигнуто посредством блефа со стороны политического руководства. Он откровенно выразил уверен-

ность, что за Польшу Запад не вступится, добавив: «Наши противники – жалкие черви. Я видел их в Мюнхене... Я боюсь лишь того, что в последний момент какая-нибудь свинья подсунет мне своё предложение о посредничестве...»³³ Но в таком случае, обещал А. Гитлер генералам, он, ударом ноги в живот, на глазах у иностранных фотокорреспондентов, спустит Чемберлена с лестницы³⁴. Позволить себе говорить о ком-либо в таком духе, даже в его отсутствие, – значит полностью презирать эту личность и быть уверенным в полном отсутствии у неё воли к сопротивлению. Наверное, в данном случае бесноватый фюрер был недалек от истины...

Другим было его отношение к советским руководителям³⁵. Он понимал, что шантаж и угрозы приведут к нежелательным результатам. Тут необходима другая тактика: попытка «купить» СССР обещанием полной гарантии его безопасности, невмешательства в «сферу его интересов» в Восточной Европе. И эти обещания германская дипломатия не уставала раздавать всё лето. Так, к примеру, в письме Молотову Астахов сообщал 12 августа: «Отказ от Прибалтики, Бессарабии, Восточной Польши (не говоря уже об Украине) – это в данный момент минимум, на который немцы пошли бы без долгих разговоров, лишь бы получить от нас обещание невмешательства в конфликт с Польшей»³⁶. Это же делает и Гитлер, вначале через посредников, а затем лично в письме Сталину от 21 августа.

Ожидая ответа из Москвы, он, по свидетельствам очевидцев, был в состоянии крайнего возбуждения и даже полупрострации. Его состояние в тот момент нельзя было сравнить ни с чем до этого. Хотя письмо Гитлера было составлено в мажорном тоне, реально он выступал в роли просителя и покорно ждал от Сталина решения. Всё это говорит об огромном значении для Германии возможности оторвать Советский Союз от Англии и Франции. С нейтрализацией СССР Гитлер получал не просто возможность расправиться без помех с Польшей (судьба её была в любом случае решена – с пактом или без него), а значительно большее – свободу рук на Западе! В этом состояло мажорное значение пакта для фашистской Германии, к этому Гитлер стремился. И он добился этого в результате неудачи англо-франко-советских переговоров.

В этой связи нельзя не отметить принципиальную разницу в подходе к переговорам с Советским Союзом правительств Англии и Франции, с одной стороны, и Германии – с другой. Германское правительство недвусмысленно заявило через своего

посла в Москве, что оно желает заключить с СССР договор о ненападении. Гитлер в связи с этим обратился с личным посланием к Сталину. По-видимому, и тон этого письма импонировал советскому диктатору: в отличие от англо-французских аморфных и бессодержательных деклараций, в нём чувствовалась напористость и решимость к действию. В Москву прибыл не кто иной, как имперский министр иностранных дел с широчайшими полномочиями. Эти факты не могли не свидетельствовать о желании Германии заключить с СССР без всяких проволочек договор о ненападении. Действия Германии резко контрастировали с отношением к переговорам с Советским Союзом англичан и французов. Для выработки текста советско-германского договора о ненападении и его подписания потребовался всего один день. Сугубо психологически это также импонировало советской стороне, тем более что советских руководителей порядком утомила канитель и проволочки англичан и французов в их стремлении затягивать переговоры до бесконечности.

Чего же добивалось сталинское руководство СССР? Ранее мы уже дали ответ на этот вопрос – обеспечения безопасности своей страны. Для этого было два варианта: первый и основной – договорённость с Англией и Францией; второй – соглашение с Германией и невмешательство в конфликт, а точнее – оттягивание сроков вступления в европейскую войну³⁸. Естественно, что в СССР понимали, что при втором варианте надолго сохранить мир не удастся, но если и вступать в войну, то на относительно благоприятных для себя условиях. Именно в этом плане комментировал задним числом задачи советской внешней политики французский военно-воздушный аташе в Москве Люге 29 августа 1939 г.:

«Эта потребность мира предполагает уклонение от любой рискованной авантюры за пределами границ... Отказаться от своего первостепенного принципа мира» Советское правительство может «только в... случае, если участие в войне» на стороне Англии и Франции «обеспечит СССР по меньшей мере неприкосновенность его территории... и уничтожение с наименьшими затратами главного врага: Германию. Это... минимум..., оправдывающий участие советского режима в европейской войне.

В том случае, если условия... участия в войне не будут достигнуты..., то следует остаться вне конфликта, обеспечив в этом случае неприкосновенность территории путём соглашения с единственным опасным противником: Германией. В этом случае Германия должна заплатить... гаран-

тиями...» Раскрывая суть пакта, Люге отмечает, что «Советское правительство пожертвовало идеологией во имя реальности»³⁹. Наверное, точнее и не скажешь – реальность диктовала логику шагов Советского правительства.

Как уже отмечалось, создание тройственного договора было тем реальным средством, которое не допустило бы войну и гарантировало бы национальную безопасность СССР. Срыв переговоров означал упущение последней возможности предотвратить войну. Мы уже отмечали, что причиной этого явилось отсутствие у правящих кругов Англии и Франции доброй воли и желания достигнуть соглашения. Попытка «обмана» СССР обернулась для Англии и Франции самообманом и самоизоляцией. Чтобы не остаться в вышеупомянутом «заколдованном круге» изоляции, Советскому Союзу требовалось найти другое решение, пусть не настолько эффективное как то, к которому он стремился, пытаясь заключить тройственный пакт, пусть временное и не вполне надежное, но решение. И этим решением стало принятие германских предложений.

Это, по мнению Советского правительства, оттягивало вступление СССР в войну в условиях его изоляции от Запада; предотвращало возможность создания единого антисоветского фронта капиталистических государств; исключало вероятную до того момента войну СССР на два фронта – против Германии на западных границах и Японии на Дальнем Востоке; удерживало германскую агрессию на рубеже западнее советских границ на 100 – 250 км; открывало перед Советским Союзом перспективу экономического и технологического сотрудничества с Германией; преподносило, в конце концов, с точки зрения сталинского менталитета, урок Западу.

Вот как комментирует логику советского руководства того периода патриарх американской дипломатии Дж. Кеннан: «...Если бы англичанам и французам не удалось сковать силы Гитлера на Западе, Россия была бы втянута в эту войну, к которой она была так плохо подготовлена, и ей пришлось бы воевать на два фронта – против Германии и Японии. Более того, [Сталину] пришлось бы открывать боевые действия вдоль существующих советских западных границ в непосредственной близости от двух крупнейших советских промышленных центров – Москвы и Ленинграда. Если, с другой стороны, он примет предложение Гитлера, он не только останется в стороне от надвигающегося немецко-польского конфликта, при возможности будущего столкновения Гитлера с Англией и Францией, но и по условиям сделки ему будет

разрешено занять большие пространства Восточной Европы. Он должен использовать этот регион в качестве буферной зоны, в случае если Гитлер вздумает напасть на него позднее»⁴⁰.

Оттягивая сроки вступления в войну, Сталин надеялся укрепить экономический потенциал страны и Красную Армию, обескровленную предыдущими репрессиями. В целом, по мнению советского руководства, советско-германский пакт, хотя и по минимуму, и временно, но обеспечивал неприкосновенность советских границ и безопасность государства. Пакт, по его мнению, на практике реализовал право политического руководства на выбор внешнеполитических средств, способных обеспечить достижение гарантии безопасности СССР в самых сложных условиях ценой минимальных потерь.

И дабы окончательно разобраться в мотивах, толкнувших Гитлера и Сталина навстречу друг другу, следует иметь в виду ещё одну грань проблемы. Как известно, политика – это концентрированное выражение экономики, т.е. первичным является экономический интерес, и он же диктует и политику. Так вот, советская экономика была на подъеме, и для его обеспечения в СССР было всё: неисчерпаемые запасы сырья, развитая промышленность, постоянно растущие кадры, передовые технологии, абсолютная политическая и социальная стабильность* и т.д. Для осуществления задач экономического развития, объективно требовалось время. С точки зрения своих кардинальных экономических интересов СССР не нужна была большая война.

Для повышения своего благосостояния ему требовался мир. Это и явилось тем основным побудительным мотивом (на уровне социальной системы), толкавшим Кремль на обеспечение мирного развития своей страны. И главное здесь не в субъективизме сталинского руководства, как трактуется эта проблема во многих случаях. При всей личной одиозности и бесчеловечности олицетворяемого им режима, советский диктатор обеспечивал своей политикой кардинальные интересы страны.

И Гитлера экономические мотивы толкали навстречу Сталину. Но суть этих мотивов была противоположна советским: экономика Германии находилась на пороге коллапса и выход из него был один – война с целью захвата сырья, продовольствия, валютных и золотых запасов, производственных мощностей, порабощения дешевой рабочей силы и т.д. Но как уже отмечалось, чтобы развязать большую войну фашистской Германии следовало нейтрализовать на её начальном этапе

своего самого серьёзного потенциального противника – СССР. Этой задаче и послужил пакт.

Итог по данному вопросу можно подвести словами ведущих английских исследователей истории второй мировой войны Дж. Батлера, Дж. Гуайера: Гитлер подписал пакт, «чтобы развязать себе руки для борьбы против Великобритании и Франции. Россия подписала договор в целях самозащиты, в надежде, что трудная кампания на Западе ослабит Германию и отобьёт у неё охоту к новым авантюрам»⁴¹.

Ошибочно или преднамеренно, но вопрос «почему Советский Союз предпочел договор с Германией продолжению переговоров с Англией и Францией?» является неправомерным. Исходя из анализа целей СССР, его переговоров с Западом и контактов весной – летом с нацистской Германией, вывод напрашивается однозначный: СССР никогда не предпочитал сближение с Германией альтернативе тройственного пакта. Будучи за улучшение отношений с Германией, Советский Союз не усматривал для себя возможность такого улучшения ценой отрыва от Запада. Англичане и французы буквально толкнули Сталина в объятия Гитлера. Это явствует из анализа внешней политики Советского правительства от Мюнхена и до пакта, с обязательным учётом главного фона международных отношений того периода: агрессивной экспансионистской политики третьего рейха, поощряемой мюнхенскими «миротворцами».

Угроза нависла не только над советской коммунистической системой, но и над государством как таковым и физическим существованием народов СССР. В этом контексте У. Ширер писал, что «к концу июля 1939 года Сталин пришёл к выводу, что Франция и Англия не хотят оборонительного союза, что правительство Чемберлена хочет склонить Гитлера к ведению войн в Восточной Европе. Он весьма скептически относился к выполнению Англией союзнического долга перед Польшей, полагая, что он будет выполнен не лучше, чем долг Франции перед Чехословакией. События, произошедшие на Западе в течение предшествующих двух лет, укрепляли его в этой мысли»⁴².

Вина за заключение пакта полностью ложится на проводников мюнхенской политики умиротворения. Сталин лишь оплатил мюнхенцам «той же монетой», которой на протяжении долгого времени они расплачивались с ним. Рассматривая этот вопрос, И. Фляйшхауэр приходит к выводу, что мюнхенская политика Запада толкнула Сталина в объятия Гитлера и предопределила «четвёртый раздел Польши»⁴³. Такого мнения придерживаются большинство историков. Бывший министр ино-

странных дел Румынии Гафенку писал по этому поводу: «Недоверие Запада к Советскому Союзу привело к мюнхенскому компромиссу, а недоверие Советского Союза к Западу явилось причиной московского компромисса»⁴⁴.

По поводу срыва англо-франко-советских переговоров существует много искажений, как в частности, и такое, что советская сторона вела себя неискренне⁴⁵. Однако ничего, кроме осуждения приписываемых Советскому Союзу намерений, это не означает. На данный момент нет ни одного документа, подтверждающего такое обвинение. В ходе переговоров Москва оперативно отвечала на все предложения партнёров, англичане и французы же постоянно тянули время. Нет ни малейших оснований полагать, что, в случае согласия англичан и французов подписать советский проект договора, Советский Союз не подписал бы его. Утверждать такое – значит совершенно не знать проблему.

Существует также утверждение о том, что в августе 1939 года советской дипломатии «явно не хватило гибкости и тактического мастерства, чтобы использовать и слабости в позиции партнёров, и разногласия между ними»⁴⁶. Удивительно не утверждение само по себе, а то, что принадлежит оно А. Чубаряну – столь авторитетному в научном мире учёному. Дело в том, что за 4 месяца советская дипломатия успела проявить «и гибкость, и мастерство», но т.к. у англичан и французов вся «слабость в позиции» заключалась в нежелании идти на соглашение, оно и не было поэтому достигнуто. А на военных переговорах в августе в Москве «разногласий», которые де существовали «между ними», просто не было. Англичане и французы выступали единой делегацией и это хорошо известно. Суть не в том, что кому-то не хватило мастерства. При любом мастерстве силой не навяжешь дружбу и союз. Для этого Чемберлена следовало «перевоспитать»... И разве при захвате Австрии и особенно Чехословакии Гитлер настолько проявил великое дипломатическое мастерство, что Запад преподнес ему эти страны? Суть поведения «мюнхенцев» и в сентябре 1938 г., и летом 1939 г. одна – они хотели столкнуть Гитлера с СССР и никакая «гибкость и мастерство» не заставили бы их изменить это стремление.

Довольно широкое распространение получило и мнение, что англо-франко-советские переговоры были прерваны по причине того, что сталинский режим в политическом и моральном плане более подходил к сговору именно с Гитлером. Если говорить о политическом аспекте, то это только поверхностное сходство, а что касается мораль-

ного аспекта – доля истины в таком утверждении присутствует, но к рассматриваемой нами проблеме это не имеет ни малейшего касательства⁴⁷. Говорить о сговоре режимов в данном случае непозволительно, хотя внешне может показаться, что и это было: прекращение взаимных нападков в прессе, выдача Сталиным немецких антифашистов гестапо, обмен любезностями по различным поводам и другое. По сути своей это было межгосударственное соглашение, а не соглашение режимов типа «Священного союза», Антикоминтерновского пакта, НАТО или ОВД. Это соглашение диктовалось государственными интересами, а не внутривластными, выражающими интересы политических и социальных элит, направленные на сохранение их господства внутри страны. Не понимать этого, значит допускать смещение понятий.

Утверждение другого авторитетного историка, профессора Семиряга М.И. о том, что «всем участникам тройственных переговоров недоставало должной ответственности перед своими народами... и государственной мудрости...»⁴⁸ неверно по отношению к советскому руководству, и это подтверждается всем ходом переговоров, с которыми любой желающий может ознакомиться, проштудировав соответствующий документальный сборник. В этом смысле не прав и уважаемый профессор Семиряга, когда он утверждает, что «конфронтационный дух так пронизывал действия советского руководства, что мешал трезво оценить ситуацию и реально определить, где враги, а где силы, могущие стать союзниками СССР»⁴⁹. Доверять Западу, особенно после Мюнхена, не было особых оснований, но утверждать, что Сталин настолько был слеп, что не мог отличить врагов от друзей, это сверх меры! Скорее можно прийти к выводу, что не Сталина «покинуло чувство реализма и выдержки»⁵⁰ а некоторых наших современников.

Или, ссылаясь на документы № 574 и 597 сборника «Год кризиса», автор заключает, что позиция польского правительства претерпела изменения в вопросе о пропуске советских войск и фактически возлагает вину на срыв переговоров на Советское правительство⁵¹. Но это явное передёргивание документов, извлечение из них даже не отдельных цитат, а лишь их фрагментов, которые не выражают сути самих документов. Более того, изучив документы с номерами 598, 599, 600, 607, 613, нельзя не убедиться, что позиция польского правительства осталась абсолютно неизменной, а французы не предприняли никаких реальных шагов, чтобы воздействовать на своих союзников.

Что касается приводимой автором аналогии с 1938 г., когда Советский Союз, вне зависимости от позиции Польши и Румынии, готов был предоставить помощь Чехословакии, а летом 1939 г. позиция этих стран будто бы стала препятствием для заключения военной конвенции, из чего делается вывод, что позиция Польши стала для Ворошилова удобным поводом, чтобы прервать переговоры, то здесь тоже факты выворачиваются наизнанку. Да и аналогия с Чехословакией⁵² явно хромает: речь шла о предоставлении помощи лишь при условии обращения за ней самого чехословацкого правительства, а так как обращения не последовало, не последовало и помощи. То же и в 1939 г.: СССР был готов оказать эту помощь лишь при условии договорённости с соответствующими правительствами. По поводу последнего возможна ирония: когда началась война, СССР без всяких просьб захватил ряд территорий. Но подобная ирония неуместна, т.к. речь идет о двух кардинально различных ситуациях.

Заслуживает внимания утверждение, что летом 1939 г. все три стороны прибегли к тактике проволочек⁵³. Такое утверждение правомерно лишь в отношении англичан и французов. СССР же прибегнул к подобной тактике в отношении немцев. Утверждение, что немцы «медлили и терзали ожиданием СССР» также не соответствует действительности: все документы свидетельствуют об их огромном нетерпении заключить с СССР соглашение и о его возрастании по мере приближения 1-го сентября. Вообще, обвинения в адрес СССР о затягивании переговоров с Англией и Францией и о стремлении советского руководства делать ставку преимущественно на Германию абсолютно безосновательны.

И уж воистину «абракадабра» – книги В. Суворова⁵⁴. Здесь мы не будем опровергать его тезис о «превентивной войне» Гитлера против СССР, это произойдёт в следующей главе, но лишь сошлём читателя к «описанию» г-ном Резуном англо-франко-советских переговоров лета 1939 г. в Москве⁵⁵. Его «труды» – образчик некомпетентности и фальсификации, а избранная им «методология» доказывает, что он с неба свалился и больно ударился одним местом об угол кушетки. Суворов-Резун приписывает Сталину божественное проведение, а все остальные – Гитлер, Чемберлен, Даладье оказались болванчиками на ниточках в его руках. «Великий Иосиф» как паук плёл ту международную конструкцию, которую придумывал до этого в своём кремлёвском кабинете. Захотел, и Гитлер начал войну, захотел – и заставил Францию и Британию объявить войну Германии.

Что и говорить, исключительная «научная компетентность»!.. Точь-в-точь как у отцов-иезуитов!

Вопрос о возможных альтернативах развития международной ситуации накануне войны непрерывно терзает историков, политологов, психологов и других специалистов-международников. Попытаемся проанализировать возможные альтернативы. В европейских отношениях того периода сложился определённый треугольник: англо-франко-советские переговоры; советско-германские; англо-германские. В зависимости от того, по какой оси достигли бы соглашение, так бы и сложилась ситуация.

Мы подробно проанализировали первый вариант и пришли к выводу, что он в огромной степени соответствовал национальным интересам великих и малых антифашистских держав, обеспечивал мир, не позволяя Гитлеру развязать войну. Для всех народов, в том числе и для немецкого, это был наилучший вариант, но по известным причинам он не был реализован.

Состоялся второй вариант, и мы рассмотрели, на что рассчитывали договаривающиеся стороны. О последствиях его ещё пойдёт речь.

И, наконец, третий вариант, на первый взгляд наименее вероятный, – это возможность достижения англо-германского соглашения на антисоветской основе. По поводу его вероятности напомним, что осуществившееся советско-германское сближение для всех было ещё менее вероятным. Но чтобы доказать, что англо-германское соглашение не было невероятным, нужно рассмотреть вопрос о приоритетах во внешней политике Германии. Как и в случае с СССР, у Германии было 2 варианта: основной и альтернативный. Если у СССР основным вариантом было достижение соглашения с Западом, а альтернативным – договорённость с Германией, то у Гитлера основным вариантом, предоставлявшим ему максимальную свободу действий, было соглашение с СССР, а альтернативным – с Англией. Разве не ясно, что отвергнув германские предложения, Советский Союз толкнул бы Германию на соглашение с Англией, что привело бы к созданию пресловутого «пакта четырёх», направленного против СССР.

Сталин, хотя сегодня некоторые и отказывают ему в этом, был большим реалистом, прекрасно осознававшим перспективу. Что было делать Гитлеру, получи он отказ в Москве, когда тройственные переговоры зашли в полный тупик? Естественно, чтобы не оказаться в изоляции, пойти, наконец, на соглашение с Англией. Отрицать, что Чемберлен отверг бы этот жест Гитлера⁵⁶, значит абсолютно не иметь представления о тех пружинах

нах, которые двигали английскую политику того времени. А утверждать, что колья Англия, находясь в несравненно худшем положении в мае 1941 г., отвергла предложение Германии о мире, и значит, она сделала бы это и в августе 1939 г., – значит не представлять себе существовавших реалий.

Во-первых, заметим, что общим в отношении Черчилля (бывшего в мае 1941 г. английским премьером) и Чемберленом к Гитлеру было лишь то, что оба они были англичанами. Чемберлен стремился к соглашению с фашистскими державами, и даже 3-го сентября, за 15 мин. до объявления войны Германии, продолжал сомневаться в том, следует ли поступить именно так, или можно ещё договориться с фюрером за счёт Польши.

Черчилль же был решительным противником Гитлера и никогда ни секунды не сомневался в том, что с ним следует решительно покончить. Этот человек олицетворял собой волю и решимость английского народа уничтожить фашизм, и даже в случае захвата метрополии он не пошел бы на мировую с Гитлером. Уже зная это, мы можем с абсолютной уверенностью утверждать, что в мае 1941 г. у Гитлера не было ни малейшего шанса договориться с Черчиллем, а в августе 1939 г. (при желании) шансы договориться с Чемберленом были очень высоки.

Во-вторых, в мае 1941 г. военное положение Англии не было таким безнадежным, чтобы перед английским правительством стояла дилемма: или похабный мир с Гитлером или оккупация. В мае – июне и особенно в сентябре 1940-го года военное положение Англии было намного сложнее: тогда она осталась почти без сухопутной армии, с недостаточными ВВС и без союзников. Но и в тот момент Гитлер не решился на её захват. А в мае 1941 г., и Черчилль это понимал, угрозы оккупации не существовало, т.к. Гитлер концентрировал свои войска на Востоке, готовясь к броску на СССР. В подобных условиях Черчилль тем более не мог думать о компромиссе с Гитлером, о чём известно и из его мемуаров, и из других документов. Но даже в самые тяжелые дни 1940 года, вспоминал Черчилль, он был уверен, что в случае попытки Гитлера высадиться на острове, он потерпел бы сокрушительное поражение в силу абсолютного господства англичан на море. Нет, сравнение с 1941 г. абсолютно неуместно.

Как бы развернулись события, достигни Гитлер компромисса с Западом? То, что в его планы входило покорение и Западной Европы и СССР, – это давно аксиома. Но вот, в последовательности этапов в реализации этих целей произошли бы, по-видимому, изменения. После захвата Польши,

которую Чемберлен откровенно собирался принести в жертву, организовав «новый Мюнхен», Гитлер, вероятно, направил бы свой удар против СССР, и не исключено, что совместно с англичанами и французами. Это предположение не лишено оснований, т.к. в марте 1940 г. англичанами и французами планировались бомбардировки Баку и Грозного и наступление сухопутных сил на Кавказ из Сирии и Ленинград из Финляндии.

Предвидим возражение: такие планы строились в условиях советской агрессии против Финляндии. Верно, но не в Финляндии было дело. Чемберлена Финляндия волновала не больше, чем до этого Австрия, Чехословакия, Польша и другие страны Центральной и Восточной Европы, которые так или иначе Гитлер захватил до Финляндии. Дело в том, что советско-финская война стала удобным предлогом для выступления против СССР, а защита самой Финляндии никогда не входила в английские планы, тем более, что эта страна никогда не входила в британскую «сферу интересов», а представляла предмет советско-германского соперничества (а в прошлом русско-шведского).

Достигни Гитлер соглашения с Англией, и весной 1940-го года (а возможно и ранее) он захватил бы не Данию и Норвегию, а Прибалтику и Финляндию, после чего и двинулся бы на Москву. Однозначно ясно, что и Балканы также были бы под его контролем. Не только не исключено, но и наиболее вероятно, что и Турция оказалась бы в гитлеровской упряжке, т.к. от этого её ранее удерживала только Англия. Если кто-то сомневается в реальности такого сценария, пусть предложит что-то другое в случае, если было бы достигнуто соглашение Запада с Гитлером. Конечно же, соглашение с Западом для Гитлера тоже не было бы постоянным, и он бы и его нарушил, как нарушил в 1941 г. договор с СССР. В принципе, не было такого договора, которого Гитлер не нарушил бы, если таковой ему мешал.

Нас могут обвинить в фантастичности подобных предположений, но они небезосновательны. Это те реалии, которые неизбежно бы сложились в случае договорённости Гитлера с Западом. Для Гитлера это был не самый лучший вариант, но в случае невозможности реализации основного, ему просто не оставалось бы другого выхода. Наверняка и Сталин, принимая предложение Гитлера, думал примерно также. Он не мог не понимать, что пакт лишь оттягивает неизбежность войны.

После провала тройственных переговоров Англии, Франции и СССР, был рассмотрен единственный альтернативный советско-германскому пакту возможный в тех условиях вариант развития

международных отношений в целом. В случае отказа от германских предложений, Советский Союз должен был бы избрать линию поведения именно в его рамках, т.е., по-нашему мнению, если у СССР и были альтернативы пакту, то только в условиях сохранения той изоляции, в которой он оказался после Мюнхена и даже более того – в условиях возможного объединения усилий капиталистического мира на антисоветской основе. Именно в этом плане рассматривает возможные альтернативы пакту М.И. Семиряга⁵⁷, правда, как мы помним, он исключает возможность объединения капиталистических стран против СССР. Проанализируем имевшиеся, с точки зрения профессора Семиряга М.И., варианты поведения СССР.

«Первый путь – Советский Союз отвергает предложение Германии и затягивает переговоры с ней. Одновременно, терпеливо, но упорно, с готовностью к компромиссу добивается заключения военного соглашения с Англией и Францией».

Мы не согласны с такой постановкой проблемы и считаем её абсолютно неаргументированной: возможность к заключению военной конвенции с Англией и Францией была полностью исчерпана и для долгих дебатов не оставалось времени. Возможно, М.И. Семиряга и был бы прав, если бы переговоры, длившиеся 3 – 4 месяца, были прерваны, скажем, в апреле – июне или даже в июле 1939 г. Было известно, что со второй половины августа ожидается гитлеровское нападение на Польшу и до него ещё оставалось бы время договориться. Но 22 августа, когда эти переговоры были прерваны окончательно, лимит времени был абсолютно исчерпан и никаких реальных перспектив у Советского Союза не было. И даже сегодня мы не найдем ни одного документа, где подтверждалось бы, что в 1939 г. имелась хотя бы малейшая возможность заключить тройственный пакт.

И другое – возможность для СССР затягивать переговоры с Германией. Её просто не было. Это подтверждается как минимум двумя неопровержимыми фактами: телеграммой Гитлера от 21 августа, где прямо сказано, что далее чем до 23 августа он ждать не будет и в ближайшие дни приступит к решению «польского вопроса». И второе, о чём подробнее будет речь ниже – подготовка к нападению на Польшу шла полным ходом, некогда было немцам ждать и дальнейшее затягивание переговоров с ними было невозможно.

«Второй путь – ...заключить договор с Германией, но включить в него статью, которая давала бы право его аннулировать... Одновременно Советскому Союзу необходимо было продолжать осуществлять давление на западных партнёров...»

Однако где уверенность, что Германия согласилась бы на такой договор с СССР? Документы свидетельствуют об обратном. Гитлеру не нужна была видимость переговоров и договоров. Ему, как и Сталину, человеку действия, был необходим реальный договор, с реальным «выключением» Советского Союза «из игры», да таким выключением, чтобы не оставалось малейшей возможности «давления» Советов на Запад. Да и каким образом мог бы Советский Союз оказывать подобное давление?

«Третий путь – не заключать договор ни с Германией, но при этом поддерживать с ней нормальные экономические отношения, ни с Англией и Францией... на неприемлемых для Советского Союза условиях. Это означало, что Советский Союз сохранял бы подлинный нейтральный статус... Время работало на Советский Союз, а не на Германию».

Да кто это опять ввел в заблуждение профессора и сообщил, что Германия согласилась бы на такой вариант? И потом, немцы стремились не к экономическому сотрудничеству с СССР как к таковому (хотя и это для них было очень важно), а к недопущению его договорённости с Западом. Без этого не было бы и экономических связей.

А с Англией и Францией (в который раз повторяемся!) на приемлемых для СССР условиях договор не получался, т.к. эти условия были неприемлемы для чемберленов. СССР сохранил бы не нейтралитет, а усугубил бы свою изоляцию. Это был «нейтралитет Робинзона Крузо, окруженноголюдоедами». Что касается времени, то оно работало на СССР только в условиях мира. Гитлер же и не думал предоставлять такое время.

Перечислив эти три варианта, М.И. Семиряга заключает: «Конечно, рассчитывать на подобные альтернативные решения можно было только в случае уверенности..., что Германия при отсутствии договора с СССР не нападет на Польшу»⁵⁸. Судя по всему, у господина Семиряги М.И. сегодня такая уверенность есть, но достоверно известно, что у советского руководства тогда её не было.

Исходя из всего вышеизложенного, мы приходим к категорическому выводу: лучшей альтернативы для обеспечения своей национальной безопасности в тех конкретных условиях у СССР не было. Худшая же есть всегда. Эту идею очень чётко выразил израильский историк Габриэль Городецкий: «Напрашивается вывод, что Сталин выбирал не оборонительный союз с Англией и Францией и не пакт с Германией, а такую политику, которая бы наилучшим образом отвечала безопасности Советского Союза... Сталин сделал выбор в

пользу меньшего из двух зол... У Сталина не было альтернативы подписанию пакта»⁵⁹.

Что получили стороны подписав пакт? Мы говорили выше о тех расчетах, которые толкнули сталинское руководство на договор с Германией. Рассмотрим их с точки зрения реализации.

Первое – выигрыш во времени Советский Союз получил. Это был плюс, т.к. был увеличен военно-экономический потенциал СССР. Нам могут возразить: к 22 июня 1941 г. по сравнению с 23 августа 1939 г. Советский Союз ничего не выиграл: в августе 1939 г. в его сухопутных силах состояло 1,9 млн. чел. и вермахт насчитывал около 2-х млн. (так же без ВМФ и ВВС); в июне 1941 г. в Красной Армии было 5,5 млн. чел. (собственно военнослужащих – 4,8 млн., но вместе с призванными на военные сборы – 5,5 млн.), в Германии под ружьем было 8 млн.⁶⁰ В августе 1939 г. население Германии (с Австрией и «протекторатом») составляло около 85 млн., а СССР – около 170 млн.; в июне 1941-го, соответственно, около 290 млн. (вместе с населением оккупированных стран и союзниками-сателлитами) и примерно 192 млн. в СССР (в сентябре 1940 г.)⁶¹. В 1939 г. Германия производила почти в два раза меньше СССР, в 1941 – значительно больше. Цифры настолько убедительны, что оспаривать их невозможно, но мы и не делаем этого, т.к. полностью согласны: к 22 июня 1941 г. потенциал Германии многократно возрос по сравнению с советским.

Таблица 1. Развитие вооруженных сил СССР в 1939-1941 гг.⁶²

	На 1.01.39	На 22.06.41	В % к 1939г.
Личный состав (тыс. чел.)	2485	5774	232,4
Орудия и минометы (тыс.)	55,8	117,6	210,7
Танки (тыс.)	21,1	25,7	121,8
Боевые самолеты (тыс.)	7,7	18,7	242,8

Но продолжим сравнение. В Германии всеобщая воинская повинность была введена в марте 1935 г., в СССР 1 сентября 1939 г. Значит, в смысле обученности резерва положение СССР в 1939-ом, по сравнению с Германией, было хуже, чем в 1941 г. Качественно в 1939 г. советское вооружение уступало немецкому. В 1941-ом это отставание уменьшилось (хотя количественно СССР имел преимущество и в 1939-ом, и в 1941-ом, но не количество сыграло решающую роль в войне, а качество). Главное другое: в 1939 г. Красная Армия была обескровлена репрессиями, в 1941-ом положение с командным составом улучшилось.

И ещё одно замечание: хотя Германия и превосходила в 1941 г. Советский Союз по численности населения и объемам производства, это не было одновременно и качественным превосходством. Из примерно 290 млн. подданных фюрера, около 200 млн. ненавидели фашизм и в случае большой затяжной войны Гитлер мог рассчитывать только на немцев и на не очень надежных (как потом оказалось совсем ненадежных) европейских союзников. Так что возможности комплектации немецкой армии в 1941 г. не особо возросли по сравнению с 1939 г. Кроме того, значительное количество войск фашистской Германии постоянно отвлекалось на ведение охранной службы в оккупированных странах.

Из всего вышесказанного можно сделать вывод – выигрыш во времени предоставил СССР и выигрыш в качестве подготовки, но проигрыш в количественном плане. А то, что полученной отсрочкой в СССР не сумели в полной мере воспользоваться, это уже другой вопрос. И просчётом Сталина, как считают некоторые⁶³, было не 23 августа, а 22 июня: и неподготовленность к отражению агрессии, и неверие, что война в 1941 году начнется. Ещё Сталин просчитался, предполагая, что Гитлер надолго застрянет на Западе. Правда, в августе 1939 г. никто, даже сам фюрер и его окружение, не думал, что через 9 месяцев произойдет столь стремительный разгром Франции.

Второе – ухудшилось стратегическое положение Германии* выдвиганием СССР на Запад и, соответственно, улучшились позиции СССР. Однако нам могут возразить: в сентябре 1939 г.

германская агрессия началась значительно западнее, чем в 1941-ом. В 1939 г. Советский Союз совместно с Польшей и Западом встретил бы Гитлера в Силезии, Померании и Восточной Пруссии, за сотни километров от советской границы 1941 г. Это было бы так, если удалось бы подписать тройственный пакт. Но этого не случилось, без чего соприкосновение с вермахтом из-за пресловутой позиции пилсудчиков было невозможно на этой линии.

А то, что Запад не вмешается, а польская армия небоеспособна, знал не только Гитлер, но предвидел и Сталин. И в чём он с полным основанием не сомневался, так это в том, что в таком

случае ему придётся воевать с немцами один на один. Только этого и добивались «мюнхенцы», а Красная Армия была к тому не готова. Не подпиши Сталин пакта, германская армия была бы у границ СССР в 1939 г. Уже в 1939, в крайнем случае весной 1940-го, немцы оккупировали бы Прибалтику. И стоял бы вермахт в непосредственной близости от Ленинграда и на 250-350 км восточнее по прямой на московском направлении. Нам опять могут возразить: в любом случае следовало защищать Польшу в качестве буфера между СССР и Германией.

Однако именно такого варианта и пытались избежать русские, т.к. именно этого хотели «мюнхенцы» – столкновения один на один вермахта и РККА. Да и защитить не дали бы себя в любом случае сами поляки, а немцы разгромили бы их задолго до того, как Советская Армия вступила бы в боевое соприкосновение с вермахтом. Любой мало-мальски компетентный военный объяснит, что для того чтобы этого не произошло, полякам следовало разрешить союзнику начать проход через свою территорию до момента начала германской агрессии. Опоздание всего в несколько дней означало (при таком качественном и количественном соотношении сил между немецкой и польской армиями) полный разгром поляков к моменту подхода лишь советских авангардов.

Также ясно, что дивизии и корпуса главных сил на расстояние в сотни километров мгновенно не перебрасываются. А при том уровне развития польской транспортной сети, такая переброска затянута бы на недели, даже если эти силы и стояли бы в готовности у польской границы. Собственный уровень моторизации Красной Армии в то время был низок, и основная часть войск передвигалась бы пешим шагом. Моторизованные войска, оторвавшись от главных сил, подошли бы к району военных действий, как раз израсходовав запас топлива. Конечно, некоторым образом положение исправила бы авиация. Её бы хватило для снабжения передовых частей.

Но в отличие от 1938 г., положение резко изменилось в пользу Германии, и тех сил, которые СССР был бы способен перебросить в район боевых действий, было бы недостаточно для сдерживания порыва вермахта. Кроме того, в случае сотрудничества РККА с чехословацкой армией в 1938 г. можно было опереться на мощнейшие укрепсооружения, в то время как в Польше они отсутствовали, и разгром вермахта в оборонительном сражении был невозможен. Это могло случиться только во встречном сражении с Красной Армией. Из этого вытекает, что без предвари-

тельного пропуска советских войск на польскую территорию эта помощь будет неэффективной, и с этим согласились французские и английские военные ещё на московских переговорах.

Но даже приняв эти аргументы, нам возразят в другом: выйдя к советским границам 1939 г. на всём протяжении от Балтийского до Черного морей, Германия не решилась бы на войну с СССР в том же году. Она к ней просто не была готова! Поэтому где же тут выигрыш во времени? Конечно, в 1939 г. войны между СССР и Германией не было бы, останься Красная Армия в местах своей постоянной дислокации (это и в случае, если бы пакта не существовало, но и с Англией и Францией договора не было бы). Не было бы её и в 1940-ом (уже только в варианте с пактом), так как Германия была занята обеспечением своего тыла на западе. Что же касается 1941 г., даже если бы Германия и не атаковала Советский Союз раньше 22 июня, она все равно имела бы выигрыш во времени на московском направлении неделю, а на ленинградском – 2 месяца! Да и на юге германские войска находились бы всего в 30-40 км от Одессы. При таком раскладе положение Советского Союза в 1941 г. могло быть намного хуже.

В этом смысле известный израильский историк Габриэль Городецкий отмечает, что «мотивы поведения Сталина обуславливались в первую очередь чистой Realpolitik... Оккупация Бессарабии и Северной Буковины в конце июня 1940 г. была скорее результатом желания обезопасить себя на Балканах и побережье Черного моря, чем следствием ненасытного аппетита русских, как это часто представляют в литературе. Экспансия per se была лишена всякого идеологического мотива... Распространение советской системы безопасности на устье Дуная создавало необходимую глубину обороны для Севастополя и Одессы, находившихся всего лишь в 40 км от румынской границы... Оккупация Северной Буковины также мотивировалась стратегическими соображениями. Она принесла Сталину контроль над главными железными дорогами между Украиной и Бессарабией через Черновцы и Львов... Гитлер был авантюристом, склонным к крайнему экспансионизму и совершенно пренебрегавшим вопросами международного права. Сталин, напротив, как мы видели, скинув идеологическую мантию, старался проводить в высшей степени расчетливую и осторожную политику, ориентированную главным образом на безопасность. Он также разделял общепринятое уважение к средствам внешней политики и, по-видимому, даже переоценивал возможности дипломатии»⁶⁴.

Так что с точки зрения стратегической выдвигание СССР на Запад было однозначно положительным и полностью соответствовало задачам национальной безопасности. Такого же мнения придерживался и Черчилль в этом вопросе уже после разгрома Польши: «Россия проводит холодную политику собственных интересов. Мы бы предпочли, чтобы русские армии стояли на своих нынешних позициях... Для защиты России от нацистской угрозы явно необходимо было, чтобы русские армии стояли на этой линии. Во всяком случае... создан Восточный фронт, на который нацистская Германия не посмеет напасть...» И далее Черчилль отмечает, что эти шаги Советский Союз предпринял из соображений государственной безопасности, исходя из своих национальных интересов⁶⁵.

Но так как при улучшении стратегического положения СССР было уничтожено крупное европейское государство, возникает вопрос – как рассматривать его шаги с точки зрения права, морали и какова его роль в ликвидации Польши. Естественно, что пойдя на территориальную сделку с Гитлером за счёт многих восточноевропейских народов, Советский Союз нарушил нормы права и морали. Сам факт подобного соглашения является преступным, запятнавшим не только сталинское руководство, но и всю страну. Но если проанализировать практическое советское участие в реализации этого соглашения, то следует отметить, что роль СССР в уничтожении Польши полностью отсутствует. Эта «заслуга» принадлежит исключительно гитлеровцам. СССР не вмешался, пока не стало абсолютно ясно, что Польша как государство прекратила своё существование. К тому же Советским Союзом были заняты территории этнически не польские. Красная Армия вышла на линию, которая по условиям Версальского договора должна была разделить Польшу и СССР, на т.н. «линию Керзона», т.е. на этническую границу между поляками с одной стороны и украинцами и белорусами с другой.

Морально-психологически и политически это было сильной стороной предпринятой Советами акции. Они заняли только земли, населенные украинцами и белорусами, которые на протяжении всех лет польского господства подвергались национальной и всякой другой дискриминации и, естественно, тяготели к воссоединению со своими этническими братьями из СССР. Именно не польский этнический состав населения этих территорий и оправдал с точки зрения «исторического права» присоединение Западной Украины и Западной Белоруссии к СССР. Кроме того, Советский Союз

как бы вернул свои территории, отнятые у него в результате войны с Польшей в 1920 г. Но потеря этих территорий была признана Советским правительством по условиям мирного договора 1921 г., и здесь присутствует вопиющее нарушение этого договора Советским Союзом, а значит и международного права. С другой стороны, в СССР всегда утверждали, что этот договор был навязан ему «под дулом пистолета», воспользовавшись военной слабостью страны, поэтому он сам является символом нарушения международного права со стороны Польши.

Но как бы ни считаться с историческим правом, реализовано оно было в условиях, когда Польша истекала кровью. Хотя СССР не уничтожил её, но он принял участие в её разделе. Польша фактически была предана своими западными союзниками. Они не предприняли никаких реальных шагов для её спасения, надеясь, что следующей жертвой Гитлера станет СССР. Черчилль предвидел такое поведение правительства Чемберлена, отмечая, что ещё до нападения нацистов на Польшу «Чемберлен уже решил на такой шаг»⁶⁶. Поэтому определенную ответственность за гибель Польши несет и Запад. Но большая доля вины в ликвидации польского государства лежит на его реакционных правителях, приведших страну к катастрофе.

Как известно, следствием пакта Молотова-Риббентропа было расширение СССР на запад не только на московском направлении за счёт Польши, но и на ленинградском за счёт Прибалтики. В этом вопросе также есть нюансы. В силу обстоятельств Советский Союз не мог не включить прибалтийские страны в свою «сферу влияния». Но аморальным и противоправным являются формы и средства реализации этого: грубо, игнорируя мнение населения этих республик, изменив их социальный и общественный строй по образу и подобию советского, лишив их государственной независимости. В этом проявилась тенденция СССР при определенных благоприятных условиях к экспорту революции на запад. Правда, у малых народов в тех условиях возможные альтернативы были минимальными: или быть советизированными, но сохраниться физически и развиваться в новых условиях, или сохранить буржуазный строй, но быть уничтоженными фашизмом. Третьего тогда быть не могло.

«Разумеется, – отмечает Габриэль Городецкий, – оккупация Прибалтики может и должна быть осуждена по моральным соображениям, но она была вызвана угрозой, нависшей над Советским Союзом. Как справедливо отметил Волкогон, захватывая прибалтийские государства, Сталин

концентрировал все свои усилия на укреплении военно-стратегического положения СССР и был не разборчив в отношении использовавшихся при этом методов»⁶⁷. Рассматривая процесс закрепления СССР в Прибалтике, нельзя не согласиться, что на первом этапе – ввода войск на территорию этих республик – он действовал в своих национальных интересах и, объективно, в интересах этих стран, делая невозможным проникновение туда фашизма. Но все последующие шаги были вопиющим нарушением законности и права народов на самоопределение.

Анализируя последствия пакта Молотова-Риббентропа, И. Фляйшхауэр оправдывает действия СССР интересами его безопасности, а в «польском вопросе» – его историческим и этническим правом. Что касается столь стремительного поглощения Прибалтийских стран, она объясняет это не сталинским желанием как таковым советизировать и поглотить их, а тем, что по-иному Сталин не успел. Дело в том, что Франция потерпела столь стремительное поражение, что легализовать эту акцию он не успел. Сталин не ожидал такого поворота событий на Западе, рассчитывая, что у него есть время, чтобы постепенно укрепиться на востоке Европы. А когда Франция пала, Гитлер высвободил вдруг свою энергию, Сталин испугался, что нацисты, ничего не опасаясь, повернут на Восток и проглотят Прибалтику. Чтобы не пустить туда Гитлера, он просто присоединил эти земли к СССР⁶⁸. Но на данный момент нет документальных данных в подтверждение этой версии, хотя, скорее всего, она является истинной.

При рассмотрении этих проблем объективно возникает вопрос, имеющий большое значение и сегодня – это возможности сосуществования и совместимости государственных интересов великих держав и малых стран. Дело в том, что накануне второй мировой войны в угоду реализации или обеспечения интересов великих держав были проигнорированы не только интересы, но и само существование ряда малых стран. Насколько это было в определенных условиях оправдано? В отношении Австрии и Чехословакии это было преступлением не только со стороны фашистской Германии, но и «демократических» Англии и Франции, пожертвовавших этими странами во имя реализации корыстных, узкоклассовых интересов своих элит, ничего общего не имеющих с национальными интересами этих государств. Со стороны фашистской Германии все предпринятые ею на международной арене шаги несли в себе агрессивный, антигуманный характер. Советский Союз произвел ряд территориальных поглощений под

предлогом защиты от фашистской агрессии себя и аннексированных территорий. Думается, что для полной ясности в этом вопросе исследователям ещё предстоит работа в российских архивах.

С началом войны и её распространением на обширные районы мира возникла угроза захвата агрессивными государствами всё новых стран и территорий. На европейском театре особое экономическое и военно-стратегическое значение для воюющих сторон имели Скандинавские страны. Над ними, бесспорно, нависла угроза нацистского порабощения, что одновременно резко ухудшало геополитическое положение Великобритании. Чтобы этого не допустить, Черчилль призывал (тогда он ещё не был премьером) оккупировать эти страны и с их территорий встретить гитлеровское нашествие⁶⁹. Правда, англичанам не удалось этого сделать – их опередили нацисты.

В общем, перед войной и в её ходе сложилась практика, когда малые государства приносились в жертву реализации пусть и жизненно важных, но эгоистических интересов великих держав, и это считалось приемлемым и допустимым. И хотя в настоящее время эта традиция, идущая ещё из древности и получившая развитие в колониальную эпоху, формально осуждена как недопустимая и преступная, но практически великие державы следуют ей. Это один из стержневых элементов военной доктрины США, предусматривающий в случае военного конфликта соприкосновение американских вооружённых сил с противником на территориях других государств, при максимальном отдалении от американских рубежей. Естественно, что в таком случае не только интересы стран, но и они сами будут принесены в жертву и уничтожены в горниле современной войны. Но обратимся вновь к результатам, которые принесло достижение советско-германского пакта.

Третье – Советский Союз избежал международной изоляции и, в принципе, возможного объединения капиталистического мира на антисоветской основе. Но он избежал и более реального, чем объединение всех капиталистических стран, сценария – совместной борьбы против него Германии и Японии. И не на время, а в принципе! Иногда можно услышать возражения, что одновременная война на два фронта Советскому Союзу не грозила, т.к. между Германией и Японией в то время ещё не было формального военного соглашения⁷⁰. Внешне такое кажется убедительным, но на деле доказывает непонимание реальностей. Во-первых, Япония и без формального военного союза с Германией, и без объявления войны находилась фактически в состоянии малой войны с

СССР. Во-вторых, прошло не так уж много времени, и она заключила с Германией и Италией военный договор. Бесспорно, классический разгром самураев при Халхин-Голе отрезвляюще действовал на крайних милитаристов в Японии. Но позволим себе утверждение, что это было не единственным и даже не главным, что отвернуло японскую агрессию от СССР.

Как пишет профессор Хаттори Т., в связи с советско-германским договором от 23 августа 1939 г. кабинет Хиранума вынужден был подать в отставку⁷¹. Это была не простая отставка, а символизирующая глубочайший смысл. Во-первых, это наверняка единственный в современной истории случай, когда договор, заключенный между двумя державами, послужил причиной отставки правительства третьей страны. Почему? А вот здесь и вся суть – это был кабинет, представляющий крайне реакционные, милитаристские круги японского империализма, целиком ориентировавшиеся на Германию, целью которых был совместный с Гитлером военный разгром и оккупация СССР. Отставка Хиранума была не просто отставкой, это было поражение курса этих кругов, толкавших императорскую Японию на войну «в северном направлении». Эта отставка символизировала шок и возмущение этих кругов «изменой» Германии «общему делу».

Всё это привело к власти силы, которые стали добиваться реализации агрессивных устремлений Японии в другом направлении – в зоне Тихого океана и Южных морей. Такой курс не только на время, но в принципе исключал войну Японии против СССР, по крайней мере до достижения ею победы в противоположном направлении, где она столкнулась бы с США и Великобританией. Япония ощутила себя покинутой и изолированной в случае войны против СССР и правильно поняла, что заключив пакт с Советским Союзом, Германия вначале хочет расправиться с Западом. Выходило, что и Японии необходимо следовать в этом направлении.

И следующие два года подготовки Японии к войне были направлены именно на достижение её целей в борьбе главным образом с США и Англией. Подтверждением этому служило всё: и то, что главные ассигнования военного бюджета шли не на нужды сухопутной армии; и конкретная боевая подготовка армии и флота, направленная на борьбу в условиях тропиков и морских десантов; и подписание в апреле 1941 г. пакта о нейтралитете с СССР; и даже то, что после нападения Германии на Советский Союз, Япония не воспользовалась «благоприятной ситуацией» и не двинулась «на

Север», т.к. сила двухгодичной инерции толкала её в противоположном направлении. Более того, почти все эти два года после пакта японцы считали, что и немцы свои основные усилия прилагают в противоположном от СССР направлении.

Представим, что могло быть, если бы СССР не подписал пакта с Германией. Во-первых, нет гарантий, что японцы в таком случае не попытались бы в ближайшем будущем после Халхин-Гола взять реванш. Но самое главное для СССР – не произошло бы смены направления японской агрессии, и она по-прежнему была бы устремлена «на Север». И направление германской экспансии при этом варианте также было бы ориентировано против СССР. Это и явилось бы той реальной основой, на которой развернулись бы агрессия против Советского Союза с Запада и Дальнего Востока одновременно, при благожелательном к агрессорам «нейтралитете» «демократий». Не подпиши Сталин пакта, и получил бы он войну на два фронта, и стала бы мечта «умиротворителей» реальностью.

Главное, что получил Гитлер в результате пакта со Сталиным, это нейтрализация СССР, уверенность в его невмешательстве в «польский вопрос» и «свободу рук» на Западе. В этом смысле нельзя не признать, что пресловутый пакт Молотова-Риббентропа стал определенной вехой на пути к войне. И вот здесь возможно главное возражение против всей нашей системы аргументации: «Вы сами себя опровергаете, признавая, что пакт развязал окончательно руки Гитлеру!» Но подобный подход – свидетельство абсолютной неспособности понять суть международной ситуации того момента, истинную сущность целей Гитлера и путей их достижения, а также то, что с пактом или без него война в результате срыва англо-франко-советских переговоров стала абсолютно неизбежной. Последнее мы попытаемся доказать чуть ниже, а сейчас вернёмся к предполагаемому возражению. Нет, пакт не развязал войну, её начало в принципе было предопределено Мюнхеном, он лишь развернул её на 180°.

Да, за определенную цену Сталин предоставил Гитлеру свободу рук на Западе. Но только так мог он отвести нависшую над его страной угрозу*. Естественно, для СССР это был не лучший вариант, но и не худший. Не предотвратив войну в принципе, Сталин не допустил сценария «мюнхенцев». Запад попал в ту западню, которую так усердно готовил для СССР.

Но Гитлер получил ещё один выигрыш. До этого мы говорили, что Сталину был необходим «буфер» между СССР и Германией, а когда обеспе-

чить его стало невозможным, он решил добиться минимума – перенесения границы западнее за счёт Польши. Естественно, что ни о каком взаимном доверии между большевистским и нацистским руководством не могло быть и речи. Недоверие было взаимным. И по тем же причинам, перед предстоящей схваткой и с Западом, и с СССР Гитлеру следовало отдалить германскую границу как можно восточнее, подальше от жизненно важных центров Германии – Силезского промышленного района, Померании и Восточной Пруссии. Да и до Берлина от старой польской границы было всёго 150 км.

Перенос Германской границы на восток также создавал дополнительное пространство – «буфер» – на пути эвентуального русского наступления на Силезию и Восточную Пруссию. Т.е., Гитлеру пакт давал не просто свободу действий, но и бóльшую гарантию от возможного неожиданного русского наступления в тыл вермахту во время его кампании на Западе. Немцы не забыли кошмара русского наступления на Восточную Пруссию, сорвавшего разгром Франции в сентябре 1914 г. и поставившего Германию в положение воюющей на два фронта. Да и при простом взгляде на германо-польскую границу 1939 г. видно, что с неё очень удобно наступать, но невозможно обороняться. Перенос границы на «линию Керзона» резко улучшил возможности её обороны и несравненно меньшими средствами. В общем, Гитлер выиграл от пакта не меньше Сталина.

И последнее в этой статье – о возможных сроках начала войны. Доказательств того, что и без пакта судьба Польши оказалась бы той же, что и с пактом, множество! Их только следует собрать воедино. О некоторых мы уже говорили. Во-первых, с пактом или без, Запад Польшу предал. Сталин без Запада за Польшу не воевал бы в любом случае. Значит, она при всех раскладах оставалась один на один с Германией. Во-вторых, есть множество высказываний Гитлера, прямо доказывающих, что с пактом или нет, но он Польшу уничтожит. Так, мы упоминали его телеграмму Сталину от 21 августа, в которой он прямо об этом заявляет; затем его речь 22 августа перед генералитетом; его беседы с многочисленными приближенными, которые впоследствии засвидетельствовали это, как, например, граф Чиано, министр иностранных дел Италии и зять Муссолини⁷².

К выводам о неизбежности разгрома Польши при любом варианте пришли столь авторитетные лица как У. Черчилль⁷³, Л. Мосли⁷⁴, И. Фляйшхауэр⁷⁵. Но не станем верить историкам и даже самому Гитлеру, мастеру блефа. Для того, чтобы убе-

диться в этом, следует рассмотреть положение, в котором оказался рейх накануне агрессии, какие были выходы из этого положения и были ли они.

Общеизвестно, что состояние экономики государства и экономические интересы его правящего класса определяют внутривластный, и внешнеполитический курс правительства. Мы уже отмечали, что захват Австрии и Чехословакии значительно увеличил экономический потенциал и улучшил экономическое состояние рейха. Но безудержная гонка вооружений быстро поглотила захваченное, и накануне войны экономика фашистской Германии была фактически на пороге коллапса.

Как заявил Гитлер в рейхстаге, с февраля 1933 г. по 1 сентября 1939 г. Германия израсходовала на вооружение 90 млрд. марок⁷⁶, из них только в 1939 г. (до августа) – 19,8 млрд.⁷⁷ Для сравнения можно сказать, что в первый год фашистской диктатуры на эти цели было израсходовано 1,5 млрд.⁷⁸ Военные расходы составили в 1938/1939 бюджетном году 58% всех расходов (в 1933/34 г. – 24%)⁷⁹. Это привело к астрономическому государственному долгу в 60 млрд. марок⁸⁰. «Расходы на военные и прочие государственные нужды пришли в такое несоответствие с излишками гражданского хозяйства, что военная экономика могла развиваться лишь за счёт выпуска новых денег, вследствие чего финансовая, а с ней и экономическая катастрофа становились неизбежными. Создалось такое положение, из которого только „прыжок в войну“ мог считаться единственным спасением...»⁸¹ – этот вывод принадлежит крупнейшему немецкому специалисту, изучившему участие Германии во второй мировой войне.

Для преодоления финансового кризиса и дальнейшего субсидирования военных приготовлений гитлеровцы в 1938 – 1939 гг. пошли на чрезвычайные меры и в первую очередь на увеличение налогов. Если в 1933 г. поступления от налогов составили 10,5 млрд. марок, то в 1938 – 22,8, а в 1939 г. – 27,2. Выпуская т.н. «налоговые облигации», гитлеровское правительство собирало налоги наперёд, надеясь в будущем покрыть дефицит за счёт ограбления захваченных стран. Увеличились суммы государственных займов. Если в 1933/34 бюджетном году был выпущен заем на 400 млн. марок, то в 1938/39 – на 11,2 млрд.⁸²

Особое внимание уделялось развитию тяжелой промышленности. С 1932 г. по 1939 г. производство средств производства в Германии почти утроилось⁸³. К июню 1939 г. в военной промышленности было занято 22% промышленных рабочих. С 1933 по 1939 г. военное производство увеличи-

лось почти в 10 раз⁸⁴. Всё это не могло не привести к тяжелейшим диспропорциям в народном хозяйстве, которое не могло долго выдерживать такого положения вещей.

Форсированный перевод экономики Германии на военные рельсы привёл к снижению в 1938-1939 гг. экспорта, т.к. многие предприятия, поставлявшие продукцию на внешний рынок, переключились на военное производство⁸⁵. Это резко уменьшило приток инвалюты в страну со всеми вытекающими из этого последствиями. 30 января 1939 г. Гитлер заявил: «Германия должна экспортировать или умереть»⁸⁶. Но в тех условиях увеличение экспорта было невозможно, т.к. процесс милитаризации экономики привёл к максимальному сужению возможностей свободного развития мирной экономики⁸⁷. Конечно, в это время происходил экономический рост, но исключительно за счёт роста военного производства, что, естественно, ничего не давало мирной экономике, а только ослабляло её. Золотовалютные запасы Германии стремительно снижались⁸⁸. Они были наименьшими среди всех развитых капитальных стран, уступая в десятки раз Бельгии, Голландии, Швейцарии, в сотни раз Англии и Франции, почти в тысячу раз США⁸⁹.

В связи с гонкой вооружений промышленность остро нуждалась в сырье. А его импорт пожирал госзапасы золота и инвалюты. Этому способствовали и введенные с 1938 г. США и Англией ряд ограничительных мер, принятых с целью помешать закупкам Германией стратегического сырья. Несмотря на все мероприятия по обеспечению автаркии в снабжении сырьем, зависимость от ввоза из-за границы к началу войны была колоссальной. Так потребность в продовольствии покрывалась на 20% за счёт импорта, а в сырье – на 33%. Что касается импорта по отдельным видам стратегического сырья, то он составлял следующую картину от потребностей: руды – 75%, меди – 70%, свинца – 50%, олова – 90%, минеральных масел – 65%, каучука – 85%, сырья для текстильной промышленности – 70%⁹⁰. За счёт гигантских усилий фашистскому руководству удалось создать запасы стратегического сырья для ведения войны на 9-12 месяцев. Но по отдельным видам резервы были значительно меньше: по натуральному каучуку – на 2 месяца, магний – 4, меди – 7⁹¹. Потребность в сырье для военных нужд от общих потребностей страны составляла: по стали – 30%, горючему – 14%, цементу – 45%, меди – 20%, лесоматериалам – 24%, каучуку – 14%⁹².

Эти цифры доказывают слабость сырьевого потенциала Германии и постоянно возрастающую

зависимость его от других государств. Чрезвычайно высока была и степень милитаризации экономики, подступившей к такому рубежу, за которым маячила катастрофа. Германия не могла, опираясь на собственные ресурсы, вести большую войну. Более того, все те цифры потребления и запасов, которые мы привели, могли обеспечить снабжение германской армии на уровне момента 1 сентября 1939 г. А она насчитывала всего несколько более 2 млн. чел. Для ведения мировой войны требовалось поставить под ружье минимум 7-8 млн. человек! Снабжать такую армию германская экономика была абсолютно неспособна. При таком раскладе, даже без ведения боевых действий, через кратчайший срок Германию ждал экономический крах! Значит, необходимо было увеличить сырьевую базу и экономический потенциал страны в несколько раз! Это задача на десятилетия, если учитывать, что даже при том огромном перенапряжении сил с 1929 по 1939 гг. объем промышленного производства в Германии возрос всего лишь на 25%⁹³. Другими словами, для достижения такого уровня Германии требовалось срочно захватить чужой потенциал и богатства.

Для ведения большой войны, – отмечает Мюллер-Гиллебранд, – Германии следовало начать разработку отечественных металорудных месторождений, осуществить строительство высокопроизводительных сталелитейных предприятий, увеличить производство шариковых подшипников, коленчатых валов и т.д. Особенно остро подвижного состава, автомашин и речных судов, – продолжает немецкий исследователь, – были на исходе. Уже зимой 1938/1939 года из-за транспортных затруднений имели место осложнения в экономической жизни страны, особенно в части снабжения углем⁹⁵. Тогда что же ожидало Германию следующей зимой?

Создавалось положение, когда при данном уровне и состоянии экономики, опираясь исключительно на свои силы, страна не могла не только вести большую войну, но в скором времени её ждала катастрофа. К началу войны сложилась ситуация заколдованного круга: цели требовали захватов; для этого необходим гигантский экономический потенциал; создать его быстро невозможно; значит, следует отобрать его у других народов. Круг замкнулся.

Финансовый кризис, недостаточный промышленный и сырьевой потенциал, трудности в экономике, порожденные её сверхмилитаризацией, побуждали гитлеровцев спешить с началом войны. Только посредством порабощения и ограбления других стран и народов они надеялись поправить

своё экономическое положение и избежать катастрофы. Гитлеровская клика доказала свой крайний авантюризм не только в политике, но и в экономике, бросив её целиком на алтарь войны, да так, что без выигранной войны теряла полностью и экономику. Гитлера можно и в этом плане, а не только в военно-политическом, сравнить с тем азартным игроком, который положил на кон всё: и состояние, и даже жизнь. Чтобы не лишиться их, следовало только выигрывать...

Но перенапряжение с материальными ресурсами ничто по сравнению с перенапряжением сил немецкого народа. Создание вермахта и колоссальное расширение военного производства требовали огромного количества квалифицированной рабочей силы. Стремясь решить эту проблему, в военное производство были вовлечены все ранее безработные, разорившиеся в 1933-1939 гг. около 700 тыс. ремесленников и мелких торговцев, домохозяйки. Только с мая 1938 по май 1939 года число рабочих, вовлеченных в военное производство, увеличилось на 1,25 млн. чел. И всё-таки в 1939 г. только в промышленности не хватало 631 тыс. рабочих⁹⁶.

Чтобы восполнить этот недостаток, усилилась эксплуатация трудящихся: с 1 января 1939 г. было решено увеличить рабочий день с 10 до 14 часов; за счёт «рационализации» была повышена производительность труда; введена принудительная трудовая повинность для женщин, которые вскоре составили 1/3 всех рабочих⁹⁷; допускался труд мужчин старше 65 лет и подростков 13-14 лет⁹⁸. При этом имел место процесс снижения заработной платы. Так, в 1939 г. она составила 82,5% от уровня 1929 г. Наряду с этим стоимость жизни в 1939 г. возросла по сравнению с 1933 г. на 7%. Снижалась калорийность продуктов, уменьшались пособия и пенсии, фонды соцобеспечения сократились с 33 марок в 1932 г. на одного жителя до 7 марок в 1939 г.⁹⁹

В общем, на фоне гигантского перенапряжения сил нации, резко упал её уровень жизни. И даже с помощью изошренной идеологической обработки и жесточайшей системы террора, нельзя было долго удерживать ситуацию под контролем. Учитывая социально-экономическое положение, сложившееся в Германии накануне войны, можно утверждать, что страна стояла на пороге такого кризиса, который неминуемо смёл бы нацистский режим. Признаки этого ещё открыто не проявлялись, но его главари чувствовали, что только война может спасти режим и предотвратить экономический коллапс.

Это понимали и следившие экономической ситуацией Германии иностранные дипломаты. Так советник английского посольства в Берлине Форбс ещё 6 апреля 1939 г. доносил в Лондон: «Ни в коем случае нельзя исключать того, что Гитлер прибегнет к войне, чтобы положить конец тому несносному положению, в которое он поставил себя своей экономической политикой». Да и Гендерсон 6 мая в письме Галифаксу писал: «Сможет ли [Германия] пережить ещё одну зиму без краха? А если нет, то не предпочтёт ли Гитлер войну экономической катастрофе?»¹⁰⁰

Мы подступили к тому моменту, когда со стороны читателя возникает вопрос: Да, мы согласны, война в принципе была неизбежна. Но почему она началась 1 сентября 1939 г., и нельзя было начать её позже? На это можно ответить только отрицательно. Позже, чем на несколько дней, она начаться не могла! И здесь две основные причины: всё та же экономическая и природно-климатическая.

Когда мы имеем в виду экономическую, то не тот факт, что экономика Германии не выдержала бы ещё нескольких месяцев. Выдержала бы может и более года. Но тут дело в другом. Германия почти достигла в опоре на собственные силы пика военного производства и соответственно опередила другие страны в готовности к войне. Промедление с началом военных действий означало в таких условиях утрату достигнутого преимущества, и соответственно, шансов на победу в войне.

Вот как объясняет необходимость немедленного начала войны бывший министр экономики в гитлеровском правительстве А. Шпеер: «Предположим, что благодаря нашему быстрому вооружению соотношение сил с Англией и Францией сейчас 4:1 в нашу пользу. После занятия Чехословакии противник начал сильно вооружаться. Для достижения максимального уровня производства ему понадобится от полутора до двух лет*. Он сможет начать нас догонять и преодолевать разрыв между нами только начиная с 1940-го года. Если противоположная сторона начнет производить столько же, сколько и мы, наше превосходство будет постоянно уменьшаться. Чтобы его поддерживать на прежнем уровне, нам надо производить в 4 раза больше. Но мы не в состоянии этого делать... У нас сейчас во всех областях разработаны новые модели, противник же располагает устаревшим материалом»¹⁰¹.

Более убедительной, по нашему мнению, причины невозможности отодвинуть начало польской кампании привести невозможно. А захватив

* У.Черчилль пришел, в принципе, к аналогичным выводам.

Польшу, Германия ещё больше увеличивает свой потенциал и улучшает экономическую ситуацию за счёт её ограбления. Может возникнуть ещё вопрос: Гитлер не мог ждать полгода и более, но что решало начало сентября? Почему не начало октября или даже ноября? А вот тут вмешалась бы матушка-природа. С началом октября и по апрель в Польше очень нестабильная погода – дожди размывают дороги, заполняют многочисленные водные преграды на пути агрессора, делают невозможным быстрое передвижение его танковых и моторизованных колонн вне дорог с твердым покрытием и использование полевых аэродромов. Т.е. германская армия теряла бы своё главное преимущество – техническое, и могла оказаться в положении затяжной войны, да ещё и на два фронта. Поэтому тянуть далее с началом польской кампании Гитлер не мог.

В той конкретной международной ситуации война оказалась неизбежной. Миротлюбивые страны в силу классового и национального эгоизма оказались разобщёнными. Это и позволило Гитлеру развязать мировую войну.

Ссылки:

¹ См. Фляйшхауэр И. Пакт. Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии. М., 1991; Groza A. URSS – instigatorul celui de-al doilea război mondial. Chișinău. 1995; СССР – Германия. 1939 – 1941. Т. I (17-IV-30-IX-1939г.). Нью-Йорк. 1989; История второй мировой войны, т. II, С. 278-289; История внешней политики СССР, т. I, С. 389-393; Сиполс В.Я. Внешн. Пол. Сов. Союза, С. 307-328; Сиполс В.Я. Дипл. борьба ..., С. 280-298; Накануне. М., 1991, С. 220-269; Сиполс В.Я. За несколько месяцев до 23 августа 1939 года // Межд. жизнь. 1989. № 5; Горлов С.А. Советско-германский диалог накануне пакта Молотова-Риббентропа. // Нов. и новейш. ист. 1993. № 4; Семиряга М.И. Тайны сталинской дипломатии. 1939-1941. М., 1992, С. 31-38; Суворов В. День «М». Черкассы. 1994, С. 51-70; Боффа Дж. История Советского Союза, т. I, С. 551-555; Лидделл Гарт Б. Вторая мировая война, С. 27-28; Черчилль У. Вторая мировая война. Кн. I. М., 1991, С. 178-180; Буллок А. Гитлер и Сталин. Смоленск. 1994, С. 230-238; Stokesbury J.L. Scurtă istorie a celui de-al doilea război mondial. Buc. 1993, P. 55; Розанов Г.Л. Так была развязана вторая мировая война. М., 1989; Розанов Г.Л. Сталин – Гитлер. М., 1991; Волкогонов Д.А. Триумф и трагедия. Кн. 2, ч. I. М., 1989; Майский И.М. Воспоминания советского дипломата. М., 1987; Бережков В.М. Страницы дипломатической истории. М., 1987; Открывая новые страницы. М., 1989; 1939 год. Уроки истории. М., 1990; Фест И.К. Гитлер. Биография. Пермь. 1993; Уткин А.И. Так пришла война. Екатеринбург. 1992, С. 78-86; Трубайчук А.Ф. Пакт о ненападении: была ли альтернатива второй мировой войне. Киев, 1990; Dolghin Fl. Stalin, principalul redactor al pactului germano-sovietic. // Magazin Istoric. 1998, Nr. 8; Buzatu Gh. Pactul Hitler-Stalin și România. // Dosarele istoriei. 2001, Nr. 7; Ștefănescu A.V. Ultimele zile de pace. // Dosarele istoriei. 2004, Nr. 9 и др.

* В данном случае кавычки выражают иронию по отношению к сторонникам этого мнения, а не сомнение в коварстве Сталина или злодействе Гитлера.

² См.: Фляйшхауэр И. Пакт. Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии. М., 1991, С. 20-40, 331-334, 334-335.

³ См.: СССР – Германия. 1939 – 1941. Т. I. Нью-Йорк, 1989, С. 10-20 (док. №№ 1-7); Год кризиса. 1938-1939. Документы и материалы в 2-х томах. М., 1990, док. №№ 14, 101, 109, 110, 124, 137, 141, 155, 279, 329, 349, 362, 363, 382, 384, 388, 403, 412, 413, 437, 442, 485, 494, 503, 504, 523, 524, 525, 534, 538, 549, 556, 570, 572.

⁴ Год кризиса, док. № 14.

⁵ Ibid., док. № 101.

⁶ Ibid., док. № 104.

⁷ Ibid., док. № 329.

⁸ Ibid., т. I, С. 356-357, 375-378; Документы и материалы кануна второй мировой войны. 1937 – 1939. Т. II. М., 1981, С. 64, 66-68.

⁹ Год кризиса, док. № 490.

¹⁰ Ibid., док. №№ 511, 525.

¹¹ Ibid., док. №№ 329, 341, 349, 362, 382, 384, 388, 436, 525.

¹² Ibid., док. № 549.

¹³ Ibid., док. № 556.

¹⁴ Ibid., док. № 570; Ширер У. Взлёт и падение третьего рейха. Т. I. М., 1991, С. 559.

¹⁵ Год кризиса, док. № 572.

¹⁶ Ibid., док. №№ 538, 541.

¹⁷ Как отмечал Риббентроп в меморандуме Гитлеру от 24 июня 1940 г., фюрер даже уполномочил его объявить о германской не заинтересованности в территориях Юго-Восточной Европы вплоть до Константинополя и Босфора с Дарданеллами в случае если советская сторона потребует этого. Однако данный вопрос на переговорах не поднимался. // *Diplomația cotropitorilor. Culegere de documente.* Chișinău, 1992, P. 129.

¹⁸ Год кризиса, док. № 575.

¹⁹ Ibid., док. № 582.

Всё это время шла сложная дипломатическая игра. Так 21 августа Лондону было предложено принять 23 августа для переговоров Геринга, а Москве – Риббентропа для подписания пакта о ненападении. И СССР, и Англия ответили согласием! Исходя из необходимости прежде всего подписать договор с СССР, 22 августа Гитлер отменил полет Геринга, хотя об этом в Лондон было сообщено только 24 августа. Пока же английское руководство, опасаясь сорвать визит Геринга, запретило мобилизацию. 26 августа из Лондона в Берлин поступили сведения, что Англия не вмешается в случае германского нападения на Польшу или объявит войну, но воевать не будет. // См.: Мельтюхов М.И. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941. М., 2000 (militera.lib.ru/research/meltyukhov/index.html).

²⁰ Год кризиса, док. № 583.

²¹ Интересны оценки данные германскому и советскому министрам видным американским дипломатом Дж. Кеннаном: «Риббентроп был очень сильно взволнован делом, которое ему предстояло. Это был напыщенный, неприветливый человек, бывший торговец вином, который ловко воспользовался славой Гитлера, нацистский выскочка, нахальный, назойливый, переполненный энергией, раболепствующий перед Гитлером, надменный ко всем остальным. Главным образом его привлекали внешний лоск и атрибуты государственной должности, а не её сущность. Без сомнения, он желал стать великим министром иностранных дел, но ещё больше хотел показать, что он уже является одним из великих...»

И, наконец, следует упомянуть Молотова, сталинского министра иностранных дел времён второй мировой войны, эту выносливую рабочую лошадку русского коммунистического движения, человека с физическими данными ресторанный

вышибалы, с железными нервами и каменным лицом, невозмутимого, упрямого, непоколебимого в аргументации и к тому же большого мастера шахматной игры, который никогда не делал бесполезных ходов. Невозможно было представить себе более противоположных людей, чем Молотов и Риббентроп. Молотов не страдал персональным тщеславием, в нём начисто отсутствовала театральность. Он был совершенно равнодушен к тому, что думала или говорила о нём другая сторона... По-видимому, у него всё-таки были чувства..., но обычно он знал, как скрывать свои переживания, и если они когда-либо проявлялись в действиях государственного мужа, то никто и никогда не догадывался, что это было». // Кеннан Д. Россия и Запад при Ленине и Сталине. // Сталин. Рузвельт. Черчилль. Де Голль, С. 72, 75-76.

²² Год кризиса, док. №№ 602, 603.

²³ militera.lib.ru/research/meltyukhov/index.html.

²⁴ Фляйшхауэр И. Пакт..., С. 131.

²⁵ Ibid., С. 54-55.

²⁶ Ibid., С. 241.

²⁷ Год кризиса, т. II, С. 312.

²⁸ Дзелепи Э. Секрет Черчилля. М., 1975, С. 28.

²⁹ Сталин И.В. Вопросы ленинизма. М., 1938, С. 568-574.

³⁰ См.: Безыменский Л.А. Альтернативы 1939 г. // Новое время. 1989. №24, С. 34.

³¹ См.: «Совершенно секретно! Только для командования!», С. 149-153; Дашичев В.И. Банкротство стратегии германского фашизма. Документы и материалы. Т. 2, С. 86-89, 91-93; Безыменский Л. Особая папка «Барбаросса», С. 198-203; Дашичев В.И. Стратегическое планирование агрессии против СССР. // ВИЖ, 1991, № 3, С. 15-16.

³² До настоящего времени господствует мнение, что советско-финская война доказала военную слабость СССР. Это в корне ошибочная теория. Отметим, что всё обстояло как раз наоборот: последнее советское наступление прорвавшее не уступавшую по эффективности «линии Мажино» «линию Маннергейма», доказало огромные наступательные возможности Красной Армии. А все неудачи предыдущего периода показали не слабость армии, а бездарность Ворошилова и К⁰, использовавших её «не так, не там и не по назначению». // См. например: Энгл Э., Лаури П. Зимняя война. Советское нападение на Финляндию. 1939 – 1940. М., 2006; Барышников Н.И. Советская финляндская война 1939-1940 гг. // НИИ, 1989, № 4.

³³ Дашичев В.И. Банкротство стратегии ..., С. 138-140.

³⁴ История второй мировой войны. Т. II. М., 1976, С. 129.

³⁵ В 1939 году на вопрос Гитлера, чем кончиться дело, если Германия нападёт на Польшу, а Франция и Англия придут ей на помощь... В. Кейтель и В. Браухич ответили, что она закончит с Польшей в течение месяца, затем разгромит Францию и Англию. Далее Гитлер спросил, что случится, если против Германии выступит и Советский Союз. Браухич ответил: «Германия потерпит поражение». // Якушевский А.С. Особенности подготовки вермахта к нападению на СССР. // ВИЖ, 1989, № 5, С. 74.

³⁶ Год кризиса, т. II, С. 185.

³⁸ См. Launay J. Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial. 1939-1942. Vol. I. Buc., 1988, P. 45.

³⁹ Прибылов В.И. Был ли выбор? // ВИЖ, 1990, № 2, С. 33.

⁴⁰ Кеннан Д. Россия и Запад при Ленине и Сталине. // Сталин. Рузвельт. Черчилль. Де Голль. Политические портреты. Минск, 1991, С. 70.

* Другой вопрос, какими конкретными средствами и методами была достигнута эта стабильность.

⁴¹ Батлер Дж., Гуайер Дж. Большая стратегия. Июнь 1941 – август 1942 гг. М., 1967, С. 59.

⁴² Ширер У. Взлёт и падение третьего рейха, т. I, С. 575; см. также: Lynch M. Stalin și Hrușciiov. București, 1994, P. 104.

⁴³ См.: Фляйшхауэр И. Пакт..., С. 53.

⁴⁴ Ibid., С. 53-54.

⁴⁵ См.: Суворов В. День «М». Черкассы, 1994, С. 60-61; Petrencu A. Istorie universală. Epoca contemporană. Prelegeri. Ediția a III-a. Chișinău 1996, P. 6; Groza A. URSS – instigatorul..., P. 11, 14; Семиряга М.И. Тайны сталинской дипломатии, С. 11, 15, 20; Kissinger H. Diplomația. Buc., 1998, P. 314, 316; Țurcanu I. Istoria relațiilor internaționale. Chișinău, 2005, P. 150; Zamfirescu D. Stalin decide: Uniunea Sovietică se aliază cu Germania nazistă. // Magazin Istoric. 2008, Nr. 8.

⁴⁶ См.: Известия. 1. VII. 1989 г.

⁴⁷ О сути и характере сталинского режима написаны сотни и тысячи трудов. Мы предлагаем читателю ознакомиться с работами на эту тему некоторых молдавских историков. // См.: Șișcanu I. Raptul Basarabiei. 1940. Chișinău, 1992; Moraru A. Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993). Chișinău, 1995; Пасат В. Трудные страницы истории Молдовы (1940-1950). М., 1996; Beniuc V. Instituționalizarea puterii politice totalitare în Moldova postbelică. Chișinău, 1998; Stăvilă V. De la Basarabia Românească la Basarabia sovietică. 1939–1945. Chișinău, 2000; Vasilos V. Istoria românilor. Chișinău, 2003; Ștepaniuc V. Statalitatea poporului moldovenesc. Chișinău, 2005; Pasat V. Calvarul. Documentarul deportărilor de pe teritoriul R.S.S. Moldovenești. М., 2006.

⁴⁸ Семиряга М.И. Тайны сталинской дипломатии, С. 22.

⁴⁹ Ibid., С. 9.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid., С. 26.

⁵² Ibid., С. 21.

⁵³ Трубайчук А. Возвращаясь к 1939 году // Международная жизнь. 1991. № 1, С. 121.

⁵⁴ Суворов В. Ледокол. Кто начал Вторую мировую войну? М., 1992; Суворов В. День «М»; Суворов В. Тень Победы. Донецк, 2002 и др.

В своих работах некоторые историки – Г. Городецкий, М.А. Гареев, А. Исаев и др. – раскрыли прямой подлог и обман со стороны В. Суворова-Резуна и доказали полную абсурдность его «теории».

⁵⁵ См. Суворов В. День «М», С. 61-63.

⁵⁶ Семиряга М.И. Тайны сталинской дипломатии, С. 27.

⁵⁷ Ibid., С. 57.

⁵⁸ Ibid., С. 51.

⁵⁹ Городецкий Г. «Миф Ледокола»: Накануне войны. М., 1995 (книга на сайте: «Миф Ледокола»).

⁶⁰ Перечнев Ю.Г. О некоторых проблемах подготовки страны и Вооружённых Сил к отражению фашистской агрессии. // ВИЖ, 1988, № 4, С. 43; Кривошеев Г.Ф. В первых сражениях. // ВИЖ, 1991, № 2, С. 11; Гареев М.А. О мифах старых и новых. // ВИЖ, 1991, № 4, С. 47.

⁶¹ Кожурин В.С. О численности населения СССР накануне Великой Отечественной войны (неизвестные документы). // ВИЖ, 1991, № 2, С. 23.

⁶² militera.lib.ru/research/meltyukhov/index.html.

⁶³ Семиряга М.И. Тайны сталинской дипломатии, С. 51; Бережков М. Просчет Сталина // Международная жизнь. 1989. № 8; Уткин А.И. Так пришла война, С. 87.

* Имеется в виду по сравнению с положением, если бы советская граница в 1941 году была бы там же, где и в 1939-ом.

⁶⁴ Городецкий Г. Роковой самообман: Сталин и нападение Германии на Советский Союз. М., 2001 (militera.lib.ru/research/gorodetsky_g/index.html).

⁶⁵ Черчилль У. Вторая мировая война, кн. I, С. 205.

⁶⁶ Ibid., С. 175.

- ⁶⁷ Городецкий Г. «Миф Ледокола»: Накануне войны. М., 1995 (книга на сайте: «Миф Ледокола»).
- ⁶⁸ См.: Фляйшхауэр И. Пакт Молотова-Риббентропа: германская версия. // Международная жизнь. 1991. № 7, С. 126-128.
- ⁶⁹ Черчилль У. Вторая мировая война, кн. I, С. 246-247.
- ⁷⁰ Groza A. URSS – instigatorul celui de-al doilea război mondial, P. 21.
- ⁷¹ Хаттори Т. Япония в войне 1941- 1945. М., 1973, С. 30; см. также: Год кризиса, т. II, С. 540-542 (док. № 409).
- * Такого мнения придерживаются У. Черчилль, Л. Гарт, В. Фалин, К. Типпельскирх, Л. Мосли, И. Фляйшхауэр, А. Буллок, Л. Безыменский, Ж.Л. Стоксбери, В.Я. Сиполс, Д. Волконогов, Р. Медведев, Д. Боффа, Г.К. Жуков, А.М. Василевский, И.М. Майский и многие другие исследователи и политики.
- ⁷² См.: СССР в борьбе за мир накануне второй мировой войны. Документы и материалы. М., 1971, С. 504.
- ⁷³ См. Черчилль У. Вторая мировая война, кн. I, С. 175-205.
- ⁷⁴ Мосли Л. Утраченное время. Как начиналась вторая мировая война. М., 1972, С. 261.
- ⁷⁵ Фляйшхауэр И. Пакт..., С. 342-343.
- ⁷⁶ Норден А. Так делаются войны. М., 1972, С. 98; Европа в международных отношениях. 1917-1939. М., 1979, С. 376; История второй мировой войны, т. II, С. 300.
- ⁷⁷ Европа в международных отношениях, С. 376.
- ⁷⁸ История фашизма в Западной Европе. М., 1978, С. 257.
- ⁷⁹ Ibid.
- ⁸⁰ История второй мировой войны, т. II, С. 302; Европа в международных отношениях, С. 377.
- ⁸¹ Мюллер-Гиллебранд Б. Сухопутная армия Германии. 1933-1945 гг. Т. I. М., 1956, С. 162.
- ⁸² История второй мировой войны, т. II, С. 301.
- ⁸³ Ibid., С. 296.
- ⁸⁴ Ibid., С. 297.
- ⁸⁵ Ibid., С. 298.
- ⁸⁶ Ibid.; Европа в международных отношениях, С. 377.
- ⁸⁷ См.: Мюллер-Гиллебранд Б. Сухопутная армия Германии, т. I, т. II, С. 23-25.
- ⁸⁸ Ibid., С. 26.
- ⁸⁹ См.: Сталин И.В. Вопросы ленинизма, С. 566.
- ⁹⁰ Мюллер-Гиллебранд Б. Сухопутная армия Германии, т. II, С. 28.
- ⁹¹ История второй мировой войны, т. II, С. 299.
- ⁹² Мюллер-Гиллебранд Б. Сухопутная армия Германии, т. II, С. 27.
- ⁹³ Сталин И.В. Вопросы ленинизма, С. 566.
- ⁹⁴ Мюллер-Гиллебранд Б. Сухопутная армия Германии, т. II, С. 29.
- ⁹⁵ Ibid.
- ⁹⁶ История второй мировой войны, т. II, С. 299.
- ⁹⁷ Ibid.; История фашизма в Западной Европе, С. 258.
- ⁹⁸ История второй мировой войны, т. II, С. 300.
- ⁹⁹ История фашизма в Западной Европе, С. 248.
- ¹⁰⁰ См.: Полторак А.И. Нюрнбергский эпилог. М., 1965, С. 477.
- ¹⁰¹ Шпеер А. А. Гитлер: «Кампания против России – детские игрушки». // ВИЖ, 1996, № 3, С. 60.

МОНДИАЛИСТСКАЯ МОДЕЛЬ КОНСПИРОЛОГИИ – ИНТЕЛЕКТУАЛЬНО-МОРАЛЬНАЯ НОРМА ПОЛИТИЧЕСКОГО МЕЙНСТРИМА: PRO ET CONTRA

Оляна КИНДЫБАЛЮК*

...Только перенапряжение Желания и концентрация Смерти позволяют открыть истину.
Жорж Батай

CONCEPȚIA MONDIALISTĂ A CONSPIROLOGIEI – NORMA INTELECTUAL –MORALĂ A MAINSTREAM - ULUI POLITIC: PRO ET CONTRA

Articolul este consacrat unei probleme acute și polemizate în cadrul gândirii politice moderne: constituie oare conștiința o tendință sociologică persistentă și constantă a contemporaneității. Reieșind din experiență, această întrebare nu are un răspuns cu caracter monosemantic. Unii socio-politologi asociază conștiința cu o viziune slab conturată a lumii și a proceselor produse. Pentru alții, acest termen constituie un instrument, utilizat în condițiile tuturor regimurilor social-politice.

Un asemenea instrument ar putea avea niște consecințe imprevizibile dacă ar fi aplicat de persoane lipsite de abilitățile necesare. Apare întrebarea dacă gândirea politică îi este străină una din ideile cu privire la declanșarea conflictului armat în Caucaz, în subregiunea zonei geostrategice euroasiatice, situat la intersecția Heartland-ului Eurasiei și zona de coastă a Rimland-ului? Deși există o atitudine oficială peiorativă cu privire la diferite teorii ale conspirației, o altă întrebare ar fi aceea ce ține de faptul dacă un intelectual modern ar putea păși înafara canoanelor și ar aproba existența legitimă a conștiinței? Autorul plasează în centrul atenției polemica despre posibilitățile aplicării unui model al conștiinței în analiza poziției conceptuale asupra ciocnirilor militare din august 2008 între Georgia, pe de o parte, iar pe de altă parte Rusia și Osetia de Sud împreună cu Abhazia, ultimele două ca republici nerecunoscute.

În conținutul articolului, autorul propune o definiție proprie pentru modelul mondialist al conștiinței și elucidează particularitățile acestui model.

Autorul utilizează terminologia geopolitică specifică, folosind următoarele noțiuni, care de la bun început necesită o precizare: „Puteri terestre” (Rusia, mai târziu URSS) – civilizație terestră, prezentată de școala geopolitică euroasiatică, „Puteri marine” (Anglia+ Franța, mai târziu SUA) – civilizație maritimă sau atlantistă. Aceste modele interpretative mereu se contrazic.

Autorul prezintă o analiză a conflictului armat din Caucaz, efectuată pe marginea duelului dintre puterile menționate mai sus, conflictul fiind cercetat de autor prin prisma modelului mondialist al conștiinței.

MONDIAL CONSPIRACY MODEL – INTELLECTUAL-MORAL STANDARD OF POLITICAL MAINSTREAM: PRO ET CONTRA

Article is devoted to the one of the sharpest and questionable issue of modern political thought: whether a conspiracy theory is a steady sociological tendency of the present. As practice shows, it is impossible to answer to this question unequivocally. For some social-political scientists, conspiracy theory associates with a vague idea of the world and processes within its boundaries. For others it is a tool, applicable in the conditions of any political system. This tool, in clumsy hands, can lead to unforeseen consequences. Unless is one of the ideas of armed conflict outburst in Georgia, in a former subject of geopolitical Heartland's design, enormous continental weight, alien to a political thought? Moreover, unless modern intellectual cannot fall outside the limits canons and, despite officially scornful relation to various theories of plot, bless conspiracy theory on a legitimate existence. A dispute over a possibility to apply one of the conspiracy models at the world outlook analysis about military confrontation between Georgia, on the one hand, both Russia and unrecognized states South Ossetia and Abkhazia – on the other hand in August 2008 is in the centre of author's attention.

Article contains author's definition of mondial conspiracy theory and its features.

* Оляна Игоревна КИНДЫБАЛЮК - магистр международных отношений, аспирантка Института истории, государства и права АН Молдовы.

The author uses a special geopolitical terminology; the following terms demanding primary explanation are used: «Land Power» (Russia, then USSR) - the overland civilization presented by the Eurasian geopolitical school; «Sea Power» (Great Britain plus France, then USA) - a sea or atlantist civilization. Given interpretational models constantly, clash with each other.

The analysis of the armed conflict in the Caucasus is built round a duel of the forces sited forth above, and analyzed by author through the prism of mondial model of the conspiracy theory.

Проект современного мироустройства, автором которого выступает постмодерн, предоставляет вниманию большинства исследователей особую сферу жизнедеятельности интеллекта, которая обуславливает видение прошлого, настоящего и будущего в концептуальных форматах, отличных от концепций и теорий, официально выдвинутых властью. Формой ее проявления выступает конспирология (по-английски *«conspirology»* или *the «conspiracy theory»*), точнее ее доктрины, раскрывающие сущность тайных организаций, которые долгое время стремились к созданию мирового правительства, выступая его носителями. Иными словами, единый центр планетарной власти, о котором некогда предупреждали конспирологи, сегодня стал реальностью.

Понятие «конспирология» активно вошло в научный и политический оборот, однако понимается по-разному. Чаще всего конспирологию связывают с качественно новыми уровнями интегрированности, целостности и взаимозависимости мира, хотя это всего лишь часть более сложной и противоречивой картины. Считается, что принципиальная новизна «конспирологии» в том виде, как она трактуется со второй половины 90-х годов, связана с новым этапом информационной (телекоммуникационной, электронной, цифровой) революции. Многие авторы, посвятившие труды конспирологии, указывают на неточность самого этого термина. В самом деле, если и можно говорить о движении современного мира к целостности, следуя предписаниям мирового правительства, то назвать эту тенденцию всеобщей и единственной никак нельзя. Но некоторые ученые крайне критично относятся к конспирологии, говоря, что это достаточно агрессивно пропагандируемая «наука», достойная отторжения.

Конспирологию, как стремление понять истинную природу существования мировой власти в динамично меняющемся мире, можно трактовать по-разному. Сложность трактовки заключается в том, что ее длительная «демонизация», зачисление в разряд «религиозных учений», но вместе с тем ее активное использование «тайными» кругами мировой интеллектуальной элиты в закрытых организациях, занятых мировым планированием,

в некоторой степени, дискредитировало ее статус, зачислив в разряд «лженаук». Постепенно данный термин весьма осознанно вошел в современный политический лексикон. В этой связи необходимо подчеркнуть его парадоксальный характер. Парадоксальность конспирологии заключается в том, что она занимается изучением не самого предмета, а производной от него, то есть, вместо того, чтобы заниматься построением собственно заговора, она выстраивает теорию заговора. Следующим индикатором ее парадоксальности выступает отсутствие собственных родоначальников и видных теоретиков, что является обстоятельством беспрецедентным в свете научного знания.

Истолкованием и содержанием конспирологии занимались специалисты различных отраслей знания: экономики, культуры, истории и т.д. При этом каждый из них не только своеобразно раскрывал содержание исследуемого явления, но и давал ему собственное определение. Однако полного единодушия относительно конкретного содержания этого понятия так до сих пор и нет. Приведем его классическую трактовку. «Конспирология – система взглядов, течение в истории и политологии, объясняющее те или иные события как следствие заговоров тех или иных тайных сил, как правило – тайных обществ или оккультных явлений»¹. Действительно, классическое толкование конспирологии, принято относить к «теории заговора». Доказательством правоты такого тезиса является тот факт, что вера в оккультные силы и тайные организации, закулисно управляющие ходом истории и подчиняющая события воле законспирированных лиц, присутствовала в обществе всегда. Анализ ряда работ, свидетельствует о том, что авторы, вкладывают в это понятие разные смыслы. Среди них можно выделить работы А.Дугина, Ю.Мухина, «Новую хронологию» Фоменко и Носовского, Брюхачева. Помимо этого, к числу конспирологических отнесены работы, в которых не говорится о заговорах «мировой закулисы». Это свидетельствует о том, что конспирология по своему призванию многолика, она оперирует довольно глобальными категориями и комплексными реальностями и, в силу этого ей стало «узко» в своей изначальной форме, она смело стала абсорбировать масштабные изменения миро-

вой системы, пропуская их через себя, воспроизводя новую матрицу «заговора».

Современная конспирология привлекательна тем, что ее составляющие элементы, а также система средств их применения, не расположены в строго регламентированных религиозных рамках, а приложены к современным неорелигиозным явлениям, и тем самым, современная конспирология лишена ясного и строго метода анализа. В связи с этим, каждый конспиролог может выстраивать и выдвигать различные гипотезы о происходящих в мире событиях и обосновывать их с позиции различных конспирологических моделей. Одной из них выступает мондиалистская модель. Эта новая модель конспирологии с микроскопической точностью, призвана вскрыть планы «закулисного мирового правительства». Она выстраивает систему «заговора» и прорабатывает их в специальных тайных или полу-тайных организациях, именуемых «мондиалистскими» (от фр. слова «monde», что присутствует в названии движений, групп, фондов или институтов, по «планированию» и «управлению» глобальными геополитическими процессами мировой цивилизации).

Для наглядности отметим, что конспирологи, изучающие феномен мондиализма раскрывают метафизический смысл термина «мондиализм» следующим образом. Симптоматично слово «мир» является синонимом таких слов, как «космос» (отсюда «космизм» как научно-мистическая основа мондиализма), «эйкумена» (выступает религиозным проявлением мондиализма – «эйкуменизм»), «универсум» («универсализм» как метод политической и культурной «гомогенизации» государств и наций). Рупоры мондиалистской модели, - среди них Вильмарест, Костон, Монкомбль, Лавалуа, Клаудио Мутти, группы «Гелиодромос» и «Иль Черкьо» и т.д., - рассматривают историю XX-го века сквозь кульминацию оккультной борьбы, длящейся на протяжении многих столетий. Иными словами, мондиалистская конструкция конспирологии выступает для них не просто проявлением влияния «Секретных Орденов» в истории, а конспирологической суммой длительного и сложного процесса выстраивания «тайных влияний».

Отметим, что к мондиалистской ложе принадлежали и принадлежат такие выдающиеся личности, без которых немислима история цивилизации, среди них: Джузеппе Гарибальди - руководитель итальянских карбонариев; Ататюрк - основатель нынешней Турецкой Республики; Уинстон Черчилль - бывший премьер-министр Великобритании; Эдуард Бенеш - бывший президент Чехословакии; Франклин Д. Рузвельт, Гарри

Трумен, Ричард Никсон - бывшие американские президенты; Аллен Даллес - основатель ЦРУ; политические деятели - Франсуа Миттеран, Гельмут, Коль и Вилли Брандт, Збигнев Бжезинский и многие-многие другие.

Долгое время мондиалистическая концепция в рамках политической мысли, подвергалась своеобразному форматированию. Если раньше она имела размытые очертания и была лишена определяющего стержня, посредством которого происходило самоопределение мирового правительства, то сегодня она ясно задает определенную целостность современности - человечество унифицировано, следовательно, достижение легализированной власти над миром и выстраивание стратегий по подчинению своей власти геополитических компонентов пространства, становится возможным².

Фактор человеческого присутствия в планировании «заговора» свидетельствует о человеческом измерении конспирологии, поскольку его формулирование и осуществление разворачивается в кругу людей. Что говорит о наличии телеологического элемента в основе конспирологии. В этой связи будет закономерным связать ее появление с эпохой Просвещения, когда «гуманистический» фактор стал доминировать среди человечества. В основе конспирологического сознания лежит сакральное мировоззрение, которое сочетает в себе элементы «религиозности» и «светскости», иными словами «гуманизм» и «фатализм». С онтологической точки зрения, речь, в сущности, идет об основополагающей парадигме или системе мировоззрения данного мирового правительства, определяющей параметры сознания, жизненный уклад, стереотипы поведения унифицированного человечества.

Другими словами, «конспирология», хотя и принятая к употреблению недавно, - не просто терминологическая новинка второй половины 40-х годов. У нее есть глубокие идеологические корни. Высвечивание их содержания необходимо искать в религии. Она всегда играла ключевую роль и «существовала не за счет факта Бога, но за счет факта Веры»³ и считается пролегоменом данного понятия. Религия составляла некую инфраструктуру, способствующую преодолению партикуляризма, обеспечивая, универсальность отношений между народами. Диспропорция, которая наличествует между этими двумя компонентами, порождает диалектику при анализе мондиализма как теории и геополитики как науки. Геополитическая наука не признает идею «унифицированного человечества», а, следовательно, и существование единого мирового правительства. Смысл геополитики кро-

ется как раз в напряженной борьбе между двумя глобальными типами цивилизаций — «сухопутной» (евразийской) и морской (атлантистской) за гегемонию в духовной сфере, за контроль над природными и людскими ресурсами. Это крайне важная историческая параллель, которая расставляет все точки над *i*.

Другими словами, концепты мондиализма и геополитики, оформленные в мондиалистскую модель — и в теоретическом, и в практическом плане — являются взаимодополняющими, хотя их соединение подходит крайне непросто в силу определенных обстоятельств. Мондиализм больше тяготеет к необходимости создания «однородного, гомогенного пространства». Речь идет о новом планетарном порядке, то есть об особом полюсе на мондиалистской карте, которая признает три зоны распространения глобальной власти:

а) **господствующая цивилизационная зона**. Ее траектория, характер радикально различен в случае евразийской цивилизации и цивилизации атлантистской. Она включает страны «Западного мира». В терминах геополитики это звучит как «высокоорганизованное пространство».

б) **«технологическая зона»** сырьевых приращений и экологически вредных производств, обеспечивающая потребности «золотого миллиарда», проживающего на Западе (бывший СССР, большая часть Восточной Европы, Ближний и Средний Восток, часть Юго-Восточной Азии и Южной Америки);

в) **нищая периферия**, «бесплезная» с точки зрения обеспечения интересов Запада.

В таком разделении собственно и кроется главное предназначение мондиалистской концепции. Определенные моменты ее проявления позволяют предполагать, что она тем и занимается, что изучает основы, возможности, способы и формы пространства, распространяя влияние мирового правительства со стороны политических институтов. Симптоматично в этом смысле другое название мирового правительства — «300 семейств».

Квинтэссенция концепции «300 семейств» заключена в законе трехсот семейств, согласно которому в любом экономически замкнутом обществе, как правило, это государство, формируется элита из трех сотен семейств, контролирующих «контрольный пакет акций» этого общества. Слияние предполагаемых двух и более экономик приведет к тому, что из шестисот олигархов, в новых границах только выживут триста, остальные разорятся. Закон трехсот действует и тогда, когда речь идет о нефинансовой власти — такой как партийная или феодальная аристократия. По сути, в XXI веке

национальная олигархия исчезла, осталась лишь всемирная олигархия. Подчеркнем, что под мировым правительством следует понимать «один из двух полюсов конспирологической системы — явная структура, воплощенная в различных интернациональных обществах типа ООН, ЮНЕСКО⁴ и т.д., консультационных центрах, институтах планирования, в пара-масонских организациях, подобных «Бильдербергу»⁵, «Трехсторонней комиссии»⁶ или американскому «Совету по международным отношениям»⁷, и т.д., противостоящий противоположному тайному Центру, преследующему обратную цель»⁸.

Сегодня «Совет по международным отношениям» возглавляют 2900 члена, занимающих руководящие посты в правительстве США, в политике, в бизнесе, особенно международном, в средствах массовой информации, в ЦРУ и даже в религии. Эта организация финансируется фондами: Форда — Карнеги — Рокфеллера — Standard Oil of New Jersey и др.⁹.

Считается, что помимо перечисленных исполнителей его воли, список организаций дополняют: «Великий Восток Франции», «Мальтийский орден», «Фонд Сороса», клуб «Магистериум» и др. В этой связи следует особо подчеркнуть о нежелании руководства этих организаций закладывать в основу деятельности мирового правительства принцип ООН о справедливом представительстве национальных сил всех стран. С широкой наглядностью это проявилось в период агрессии НАТО в Косово, где ООН использовалась как технический инструмент оказания влияния на Югославию. Гипотетически можно предположить, что на месте этого государства в скором времени может оказаться любая другая страна мира.

В политологическом дискурсе словосочетание «мондиалистская конспирология» обозначает, по меньшей мере, три основных тенденций и явлений:

1) мировое правительство стремится творить мир «по своему образу и подобию», оно массированно распространяет западное мировосприятие в «не западные» части планеты, являясь своего рода, фундаментальной исторической силой;

2) форсированный экспорт и вживление в политическую ткань разных стран мира, где имплицитно создается единая модель устройства современного мира;

3) возникновение «идеологии мирового правительства» как совокупности взаимосвязанных постулатов, призванных обосновать одновременно благо и неизбежность тенденций, «работающих» на объединение мира под руководством его цивилизованного центра, под которым, так или иначе, подразумеваются «атлантистские силы».

Вместе с тем, мондиалистскую концепцию можно представить в трех измерениях: 1) как *закулисную «науку»*, которая так и не смогла попасть в разряд конвенциональных общепризнанных наук 2) как завуалированную, но уже *объективно существующую тенденцию* перекраивания процессов на геополитической карте мира, согласно рекомендациям и координатам мирового правительства; 3) как *цель*, выдвигаемую все тем же мировым правительством, которое стремится подчинить себе весь мир и создать совершенно новый порядок. «Предполагаемый порядок, будет не безразлично каким, а прямо противоположным тому, который имеется в данный момент или который был «вчера»¹⁰.

Как *закулисная «наука»*, конспирология «детально разрабатывает и апробирует систему манипулирования массами, правительствами, их народами, которая реализуется при помощи мирового правительства»¹¹. В этой связи, отметим, что в одной из статей французского аналитического ежемесячника «Monde diplomatique» было подчеркнуто: «...сегодня... мы сталкиваемся с политикой глобализации. Я именно настаиваю на термине «политика глобализации», а не говорю о «глобализации», как если бы речь шла о естественном процессе. Эта политика по большей части держится втайне при ее разработке и распространении».

Вот как их характеризует британский профессор Зигмунт Бауман: «Это силы, не имеющие определенного адреса, экстерриториальные, не в пример строго локальным полномочиям государств, свободно передвигающиеся по всему миру, в отличие от государственных институтов, которые, хорошо это или плохо, раз и навсегда сегодня, как и прежде, привязаны к определенной территории. Эти силы изменчивы, хитры, увертливы и изворотливы, неуловимы; найти их трудно, а изловить невозможно»¹².

Как *объективная тенденция* мондиалистская концепция отражает сознательную политику, проводимую тайным мировым правительством, якобы укрепляющая интеграционную сплоченность мира, но на самом деле она стремится подчинить себе весь мир и создать совершенно новый порядок, в котором его члены будут занимать главные позиции и безраздельно властвовать. Об этом же заявляют, к примеру, Г.П. Мартин и Х. Шуманн в своей книге «Западная глобализация: атака на процветание и демократию»: «Глобальная интеграция ни в коем случае не является естественным процессом: она сознательно продвигается целенаправленной политикой»¹³.

Как *цель* мондиалистская концепция есть не что иное, как эсхатологический смысл властвования мирового правительства. Она представляет собой планируемый исход проводимой тайной политики, путем изучения географической конфигурации современных внешних связей между субъектами международных отношений. В неумелых руках этот инструмент может привести к совершенно непредвиденным последствиям.

Схематически можно сказать, что в целом конспирология – это гипотетическая наука, которая индивидуально определяет расстановку сил на мировой арене, исходя из собственных интересов. Определение осуществляется гомогенным, по своему составу, закулисным мировым правительством. В данном контексте необходимо подчеркнуть, что мондиалистская концепция, будучи составным элементом конспирологии, облакаясь в самые различные формы заговора, в некоторой степени является учением о претворении в жизнь идей мирового закулисного правительства, глобального государства, которое действует в сугубо утилитарных целях. Следуя логике мондиалистской концепции, в планы мирового правительства входит обустройство геополитического пространства, исходя из своих интересов.

Если рассматривать данную модель в геополитической системе координат необходимо отметить, что главным выражением ее авангарда выступают США, как выражение «морского геополитического центра», цивилизации нео-финикийского типа, имеющей в наличии благодатную почву для изменения современного **status quo** на мировой арене, где она все еще занимает доминирующую позицию. Более того, считается, что длительное замалчивание конспирологии было важнейшим тактическим ходом «атлантических сил» (то, что мы с некоторой долей условности называем Запад), которые заведомо были ориентированы на сокрушение «сухопутной цивилизации». Вопиющим свидетельством тому является тот факт, что американские политические элиты, скрупулезно сверяли свои планы и проекты с геополитической расстановкой сил, тестируя по этой науке основные моменты разрабатываемой стратегии, ответственно признавая ее приоритет относительно иных методов анализа. В разработке геополитического «заговора» мондиалистическая модель существует в относительно автономной форме, где принимаются решения, исходя из вечного, экзистенциального противостояния «сил суши» и «сил моря». Относительная автономность состоит в том, что у нее есть собственное содержание, собственная субстанция, но когда такое разделе-

ние приобретает вид различия на лагерь друзей и врагов – разделение перерастает в геополитическое противостояние.

Одним из отзвуков такого противостояния явилось вооруженное столкновение на Кавказе. Если быть геополитически точным, в субрегионе евразийской геостратегической зоны, расположенной на стыке Heartland'a Евразии и прибрежной зоны – Rimland'a. Речь идет о военном противостоянии августа 2008 г. между Грузией, с одной стороны, Россией и непризнанными республиками Южной Осетией и Абхазией – с другой стороны. В этом контексте, важно отметить, что впервые за постсоветскую историю Российская Федерация, вступив в прямое вооруженное противоборство, осуществила форсированное, полномасштабное применение Вооруженных Сил для защиты национальных интересов в соответствии с доктринальными документами в области безопасности и обороны.

Специалисты просматривают в данном событии, подчас глубокую, но весьма хаотическую реструктуризацию влияния сил на Кавказе. Если внимательно проанализировать это противостояние, мы выработаем основные типологические критерии, которые позволят нам лучше понять структуру и логику геополитического оккультного столкновения на Кавказе

Нам необходимо выяснить, в каких целях руководители гигантской морской империи, которым было доверено управление «силами моря» проникли на территорию Кавказа? Чем руководствовались те, кто разрабатывал целую цепь решений и шагов, толкая «содержательные компоненты» кавказского пространства на вооруженное столкновение? Ответы на поставленные вопросы требуют масштабного геополитического осмысления – это, своего рода, «азбука геополитического и геостратегического анализа, поскольку при правильной оценке ситуации вполне возможно найти то рациональное зерно, которое позволяет сохранить баланс в расстановке сил в региональном, континентальном или даже глобальном масштабе»¹⁴. Сразу стоит сказать, что их необходимо искать в концептуально-идеологической плоскости рассматриваемого события, которые будут выстроены автором как репер-версия (*фр. repère знак, исходная точка*).

При формулировании репер версии необходимо учитывать два важных аспекта. Во-первых, позиции всех игроков на Кавказе и тот факт, что он является регионом с высоким конфликтным потенциалом. И в этой связи весьма уместно прибегнуть к геополитическому анализу. Причин тому несколько, во-первых, данный подход к проблеме

полноправно и ловко оперирует пространственно-географическими категориями, связанными с изучением макрополитических процессов в регионе. Во-вторых, и как следствие от первого, это приведет к глубокому осмыслению внутривнутриполитических проблем в их региональном и глобальном контексте¹⁵.

Говоря об основных силах сконцентрированных здесь, важно отметить, что помимо классических акторов, таких как Грузия, Армения, Азербайджан, Россия, Иран, Турция, кавказское внешнеполитическое направление присутствует в политике США и ряде стран ЕС. Во-вторых, все субрегионы Кавказа связаны между собой тесными узами, поэтому возможность вычленения ситуации только в каком – либо одном субрегионе сводит прогнозирование ситуации к нулю. При этом не следует забывать и о факторе «нефтяной трубы», уже не раз оказывавшем решающее влияние на политику государств Кавказа. К тому же следует учитывать мнение деструктивных сил, которые призывают к объединению кавказских народов без российского присутствия.

Отметим, что «с незапамятных времен Кавказ рассматривался как один из важнейших геостратегических регионов, отделяющих Восточную Европу от азиатских степей, православие от ислама, как барьер между Византийской, Османской, Персидской и Российской империями и арена борьбы империй и межнациональных конфликтов»¹⁶. И здесь нельзя не согласиться с точкой зрения К.С. Гаджиева, согласно которой, значение региона для Российской Федерации определяется его выгодным геополитическим положением в контексте защиты ее стратегических и геополитических интересов, обеспечения политической и социально-экономической стабильности. Иными словами этот регион сосредотачивает в себе и споры, и противоречия и конфликты, которые проявляются в наиболее запутанной форме¹⁷.

Не случайно классик немецкой геополитики Карл Хаусхофер включал Кавказ в мировую карту «зон боевых действий на границах континентов»¹⁸, где сталкиваются два геополитических массива: с одной стороны евразийский, с другой атлантический. Евразийский массив представлен Россией, а также кругом таких акторов как Белоруссия, Армения, Сербия, Украина, Таджикистан, Киргизия, Иран, Индия, отчасти Китай, и Греция. Это потенциальный евразийский альянс. На противоположном полюсе находятся США, их вассалы НАТО, Турция, ваххабитское исламское движение, опирающееся на Саудовскую Аравию, поддержку европейских стран НАТО. Целью этой потенциальной войны станет дальнейшее ослабление России,

вывод из-под сферы влияния Москвы и всего евразийского блока новых приграничных зон.

С рассматриваемой точки зрения уместно вспомнить и то обстоятельство, что в течение двух с лишним столетий Российская империя, а затем СССР, как государственное выражение Суши, Евразии, учитывая значение Кавказа, сумела в целом решить основную геополитическую задачу на южном направлении – установить свой полный контроль над этим регионом¹⁹.

Уже давно стал закономерным тот факт, что появление силы в данном регионе, автоматически ведет к переделу, когда ситуация автоматически входит в режим миттельшпиля с преобладанием серьезного позиционного маневрирования и проработкой комбинаций «приглашенных» сил в регион. Передел естественно сопровождается конфликтами, которые развиваются весьма проблематично. Скорее, наоборот, с приходом силы, конфликт приобретает новую активность, новую форму, и регион погружается в череду перманентных геополитических извержений.

В этой борьбе за влияние заложена геополитическая ось, в настоящее время выступающая доминантой при определении интересов акторов в регионе. Вооруженное столкновение 8 августа 2008 на Кавказе выстраивается в лоне двух главных геополитических массивов: евразийского и атлантистского, когда происходит трансформация локального внутригрузинского конфликта в «стратегическую конфронтацию между Россией и Западом».

Вне постулирования такого дуализма формулируемая репер версия теряет смысл. Поскольку геополитика является выражением географического положения страны, это есть не что иное, как объективная реальность, с которой необходимо считаться. Единоличный контроль ситуации в регионе не исключает применение силы. Если внимательно взглянуть на геополитическую панораму Кавказа, то можно убедиться в том, что Кавказский регион является точкой схождения основных силовых линий геополитики - отсюда открывается простор для влияния на Ближний Восток, Турцию, Центральную Азию и Россию.

Если выстраивать данную репер версию по линии антецедента и консеквента, вырисовывается следующая действительность. Фактически, под контролем Тбилиси сконцентрирована малая часть номинально грузинских территорий: Южная Осетия тяготеет к России; Абхазия, не смотря на рост влияние Турции²⁰, придерживается буквальной позиции; Аджария, вокруг которой нагнетается напряжение, также нацелена на Москву, а ее исламский сектор - в сторону Анкары.

Иными словами, Тбилиси оказывается в уникальном положении, когда ее основные региональные части дистанцируются от центра. Что позволяет нам говорить о зарождении такого геополитического явления как «кавказская экстерриториальная зона». Она как раз и привлекает то самое мировое правительство. И если мировому правительству удастся установить полный стратегический контроль над Грузией, то ему открывается возможность контролировать геополитические процессы сразу в трех проблемных (для него) державах Евразии - Иране, России и Турции. И тут, по мнению одного из ведущих «мозговых центров» США Центра международных и стратегических исследований (ЦМСИ), Грузия выступает «эпицентром эскалации борьбы между Россией и западными институтами, служащими магнитом притяжения для нарождающихся демократий на расширяющемся европейском пространстве».

В той мере, в какой позволяет судить анализ ситуации, объяснить «заточенность» США на Грузии в отношении Ирана не представляет огромного труда. Грузия идеальный стратегический плацдарм для возможной военной операции против Ирана. Россию в данном ключе, можно рассматривать как прирожденного противника атлантизма, которая путем своей «геополитической сосредоточенности», способна оппонировать строительству на огромных внутриконтинентальных просторах «мирового порядка» по американскому образцу.

Исходя из этой логики, присутствие Грузии здесь совсем не случайно, являясь уязвимой точкой южной границы России, она открывает наследнице Карфагенской цивилизации США хорошую возможность для влияния на процессы СНГ, и в самой России. Причем Грузия разыгрывает американскую карту, выступая в качестве фасада: реальный вызов исходит из-за океана.

Изложенное выше позволяет подвести некоторые итоги, а именно – сформулировать наработанную версию о дальнейшем развитии ситуации на Кавказе. Исходя из общей геополитической картины вооруженного столкновения, Кавказская война будет иметь все тех же главных соперников: евразийские и атлантистские силы.

По всей видимости, истоки происшедшего конфликта, так сказать, маленького эпизода «большой войны», перспективы и динамика его дальнейшего развития в значительной степени будут зависеть от политики, проводимой многими «внешними» игроками. Итак, США рассматривают Грузию как свой надежный и стратегически важный форпост на постсоветском пространстве. К тому же, действия Вашингтонской администрации накануне и

в ходе конфликта, по нашему мнению, позволяют трактовать роль США как фактического участника конфликта. При такой трактовке, было бы ошибкой считать этот конфликт законченным. Поскольку исключать возможное обострение ситуации было бы не совсем разумным ходом с нашей стороны. Стоит предположить, что до тех пор пока в стране будет господствовать режим М. Саакашвили, его проводимая внешнеполитическая линия будет оставаться основным фактором дестабилизации региона.

По большому счету можно сказать, что события боевых действий в Грузии окрашены каким-то особым колером, поскольку они не только «разогрели» пространство Кавказа, но и свидетельствуют о возможной глобальной геополитической перестройке, подвергающей регион наибольшему эрозионному воздействию. В отличие от перестройки, имевшей место в советское время, новый передел может привести к перекройке пространства по лекалам США, но не совсем в их интересах. Однако именно геополитической ревностью американцев этот новый передел и провоцируется.

В связи с этим аналитики высказывают предположения о том, что геополитически ретроспективно Россия, являясь выражением ядра евразийского континента, способна сплотить вокруг себя бывшие советские республики в евразийский блок. В этом контексте невозможно не отметить значение факта признания Россией независимости самопровозглашенных республик Южной Осетии и Абхазии, которые лежат в русле апробированного Западом ранее в отношении Косово способа разрешения проблем. Речь идет о применении на практике принципа наций на самоопределение посредством *военно-силовой поддержки со стороны НАТО* (выделено мной. Авт.) одного этноса в его стремлении создать собственное национальное государство. Это постулирует неизбежность столкновения с атлантистскими силами на Кавказе. В подобной конфигурации, прогнозируемый эндшпиль сведется к тому, что *Sea Power* с большой долей вероятности согласится на геополитические, либо идеологические компромиссы с Евразией. Если данная репер версия оправдывает себя, либерально-демократическая идеология еще больше укрепит свои позиции в регионе. По словам Ричарда Хааса «немногие вопросы обсуждаются чаще и с большей страстью, чем вопрос о том, где и как Соединенные Штаты должны вмешиваться со своей военной силой»²¹. В данном случае, мондиалистская концепция выступит не как геополитическая доктрина, реализовавшаяся на практике, а как прагматически использованный инструмент,

основанный на тезисах Макиндера и Мэхэна, который США так до сих пор и не элиминировали.

Примечания:

¹ Дугин А. *Современная конспирология и мондиализм*. М., 1993.

² Дугин А.Г. *Дух постмодерна и новый финансовый порядок* // *Философия хозяйства* 1999, №1. С. 94-104.

³ Цит. по Дугин. А. *Конспирология*. М., 1993 <http://www.arcto.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=166#1>.

⁴ ЮНЕСКО изначально считалась экстериоризацией «розенкрейцеровского общества», ставящего своей целью создание единого мирового центра управления цивилизацией.

⁵ Бильдербергский клуб или Бильдербергская группа (по названию гостиницы «Бильдерберг» в голландском городе Остербеке, где состоялось первое заседание), считается второй мондиалистской структурой созданной в 1954 году. Она объединяет американских аналитиков, политиков, финансистов и интеллектуалов с их европейскими коллегами. Возникновение Бильдербергского клуба было связано с попыткой элит Европы каким-то образом сдержать притязания США на руководство всей мировой политикой. Американские политики с охотой пошли на участие в Бильдербергском клубе, поскольку рассчитывали более активно и непосредственно влиять на «власть преобладающих» Европы. Реальными создателями Бильдербергского клуба стали американские спецслужбы. В первых документах клуба говорилось о создании нового международного порядка и об осуществлении долгосрочного планирования внешнеполитической деятельности Запада в отношении СССР и стран «третьего мира».

⁶ «Трехсторонняя комиссия» или «Трилатераль» (Trilateral) - третья важнейшая мондиалистская структура, созданная в 1973 г. активистами Бильдербергской группы. Она названа так, исходя из фундаментальных геополитических оснований. Комиссия призвана объединить под эгидой атлантизма и США Европейское и Тихоокеанское пространства, лидирующие в техническом развитии и рыночной экономике. Создание комиссии связано с усилением соперничества среди правящих элит Запада и растущим экономическим могуществом Японии.

⁷ «Совет по международным отношениям» (Council of Foreign Relations — C.F.R.) — крупнейшая организация, возникшая в 1921г. как филиал «Фонда Карнеги за вселенский мир». Она объединяет самых влиятельных людей Запада: бывших и действующих президентов, министров, послов, высокопоставленных чиновников, ведущих банкиров и финансистов, президентов и председателей правлений транснациональных корпораций и фирм, руководителей университетов (включая ведущих профессоров), средств массовой информации, конгрессменов, судей Верховного суда, командующих вооруженными силами в Америке и Европе, натовских генералов, функционеров ЦРУ и других спецслужб, деятелей ООН и главных международных организаций. Считается, что создателем ее был крупнейший американский банкир Морган. Задача Совета — разработка американской стратегии в планетарном масштабе с целью полной унификации планеты и создания Мирового правительства. Штаб-квартира располагается в Нью-Йорке.

⁸ <http://www.arctogaia.com/public/consp/consp2.htm>.

⁹ То есть эта организация существовала и продолжает существовать за счет финансовых средств влиятельных фигур, среди которых Джон П.Морган, Джон Д.Рокфеллер, Яков Шиффер и др.

¹⁰ Дугин. А. *Opt.cit.*

¹¹ Из интервью Александра Зиновьева (писателя, ученого-социолога) журналу «Российская Федерация сегодня», №18, 2000.

¹² См.: Бауман З. *Индивидуализированное общество*. — М.: Логос, 2002. С. LIV.

¹³ См.: Мартин Г.П., ШуманнХ. *Западная глобализация: атака на процветание и демократию*. — М.: Издательский Дом «АЛЬПИНА», 2001. С.26.

¹⁴ Цит. по Буриан А.Д. *Молдо-Белорусские отношения в контексте современных геополитических трансформационных процессов* // Материалы научно-практической конференции «Беларусь- Молдова: 15 лет дипломатических отношений», 2007. С.25.

¹⁵ Юрченко В.М. *Геополитические интересы России на Кавказе* // Глобализация и регионализм. Черноморский регион и Балканы. Сб статей /Отв. ред. В.В. Журкин. М., 2001. С. 220-221.

¹⁶ Гаджиев К. С. *Геополитика Кавказа*. М: Международные отношения, 2003. С. 10.

¹⁷ См.: Гаджиев К.С. *Геополитика Кавказа*. М., 2001. С. 47.

¹⁸ Хаусхофер К. *О геополитике*. — М., 2001. С. 128.

¹⁹ Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мысль в пространстве*. - М., 1999, с.803-804.

²⁰ Абхазы исторически вошли в культурную орбиту Турции и приняли ислам.

²¹ Haas R.N. *Military Force: A User's Guide*// Foreign Policy. 1994. № 96, p.21.

Список библиографии:

1. Буриан А.Д. Теория международных отношений: Курс лекций. Изд. 3-е, переработанное и дополненное. - Chişinău, CEP USM, 2008.

2. Гаджиев К.С. Геополитика Кавказа. М., «Международные отношения», 2001, 462 с.

3. Гаджиев К.С. Введение в геополитику. Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.

4. Дугин А.Г. Дух постмодерна и новый финансовый порядок // Философия хозяйства 1999, №1, с. 94-104.

5. Дугин А.Г. Постмодерн или ультрамодерн? // Философия хозяйства, 2003, №3, с. 14-19.

6. Дугин А.Г. Преодоление запада// Русская философия права: основные проблемы и традиции. Материалы всероссийской научно-теоретической конференции. Ростов-на-Дону. 2000.

7. Дугин А.Г. Евразийский федерализм - философско-правовое обоснование // Философия права в условиях глобализации. Материалы всероссийской научно-теоретической конференции. Ростов-на-Дону, 2002.

8. <http://www.forum.msk.ru/files/020312022155.html>.

9. Мартин Г.П., ШуманнХ. *Западная глобализация: атака на процветание и демократию*. — М.: Издательский Дом «АЛЬПИНА», 2001.

10. Бауман З. *Индивидуализированное общество*. — М.: Логос, 2002.

11. Колеман Джон. Комитет 300. — М.: Витязь, 2001.

12. Преследование инакомыслящих в США: Дело № 88-00243-А «США против Линдона Ларуша и др.», М.— 1995.

13. Саттон Энтони. Кто управляет Америкой? «ФЭРИ-В»: М., 2002.

14. Эпперсон Р. Невидимая рука: Введение во взгляд на историю как на заговор. — СПб., 1999.

15. Закулиса: Из досье на «мировое правительство» // Завтра. 2000. № 48, 28 ноября.

16. Хантер Р. Э. Роль аналитических центров в формировании внешней и оборонной политики // США — Канада. 2000. №11.

17. Уткин А.И. *Мировой порядок XXI века*. — М.: Издатель Соловьев; Алгоритм, 2001.

18. Колпон Мишель. Нефть, PR, война: Глобальный контроль над ресурсами планеты. — М.: Крымский мост-9Д, 2002.

19. Ясинский О. Клянусь умирающей конституцией// Новая газета. 2002. 11 июля.

20. <http://www.left.ru/2002/13/venesuela63.html>.

21. <http://www.left.ru/2002/april/bloom.html>.

22. Dugin A. *Conspirologiya*. Beograd, 2001.

23. А.Дугин. Основы геополитики. М., 4 изд. переработанное и дополненное 2000.

24. Политика США на Кавказе: начало большого пути. Washington Profile. 9, September 2004 // [http:// www.abkhazianfo.f2o.org/analytics/EpAAAllVuueoEilbOn.shtml](http://www.abkhazianfo.f2o.org/analytics/EpAAAllVuueoEilbOn.shtml).

25. Языкова А. Государства Южного Кавказа и Россия. (Объективные интересы и субъективная политика) // Вестник аналитики. Институт стратегических оценок и анализа. 2001., № 4, с.124-131.

26. Панарин А.С. Глобальное прогнозирование. — Москва, «Алгоритм», 2000.

27. Пушкин А. Новый европейский порядок. От «доктрины Козырева» - к «доктрине Примакова». Независимая газета 24 октября 1997.

28. Richard H. Kohn. The inside History of the Newburgh Conspiracy: America and the Coup D'état., William and Mary Quarterly, 1970, 3rd series 27.

29. Arnold R. Histoire des Rose-Croix et les origines de la Franc-Maçonnerie. p. 166–177.

30. Геливер Б. Школы мистерий и герметические ордена // Гностики или «О лжеименном знании». Киев: УЦИММ-ПРЕСС-ИСА, 1996.

31. Jacques Attali. Lignes d'horizon . janvier 1990, FAYARD, Première édition, 215 p.

32. Їжак О. Після колапсу СРСР. Розширення НАТО і геополітична трансформація пострадянського простору // Політика і час. 1998, № 7.

33. Крeмiнь В.Г, Ткаченко В.М. На терезах глобалiзму // Політика і час. 1999, № 1, 2.

34. Кириченко В. Захід чи Схід? Пошук балансу // Політика і час. 2000, № 9-10.

35. Кривонос Р. Європа ХХІ століття – «континент Венеція». Спроба футурологічного аналізу // Політика і час. 1998, № 1.

36. Wallerstein, Immanuel. The Modern World-System, 2 volumes, Academic Press, New York, 1974.

37. Viotti Paul R., Kauppi, Mark V. International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond. – 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.

38. Владимир Щербаков. Черное море – зона противостояния // Независимое военное обозрение, 5 сентября 2008.

39. Вторая Крымская. Готова ли Россия вернуть полуостров?// Известия 29 августа 2008.

40. Непропорционально убедительная победа. Эксперт 18 августа 2008.

41. Вадим Речкалов. Россия, не включай заднюю. Московский комсомолец, 11 августа 2008.

42. Владимир Богданов. Танковый набег. Какими военными силами располагают Грузия и Южная Осетия. Российская газета, № 4725 9 августа 2008.

43. Материалы международной научно-практической конференции «Беларусь-Молдова:15 лет дипломатических отношений», Кишинев 16 ноября 2006 г. Chişinău: CEP USM, 2007. –304 с.

RECENZIE

asupra lucrării „*Teoria relațiilor internaționale*”,
autor Alexandru BURIAN,
(ediția a III-a, revăzută și adăugită, Chișinău, 2008, 618 pagini,
ISBN 978-9975-70-760-2)
realizată de prof. univ. dr. Augustin FUEREA

Prin inspirata concepere și realizare a prezentului „curs de lecții”, după cum apare înscris chiar în cadrul paginii de gardă a lucrării, autorul și-a propus și, cu certitudine, a reușit ca, într-o manieră sintetică, să ofere tuturor celor care au preocupări în domeniul relațiilor internaționale (profesori, doctoranzi, masteranzi, studenți, de la facultățile de drept, de relații internaționale, de relații economice internaționale, de jurnalistică, de științe politice și administrative ș.a.), și nu numai, principalele noțiuni necesare înțelegerii și însușirii, din perspectivă conceptuală, dar și pragmatică, a Teoriei relațiilor internaționale.

Este motivul pentru care, apreciez că lucrarea „*Teoria relațiilor internaționale*”, ajunsă, deja, la cea de-a III-a ediție, a fost așteptată și consider, cu just teamei, că este binevenită în peisajul doctrinei de specialitate. De ce? Multe sunt argumentele care pot pleda în favoarea afirmației de mai sus, dar sunt sigur că toate gravitează în jurul ideii potrivit căreia aceasta, pe de o parte, reprezintă rezultatul efortului științific aparținând unui autor a cărui autoritate este recunoscută, în materie, în țară și în străinătate, ca având competențe meritorii, în teorie și practică, deopotrivă, ca personalitate științifică de excepție, iar pe de altă parte, lucrarea, în sine, prin conținutul și forma pe care le are, se dovedește a fi necesară și oportună, dacă avem în vedere profunzimea semnificațiilor, dar și a obiectivelor pe care și le propune.

Așa cum observă și distinsul profesor-autor, încă din primele pagini ale operei sale, „*Materia științei relațiilor internaționale este multilaterală. În esența lor, relațiile internaționale sunt interdisciplinare, fiind strâns legate cu dreptul internațional, economia (în special, economia politică), istoria, sociologia, geografia, psihologia, și un șir de alte domenii ale științei*”. În acest context, cu deosebită admirație profesională, semnalează apariția lucrării mai sus menționată.

„*Teoria relațiilor internaționale*”, curs de lecții, este un titlul cât se poate de sugestiv. Această lucrare reușește, prin excelență, să fie o contribuție prin care, într-o manieră sistematizată, autorul realizează o abordare globală a teoriei relațiilor internaționale.

Reprezentând rezultatul unui amplu efort de cercetare, cartea oferă garanții certe cu privire la utilitatea și finalitatea sa, prin conținutul dens în teze și idei, reglementări, concepte și mecanisme

acțional-pragmatice minuțios sistematizate de către profesorul Alexandru Burian, autor de notorietate în materie, personalitate reunind, în egală măsură, calități proprii unui veritabil teoretician, la care, adaug, experiența didactică universitară indispensabilă acțiunii într-un domeniu atât de sensibil și de mobil. Aceasta este, realmente, un câștig nu numai pentru studenți și pentru profesioniștii celor două domenii, ci pentru toți cei care au preocupări conexes acestora.

Concret, lucrarea este structurată pe 18 teme (lecții), fiecare temă (lecție), la rândul-i, dezvoltând mai multe probleme, care dau consistență științifică demersului.

Problemelor universale ale relațiilor internaționale (Lecția nr. 1), autorul le consacră 4 dimensiuni (probleme universale cu caracter global; problemele mediului, resurselor naturale și umane; noi provocări la adresa comunității mondiale și căile de soluționare a problemelor universale).

Înscriindu-se într-un firesc academic, de excepție, demersul continuă cu principalele elemente ale dreptului internațional public, și anume: noțiunea de „teorie a relațiilor internaționale”; subiectele relațiilor internaționale; statul, dreptul și relațiile internaționale, dar și reglementarea juridică a relațiilor internaționale (Lecțiile nr. 2 - 5).

Prezentarea continuă, într-o notă de echilibru, între teorie și practică, mai mult decât necesar unei asemenea abordări, cu o analiză aprofundată a noțiunilor de diplomație și de drept diplomatic. Expunerea este deosebit de interesantă, realistă și actuală, în sensul că, fiecare dintre cele 4 probleme dezvoltate în cadrul Lecției nr. 6, aduce în prim-planul atenției definiția diplomației, noțiunea de drept diplomatic, izvoarele dreptului diplomatic și interacțiunea dintre diplomație, politica externă, dreptul diplomatic și morala internațională.

Următoarele lecții sunt consacrate, așa cum sunt convins că se așteaptă oricare cititor (cadru didactic, doctorand, masterand, student și om de teorie ori de practică), analizei, pe fond, a caracteristicilor și particularităților diplomației contemporane (Lecția nr. 7).

Profunzimea analizei științifice, proprie distinsului autor, este pusă în valoare, odată în plus, de

continuarea demersului care este dedicat organizațiilor internaționale care se găsesc în sistemul relațiilor internaționale (Lecția nr. 8), dar și relațiilor interstatale (Lecția nr. 9).

Calitățile incontestabile de întemeietor al unei veritabile școli de drept internațional, în Republica Moldova, proprii domnului prof. univ. dr. habilitat Alexandru BURIAN rezultă, fără tăgadă, din întreg cuprinsul lucrării și, prin urmare, inclusiv din Lecția nr. 10, lecție care este rezervată războiului, păcii și coexistenței statelor. Consider că analiza este, pe cât de generoasă, pe atât de complicată, în sensul că, așa cum arată chiar autorul „*cu mult înainte de apariția școlilor teoretice principale de cercetare a relațiilor internaționale, mai mulți învățați încercau să răspundă la întrebările - ce este războiul, care sunt cauzele lui, ce funcții îndeplinește?*”. Concret, din punct de vedere formal, și nu numai, autorul oferă o definiție autentică a conflictului și războiului, studiază tipurile de conflicte și abordează clasificarea războaielor.

După expunerea, pe fond, a factorului economic și a relațiilor internaționale, lucrarea aduce în discuție ample informații referitoare la factorul militar în relațiile internaționale, politica externă, personalitățile, elitele și politica externă (Lecțiile nr. 12 - 14).

Consecvent permanent denumirii lucrării, în Lecția nr. 15, autorul tratează administrația publică și politica externă, iar în Lecția nr. 16 sunt detaliate contextul intern și politica externă.

Din parcurgerea riguroasă a paginilor demersului, caracterizat de multiple valențe valorice proprii cercetătorului, domnul Alexandru BURIAN, rezultă că, în partea finală, un loc important este rezervat mediului internațional și politicii externe (Lecția nr. 17). Astfel, sunt evidențiate, între altele, după cum

urmează: geopolitica și relațiile internaționale; geopolitica Moldovei: de la origini până în zilele noastre; anatomia și caracterul puterii statului național ș.a. Caracterul pronunțat științific al documentării este completat și de conținutul Lecției nr. 18, lecție în cadrul căreia întâlnim explicată modalitatea de formare a noului sistem al relațiilor internaționale.

„*Teoria relațiilor internaționale*” este o lucrare complexă prin conținut, dar deosebit de accesibilă prin forma pe care i-a conferit-o autorul, a cărui personalitate s-a remarcat prin exactitate, sistematizare și problematizare. Raportându-mă la toate cele de mai sus, relev faptul că toți aceia care-i vor parcurge paginile se pot considera într-un real câștig informațional și explicativ privitor la o tematică extrem de necesară, actuală, dar și de o certă perspectivă. Pune în evidență dăruirea și pasiunea autorului pentru aprofundarea domeniului relațiilor internaționale într-un limbaj clar, coerent și echilibrat.

Pentru mine, consider că a fost un real privilegiu acela de a mă afla între cei care au parcurs paginile „*Teoriei relațiilor internaționale*”, pătrunzându-i sensurile și semnificațiile, într-o societate internă și internațională extrem de dinamice, pentru ca, în final, să pot așterne pe hârtie cele de mai sus.

Autorul reconfirmă, dacă mai era nevoie, reputația de a se găsi în tribuna celor mai prestigioși profesori și cercetători ai dreptului internațional public, respectiv ai relațiilor internaționale, prin numeroasele și valoroasele sale lucrări, caracterizate printr-o înaltă ținută științifică, bucurându-se de apreciere și, incontestabilă, recunoaștere națională și, deopotrivă, internațională, din partea tuturor celor care sunt implicați, cu mintea și cu sufletul, în tot ceea ce înseamnă astfel de demersuri.

Prof. univ. dr. FUEREA Augustin
Cadru didactic la Facultatea de Drept
a Universității „Nicolae Titulescu” din București
și titular curs la Facultatea de Drept
a Universității din București

20 iunie 2009, București.

РЕЦЕНЗИЯ

профессора, доктора права **Августина Фуэря**
на книгу **А. Д. Буриана. “TEORIA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE”**
(“ТЕОРИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ”)

(Изд.3 – е дополненное и переработанное, Кишинёв, 2008, 618-С, ISBN 978-9975-70-760-2)

Вдохновленный выходом в свет настоящего «курса лекций», автор книги, как следует из введения, успешно справился с поставленной задачей – вкратце ознакомить всех, кто косвенно либо напрямую соприкасается со сферой международных отношений (преподаватели, аспиранты, мастера-студенты факультета права, международных и международно-экономических отношений, журналистики, политических наук и административного управления) с основами и ключевыми понятиями в изучении предмета *Теория международных отношений*.

У рецензента, есть все основания считать работу *«Теория международных отношений»* состоявшейся, поскольку выход в свет 3-е издания, сопровождавшееся глубокими ожиданиями прекрасно вписывается в данный научный пейзаж. Почему? Есть целая когорта аргументов в пользу вышесказанного, и я абсолютно уверен, что все, несомненно, сводится к идее о том, что книга является результатом огромной проделанной работы, автором которой вне всяких сомнений является известный специалист, чье имя широко известно как в пределах, так и за пределами страны. Стоит подчеркнуть не только исключительные познания автора в области теории и практики, исследуемого объекта, но и то, что он является видной научной личностью. По глубине охвата и объективности исследования, следует добавить, что работа, как «вещь в себе» по своему содержанию и стилю изложения, является чрезвычайно важной и востребованной.

Первые страницы рецензируемого издания ясно дают понять, что автор-профессор считает *«Предмет науки международные отношения - многосторонним. По своей сути, международные отношения являются вне дисциплинарными, поскольку неразрывно связаны с международным правом, экономикой (в особенности с политэкономией), историей, социологией, географией, философией, другими науками.* В этой связи, с большим восхищением приветствую появление настоящей книги.

Курс лекций по *«Теории международных отношений»*, можно считать большим вкладом, показательным трудом, в котором автор прекрасно осветил вопрос о теории международных отношений.

Являясь результатом плодотворной научно-исследовательской деятельности, книга, на-

сыщенная содержательным анализом, идеями, выводами, взглядами, полученным известным специалистом, видным теоретиком автором А.Д. Бурианом, оправдывает все ожидания читателей. Вышеперечисленные качества автора прекрасно дополняет плодотворная преподавательская деятельность в по-настоящему тонкой и живой области исследования. Это действительно является большим успехом не только для студентов и преподавателей факультетов международного права и международных отношений, но и для всех тех, кто непременно соприкасается с данной областью исследования. Книга способна заинтересовать и просто любознательного читателя.

Рецензируемая работа включает 18 курсов (лекций), каждый курс (лекция) содержит анализ ряда определенных проблем, которые развивают исследование автора.

Первый курс лекций посвящен глобальным проблемам с которыми сталкиваются международные отношения. К их лику автор причисляет общие проблемы глобального характера, проблемы окружающей среды, проблемы человеческих и природных ресурсов, предлагая пути их решения и, освещая, новые вызовы в адрес мирового сообщества.

Второй по пятый курс лекций, удачно вписываясь в академическую среду, содержит анализ составных элементов международных отношений, а именно определение «теории международных отношений»; «субъектов международных отношений»; государства, права и международных отношений.

Исследование, своего рода, являющееся гибким балансом между теорией и практикой, продолжает глубокий анализ семантического наполнения таких определений как дипломатия и дипломатическое право. Автор ведет анализ не с заоблачных теоретических вершин или с позиций субъективно выдвигаемых априорных суждений, а начинает с бережного, тонкого, трепетного касания рассматриваемой проблемы. Изложенный материал достаточно интересен, актуален и отвечает современным реалиям. В данном случае каждая из четырех исследованных проблем *шестого курса лекций*, сосредотачивает внимание читателя на определении дипломатического права, его

источниках и взаимосвязи дипломатии с внешней политикой, дипломатическим правом и международной моралью.

Следующий курс лекций (*седьмой*) посвящен, думаю, как раз того и ждал каждый читатель (преподаватель, аспирант, мастерант, студент, теоретик и практик) анализу особенностей и характеристик современной дипломатии.

Глубокий научный анализ наблюдается и в ходе исследования (*восьмого курса лекций*) объекта международных организации в системе международных отношений. *Девятая лекция* разворачивает перед читателем вопрос о межгосударственных отношениях.

О неоспоримых качествах основателя одной из безупречных школ международного права в Республике Молдова, профессора, доктора юридических наук А.Д. Буриана можно судить по содержанию работы, а также *десятой лекции*. Лекция, которая посвящена вопросу о войне, мире и существованию государств. Считаю, что проделанный анализ является исключительным и сложным в том смысле, что, как показывает автор «ещё до появления основных теоретических школ в области исследования международных отношений, начинающие исследователи старались дать ответ на вопрос – что такое война, каковы причины её возникновения, какие функции она выполняет?» По существу, если рассматривать данный вопрос с различных точек зрения, можно отметить, что, погружаясь, в тематику исследования о видах конфликтов и их классификации, автор дает верное определение как конфликту, так и войне.

После освещения экономической стороны вопроса и определения фактора международных отношений, автор представляет (в *двенадцатой – четырнадцатой лекции*) достаточно полную информацию о роли военного фактора в сфере международных отношениях, внешней политике, определенных личностей, элиты.

Следуя определенной последовательности, в *пятнадцатой лекции* автор освещает вопрос государственного управления и внешней политики, в то время, как *шестнадцатая лекция* детально рассматривает вопрос о внутренней и внешней политики.

Из серьезности проделанной А.Д.Бурианом работы, характеризующейся ценностным наполнением, следует, что в заключительной части (*семнадцатая лекция*) важное место отведено вопросу о международной среде и внешней политики. Также, в работе рассмотрены на ряду с другими вопросами, и вопросы по: геополитике и международным отношениям; по геополитике Молдовы: с момента становления вплоть до сегодняшнего дня; анатомии и характера могущества национального государства. Научный характер работы присутствует и в содержании *восемнадцатой лекции*, в рамках которой мы знакомимся с архитектурой оформления новой системы международных отношений.

Рецензируемая работа «*Теория международных отношений*» по своему содержанию, является комплексным фундаментальным исследованием, автора, исключительным по стилю изложения, которая отличается точностью, концептуальной направленностью. Ссылаясь на все вышесказанное, нет ничего удивительно в том, что все, кому предстоит поработать с настоящей книгой, смогут пополнить свой багаж знаний достойной информацией по очень актуальному и злободневному вопросу сегодняшнего дня. Хочется отметить прекрасный язык, ясность изложения, объективность автора в освещении области международных отношений, где вне всяких сомнений, мастерство и стремление автора являются неоспоримым атрибутом.

Считаю для себя, большим везением оказаться в кругу тех читателей, которым выпала возможность ознакомиться с книгой «*Теория международных отношений*», потому как нахожу ее способной дать общее представление о происходящих событиях в мире международных отношений, позволяющее при желании или необходимости дополнять, развивать познания. Потому, я полагаю, данная работа заслуживает отдельной рецензии.

Все вышесказанное написано не для красного словца, но ради выявления смысла, содержания и назначения рассматриваемой книги. Всех, кто хоть как то связан со сферой международных отношений, заинтересуют работы этого автора, который ставит во главу угла четкую и целостную научную концепцию, передавая, таким образом, всем своим работам собственную внутреннюю дисциплину.

Августин ФУЕРЯ,
профессор, доктор права
факультет права Университета «Николая Титулеску»,
Бухарест, Румыния
20 июня 2009 г., Бухарест.

REVIEW

of the book “Theory of International Relations”, by A.D. BURIAN
(TEORIA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE)

3rd Edition Revised and Expanded, Chisinau, ISBN 978-9975-70-760-2, 2008, 618 p.

Inspired by the issue of present “course of lectures”, the author of the book, as it follows from the introduction of his textbook, has successfully coped with a task – to acquaint briefly all who indirectly or directly deals with international relations (lectures, post-graduate students, master students, students of law faculty, international and international-economic relations, journalism, political sciences and administration management) with the bases and key concepts of such a subject as *International relations theory*.

The reviewer has all the bases to consider the book “International relations theory” as successfully succeeded, because third edition was accompanied by deep expectations and perfectly entered in the given scientific landscape. Why? There is a whole cohort of arguments in favor of the aforesaid, and I am absolutely assured that everything, undoubtedly, is reduced to the idea that this book is the result of huge work done by known expert, whose name is widely known both within and outside the country. It is necessary to underline not only author’s exclusive knowledge in the field of theory and practice of the investigated object, but also that he is notable scientific person. According to the depth of the coverage and objectivity of research, it is necessary to add that present work as “transcendental object”, according to its subject content and reliable style, is extremely important and claimed.

The first pages of the reviewing edition witnesses that the author-professor regards that “*The object of international relations is very multilateral. Inherently, international relations belong not only to one discipline, as are inseparably linked with international law, economy (in particular with political economy), history, sociology, geography, philosophy and other sciences*”. Thereupon, I welcome the edition of the present book.

The course of lectures “International relations theory”, it is possible to consider as a great contribution, indicative work, on the pages of which the question on theory of international relations was perfectly illuminated by author.

Being the result of fruitful research activity, the book sated with the substantial analysis, ideas, conclusions, sights, received by the known expert, prominent theorist, author A.D.Burian, justifies all readers’ expectations. The fruitful teaching activity in rather ingenious and dynamic area of research organically supplements the author’s qualities men-

tioned forth above. This book is really a big success not only for students and lectures of international law and international relations faculties, but also for all those who is linked with the given field of research. The book is capable to interest and simply inquisitive reader.

The reviewing book includes 18 courses (lectures); each course (lecture) contains the analysis of certain problems that develop author’s research.

The first course of lectures is devoted to the global problems, which face the international relations. The author ranks shared problems of global character, environmental problems, and problems of human resources and natural resources, offering ways of their settlement, illuminating, the new calls of the world community.

The second and the fifth course of lectures, successfully being entered in the academic environment, contains the analysis of components of international relations, namely definition of the “theory of international relations”; “subjects of international relations”; states, law and international relations.

The present research, some kind of, being flexible balance between theory and practice, continues the deep analysis of semantic filling of such definitions as diplomacy and diplomatic law. The author conducts the analysis not from transcendental theoretical tops or from positions of subjectively put forward aprioristic judgments, but begins with a careful, delicate, quivering contact of the considered problem. The material of the book is interesting enough; topical and very good corresponds to the modern realities. In this case, each of four investigated problems of *the sixth course of lectures* focuses reader’s attention on the diplomatic law definition, its sources and its interrelations between foreign policy, diplomatic law and international morality.

The following course of lectures (*seventh*) is devoted, as each reader, (lectures, post-graduate student, master’s student, student, theorist and expert), was waiting, to the analysis of features and characteristics of modern diplomacy.

The deep scientific analysis is observed while author researches (*the eighth course of lectures*) such an object as international organizations within the system of international relations. *The ninth lecture* examines a question about interstate relations.

The subject content, and also *the tenth lecture* once more witnesses the conclusive qualities of the

founder of one of the faultless schools of international law in the Republic of Moldova, professor, the doctor of law A.D.Burian. A lecture, which is devoted to the question of war, peace and states' existence. I myself consider, that this analysis is exclusive and difficult. As author demonstrates «*even before occurrence of the basic theoretical schools in the field of research of the international relations, beginning researchers tried to answer to the question – what is war, what are the reasons of its occurrence, what functions does it carries out?*» In essence, scrutinizing this question from the various points of view, it is possible to notice that, plunging, into research subjects about kinds of conflicts and their classification, the author makes quite fair and detailed definition of the conflict and war.

After illuminating the economic part of the question and definition of the factor of international relations, the author presents (*in the twelfth – the fourteenth lectures*) enough full information about the role of the military factor in sphere of international relations, foreign policy, the role of the and elite.

Following a certain sequence, *the fifteenth lecture* discovers the essence of state governance and foreign policy while the *sixteenth lecture* analyzes in detail a question about domestic politics and foreign policy.

From the serious scientific analysis, characterized by valuable filling, it follows that the final part (*the seventeenth lecture*) contains the most important question dealing with international environment and foreign policy. In addition, the book comprises a number of following questions: geopolitics and international relations; geopolitics of the Republic of Moldova: from the moment of its formation

till present day; the anatomy and character of state power. A scientific kind of work is present in the maintenance of *the eighteenth lecture*, within the framework of which we made acquaintance with architecture of formation of new international relations system.

Reviewing book “International relations theory” according to its content is a complex basic research, with exclusive style statement that differs from its accuracy, conceptual orientation. Referring to previously mentioned, there is nothing surprisingly that all who should work with the present book, can fill up their luggage of knowledge with worthy information on very actual and provocative question of present day. It would be desirable to note the fine language, clearness of statement, author's objectivity according to the area of international relations where out of any doubts; author's skill and aspiration have conclusive attribute.

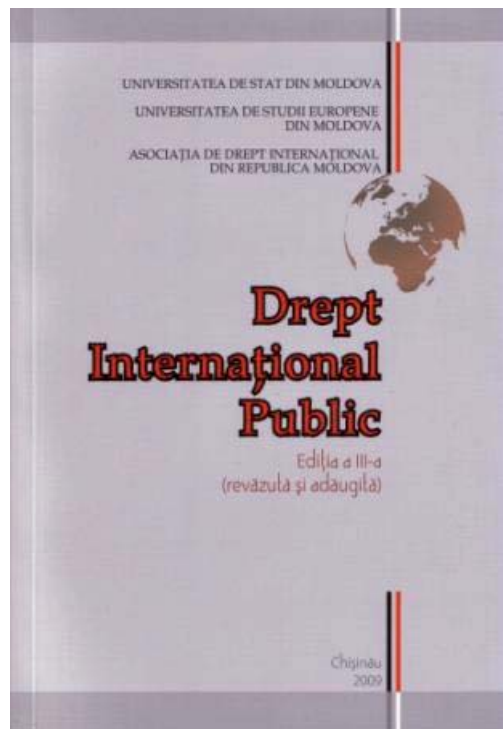
I consider that this is a big luck for me to be within the circle of those readers who had a possibility to familiarize with the book “International relations theory”. First of all because I find it's capable to adumbrate about occurring events in the world of international relations, allowing supplementing, developing knowledge in this field. Therefore, I believe, the given work does deserve the separate review.

All previously mentioned is written not for effect, but for the sake of revealing the essence, content and appointment of the reviewing book. All who is somehow connected with sphere of international relations will be interested in works of this author who makes an accurate and complete scientific concept the corner stone of his books, giving, thus, to all them their own internal discipline.

Augustin Fuerea
Professor, PhD,
Romanian University “Nicolae Titulescu”

June 20, 2009, Bucharest.

DREPT INTERNAȚIONAL PUBLIC

Drept Internațional public / Univ. de Stat din Moldova, Univ. de Studii Europene din Moldova, Asoc. de Drept Intern. din Rep. Moldova; elab.: Alexandru Burian, Oleg Balan, Natalia Suceveanu [et al.]; red.-coord.: Alexandru Burian. – Ed. a 3-a (rev. și adăug.). – Ch.: S. n., 2009 (Tipogr. “Elena-V.I.” SRL). ISBN 978-9975-106-43-6, Bibliogr. (985 tit.) la sf. cap. – 650 p.

Ediția a treia, revăzută și adăugită, a manualului de Drept internațional public, apărut în 2001 și 2003 (prima ediție) și 2005 (a doua ediție), reprezintă o tentativă de a reacționa în mod operativ la transformările și schimbările în cadrul normativ din domeniul respectiv, care au avut loc pe parcursul ultimilor ani atât la nivel internațional, cât și național, în scopul completării cursului cu noi date și informații privind reglementarea juridică a relațiilor internaționale.

Structural lucrarea a cunoscut o reorganizare de formă datorită reghândirii și reasezării materialului normativ și informațional comparativ cu primele ediții. Plus la aceasta, în lucrare au fost cercetate ramurile dreptului internațional public care nu erau expuse în edițiile precedente. Astfel, cursul conține șase noi capitole în care sunt prezentate noi date și informații privitor la dreptul mării, dreptul răspunderii internaționale, dreptul securității internaționale, dreptul organizațiilor internaționale, dreptul internațional economic și dreptul contenciosului internațional.

Un bloc important al cursului îl constituie capitolele care se referă la corelația dintre dreptul internațional și legislația internă a Republicii Moldova, încercându-se a se acoperi în ele lacunele primelor ediții, unde materialul la tema respectivă era prezentat schematic.

Cursul se adresează studenților, masteranzilor și doctoranzilor facultăților de drept și facultăților de relații internaționale a universităților din țară în scopul acordării unui suport practic procesului de instruire a tinerei generații. Publicația poate servi și în calitate de îndrumar în activitatea practică a specialiștilor în domeniul dreptului și al relațiilor externe din instituțiile statale și nonguvernamentale.

International Public Law / Moldova State University, University of European Studies from Moldova, The Association of International Law of the Republic of Moldova. By: A. Burian, O. Balan, N. Suceveanu, etc. / Executive Editor: Alexander Burian - 3rd Ed (Rev. and Add.). - Chisinau, 2009 (Printing “Elena-VI” SRL), ISBN 978-9975-106-43-6, - 650 pp.

Third edition, revised and enlarged to the manual of public international law, occurred in 2001 and 2003 (first edition) and 2005 (second edition), is an attempt to react to operational changes and changes in the regulatory framework in the field respectively, that occurred during recent years both internationally and nation-

ally, in order to complete the course with new data and information on the legal regulation of international relations.

Work underwent a formal reorganization and resettlement due to rethinking the normative and informational material compared to the first edition. In addition, the paper investigates branches of public international law that were not exposed in previous editions. Thus, it contains six new chapters that present new data and information regarding the Law of the Sea, international liability law, and international security law, law of international organizations, international economic law and international litigation law.

A major block of course is the chapters relating to the interplay between international law and national legislation of the Republic of Moldova, that try to cover gaps in the first editions, where the subject material was presented schematically.

The course is addressed to the students, masters and graduate departments of international law and international relations of the country in order to provide practical support in the preparation of the young generation. The publication can serve as guidance in the practice of professionals in the field of law and international relations of public institutions and nongovernmental organizations.

Международное публичное право / Государственный Университет Молдовы, Европейский Университет Молдовы, Ассоциация Международного Права Республики Молдова. авт. коллектив: Буриан А., Балан О., Сучевяну Н. и др.; отв. ред.: Буриан А.Д., Изд. 3-е (перераб. и допол.). – Кишинёв, 2009 (Типография «Elena-V.I.» SRL), ISBN 978-9975-106-43-6, - 650 с.

Третье издание, переработанное и дополненное к руководству по международному публичному праву, вышедшее в свет в 2001, 2003 г. г (первое издание) и 2005 г. (второе издание) - это попытка отреагировать на преобразования, а также изменения последних лет, которые произошли как на международном, так и национальном уровне, затронув тем самым нормативную отрасль рассматриваемого права. В этом контексте, предложенный курс представляет целостный анализ правового регулирования международных отношений.

С точки зрения структурного оформления, работа наполнена новым содержанием, переосмыслен и дополнен материал, представленный в первых изданиях, предложенного курса. Кроме того, в работе содержится анализ других отраслей международного публичного права, которые не были представлены в предыдущих изданиях. Таким образом, курс содержит шесть новых глав, для которых характерно системное изложение материала по морскому праву, праву международной ответственности, праву международной безопасности, международных организаций, а также международному экономическому праву и международному праву судебных разбирательств.

В книге основное внимание уделено главам, которые освещают вопрос соотношения международного права с национальным законодательством Республики Молдова. Это в свою очередь пробелы представленные схематично в первых изданиях.

Курс предназначен для студентов, магистров и аспирантов факультетов международного права и международных отношений страны, с тем, чтобы оказать практическую поддержку в процессе подготовки молодого поколения. Публикация может служить руководством в практической деятельности специалистов в области права и внешних сношений государственных институтов и неправительственных организаций.

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

Международное право: учебник / отв. ред. А.Н. Вылегжанин; МГИМО (У) МИД России. М. : Юрайт; Высшее образование, 2009. - 1012 с. - ISBN 978-5-9692-0438-6.

МГИМО (Университет) МИД России представляет новый учебник «Международное право», созданный ведущими специалистами в этой области. Учебник подготовлен в продолжение традиций Международно-правовой школы МГИМО, выпустившей в свет три поколения учебников: Кожевников Ф.И. Русское государство и международное право (до, XX века). - М., 1947, Международное право / отв. ред. Ф.И. Кожевников - М. 1981, 1987, Международное право: Учебник / отв. ред. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова - М. 1999, 2003, 2005.

Содержание учебника в духе традиций научно-педагогической школы МГИМО охватывает базовый понятийно-терминологический аппарат международного права и стержневые проблемы его современного толкования и применения. Целостное изложение общих и отраслевых вопросов международного права, в том числе сложных, сочетается с ясностью текста и доступностью.

Учебник предназначен для студентов международно-правового факультета МГИМО (У) МИД России, студентов других вузов и юридических факультетов, обучающихся по специальностям 021100 (030501) «Юриспруденция», 030500 (521400) «Юриспруденция (бакалавр)», 080102 (060600) «Мировая экономика», 030701 (350200) «Международные отношения», а также для аспирантов и преподавателей юридических вузов.

International law: a textbook / Executive Editor. A. N Vylegzhanin; Moscow State Institute of International Relations (University) of the MFA of Russia. Moscow: Юрайт; Higher Education, 2009. - 1012 pp. - ISBN 978-5-9692-0438-6.

Moscow State Institute of International Relations (University) of the MFA of Russia represents a new textbook “International Law”, created by leading experts in this field. Manual prepared in the continuation of the traditions of International Legal School of Moscow State Institute of International Relations (University), that has published three generations of textbooks: F.I Kozhevnikov Russian state and international law (before, XX century). - M., 1947, International Law / Executive. Ed. F.I Kozhevnikov - M. 1981, 1987, International Law: Textbook / Executive. Ed. Y. M Kolosov, E. S Krivchikova - M. 1999, 2003, 2005.

The contents of the textbook in the tradition of scientific and pedagogical schools of Moscow State Institute of International Relations (University) covers basic concepts and terminology of international law and the core problems of its modern interpretation and application. A holistic description of the general and sectoral issues of international law, including the complex, coupled with the clarity of text and accessibility.

The textbook is intended for students of International Law Faculty of Moscow State Institute of International Relations (University) of the MFA of Russia, students of other universities and law schools, trained in specialties 021100 (030501) "Law", 030500 (521400) "Law (BA)", 080102 (060600) "World economics", 030701 (350200) "International relations", as well as for graduate students and teachers in law schools.

Drept Internațional: manual/ red.-coord. A.N. Vylegzhanin; Institutul (Universitatea) de Stat de Relații Internaționale din Moscova a MAE al Rusiei. – М. Юрайт; Высшее образование, 2009. (în rusă). - 1012 p. - ISBN 978-5-9692-0438-6.

Institutul (Universitatea) de Stat din Moscova de Relații Internaționale al MAE al Rusiei prezintă noul manual "Drept internațional", elaborat de către specialiștii notorii din domeniu. Manualul este perfectat conform tradiției școlii de drept internațional a I(U)SMRI al MAE al Rusiei, unde au fost elaborate deja trei generații de manuale: Kojevnikov F.I. Statul rus și dreptul internațional (până la sec. XX). – М., 1947; Drept internațional / red.-coord. Kojevnikov F.I. – М., 1981, 1987; Drept internațional / red.+coord. Kolosov Y.M., Krivchikova E.S. – М., 1999, 2003, 2005.

Manualul, conform tradițiilor științifico-didactice, conține noțiunile de bază și terminologice ale dreptului internațional cât și elementele de interpretare și aplicare contemporană a acestuia. Examinarea profundă a problemelor de bază și ale celor de ramură a dreptului internațional public se intercalează cu o expunere clară și explicită a materialului.

Manualul este adresat studenților facultății de drept internațional a I(U)SMRI al MAE al Rusiei, studenților facultăților de drept a altor instituții universitare care se specializează în domeniul jurisprudenței - 021100 (030501), jurisprudenței (bacalaureat) - 030500 (521400), economia mondială - 080102 (060600), relațiile internaționale - 030701 (350200), doctoranzilor și profesorilor facultăților de drept a universităților.

Oleana CHINDĂBALIUC

CERINȚELE CU PRIVIRE LA REDACTAREA MANUSCRISELOR ARTICOLELOR PREZENTATE PENTRU PUBLICARE ÎN REVISTĂ

Revista teoretico-științifică „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale” acceptă pentru publicare articole în limbile moldovenească (română), rusă, engleză, spaniolă, franceză (la discreția autorului), care conțin rezultate inedite ale cercetărilor efectuate și care sunt ajustate la „Cerințele privind conținutul manuscriselor articolelor”.

În revistă vor fi publicate doar articolele cu conținut original și inedit. Materialele publicate anterior în alte reviste nu se acceptă, indiferent de formatul lor, atât tradițional, cât și electronic.

Articolul prezentat pentru publicare trebuie să conțină rezultatele unei cercetări științifice individuale efectuată de autor (autori) sau cu ajutorul autorului. Inovația științifică a cercetării și propria contribuție a autorului trebuie să derive din conținutul articolului (trebuie clar să rezulte).

Colegiul de redacție al revistei roagă insistent autorii să se ghideze în procesul pregătirii articolelor pentru publicare de regulile inserate mai jos. Recomandările propuse vor servi drept suport pentru ajustarea conținutului la cerințele privind publicarea articolelor în revista respectivă:

1. Manuscrisul, care urmează a fi publicat, trebuie să fie însoțit de o scrisoare de motivare.
2. Manuscrisul se prezintă în două exemplare, împreună cu o copie (variantă în format electronic Win Word).
3. Numărul autorilor să nu depășească 2 persoane.
4. Manuscrisele sunt publicate gratis. Atenționăm, că pentru autori nu este prevăzut onorariu.
5. Autorul poartă răspunderea deplină pentru conținutul articolului și publicarea sa. În cazul încălcării dreptului de autor sau a eticii științifice general-acceptate, redacția revistei nu poartă răspundere.
6. Ordinea cu privire la publicarea materialelor în revistă stipulează procedura obligatorie de recenzare. În calitate de recenzent poate fi, cel puțin, un specialist care deține grad științific în domeniul ce corespunde direcției de cercetare a articolului. Publicarea articolului poate fi refuzată în baza următoarelor obiecții: necorespunderea conținutului articolului la tematica revistei, lipsa de concordanță a materialului cu cerințele prevăzute; recenzia negativă la materialul prezentat; încălcarea de către autor a legislației în vigoare cu privire la drepturile de autor și drepturile conexe.
7. Datele despre autor se plasează pe o pagină aparte (variantă în format electronic): Numele, Prenumele, Patronimicul, titlul științific și gradul științifico-didactic, locul de muncă (culese în limba în care a fost prezentat articolul pentru a fi expuse în rubrica/secțiunea „Date despre autori”); adresa poștală completă, numerele telefoanelor de la serviciu și domiciliu, e-mail-ul (adresa electronică) cele expuse sunt necesare redacției pentru relații cu autorii și nu se vor publica. Lista cu numele autorilor manuscriselor se inseră mai jos de titlul articolului peste un alineat și se aliniază pe dreapta paginii. După indicarea numelor autorului/autorilor, mai jos, în următorul rând, se inseră gradul științific cu *font cursiv*.

Regulile cu privire la redactarea manuscriselor:

1) Volumul recomandat pentru manuscris – \approx o coală de autor (40 000 semne sau 16-20 pagini de text). Textul se culege cu respectarea intervalului 1,5 în editorul de texte Word/Windows cu extensia DOC. Garnitura de font – Times New Roman, mărimea - 12 în textul de bază, pentru trimiteri – mărimea 10. Mărimea caracterelor pentru titlul articolului – 16, garnitura de font – Times New Roman. Titlul articolului se inseră pe centrul paginii și se culege cu majuscule, iar subtitlurile și numele autorilor se evidențiază cu **bold**.

2) Formatul paginii – A4. Câmpul paginii: pe stânga și dreapta – 2,5 cm, de sus și jos – 3 cm. Alineatele vor începe de la distanța de un Tab (1,27 cm) față de setarea din stânga paginii.

3) Numerotarea trimiterilor se inseră la sfârșitul fiecărei pagini. Numele și inițialele autorilor, denumirea articolului, revistei, volumului, paginii, anul ediției trebuie indicate în fiecare trimitere. Numele și inițialele autorilor se culege cu font obișnuit, iar denumirea lucrării – cu *font cursiv*. Abrevierile și prescurtările trebuie să fie descifrate la prima utilizare în textul articolului.

4) Fiecare articol trebuie să include adnotare, introducere (actualitatea problemei, scopul cercetării), cuprins (metodele și rezultatele cercetării, tratarea și examinarea lor), încheiere (concluzii).

5) Adnotarea la fiecare articol necesită a fi prezentată în trei limbi: moldovenească (română), rusă și engleză. Ea trebuie să fie adresată unui auditoriu destul de larg și, în același timp, să reflecte esența studiului.

6) Sursele bibliografice utilizate trebuie indicate sub formă de listă comună la sfârșitul articolului. Lista bibliografică se plasează în ordine alfabetică cu indicarea numelor primilor autori. Trimiterile la lucrările indicate în lista bibliografică se efectuează și se cer în mod obligatoriu. Nu se permite indicarea trimiterilor la

lucrările care încă nu au fost publicate. Sursele necesită a fi enumerate în mod consecvent, în conformitate cu utilizarea lor în text.

7) Manuscrisul trebuie să fie însoțit de 2 recenzii (în original), semnate de un doctor habilitat sau doctor pentru autorii care nu au titlu științific, în caz contrar, articolul nu va fi publicat.

8) Redactarea manuscriselor se efectuează în conformitate cu planul de editare. După procedura de redactare, redactorul tehnic expediază autorului manuscrisul pentru a introduce corectările. În procesul redactării tehnice se elaborează machetul original al publicației/revistei. Varianta finală a machetării originale se verifică și ajustează de autor.

9) Manuscrisele redactate cu încălcarea cerințelor despre publicare nu se acceptă, nu se recenzează și nu se restituie autorilor.

10) Articolele se expediază prin poștă (nu prin poșta rapidă) pe adresa redacției: str. 31 August 1989, nr. 82, mun. Chișinău, Republica Moldova, MD 2012 sau la următoarele adrese electronice: alexandruburian@mail.md ; alexandruburian@mail.ru ; alexandruburian@yahoo.com ; buriana@km.ru. Tema: pentru Domnul profesor Alexandru Burian. Relații la telefon: + 373 22 23 44 17, Fax: + 373 22 23 44 17

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ РУКОПИСЕЙ СТАТЕЙ, НАПРАВЛЯЕМЫХ ДЛЯ ПУБЛИКАЦИИ В ЖУРНАЛЕ

Научно-теоретический журнал «Молдавский журнал Международного права и международных отношений» принимает к публикации статьи на молдавском (румынском), русском, английском, испанском, французском (по выбору автора) языках, содержащие результаты оригинальных исследований, оформленные в соответствии с «Требованиями к оформлению рукописей статей».

Публикации в журнале подлежат только оригинальные статьи. Опубликованные материалы (ровно как в традиционных, так и в электронных изданиях), а также материалы, представленные для публикации в другие журналы, к публикации не принимаются.

Представляемая для публикации статья должна описывать результаты самостоятельного научного исследования, проведенного автором (авторами) или с участием автора. Научная новизна работы и собственный авторский вклад должны быть ясно видны из содержания статьи.

Редколлегия журнала просит авторов при подготовке статей к публикации руководствоваться приведенными ниже правилами. Нижеизложенные рекомендации помогут Вам подготовить рукопись к публикации в данном журнале:

1. Рукопись, направляемую на публикацию, необходимо сопроводить пояснительным письмом.

2. Рукопись представляется в двух экземплярах вместе с ее электронной копией (программный редактор WinWord).

3. Число авторов статьи не должно быть более двух человек.

4. Рукописи публикуются бесплатно. Авторский гонорар не выплачивается.

5. Автор статьи несёт всю полноту ответственности за содержание статьи и за сам факт ее публикации.

В случае нарушения автором авторских прав или общепринятых норм научной этики редакция журнала не несет никакой ответственности.

6. Порядок публикации в журнале предусматривает обязательное рецензирование. В качестве рецензента может выступать, как минимум, один специалист, имеющий ученую степень по специальности соответствующей статьи. Основаниями к отказу в опубликовании статьи могут служить: несоответствие представляемого материала тематике журнала; несоответствие представляемого материала требованиям, предъявляемым к публикуемым материалам; отрицательная рецензия на представляемый материал; несоблюдение автором материала действующего законодательства об авторском праве и смежных правах.

7. На отдельной странице (в электронном варианте) приводятся сведения об авторе: Ф.И.О. автора (авторов) полностью, ученая степень и ученое звание, место работы, набранные на языке статьи (для публикации в разделе «Сведения об авторах»); полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, E-mail (для связи редакции с авторами, не публикуются). Перечень фамилий авторов рукописи ставится после заголовка (через пробел) и выравнивается по правому краю. После перечня фамилий авторов в следующей строке *курсивом* указывается научная степень.

Правила оформления рукописей:

1) Рекомендуемый объем рукописи – не более одного авторского листа (40 тыс. знаков, или 16-20 страниц текста). Текст статьи набирается через 1,5 интервала в текстовом редакторе Word для Windows с расширением DOC. **Гарнитура** шрифта – Times New Roman шрифт 12 в основном тексте, для сносок - 10 шрифт. Шрифт заголовка 16 Times New Roman. Заголовок статьи центрируется и набирается строчными (заглавными) буквами. Подзаголовки и фамилии авторов - **жирный**.

2) Формат листа: А 4. Поля страниц: слева, справа - по 2,5 см, сверху и снизу - 3 см. Абзацы разделяются красной строкой, отступ - 1,27 см.

3) Нумерация сносок постраничная, сквозная. Фамилии и инициалы авторов, название статьи, журнала, тома, страниц, года должны быть даны к каждой сноске. Фамилии и инициалы авторов набираются обычным шрифтом, название работы курсивом. Сокращения и аббревиатуры должны расшифровываться по месту первого упоминания (вхождения) в тексте статьи.

4) Каждая статья должна включать аннотацию, введение (состояние проблемы, задачи исследования), основную часть (методы и результаты исследования, их обсуждение), заключение (выводы).

5) Аннотация к каждой статье должна быть представлена на трех языках: молдавском (румынском), русском и английском. Она должна быть рассчитана на самый широкий круг читателей и, вместе с тем, точно отражать существо статьи.

6) Литературные источники, использованные в статье, должны быть представлены общим списком в конце. Список литературы дается в алфавитном порядке по фамилиям первых авторов. Ссылки на упомянутую литературу в тексте обязательны. Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нумерация источников идет в последовательности упоминания в тексте.

7) Рукописи должны сопровождаться 2-мя рецензиями (**подлинниками**), доктора или кандидата наук для авторов, не имеющих ученой степени, в противном случае, они не будут опубликованы.

8) Редактирование рукописей осуществляется в соответствии с планом издания. После редактирования автор получает от литературного редактора рукопись для внесения исправлений. В процессе технического редактирования создается оригинал-макет издания. Окончательный вариант оригинал-макета выверяется автором.

9) Рукописи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются, не рецензируются и не возвращаются авторам.

10) Статьи направляются **по почте** (не заказной) на адрес: МД 2012, Республика Молдова, Кишинев, ул. 31 августа 1989 года, № 82 или по электронной почте: alexandruburian@mail.md; alexandruburian@mail.ru; alexandruburian@yahoo.com; buriana@km.ru. **В теме письма:** для Буриана Александра Дмитриевича. Телефон: (+37322) 23-44-17; Fax: (+37322) 23-44-17.

MANUSCRIPT SUBMISSION REQUIREMENTS

The Scientific-theoretical journal «Moldavian Journal of International Law and International Relations» welcomes to public original research papers in Moldavian (Romanian), Russian, English, Spanish, French (for author's choice) languages, containing the results of original researches issued according to the «Manuscript submission requirements».

Merely original articles are published. Published materials (both in traditional and electronic editions), also the materials presented for the publication in other journals, are not accepted for the publication.

Article presented for publication should describe the results of separate scientific research carried out by the corresponding author (authors) or with author participation. Scientific novelty of work and own author's contribution should be clearly visible from article content.

Journal editorial board members ask authors, preparing articles for publication being guided by the rules resulted more low. Underwritten recommendations will help you to prepare the manuscript for publication in the given journal:

1. The Manuscript submitted to the publication, should be accompanied by a cover letter.
2. The Manuscript is represented in duplicate together with its electronic copy (program editor WinWord).
3. The number of authors is limit of two.
4. Manuscripts are published free of charge. The fees are not paid.
5. The author *bears complete* and sole *responsibility* for article content and for the fact of its publication.

In case involving infringement copyrights or standard norms of journal scientific ethics by the author, edition does not bear any responsibility.

6. The article reviewing is obligatory. The reviewer can be, at least, one expert having scientific *degree in the field* of corresponding article. Reasons in refusing article publication are following: discrepancy of represented material specific to journal's subject; discrepancy of represented material to the requirements presented in materials represented for publication; the negative review of represented material; non-observance by corresponding author norms of the current legislation about the copyright and adjacent rights.

7. Author's data (in electronic version) are placed on the separate page of the manuscript, including: author(s) last name(s), first name(s) and patronymic(s) (middle) name(s) (no abbreviations), scientific degree and academic status, name of the company/organization of his/their employment, strongly typed in language of the article (for the publication in section "Data of authors"); the postal and E-mail address(es), phone and fax numbers (namely for Journal editorial board members in order to communicate with author(s); they are not published in the Journal). The list of authors' surnames of the manuscript is put after the title of the article (one line of space) and is levelled at the *right* hand edge of the text. The author's scientific degree is included (meaning to be printed in *italics*) below the list of authors' surnames.

Manuscript formatting rules

1) The maximum manuscript length is no more than one typographical units (40 thousand signs, or 16-20 pages of the text). All line spacing should be 1,5 MS Word (.doc) text editor. **Font set** – Times New Roman a font 12 pts of the body text, 10 pts for footnotes. Title should be 16 pts/ Times New Roman. Article title is aligned and typed in uppercase letters (capitals). Subtitles and surnames of authors are typed using **bold**.

2) The volume should be published on A4-size stock. The left and right margins should be 2.5 cm, with top and bottom margins at 3 cm. Paragraphs should begin with indented line, available space is normally 1,27 cm.

3) Raised footnote numbers should be placed after the last work of the passage. Surname(s) and author(s) initials, the title of the article, journal, volume, pages, and year should be given to each footnote. The *initials* and *surnames* of *authors* are printed by a *font* in the *usual italics*, the name of work in the *italics*. The abridgments and abbreviations should be deciphered by the first their mentioning (occurrence) in the text of the article.

4) Each article should include an abstract, introduction (reflecting the research problem, main scopes), the basic part (methods and results of research, their discussion), and the conclusion (inferences).

5) The abstract to each article should be presented in three languages: Moldavian (Romanian), Russian and English. It should be aimed at a wide range of readers and, at the same time, precisely reflect article essence.

6) The References used in article, should be presented in general list at the end of the article. The literature list is given in the alphabetic order on surnames of original authors. References to the mentioned literature in the article are obligatory. References to the non-published works are not supposed. References in the text

should be numbered consecutively in the order they appear in the text.

7) The Manuscripts should be accompanied by two reviews (**originals**), reviewed by Doctor or the PhD candidate of science for the authors who do not have scientific degree; otherwise, they will not be published.

8) Manuscripts editing is carried out according to the edition plan. After editing, the author receives the manuscript for entering corrections from the literary editor. In the course of technical editing the edition dummy is created. The author verifies the definitive variant of dummy.

9) The Manuscripts formatting with infringement of requirements, are not accepted for publication, are not reviewed and are not sent back to authors.

10) Articles should be sent by **post letter** (not custom-made) to the address: *MD-2012*, Republic of *Moldova*, *Chisinau*, nr. 82, 31 August 1989 str., or via e-mail:

alexandrururian@mail.md;

alexandrururian@mail.ru

alexandrururian@yahoo.com;

buriana@km.ru.

By including following **letter subject**: for Alexander Dmitrievich Burian.

Phone: (+37322) 23-44-17; Fax: (+37322) 23-44-17.

DATE DESPRE AUTORI:

ADILOV Adil Nadir oğlu. Doctorand, Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei Naționale de Științe din Azerbaidjan.

AFANAS Nicolai. Lector universitar, Institutul de Relații Internaționale din Moldova, facultatea Relații Internaționale și Științe Politice.

BANCU Cristina. Magistru în drept, Catedra drept internațional și drept al relațiilor economice externe, Facultatea de drept, Universitatea de Stat din Moldova.

BĂIEȘU Aurel. Doctor în drept, conferențiar universitar la Catedra Drept internațional și Dreptul relațiilor economice externe, Universitatea de Stat din Moldova.

BEREGOI Natalia. Magistru în relații internaționale, doctorand, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei.

BURIAN Alexandru. Doctor habilitat în drept, profesor universitar, consultant științific principal, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei.

BURIAN Cristina. Magistru în drept, magistru în relații internaționale, doctorand, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei.

CARA Aliona. Magistru în drept, doctorand Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei.

CAUIA Alexandru. Magistru în drept, doctorand, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, Facultatea Drept ULIM.

CHINDÎBALIUC Oleana. Magistru în relații internaționale, doctorand, cercetător științific stagiar, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei.

GROSU Ruslana. Magistru în drept, doctorand, cercetător științific stagiar, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei.

MANOLACHE Viorella. Asistent de cercetare, Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, București.

NAZARIA Sergiu. Doctor habilitat în științe politice, doctor în științe istorice, conferențiar universitar, Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova.

RJEVSCAIA Valentina. Doctor în drept, conferențiar universitar la Catedra Drept internațional, Institutul de Relații Internaționale al Universității Naționale „Taras Șevcenco” din Kiev, Ucraina

SCUTARU Eduard. Doctorand, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei.

SUCEVEANU Natalia. Doctor în drept, conferențiar universitar, Catedra drept internațional și drept al relațiilor economice externe, Facultatea de drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ȚARĂLUNGĂ Victoria. Doctor în drept, cercetător științific, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ:

АДИЛОВ Адиль Надир оглы. Аспирант Института Философии, Социологии и Права Национальной Академии Наук Азербайджана.

АФАНАС Николай. Преподаватель, Институт Международных Отношений Молдовы, факультет Международные Отношения и Политические Науки.

БАНКУКристина. Магистр права, кафедра международного права и международных экономических отношений, факультета права Государственного Университета Молдовы.

БЕРЕГОЙ Наталия. Магистр международных отношений, аспирантка, Институт истории, государства и права Академии Наук Молдовы.

БУРИАН Александр. Доктор юридических наук, профессор, главный научный консультант Института истории, государства и права АН Молдовы.

БУРИАН Кристина. Магистр права и международных отношений, аспирантка, Институт истории, государства и права АН Молдовы.

БЭИЕШУ Aurel. Кандидат юридических наук, доцент, Молдавский государственный университет.

ГРОСУ Руслана. Магистр права, аспирантка, младший научный сотрудник Института истории, государства и права Академии Наук Молдовы.

КАРА Алена. Магистр права, аспирантка Института истории, государства и права Академии Наук Молдовы.

КАУЯ Александр. Магистр права, факультет права Международного Независимого Университета Молдовы, аспирант, Институт истории, государства и права Академии Наук Молдовы.

КИНДЫБАЛЮК Оляна. Магистр международных отношений, аспирантка, Институт истории, государства и права Академии Наук Молдовы.

МАНОЛАКЕ Виорела. Исследователь-ассистент при Институте политических наук и международных отношений Академии Наук Румынии, Бухарест.

НАЗАРИЯ Сергей. Кандидат исторических наук, доктор политических наук, доцент Государственного Института Международных Отношений Молдовы.

РЖЕВСКАЯ Валентина. Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права, Институт международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Украина.

СКУТАРУ Эдуард. Аспирант Института истории, государства и права Академии Наук Молдовы.

СУЧЕВЯНУ Наталия. Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права и международных экономических отношений, факультета права Государственного Университета Молдовы.

ЦАРЭЛУНГЭ Виктория. Кандидат юридических наук, научный исследователь, Институт истории, государства и права Академии Наук Молдовы .

DATES OF AUTHORS:

AFANAS Nicolay. Lecturer of the Moldavian State Institute of International Relations, Faculty of International Relations and Political Sciences.

ADILOV Nadir Adil oqlu. PhD candidate Philosophy, Sociology and Law, Institute of Azerbaijan National Academy of Sciences.

BAIESHU Aurel. Doctor of Law, Assistant Professor, State University of Moldova.

BANCU Cristina. Master of Law, Department of International Law and International Economic Relations, Faculty of Law, The Moldova State University.

BEREGOI Natalia. Master of international relations, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova.

BURIAN Alexander. Doctor Habilitat of law (International Law), full professor, Chief scientific adviser, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova.

BURIAN Cristina. Master of Law, international relations, PhD student, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova.

CARA Aliona. Master of Law, PhD student, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova.

CAUYA Alexander. Master of Law, Faculty of Law of the Free International University of Moldova, PhD student, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova.

KINDIBALYK Olyana. Master of international relations, PhD student, junior scientific researcher, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova.

GROSU Ruslana. Master of Law, PhD student, junior scientific researcher, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova.

NAZARYA Sergey. Candidate of Historical Sciences, Doctor of Political Sciences, Associate Professor of the Moldavian State Institute of International Relations.

MANOLACHE Viorella. Research assistant at the Institute of Political Sciences and International Relations of the Romanian Academy, Bucharest.

RJEVSCAYA Valentina. Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of International Law, Institute of International Relations of the Kiev (KIMO) National Taras Shevchenko University, Ukraine.

SCUTARU Eduard. PhD student, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova.

SUCEVEANU Natalia. Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of Department of International Law and International Economic Relations, Faculty of Law, The Moldova State University.

TSARALUNGA Victoria. Candidate of Legal Sciences. scientific researcher, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova.

**REVISTA MOLDOVENEASCĂ
DE DREPT INTERNAȚIONAL ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE**

**Publicație periodică științifico-teoretică și informațional-practică
fondată de Asociația de Drept Internațional din Republica Moldova**

Asociați:

**Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova și
Asociația pentru Politică Externă și Cooperare Internațională din Republica Moldova**

**Acreditată prin Hotărârea CSSDT al AȘM și C.N.A.A.
în calitate de publicație științifică de profil la specialitățile:
12.00.10 – drept internațional public (*profilul drept*)
și 23.00.04 – teoria și istoria relațiilor internaționale și dezvoltării globale (*profilul științe politice*)**

ISSN 1857-1999

Indexul: RM 32028

Apare de 4 ori pe an

Nr. 3 (13), 2009